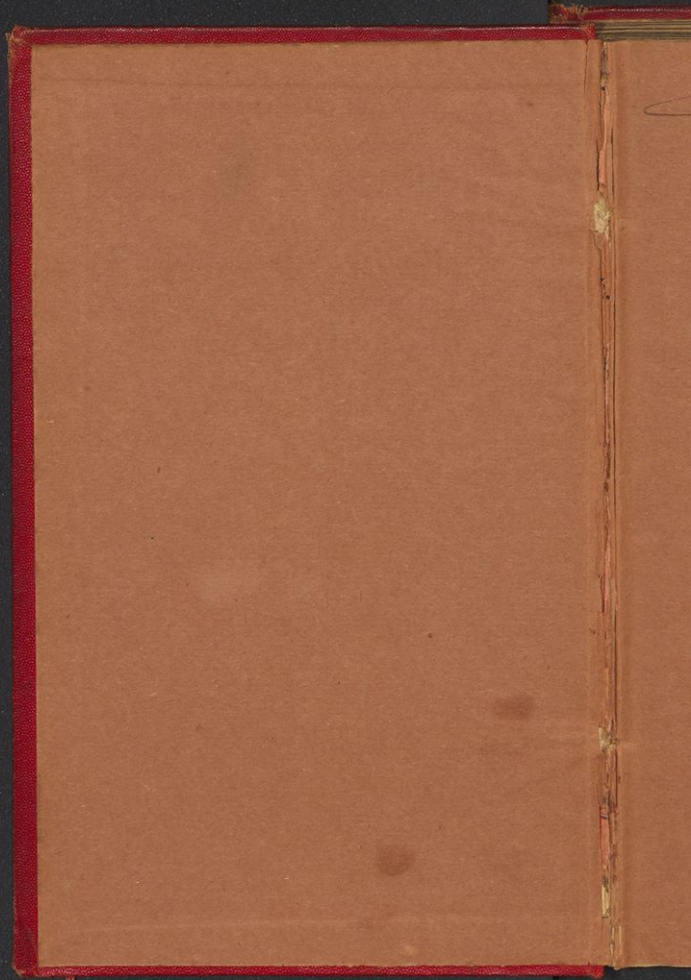

II
C 33145
d

1800
1830

Fr. Jodanis
načelnik železn. po-
staji Sava

1886.

ZABAVNA
KNJIŽNICA.

ZALOŽILA IN NA SVETLO DALA
„MATICA SLOVENSKA.“

I. ZVEZEK:

KOČA ZA VASJÓ.

V LJUBLJANI, 1886.

TISKALA »KATOLIŠKA TISKARNA«.

KOČA ZA VASJÓ.

POVEST.

POLJSKI SPISAL

JOSIP IGNACIJ KRAŠEVSKI.

PRELOŽIL

L. PODGORIŠKI.

*= Sobratim
Lavoslav Gorenjec, župnik
v Arheščicah + 19. / V. 1886.
22*

V LJUBLJANI 1886.

ZALOŽILA »MATICA SLOVENSKA«. — TISKALA »KATOLIŠKA
TISKARNA«.

II C 33145 d

~~33145~~

IN = 030005822

Poredkoma prihaja na misel človeku, ki ga srečna usoda zaziblje na nekako ugodnejše torišče, da bi se oziral na to, kar se godí v stánu, nižjem od njegovega stanú; uživamo, ali nečemo se učiti, neradi opazujemo. Često bi sicer v okó prihajale solze, spominjali bi se težke, a nujne dolžnosti; rajši potujemo dalje s sanjami v glavi ali v sé zaljubljeni, kar pa nam je pod nogami, to zanemarjamo. Na taki poti — kolikokrat puščamo, da odbégnejo mimo nas človeškega življenja resnične tajnosti, ki jih ne nahajamo v nobeni knjigi, na nobenem obrazu najbohotnejše domišljije.

Res, škoda je, ker se le Bog s svoje višave ozira na toliko tisoč ubogih življev, ki je v njih često več moči, lepote, čilosti in kreposti, nego je vsega tega v žaloigrah, ki se ponujajo našim očem in ki jim samó bleskotnejši okviri dajó pravico do človeške radovednosti, zabave in spomina.

Mnogokrat sem se zagledal v raztrganega berača, v ubogega vaškega otroka, ki je osirotel in živel ob izprošenem plesnjivem kruhu, in mislil sem: mnogo bi nam pouka moglo vzhajati iz pogleda z drobnovidom — iz pogleda na taka bitja — polna bolečine, pokore, ubožna in zaničevana, ki ne poznajo življenja, na bitja — nesrečna, zavržena, na svetu skoraj neznatna...

Do céla dobro vémo, kako ure minévajo ljudem srečnim, bogatim, znamenitim, od rojstva povitim v tenke pleníce, počivajočim v rakvah od brôna; vémo, kako jih vodijo na pasovih, kako jih vzgajajo bodočnosti, kako hodijo, kako se vklanajo, kako jedó, kako se oblačijo, ženijo in možé, kako se slepé in razdvajajo, kako se starajo, nespametijo, kako zevajo in umirajo: a kdo je kdaj pripovedoval, kako živi ubožec? — Vendar sta Bogú in opazovalcu, ki so mu ljudje na mari, obe vrsti, katerih jedna se tako leskeče, druga pa zaničevana skriva, to, kar so mogotci in imenitniki! Metúlj in najslabôtnejši črv, oba sta na svetu jednako potrebna, oba imata pravico, da živita. Pač prirodoznanci stičejo za običaji in prirojenostmi drobne mušice in velikanskega kragúlja; zakaj bi pisalec povesti ne imel pravice, da bi popisal neznatno življenje jedne tistih gosénic, ki se plazijo po črni zemlji, in katera, pohojena z nogó, pozabljena gine, da je nihče ne vidi in ne žaluje po nji?

Mnogo je še v razséznem in deviškem prostoru človeške zgodovine temnih, nepreiskanih, zapuščenih zakotij!

Kakor óni nekdanji pisatelji, ki so se ogibali neznatnih tvarin in ki so skrbeli, da se najprej seznanijo s temi, ki so njih okó zanimale s svojo ogromnostjo, s podobo in z barvo, tako smo v zgodovini človeka risali tudi mi v obilosti in bogatega z mičnimi obrazi, toda zanemarjali smo nič menj zanimive, a manjše, skromnejše in ne tako lahko dostopne obraze.

Še-le zdaj začenjamo spoznavati, da smo se hudo varali: da so vse naše slike o človeštvu nepopolne in mèdle, da pogrešajo jedne strani, da smo vzeli del za celôto in veliko važnosti temu, kar je v resnici morebiti najvažnejše.

Z drugega stališča te slike, kar se tiče veljave, gubé in morajo gubiti ceno, kakor obleka, prikrojena

po Pariški noši, ki se vsaka v kratkem osmeši. To, kar smo navadno imenovali višjo družbo, to je skoraj povsodi in zmerom »kozmpolitišk amalgam«, na katerem se bolj odbija barva privilegovanih prestolnic nošam, nego v kraji, kjer je njih dom. Kakor nekdej Atene pa Rim, tako dandanes Pariz in London »konvencionalnemu« svetu, ki mu rekamo, da je višji, dajeta »ton in kolorit«. Najbleskotnejši salon je pač ta, ki se najzvesteje bliža inozemskemu vzoru. Londonu je bil vzor Pariz, Pariz se malo izpreminja po Londonu, a ves svet po obeh prestolnicah; vendar nikjer, kakor pri nas, nima cene vse, kar je tuje. Ali pa je vredno risati obraze tako sramotne prevare in venčati takšno nenavadno zatajevanje samega sebe in pokornost dozdevni vzvišenosti? — Ne vém. Vendar je res, če prav je življenje višjih družeb jako zanimivo, svobodno v gotovem oziru (na straži vseh samopašnosti stoji »konvenijenca«) — jaz življenja nesvobodnega in poškrobljenega nimam rad — in najmenj, da bi ga risal. Moramo živeti v njem — ha, in živimo; moramo priseči, da se nosimo po zamejnih šegah, in nosimo se; ali da bi pristrižene svoje frake in pristriženi francoski razgovor risali in premišljali — tega ne bode nikoli, nikoli, nikoli!

Ozrimo se niže! — Da je tù nesnažno, pravite! — Žal, res je nesnažno; ali kakor je risarju dvorec zapuščene kočice mnogo lepši predmet, da ga naslika, nego kakšen povoščen salon s slopovjem vred, tako je tudi pisatelju, ki spisuje povesti ob uboštvu, mnogo zanimivejši, nego poškrobljena plesarska suknja in lesketajoče se gizdalinovo obuvalo.

Ves ta uvod me samó opravičuj čitateljem (jaz se s predmetom te povesti nečem izgovarjati kritiki, ki je pri nas nje rokodelstvo to, da kriči in črni). Prizanesite mi, ker vas zavêdem med raztrgano ljudstvo, v tesno

kočo, ker vam dajem priliko, da se boste dotikali záplat in da boste živeli kako uro v družbi z ljudmí, ki ne umó francoski in ki se nikoli niso učili igrati na klavir! Morebiti na konci te povesti najdete tudi svojemu životu kakov koristen npravstven uk, ki pisatelju često uide pod peró; vsakemu pisatelju so dela božja vzor, v božjih stvorih pa počiva npravstven nauk, tudi v najdrobnejšem kamenčku. Treba je le tega, da bi kamenček govoril na srce in človek ga umel.

DEL I.

Žal! nesreča! — to je bila zopet na Volinjski in Podoljski meji vasica, nekoliko še Volinjska, nekoliko pa že Podoljska; razprostirala se je po nižavi, podobni kaki dolini. Nad njo, po široki ravnini, širile so se zlatožolte njive, pisali so jih majhni gaji; po sredi sela je tekkel malo viden potočec in se zbiral v precēj velik ribnik. Hišice, naslonjene ob stene tamošnjega vzgorja, belele so veselo med zelenimi ilmovci, zviška gledale v ribnik in se slikale v čisti njegovi vodi.

Tiho, zeleno, mirno, nekako dobro je bilo v ti dolini, ki so jo o potopu bile gotovo izkopale prav vode, katere je navrnila roka, ki je znala, da se nekdej ljudje naselijo tù. Drevju in hišicam in ljudem je tù bilo tako, kakor je v nebesih za pečjó; kosec neba se je skoraj zmerom jasno svetil nad njimi, redkokdaj so stražni duhovi semkaj zanašali čvrsteč vétrec, nevihta pa se je vsaka umeknila kam na stran — v lesovje in boróvje.

Ta naselbina je dalje in dalje rastla po dolini nad potočkom, vsak čas se je kaka nova bela hišica prikazala med léševim in trnjevim grmovjem, rastočem po obeh stranéh doline. Na visokem planotnem vzgórji je s svojimi križi vred vasici načelovalo sámo pokopališče, kamor so nosili in pokopavali vaščane; a jako je bilo žalostno, da sam ne vém, kako so ljudje, vajeni tako prijetnim in vabljivim hišicam, po smrti mogli spat na takem samotnem kraju. Gotovo se je tù mudilo mnogo preganjanih netopirjev, ki so se po noči vračali v tiha svoja gnezda.

To pokopališče je bilo jedini mrzki del te naselbine, če ga smemo imenovati: del. Resnično se je družil

ž njo; hišice so se vrstile navzgor in sezale so, razstavljene ob cesti, prav do njega; vrhu vzgorja so bila vrata na polje, a prav ž njimi se je stikalo pokopališče. Ne vém, ali ste se že kdaj ozrli po vaškem mrtvišči v kaki rodoviti okolici. Kako skopo je zemlja tam odmerjena mrličem! Kako je tam mučno in tesnobno! Sosedje, bojé se, da bi se pokopališče utegnilo raztegniti na njih svet, opasali so je z nasipom in s prikopom; ali nihče se ni spomnil, da bi bil tam vsadil kakovo drevó, naj bi šepetaló in plakalo nad gróbi. Le bodličje in plevél, ki se povsodi družita, obrastla sta stare grobove in celó lanske mogile; samó nekoliko kopriv in lučnika, odičenega z žoltimi cveti, zeleni sem ter tam po zemlji, oplojeni z mnogimi solzami.

Kolik lés je to samih križev in križcev! Nima vsak grob močnega, hrastovega, velikega in pobarvanega križa; ubožcem so križe izrezali od palic, iztesali od trhljih desák in jih vsadili po stráni, neskrbno, na malo časa: prva burja jih izruje, v nekaj letih bodo segnili. Tam je rumen, še svež grob, trava se ni utegnila še zasejati po njem in ponašati s svojim zelenjem, tukaj-le pa je namestu mogile sama vdrtna. Kakor gróbm, tako se godi tudi žalosti: kjer raste, tam za seboj ostavlja samo praznoto. Nasip, grob ima le jeden vhod, samó jedna tesna vrata; ali kadar mrtvec gré skozi, vendar so mu preširoka; križec nad njim in vrata rabijo mu davno za mostek, kajti njegove deske so razpadle, segnile in leže globoko v jami.

Ker v tihi vasi ne slišiš nì vetra, nì nevihte, zato pa mrtvecem na vzgorji ne prizanese noben vihar, da bi jih ne pozdravil; mnogo je že tù potrl križcev! Gledite, kako je tù žalostno, kako težko pokojnikom, kako je še le živim ljudem, kajti tù-le, samo čez cesto, šest korakov od vrat, ali ne vidite? — stoji kočá, nje jedna stran sloni ob holmu, sicer pa je na pokopališče obrnena.

Kočá! Oj, tožno ime! Recimo rajši, kup ilovice; ali najbrž je preveč tudi to — koliba, toda še koliba to ni, stoji pred nami nekaj, česar niti nazvati ni môči, a vendar to ni zverinjak, temveč očito človeško bivališče je to. Težko je človeku misliti kaj ubožnejšega! Najprej: lesá ni videti, zgrajena je koliba od lesenih kóscev,

nabranih nekodi po cesti, kamor jih je morebiti prinesel veter, ali donesla burja, kajti tudi večja in lepša polena vihar nosi, kadar se razhudi. Ali česa ne doženeta človek in uboštvo? — Dve steni nameščuje vlažni holmec; ogladil ji je dež; dve pa sta zlepljeni, kakor lástavičje gnezdo. Resnično, v obeh nahajaš to, kar v gnezdu te razumne ptice: dračje, slamo, glino, blato, vse zneseno in izvrstno zgrajeno v celôto, ki se drži in ki stoji. Streho nameščujejo plotniki in krive veje, pa slama, in sam ne vém, kaj še, a vse to krije ruševje. Drugo je Bog dodelal: obesil je na to ploščino bujnega črnobja (*artemisia vulgaris*), zasejal kopriv, lučnika, trave in listnatega zelšja, ki ga veže pustá plast ilovičina. Tam na strehi šumi kar lés bilja — leporastlega, bujnega, kakor na kaki mogili. Iz srede vsega tega prodira slop od prôtja, olepljen z ilovico, na njem visi kos stare štorije — to je dimnik, ki se ponaša, kakor kakšen »komedijant z velikim talentom«.

Ne dolgočasite se, dragi čitatelji, res je zanimivejši popis kake palače v najnovejšem zlogu, ali popis kakega gotskega letovišča! Idimo dalje! —

Steni, da bi se ne sesuli, kajti človek jima ni mogel povse zaupati (kaj na sveti ni prevara, in še kolika!), steni je bistrourni stavitelj oskrbel s povpréčnikom, ki ji drži in ne popusti; zgoraj se že nagibljeti, zdolaj pa še stojiti, a dva ali trije drogovi jima rabijo za podporo. V teh dveh stenah smo zgrešili vrata in okni, ki niste nič menj vredni popisa. Okni?! — Ne vém, ali je môči, takisto imenovati luknji, ometani, nerazmerno ometani z glino — dva otvora, ki v njih tiči nekoliko kóscév omazanega stekla brez obódov. Res je, da ste to okni, ker, če prav nobeno ne diše zraka in ne daje dosti svetlobe, vendar mimo hodeče ljudi varate, da je dovolj svetlobe v koči.

Z vrati je stavitelj imel več pretege, ali potreba je znamenit graditelj: stvarja od ničesa, noben Paladij ni takó mogočen. Pravo čudo so ta vrata, le dobro pogledite! Sezajo prav do strehe in zdi se, da opominjajo: prišlec naj se ne upogne; a tudi ta vrata z dimnikom in oknoma vred igrajo »komedijo«, kajti če se jim približaš, sezajo ti le do pasa! Vendar tudi ta vratca so

dala dovolj dela, dosti! V neloznem kraju — kdo bi se ognil deske, in če je mogoče, vzeti jo, kdo bi ne vskliknil: Bog povrni! A ta, ki je stavil to kolibo, gotovo je hvalil Bogá. Oddal bi ta vrata kakemu muzeju, ko bi možje, ki so jim dragi na kósce razbiti starodôbni zdelki, umeli z razbitih vratic prečitati, koliko vzdihov se je privilo iz prsi tistemu, ki jih je zgradil. Gledite, koliko je tù izvrstno združenih kóscev, koliko klinov, vstavkov, koliko je lukenj zabitih, odséčkov v desčice premenjenih s topo sekiro in slabotno roko! Sešlo se je v tisto službo tù mnogo raznega poloznega lesá: smreka, hrast, jasika (*populus tremula*), breza, celó trdi gaber, ki navadno le mlinarjem rabi, moral je dati količev. Dovolj dela je bilo tù — dovolj; ali davno je bilo to, kajti dež in hudo vreme sta s sivim ogrinjalom pokrila vse te pribitke, ki bi njih nerazmerje zdaj stežka razpoznal človek.

Mislite si takovo kolibo, tako pribežališče brez imena, naslonjeno ob holmec, ob golo vzgorje prav pri pokopališči, sto korakov daleč od vasi; a gotovo povprašate, kdo jo je postavil in bival v nji?

Ta, ki navadno biva v kolibi — ubožec, bitje, ki je često samó krivo uboštva svojega, često Bogú nedolžno, ljudem pa proketo; uboga stvar, ki bi rada skoraj umrla, zato, da bi se oddehnila, ker ne vé, čemu bi živila.

Ali je ubožec mogel imeti ugodnejši razgled od razgleda na kraj večnega počitka?

* * *

Vasica, ki smo jo videli, zvala se je Stavišče. Dalje v Dolu, bliže gôri, v zelenem kotlu, pri potokovem zatoku, imela je dvor, ki je beled zdaleka. To je bil lep dvor, čisto nov, tih in v taki milostni pologi, da si iz njega videl vse, kar je Bog najkrasnejšega ustvaril: vode, gore, hišice, cerkvico in loze v dalji. Mrtvišča pa ni bilo prav nič videti iz njega, toda kaj pokopališče?! —

Kdo je bival v dvoru, zvemo pozneje.

Pred nekolikimi desetoletji, ko ni bilo še tega prelepega dvora in ko so še angleški vrtovi bili tù namestu

zeleničja, tačas se je v Stavišče pritepla jata ciganov; njih načelnik se je, kakor je to navada, bavil s kovaštvom, sorodniki so mu pomagali, rodbina pa je védeževala in kradla. Ker je tačas že rejše in rejše bilo potepinstvo teh vražnih vlačugov, katerih početek in jezik je še zmerom zahaljen v neko neprozorno tajnost — prihiteli so vsi svobodni vaščanje gledat prišlece, ki so po stoletnem pregnanstvu še vedno na čelu nosili svojega početka vžgano znamenje, da so od nekje z žgočega vzhoda ali juga.

Res so ti potepini na obrazih svojih in v obleki imeli nekaj nenašega, nekaj tako tujega, da je tudi najhladnejši vaščan moral oči upreti v ljudi družega sveta in družega življenja, a ni mogel umeti nič njih pregnanstva, niti dobrovoljnega kočevanja.

Vse ženske, celó tiste, ki so kruh mesile in do lehtij rokave imele privihane, prihitele so iz vež, za roke privêdle radovedne in plahe otroke in jih trdno držale, ker so se bale, da bi jih utegnili ciganje odpeljati; vsi stari ljudje so pridehtéli izpod streh, a kdor se je vračal s polja, kajti je bilo poletnega večera, vsak se je ustavil s plugom sredi ceste. Teh ciganov jata je imela do dvajset glav in šli so zložno proti krčmi; najlepši moški, brdák, spremljal je voz, na katerem se je videl majhen zakrpan kovašk meh, sestrt šator, prenosno nákovalo, drugo železje in razna drobnjav. Sredi te rázvlake pa je nerodno skrčeno sedela srednje stara ženska, ki je imela otroka pri prsih.

Okó te ženske, kateri se je uboštvo, boleost in žalost poznala na obrazu, nje okó ni obrnilo se z dečka nič na hip; zdelo se je človeku, da se ji sanja o njem in da ji ves drug svet nič ni v mislih. Mož, ki je s silno svojo roko popotni voz vlekel za seboj — mož je bil nenavadno plečat, visoko vzrasten, in resnega, temnega obraza. Črn, razgaljenih, črno porastenih prsi, za silo oblečen v razdrapano, zamazano srajco in v raztrganih sviticah, stopal je bos, razoglav, branili so mu glavo solnca in vetra le kodrasti lasje; ali dasi je bil raztrgan, vendar je ponosno korakal in resno pogledaval, tako, da si takoj spoznal: to je vodnik Romom, (takisto se namreč radi imenujejo ciganje).

Krog njega in za njim je šla druga rodbina: troje razno vzrastenih, golih otrók, osem- do dvanajstletnih; naddvajsetleten mladenič, šibko, blezu osemnajstletno dekle, lepo vzrasteno, nekoliko pregizdavo oblečeno in posebno zalo; zgrbljena babúra, póstaren, kodraste glave, tršat in nizek moški, ob palici hodeč, ki je voz rinil, in še dve ali tri ženske v raztrgani odeji, ki se je vlekla po tleh.

Vse je šlo tiho, kakor bi bili čakali vodnikovih ukazov, le zdaj in zdaj so se ozrli vánj; voz se je ustavil pred krčmo, vodnik je vsklonil glavo in se ozrl krog.

Zdajci je iz krčme na prag prišlo nekoliko gospodarjev, na čelu jim je bil župan z visoko čapko od jančje kože; gledali so se in molčali, čakajoč, kaj izpregovoré popotniki. Cigan jih je z očmi preštel in je, ali po natornem nagibu, ali po novi čapki, razsodil, kateri je župan. Stopil je bliže prédenj in se nizko priklonil.

«Bog z vami, gospodar!» — izpregovoril je slabo ruski s silnim glasom, polnim nekega posebnega zvuka, kakor bi se za te izposojene besede bile skrivale druge, tuje. «Gotovo ste vi tukaj starejšina!»

«Kdo pak; kaj bi radi?» — povpraša s praga precèj resno Maksim Lah.

«Nu» — odgovori cigan in pot s čela otare z ostalim raztrganim rokavom — »poprosil bi vas, da bi mi dovolili, naj prenočimo v vasi.»

«To se vé da, jutri bi pa kakega konja manjkalo!» — opomni smélo župan in se podprè pod pázuhami.

«Tega se vam ni treba nič bati» — vzdihnil je cigan in se na pol nasmehnil, «vi morebiti kónj nimate, mi pa nismo tisti ciganje, ki po ljudskem hrepenè; mi sami delamo, da imamo kruh. Ciurahanov (tatov) ni med nami.»

«Ali kako, pretéto, véste, da jaz nimam kónj?!» — krikne zavzeto Maksim Lah, ki je celó poskočil.

«Cigan vse vé, dobrotljivi!» zagodrnjá hladnokrvno vodnik.

«Prebito!» — opomni župan, zarudi se in nemiren ozrè po vaščanih, — «da zlo od vas ne zahteva tega, da véste vse, ne brigale bi vas takove stvari. Strela,

še-le prišel je v selo, pa že vé, da nimam kónj. To je čarovnik!»

«Kakov čarovnik?» — povpraša pohlevno in z ramenoma zgane cigan — «précej vam odkrijem, kako je, da to vé, in potlej se ne bodete čudili, ker sem tako moder. Teden dnij smo bili v Petkovci, poludrugo miljo daleč od tù; hvala Bogu, tam se ljudje ne zapikujó v Apraša: mnogo dela je prešlo skozi naše roke. Ko smo odhajali, pokazali so mi cesto v Stavišče in napotili me k vam, župan; a stari Murinec je dostavil: le njemu kónj ne podkúj, ker jih nima. To je vsa skrivnost!»

Ko se je plel ta razgovor, v tem so drugi ciganje, kjer je kateri stal, trudni od pota, legli po tleh. Starejši so sklanjali glave, a mlajši so jih vsklanjali in ogledavali selo, cigansko dekle pa je ostalo na vodnikovi stráni, mična podoba — in zdelo se je človeku, da hoče s svojimi črnimi očmi omečiti precěj ostro in nezaupljivo gledajoče vaščane.

«Nu, nu! naj je to tako ali tako» — vskliknil je Maksim Lah — «odrinite z Bogom dalje!»

«Ali vendar, prosim le, dovolite, da smemo tù prenočiti.»

«Solnce še ni zašlo, izprosile si to v kateri drugi vasi; mi ciganov nismo vajeni, pa tudi prebodemo brez njih.»

Vodnik je vzdihnil, premolknil, oprl se ob bičnik, pomislil in legotno vsklonil glavo. Pristopilo je dekle.

«A kajli vam mogó hudobnega storiti ciganje?» — povpraša smelo, razločno in čisto rusinski. — «Vas je tù toliko, nas le majhna gruča; sram bi vas moralo biti, ker se bojite, ne vedóci, koga. V Petkovci smo se mudili teden dnij — in hvala Bogú, vendar nismo bežali od tam, temveč ljudjé so se z dobro besedo poslovili od nas in prosili, naj bi zopet prišli.»

«Môlči, Azaora, môlči!» — pretrgal je cigan besedo in topôtnil z ного — «kaj se ti vtičes v to? — Pojdi za voz k ženskam! Ne odganjajte nas, župan, in premislite se; zdaj je čas ugoden delu, kovač je dve milji daleč od tù, težko je mnogemu izmed vas izgubiti ves dan, da mu zvari lémež, ali kaj popravi: dovolite nam, da ostanemo, mi bodemo imeli kosec kruha, vi

našo postrežbo! Za kar komu drugemu plačate goldinar, dva goldinarja, to vam ubogi cigan naredi za desetico, ali za pol goldinarja, pa še dan pridoboste, a to je tudi groš vredno. Ni zraka, ni polja, ni vode vam ne vzamemo s seboj in prostora tudi mnogo ne potrebujemo. Dejte, dovolite« — dostavil je in pokazal — «kosec pašnika, da šator postavimo in kotel obesimo, to nam je dosti»

Ko je bil cigan dogovoril, jeli so gospodarji kimati z glavami in pogledavati drug drugega; poznalo se jim je, da želé imeti kovača. Sam župan se je popraskal po glavi, čapko popravil nekolikokrat in molčeč se ozrl po sosedih, kakor bi jih bil vprašal za svèt.

Apraš jim je dal spoznati, da je storil svoje — in neznamen polusmeh mu je zaigral krog ožganih usten. Brzo je začel govoriti dalje, kovati železo, dokler je bilo razbeljeno . . . a govoril je tako izdatno, umétalno in izvrstno, tako, da so Róme, ne gledé na mrzkost, ki jo je župan imel do njih, v kratkem odpeljali na ledino za ribnikom, kjer so jim dovolili, da smejo postaviti šator.

Ciganom je bilo treba le nekoliko tal, da so vánja vteknili štiri kolce domca svojega, prostora za ognjišče, pa upa, da bodo imeli kaj dela. Prvi dan se niso razgubili po vasi, kakor je to navada, ženstvo se ni razšlo po selih, Apraš si ni izposodil ničesar; postavili so kovačnico, priredili meh, vdelali nakovalo, in že na večer je cigan za jako majhno plačo na veliko radost konja podkoval nekemu kmetu, in ta plača je bila trd kruh, klaja za konja in mršava kokoš, ki je že dolgo nepotrebno kokodakala.

Zjutraj se je delo že zgrinjalo v ciganovo kovačnico; a da je tretji dan hotel oditi in zviti šator svoj, menim, da bi ga bili kmetje s silo ustavili, toliko je bilo še dela, takov je bil naval na ledini. Ta Rom je bil res nenavadno umétalen: čudovito je koval konje, lečil jih in ozdravljjal; rad se je spuščal v razgovor, ni bil skop z nasvèti in umel je, kaj naj komu izpregovori. V vasi, kakor povsodi po svetu, godi se najbolje tistemu, kateri v pravi čas vé pohvaliti delo

svoje — in priporočiti, in prav Apraš je odlično védel pohvaliti vsako najneznatnejšo malost.

«Gledi» — rekel je kmetu, ki je že delj časa molčal in se čudil ciganu — «gledi, kakova podkva je to! Ali si jo že videl kdaj svoje žive dni? — Pogledi, kako ima tvoje kljuse krhko in zaderikasto kopito, a kako se je podkva lepo zaprijela, kakor da je prirasla. Gledi, kakor rokovica! A nezakovan konj ne ošepa, ne boj se, jaz ga ne zakujem! Hvaležni bodite in spominjali se bodeste Apraša.»

Skratka: v okolici so vsi kovači, ki so bili vajeni delati Staviščanom, izgubili takoj delo: cigan je bil vse zvabil k sebi. Ob tednu je vse vérovalo, da nihče na svetu ne vlada nì klešč, nì kládiva tako, kakor čudni Apraš; takoj so začeli skrbno premišljati, kaj bode, kadar odide.

Treba je takisto priznati, kako je ciganom mnogo pripomoglo, da so jih vaščanje radi imeli, tudi to, ker se je vsa jata pošteno véla, nič jednakega niso videli še do takrat: nì bilke nì zmanjkalo v selu, ciganke so po vse dni presedévale pri vozi, nì slišal jih nihče ni. Vaščanke so samé prihajale k njim po zdravila, in zato, da so jim vedeževale, vendar težko je bilo oboje dobiti od njih: ciganke so bile žalostne, plahe, oprézne....

* * *

Ob tednu je cigan hotel iti dalje ter zviti šator in naložiti na voz; ali ni bilo môči: mnogo je bilo še lémežev potrlih in kónj bosih, mnogo je imel še dela! Sam župan ga je zadrževal.

Ciganje so se mudili in mudili v Stavišči in v kratkem so se vdomačili tako dobro, da je Apraš ukazal izkopati jamo in jo pokril z rušami, torej je pod šatorom kar hitro imel shrambo. Nihče nì zinil ni proti temu, vsakdo je le vesel bil vlastnega kovača, da vnajega ni potreboval; celó iz drugih sél so prihajali in donašali sekire in lémeže.

Kar smo že opomnili, bili so udje prišle družine: jatin vodnik, ženska z detetom, zvala se je njegova so-proga, trije otroci, naddvajsetleten mladenič, blezu osemnajstletno dekle, posebno lepa stvar, ki je «instinktivno»

čutila svojo mičnost; stara babúra, strežáj, ki je s svojo nekaznostjo spominjal na Kalibana, in tri ženske, katere je neka neznana zveza strinjala z družino.

Ali je bila to družina? — Kdo je bil oče, kdo bila mati, sestra, soproga, kdo bil soprog, tega ni bilo lahko za gotovo povedati; imeli so čudna imena vsi, jednega človeka samosilstvo je vladalo vsem. Dva stara moška nista uživala česti, pristojne njiju starosti, toda pokorna sta bila; godilo se jima je med njimi tako, kakor živé služniki. Sicer to ni bila navadna ciganska žlota: nekaj plemenitejšega jim je igralo na opaljenih čelih, v črnih očeh z mlečno belostjo, gledalo je iz njih trpko pregnanstvo, gledala osirotélíh ljudij bolečina, pečat Kajnovih potomcev.

Po vse dni je ta ženska, Apraševa soproga, v kotu v šatoru presedévala in péstovala dečka, ki ga ni kar nič spustila raz kolen, molčala, kakor kip, in nepremično oči uprte imela v drug kot, ni izpregovorila ni, ni ganila se k jedi in z ničimer se ne pečala. Časih jo je mož kaj vprašal, ali ni mu odgovarjala; če so k nji pribežali goli otroci, ni jih pogledala; le kadar je otroče zaplakalo, stisnila ga je silneje k svojim usehlím prsim in dva prostopala grbanca sta preprécila nje oblačno čelo. Stara baba ji je stregla in tudi molčala, a zavaljeni Kaliban (ciganski mu je bilo ime Cinon) se je motal po kovačnici. One tri ženske so kuhale jed in čuvale otroke, mladenič je stal za nákovalom in pomagal Aprašu; molčal je in delal pridneje od njega.

Dasi mu je po obličji, po očeh in ustnih krožila ciganska kri, vendar se je močno razlikoval od svojih bratov Romov, kakor da je bil tujega plemena prva letorast; misli in želje so mu igrale po glavi in v prsih. Njegovi lasje niso imeli kavranje črnosti, niti Apraševe kodravosti, sezali so mu na močni rameni v ravnih plaménih; obraz je imel belejši, okó drugače vstavljeno in odprto, ustni manjši in ožji. Podolgovati obraz je v sebi imel nekoliko rusinskega «tipa» (typus), zmesenega z vlačugarsko krvjó.

Četudi je ta mladenič bil poslužen vodnikovim ukazom, četudi je ž njim vred delal, vendar mu ni bil pokoren tako, kakor drugi; često ostri besedi ni odgovarjal

nič menj ostró in meril je pogled svoj z Apraševim pogledom. Starec je mnogokrat z drhtečo roko dvignil kládivo, kakor bi ga bil hotel udariti, stisnil zobé in namrščil obrvi, in besede so se iz obeh vsule, kakor iskre, vendar takoj je minil prepir ter zopet nastala néma tišina, ki so jo motili le udarci s kládivoma.

Po delu za dné mladi cigan ni počival v družbi tovarišev svojih pod šatorom, redkokdaj je segel v kotel po njih užitek: s koscem suhega kruha je pobegnil na vzgorje, zamišljen sedel — in tam ga je noč zajela z večerno roso vred in ulovil zaspanec.

Trmoglave žene molčanje in pogosti razpori s pomočnikom niso uhajali mladičem, ki so to skrivnostno rodbino čudno, radovédno in nemirno pogledavali. Tudi na njih, ki niso bili vajeni motriti ni paziti, videl je človek neko dramo, polno krvavih tajnosti in zaplétek, ki so razlikovale te čudne kočevnike. Mati, ki se je videlo, da živi le dečku, pomočnik, ki je načelniku žrtvoval delo svoje, vendar duše in samega sebe mu ni hotel dati, napósled starec, ki je, kakor stroj, zvrševal najtežja dela, pa ta zala mladenka, mična, gizdava, ki se je zdela človeku, da vlada vsem, celó gospodarju — vzbujali so zvedavost in cele roje dozdevkov.

V vsi jati sta bila Apraš in Aza najznamenitejša cigana. Aza je bila stara blezu osemnajst let in poleg sveže mladostne mičnosti je imela neko nenašo, divjo, čudovito, bronovo, ognjeno krasoto, njé prikazke vidimo v Indiških podobah, v Indiških malarijah, ki dičijo njih stare pesni. Njé črne oči so sejale ogenj in zdelo se je, da čarajo z nezmogljivim pogledom, vpričo katerega se povesi vsaka, tudi najsmelejša trepalnica; nos je imela lepo zakriviljen, ustni nekoliko vzboknjeni, lici jednaki, temnožolti, obsipali so ji spletke las, črnih — kakor ebenovina, gostih in ogromnih, tako, da so jej pasali glavo, opletali tilnik, pa so njih spleteni konci sezali še po plečih do bokov.

Na čelo, v oči, v usta in na vse nje telo je ali hudobec, ali angelj zapisal: vladala bodeš! In šla je za svojo usodo smélo, verujoča v zmago. A nekaj prečudnega je bilo v tem uboštvu, v raztrganosti, pokriti s škrлатаstim plaščem, v svesti si žive moči.

Nje rast, kajti tudi ta ima moči svoje, presežala je z mičnostjo svojo nje obličje; slutil si pod opesnimi záplatami, ki so jo krile, da je to telo bilo ustvarjeno od kovine, prvotnim vekom na vzor, ki so ga iskali človeški podobi. Nje črna, ali drobna roka! Nje lepa, majhna noga je bila vredna, da bi bila stopala po zlatih blazinicah in se ovijala z drago vzhodno tkanino. Na prsih ji je bogato obleko nameščevala platnena zaslona in se poslušno nabirala, kakor najtanjša naličje.

A vendar ta krasota ni bila znana: ni je opazil vsakdo, redko je koga očarala; treba je znati nesmrtno »tipe« takove krasote, da človek najde v nji skrito čudo.

Smijajte se, če vam je drago: préprostemu ljudstvu se je zdelo, da je mlada ciganka dovolj grda, pesnik pa bi bil begal za njo, kakor za kako prikaznijo.

Oj, védela se je — védela dičiti kočevnica. Belega platna kos, pisano krilo, rudeč pas, vrvica steklenih bisserov, pest pisanega poljskega cvetja, leskeče se steklo: vse to je bilo nje lepotičje in vse je nji pristojalo. Stojé pri vodi je nekoliko premišljala, in od vrha do tal obesila náse, vsakikrat drugače, vso bliščôbo svojo; često je sama s seboj tako onegala po vso uro, ko pa se je vrnila v sivi okajeni šator, svetila je v njem sama samcata z obnovljeno lepoto takisto, da je Apraš večkrat vsklonil glavo in se obrnil od dela svojega, zato, da se je ozrl vánjo, ali kadar jo je pogledal, nasmijal se je nekako tožno.

* *

Le mladenič, tisti čudni cigán, ki se je tolikokrat smel spreti z vodnikom, ni se niti ozrl v zalo svojo tovarišico; zdelo se je, da je to v njem gotovejše trden sklep, negoli dobra volja.

Aza je ob šator naslonjena, v senci, lesketajoč s črnimi, ognjenimi očmi popevala ali molčečega mladeniča dražila in z besedami kačila tako, kakor s strupenimi strelami. Ali nje besede so bile podobne listu, ki pade v vodo: voda se vzvalovi, list odpluje dalje in nebó se zopet ogleduje v nji. Tumri, tako je mladeniču bilo ime, ni poslušal, ni se oziral, ni odgovarjal; zdaj pa zdaj se je pooblačil, nasmijal sam sebi, koval železo,

kakor neživo kládivo, kakor poslušen stroj, in pogledaval, ali skoraj zaide solnce in na ognjišči ugasne ogenj, da bi pobegnil na holmec in se oddehnil.

Apraš in mladenka sta ga časih ves dan zbadala z osatimi očitki, zaničevala, smijala se mu in ga oštevala; ali trpel je, zdaj pa zdaj obregnil se v starca, z besedo posekal dekliča, vendar je najrajši molčal. Toda kakor hitro je bilo konec dné, pobegnil je. Kakega drugega dné sta ga starec in Aza zopet hotela pridobiti s petjem, z medenimi besedami, z dolgim ukom, ali s sladkimi obeti: Tumri je trmoglavo molčal in se delal gluhega.

Vse to in še dôkaj drugih prizorov so mnogokrat videli vaščanje, ki so čakali svojih lémežev in sekir, vendar niso mogli umeti, kaj se godi v šatoru kočujočega Tubal-Kajna. Vsi ti ognjeni, živi, prodki razgovori so se snovali v skrivnostnem jeziku, ki ga še nihče doslēj dobro ni umel, nikdo se ga ne naučil, kajti ta jezik se nalašč izpreminja, časih izpreminja, kakor gad barve svoje, časih pa se, kakor gad, skriva po travi in po ljudskem listji. Kdo bi védel, koliko krajin, vekov, ljudij in spomenikov je splodilo ta govor, zložen od najčudovitejših zvukov! Morebiti v njem odmevajo še izrazi delavcev, ki so kričali z babilonskega stolpa, z njegovega témena, morebiti so to odmevi Brhamininih ali Ozirovih duhovnikov, morebiti — ali kdo bi ugenil to? —

Vendar je v selu Stavišči bil nekdo, ki je umel Rome: cigan, ki je po svojih bratov prihodu se zaprl v kočo, zato, da jih ne bi videl; ali ker ga je gnala neukrotljiva želja, da bi vsaj z daleka slišal njih razgovor, zvuke, katere je pomnil, kakor otroških let sèn, prikradel se je po noči k šatoru, po vse ure ležal na zemlji in sesal glasove rojstvenega jezika, ki je krillil časih iz kake Azine pesmi, časih iz ženskega javka, časih iz Apraševih ukazov.

Stari Lepiuk je bil resnično rojen cigan, ali ostal je v njem le spomin na pokoljenje, kajti dolgo življenje ga je popolnoma prerodilo in redkokdo je z obraza mogel ugeniti rod njegov. Ljudje so govorili, da so pred davnim časom o hudi zimi na cesti med Staviščem in

Rudno pod zamétom našli dva zmrzla človeka: nagega cigana in ciganko. Oba je na poti zalotil mraz z zameti, in ker sta smrt videla pred seboj, otela sta le otroka, ki sta ga imela pri sebi; smrtni spanec je oči zaprl obema — sključenima nad nekolikoletnim otrokom, ki se je obvaroval zaslonjen z zmrzloma trupoma nesrečnih roditeljev. Nekov usmiljen gospodar je s kožuhom ogrnil otroka, odnesel ga v selo, dihal vánj ter ga oživil, zmrzla cigana pa so pokopali na razcestji, brez kakega križa, njiju mogila, posuta s kamenjem in vejevjem, zove pa se še dandanes: cigan-ciganka. A prav Lepiuk je bil ta najdenec; gojil se je v Stavišči, kjer je vzrastel in služil, sprejel selske običaje, ljudsko govorico, nošo in druge vnanjosti; videlo se je, da se je svojcem odrekel na veke. Gospodar, ki ga je bil otel, oženil ga je z neko sorodnico svojo, najdenec pa je z njo vred priženil kočo, podedoval priimek, gojil otroke in živel v vasi, kakor da se je v nji narodil.

Ali vendar, oj, moč spominov! Oj, moč krvi! Ne-rešljivo čudo! Oj, neločljive zveze! Kadarkoli je že stari Lepiuk moral iti mimo gróblje na razcestji, vselej je stal pri nji dolgo — in premišljal je in vzdihal; kadar pa so ciganje priblodili v selo, izgubil je Lepiuk glavo. Čutil je, da se mu misli metó, da se mu staro in ohlajeno srce motá na dolgo in široko po vseh prsih, kakor bi hotelo iz njih skočiti — in vselej je planil k vratom in se zapahnil; po noči ni spal, po dnevi je bolehal. Ogibal se je bratov ciganov, bal sniti se ž njimi, da bi mu na čelu ne seznali, kako se je izneveril; a po noči se je, kakor tat, rad prikradel k Apraševemu šatoru — in plakal je svoje stare dni, razvnemalo ga je petje, katerega iz početka niti umel ni.

Detinski jezik je živel v njem, kakor bi bil spal, ni ga bil pozabil; spal je nekje v srci, ali v glavi, a ko se ga je bila doteknila iskra čutja, probudil se je in vstal. Iz početka Lepiuk ni prav umel ničesar; zdelo se mu je, da je ciganski razgovor le nekov šum, nekovo godrnjanje, kakor kadar kaka glasna množica stopajoč popeva pesem: poslušáš, toda ne moreš umeti ničesar. Ali nenadoma — kdo vé, kateri izraz je krepkeje spal, ležal skrbneje prikrit — nenadoma so besede po vrsti

začele vstajati, oživljati se, gibati, jasneje se kazati, druga je drugo privajala za róko, dokler se niso vzbudile čisto vse in starčku zapele čarobne mladostne pesmi.

A starec je tožen plakal in se sramoval sam svojih očíj, skrival jih, bolečina in stud sta ga tiščala, kakor kamen; ljubil je minulosť, toda bal se je ozreti vánjo.

* * *

Ta starec je sredi noči poslušal čudne razgovore teh klatežev, videl Tumrega odhajajočega iz šatora, Azo, kako je gledala za njim — videl in slišal preklinjajočega Apraša in njegove žene črne očí, uprte zmerom v otroka, ki je živela zánj.

Mnogokrat, ko je starec s svojim služništvom vred spal pod vozom na ruševini, plapolal je še ogenj v šatoru, v katerem je bilo slišati dolgo vrsto besed, ki so cvrkale, kakor iskre iz gorečega oglja.

»Čuj, Azaora, to je prazno« — opomnil je o neki priliki Apraš dekliču, ki je bil iztegnil roki in se nagrozil Tumremu, sedečemu za šatorom na glinastem odvalku. »Moraš pozabiti tega izdajico, saj ni naše krvi: to je gadzi (necigan), sin mojega brata, a ne moje sestré, njegova mati je bila svetlolasa gadzia (kristijanka). Brezvspešno je to, če se le kaplja njih krvi zmesi z našo krvjó, zmore in načeluje.«

»Vélikí duh mrodenoro (bog) nas obsodi na vsakojake nezgode, če se združimo s kakim drugim rodom; tuja kri zatere Romovo kri. Prepustimo ga usodi, ki ga čaka; naj se pretrga vez, kadar odsluži, kar mi je dolžan za uk.«

»Oj, če ga poženeš, pojde!« — opomnila je mladenka — »ptico vabimo z zrnjem, s strelom ne.«

»Ali sva ga malo božala in vabila — ti in jaz?«

»Jaz morebiti sem ga vabila, toda ti ga nisi preveč božal; saj si ga črtíl, kakor zaničujemo tujce.«

»Kakoli je móči meni tujce ljubiti?« — vprašal je Apraš in se zaničljivo nasmijal — »ne privoščíjo nam ní kota na zemlji, ní kaplje vode, ní sence, ní počitka. Ali nas pozdravi kdo z uljudno besedo? — Ali se posloví kdo od nas, da bi nam dobro

zelel? — Ali nas imenuje kdo brate? — Prekleti sami — preklinjati moramo druge!»

»Ali je Tumri kriv, ker ga je porodila svetlolasa mati?»

»Kriv ali nekriv, vsakega bičajo tuji grehi; zaradi naših grehov bodo trpeli vnuki, nas tepó naših pradedov grehi.« Po teh besedah je zaklel, poklical je hudo. »Čuj Aza« — pristavil je — »dosti je te vabe in božanja! misli, da brez njega bi ne mogli prebiti in to ga napihuje. Ti najdeš drugega moškega, tega tam pa naj vzame bink (vrag).«

Ciganka se je nasmijala in dve vrsti belih zob ji je blisknilo za rudečimi ustni; ali v njenem očesi ni bilo sméha. . . . usta so se ji stresnila, zaprla in molčala so. O tem razgovoru se je cigan nekolikokrat ozrl v ženo in otroka, približal mladenki, zopet poklical binka in šepetnil:

»Ta, tudi ta, ali jo vidiš? — Tudi po nji kroži tujih ljudij kri, kri gadzijev. Že tri leta molči, ni solze ne pokaže, popotuje z nami vred in srce je pustila nekje za seboj. Ne, ne! Cigan se ne smé bratiti z belolasci; naša usoda je pregnanstvo, večno potepinstvo, toda to sta polža, na večno zraščena z lupino. Belolasci se rodé tistemu kraju, a kakor hitro se jim izgubi izpred očij, jemó počasi mreti. . . .«

»Daj ji mir!« — opomni Aza, »že je doplakala, dogovorila; uvérjena sem, kadar ji dete skoči od prsi, da se mrtva zgrudi. . . .«

Apraš je le hladno skomizgnil z ramenoma, pogledal za šator, ozrl se v zvezde in se zvrnil po tleh, kakor neživa gruda!

Aza je ostala na svojem prostoru in gledala nekam v daljo.

* * *

V dvoru je tačas bival mlad človek, ki je bil zgodaj prišel med svet; ime mu je bilo Adam, priimek pa — kaj nam je priimek na mari? — Mah, malo viden, začel mu je bil še le poganjati krog usten in po bradi, ni pomnil še dvajset spomladi, še-le prebudil se je bil v življenje, toda že se mu je začenjalo mrzétí. Takovi

ljudje se narájajo nesrečno uro, brez močij in veselja do življenja, brez ognja v duši, brez radovednosti v glavi, brez nagona, brez vsakojake zahteve, celó brez zverinske besnosti. Leno oči odpirajo svetu, ki jim je brez vsakoršne barve in ki jih zapira jim hladen sèn; nič jih ne zanima, nič ne razgreva, nič jih iz zibeli, postlane s perjem, ne goni na skalnato in krvavo cesto človeških nad, dela in prevar Smrt in življenje, oboje to jim je do cela jednako, nič jim ni do bratov ljudij, svet jim je nepotreben, obledela »dekoracija«.

Takšen mlad starec je bil Adam. Iz otroka so ga vzgojili mrtvega človeka, manjkalo mu je veselja do življenja in tvarine. Smrtno se je dolgočasil; a dolgočasnost plodi jezo in hudobo: jezil se je in hudoval na vse, kar je igralo krog njega. Ker je bil tako mrtev, kdo je bil kriv, ali svet — ali ljudje?

Časih, ko je gledal, kako drugi veselo in radovoljno režejo svojega celó oglójenega življenja sredico, v takih hipih je planil iz snà in poskusil kaj storiti; ali utrujenost mu je zvezala roki, široko zevajoč je končal pesem, glava mu je zlezla na prsi in trepálnice so se mu stisnile. Rad bi bil mislil, njegova nekako bolehava kri je bila žejna, hrepenel je po čudnih sanjah, po močni genitvi, po bojih, po ognjeni kopéli, ki mladi, po smrti, po muki, po čutji . . . ali te hipne želje so ga preletavale, kakor kake prikazni, in mrle so pospane v lenih sanjah. Adam še ni sanjaril nikoli, dasi je poln serajl samih krasot objemal ga z belimi rokami in rosil s solzami nasilja, dasi je morebiti posvečevalo se mu marsikatero mlado srce. . . . Le kratkočasil se je s krasoto, ugeniti pa ni mogel, kje mu zánjo bíje srce . . . kako bi jo mogel rad imeti! Nasičen, prenasičen, onemogel je rajši odganjal nove poskušnje, ne — da bi bil po njih hlepel, uvérjen, da je na dnu raja, ki se drugim zdi, da nima nikakeršnega dna.

Življenje se mu je vlekle, zložno plazilo, da mu je dan često bil dolg, kakor večnost, minuta pa se mu je zdela, da je leto; imel pa je tudi hipe, da je gledal kazalo na žeparici, a ni mogel dočakati, kdaj se gane s prostora.

Nekega dné na večer je dolgo časa zeval, napósled pa počasi vstal Adam; pripeljali so mu konja, imel je krog sebe pse in prijatelje. Pokimal je in odpravil konja, pse in tovariše — in sam péš odšel, ne vedóč kam, da bi se razvedril in čutil, da še živi. Usoda ga je gnala na ledino k ciganskemu šatoru. Rudeče je solnce sijalo na zahodu, njegovi žarki so povprek delali zlate in črne pasove, kakeršna je vshodna šarenica, in zemljo v senci zatišnih kotov odevali s sreberno roso ... Ves svet se je o ti čudni jasnoti človeku zdel, da se nekako razlikuje od navadnega svetá; nekaj čarobnega, slavnega, mičnega je bilo v njem. A ta izraz njegovega obličja je prošnil otrplo Adamovo okó, ustavil se je in ozrl krog sebe. To je bilo prav pred Apraševim šatorom.

Pred njim je z razpletenimi, črnimi lasmi sedela brdka ciganka, ognjeno in mladostno krasna: rekel bi, da sta dva kovaška ogla žarela v njenih čudovitih očéh. Uboge kočevnice pogled se je vkradel mladiču pod trepalnice, in Adam se je zdrznil. Aza je to prestregla in se nasmijala, da ste ji dve vrsti zob — belih, kakor sneg, pokazali se izza rudečih usten. Mladenka je glavo obrnila nazaj v ramo, ozrla se kvišku in prožno vstala, kakor bi se mu bila hotela pohvaliti z vsemi zakladi sedemnajstih svojih let.

Adam je stal, gledal in se naslájal; dà, bilo mu je srce, kri živeje krožila po žilah: nemara je prvič svoje žive dni močnejše zahrepenel po veselji.

Če se v takšno suho srce otrne iskra, vstane požar, kakor o suši: tisti hip vzbuhne plamen — neukročen, neugásen, nesrečonosen. Tako se je pripetilo tudi Adamu, predno se je genil s prostora, sam sebi je opomnil: »Mora priti pod streho mojo!« — in tiho dostavil: »naj bi jo prav s krvjó plačal!«

Kakor hitro je bil počasi odkorakal, odhitela je ciganka z radostnim smehom k staremu Aprašu.

»Čuj, oče« — rekla je, »čuj, dá dos, zadegaj to kládivo od sebe, oddehni se, zaužij nekoliko mirú: snujó se čudne reči! Raklora (mladenka) je ulovila ribico!«

»Kaj ti je zopet vzrojilo v glavi?« — povpraša cigan.

»I kaj? — ali véš? — Jaz poznam ljudi! Bog, ki nas je poslal, da se večno klatimo po sveti, Bog nam

je dal nos, kakor staremu šukelu (psu), da si išče leka. Nam je tudi urojeno, da vohamo ljudi in na njih čitamo bolje, nego ljudje čitajo v knjigah svojih. Pred trenutkom je todi, mimo šatora, prišel raj (gospod) tega sela, te vasi mlad dedič, o katerem, kakor véš, govore, da se mu voda, pa ne kri, pretače po žilah. A res je! Ta ubogi mladič, tako se mi zdi, nima več ni toliko moči v sebi, da bi jutra učakal! Ali vendar so ga razgrele moje oči! Oj, dobro sem ga pogledala, da se je zdrznil, da se je zvijal, kakor se zvija gad, kadar stopiš nánj. Zavrela mu je rudečica v obraz, tresti ste se mu jeli roki; zadrhtel je in pobegnil, kakor da je oblaznel«.

Tlesknila je.

»Azaora bode imela drage bučake (krila), zlató na glavi, zlató v kitah, rudeče pasove — vse, česar bode pozelela!«

»A ti bi se prodala, raklora?« — žalostno povpraša stari cigan.

»Ali jaz? — Na veke, ne le na uro! Zakaj ne? — vse na svetu je na pródaj, da ima le ceno. Česar ne kupiš za groš, imeti moreš za milijon! Srca mu ne prodam, pač pa okó, kito in hladno roko . . . zakaj ne?!«

»Nesramnica!« — vskliknil je starec izza zob, »nesramnica! Binka gasina (vražja hči)!«

Aza je odskočila, kakor bi jo bila strela zadela, in okó se ji je vžgalo.

»Čuj, stari!« — vskriknila je grozno, »nimaš še pravice sramotiti me in izdajati binku; ti ne véš, kaj jaz snujem. Prodam se; ali ne pogubódem se, kajti dam mu za novce le to, kar dajem vsem: smeh, okó in pesem. Ali veruješ ti, da — jaz morem dalje trpeti v teh vaših cunjah in v ti nesnagi? — Ne, ne! Jaz se vam in sami sebi gnusim, jaz sem rani (gospá), ustvarjena bogastvu in obilosti; meni je treba krila, verižic, bliščáv, steklovine in vlade. »A potlej« — dostavila je in se bridko zamislila, »kadar se od mene poslovi mladostna burja, kadar ugasne, kar gori v meni: oblecite me zopet v cunje, in pojdem poslušno za vozom kakor pès«.

Kováč je le pokimal z glavo, ali v roki so se mu tresle klešče, treslo se kládivo.

»Pasja kri!« — zagodrnjal je, »ker ne more zva-
biti cigana, primili pa gospodiča. Ali ne vstraje! Oj,
mladost!«

»Ti nisi bil nikdar mlad« — opomnila je brzo
Aza, »mlade umó biti le ženske, moški pa se postarajo
takoj, kakor hitro jih več ne povijajo. Vaša usoda je
delo, naša petje . . . Ali kdo bi popeval gladen in ubog?!«

»Glava se ti moti!«

»Moti!« — vskliknila je ciganka in jela plesati po
šatoru, »divjam, zbiram svoj um, popevam, kratkočasi-
m se. Jutri bodem v kheri (domu, palači), jutri bodem
rani! Zdravstvuj, stari kováč!«

* * *

S težko glavo se je Adam vrnil domóv. Na hod-
niku so ga pozdravili psi in prijatelji; sédel je, toda ni
pogladil nobenega psa, ni ogovoril nobenega prijatelja.
Oblak je visel na njegovem čelu, močna želja mu je
naglo razvnela okó — in, oj, čudo: hotel, želel, sanjaril
je! Sklenil je, da se vrne, roko podá ciganki in jo
pripelje pod svojo streho, da bi ni za hip želje svoje ne
zamudil, ali sramoval se je samega sebe, prijateljev in
služništva.

Vso noč je bojeval, kakor kakšen pogubljenec,
toda ta noč se mu je vendar zdela, da je kratka, če
prav se mu spanec ni dotaknil ni trepalnic. Solnčni
blesk ga je oblił s studom; začel se je smijati sam sebi.

»Oj, oj! gospodiču se je prikupila ciganka, črna,
nesnažna ciganka, ki je osmoljena sedela v kovačevem
šatoru; gospodič, ko bi le mignil, imel bi belo tovarišico
iz stolnega mesta, kjer so na pródaj bulke (žemlje) in
device. Zaželel je žuhkega beraškega kruha. To ni mo-
goče, nikakor ne!« — opominjal je sam sebi in se
smijal.

Odganjal je to misel, ali zajedla se mu je bila
nekam v srce, v glavo, kakor pijavka, in neusmiljeno
ga je vjedala. Razsebil se je v dva človeka, kar je na-
vadno, kadar nas mami strast, krepkejša od razuma in
sramežljivosti. Kakor je zločincem, ki jih obsodijo, da
jih raztrgajo divji konji, tako smo tudi mi v takšen čas

razdvojeni, jeden nas se nam posmehuje, jeden pa trpi. Vsaka strast tako razdvaja človeka.

Na večer tega dné se je huda jeza polastila gospoda; ukazal je poklicati družino, da bi jo vprašal, kdo je ciganom dovolil, naj se naselijo na pusti ledini za sêlom. Ni se upal sam iti v šator, temveč hotel je, da šator pride k njemu — in jezen, strašno jezen je ukazal, naj mu privedó cigane.

Zopet je bilo zašló solnce; Aza je od jutra olišpana sedéla v šatoru in vsa pristréna se smijala, Apraš pa jo je neusmiljeno zaničeval. Ko je bilo služništvo z dvora prišlo po cigane, prišel pónje prestrašeni župan z nekoliko plahimi odborniki vred, tlesknila je Aza.

Služništvo jo je gledalo, kakor blaznico, bali so se gospodove jeze, poznali so ga le sami.

Ta jeza je bila želja, kajti jeza je različna, ali je sovraštvo, ali ljubezen, ali želja, in krije, kakor obleka, razne podobe.

Apraš je šel v grad zamišljen, Aza pa je vesela popevala, olišpana, skoraj krasna. Popolnoma se je znala odičiti, kadar je hotela, a dična je hotela biti o ti priliki in do cela očarati gospodiča.

Na hodniku ni bilo ni psov, ni prijateljev, gospod sam je bil na njem. Aza je šla smélo in naravnost k njemu, vérovala je v moč svojega smeha, v zmago pogleda svojega.

Adam se je zbal teh črnih ogljev, nje očij — in ni se jezil, temveč preletel je njegovi ustni bled nasmech, proseč usmiljenja.

»Kdo vam je dovolil, da se tù mudite? — Odkodi ste prišli?« — povpraša po nekaj trenutkih.

»Starec ne umé dobro govoriti« — oglasi se ciganka brzo in stopi naprej, »zato mi dovolíte, da se opravičim jaz. Môlči, Apraš, in dovoli mi, da se dogovorim ž njim« — dostavila je ciganski.

Po teh besedah je stopila še bliže k njemu, glavico nagnila na vrat, kakor ptičica, podprla jo z dlanjo, kačje svoje oči uprla v mladeniča in začela nekaj godrnjati tiho, neumljivo, kakor kako kletev. Adam jo je gledal nekoliko hipov in se hotel obrniti, čutil je, da mu cigankin pogled globoče in globoče prodira v prsi, kakor

še noben drug pogled ne dosedaj, in beseda — ali že je bilo prekasno. Čila in prekanjena ciganka je že imela ga v mreži: povetil je glavo molčeč, brez moči, zvezan . . .

* * *

D drugega dné je Aza bila v grádu, ciganje s kovačnico vred pa so zopet bivali na ledini; ali Aze ni bilo lahko poznati. Črna ciganka je pod gospôsko streho živela tako, kakor kraljičina v basnih s pobrežja reke Inda, kakor prikazen iz pesmi v Sanskritu, manjkalo ji je v roci morebiti samó Letejeve cvetice, da bi podobna bila boginji Lakšmi, ali kakor da je bila v rôdu Višnuju in Brahmi.

Adam se ji je pokoril, počivali ste pred mladeničem dve majhni nogi, odičeni z zlatom. Kolikor je bilo drage obleke, obleke stare po pradedih in prababica, kolikor je v domu bilo dragotine po bogatih brezdetnih pokojnikih: vse je dičilo potepinov ciganov hčer, obogačeno z zlatoglavjem, z biseri in mušelinom. Najmehkejšé pérnice so stregle nje telescu, najljubeznivejše vonjave so dihale nad njo v zraku. Psi in poprejšnjega dné prijatelji so stali pred durmi; Adam je po vse dni, po več tednov ležal čarovnici pri nogah.

Adam sam je ginil o posebnih zanimljivostih; ciganka je gospodiča gledala, gospodič pa je slušal. Časih se ga je doteknila z zaničljivim smehom, kakor z bodalom, toda zopet se mu je s pogledom pomilila: človek bi rekel, da je bil to nesrečnež, ki je bojeval s prilaščeno zverjó. Adam je gorel; ciganka se mu je smijala, več in več je zahtevala in drzoviteje se védla, vsak dan je bila oholejša in surovejša. Čim huje je védela, da ga mami, tem nemileje ga je mučila.

Ubog, medel vnuk mogočnih pradedov! Kakov prizor je to: v grádu — odičenem s sveto, s čestito starostjo, pa ta sin slavnih roditeljev v sobani, poblagoslovljeni s trudom in z bolečinami imenitnih praočetov, žedi pri nogah ciganki, ki jo je okrasil s potrganimi spominki in s pokaljenimi dragotinami! A niso se stresnile stene krog njiju, niso se sesule stropnice, niso se

vdrla tla!! Le vonjava minulosti je iz tega bivališča vsa oddihala nekam daleč proti nebesom.

Mogočna Aza je živela le svojim sladnim zmagam; ničesar ji ni bilo treba drugega, samó videti, da je krasna; da je le te hipe uživala bogastvo, ki ga doslój ni bila še okusila, da je le, kakor kaka zvér, pojila se z vsem, kar opaja. Ta moška stvar, ležeča ji pri nogah, blede, slabotna, zmučena, ki jo je pekla neizmernih želj vročica, ni vzbujala v nji niti usmiljenosti. To je bila hči bolečine — hči, ki je bila vajena moškega gledati, da dela in močuje; zato je gledala in zvedavo zaničevala to medlost; časih se mu je nasmijala — kakor psu vržejo kost, tako je ciganka vsega željnega čestilca zdaj pa zdaj osrečila z dvoumnim nasmehom.

Vrela je v njem ljubezen z jezo vred, ali imel je premalo moči, da bi obe bili buhnili iz njega: palili ste mu le notranjost.

Aza se je žurila in si stregla z vsem kratkočasjem, ki ga je bila v starem domu nagromadila lenôba, obilost, gizdavost in obraznost. Vsak dan ji je bilo treba nove obleke, novih igrač, kake nove posebnosti; vse je plačevala le s čudnim smehom svojim in še čudnejšim pogledom svojih očíj. Adam ni dobil ni hladnega znamenja nje udanosti; dobro je mlada ciganka védela, da so v nje môči oslabelega mladenča želje, ki bi jih bila lahko zadušila. Pihala je v te iskre z očmi in z usti, gojila jih in živela je, živela naglo, ognjeno, z vsemi prsimi, kakor človek živi o razkošnem spanji, iz katerega se vsak hip boji vzbuditi. Hitela je okušati, uživati vse, dotikati se vséga, kar je le pri roci bilo to kratko uro nje usode; a kadarkoli se je spominjala odloženih cap, vselej jo je mráz izpreletel in kakor noj — zamižala je, zato da bi ne videla prihajajoče nevarnosti.

* * *

Dolgo to ni moglo trajati, in vendar je trajalo dosti dolgo... Mladenka je odcvetélega gospodiča palila na žrjavici in v pepelu; Adam se je zvijal, a ker je po dolgem času zopet življenje čutil v sebi, zato se ni kôpal iz njega. Aza je mislila na jutri, na nesnažni ciganski šator, na stare cape, ki jih je bila odložila, kakor se

kača prelevi spomladi, mislila na pomanjkanje pod milim nebom; premišljala je in bojevala sama s seboj.

Tù jo je zadrževala ničemurnost, tjakaj jo je vabila svoboda... Štiri-pomalane stene so oklepale sužnjo, a skozi okno si zmerom videl žalostno temnozeleno smrekovo vejo, ki se je bila povabila dvoru na streho; ni čula vetra, ki je zvižgal, šumel in hrudel le po dimnikih; ni sesala čvrstega zraka, ki je dihal krog dóma; ni hrepenela po ničemer neznanem, česar je bila vajena; ali tesno ji je bilo po vsem, kar je bilo, nekoliko celó po uboštvu.

Oj, kdo bi umel človeško natoro in znal čitati človeško srce! — Često se ga polastevajo in ga mamijo najnasprotnjše želje, vendar drage so nam tako, da nimamo potrebne moči, da bi jim nasprotovali. Tako se je godilo Azi: tù jo je tešilo in motilo mehko blazinje, motila obilost in bogata obleka; tjà jo je gnalo hrepenenje po širem božjem svetu, kajti to je bila hči errumanselov (ciganov), izgnancev brez doma — hči, vzrasla burji pod perotnicami — hči, ki so vetrovi zibali jo in ki je palilo jo solnce, — hči, ki je omivala jo jutranja rosa, popotovanje pa ji je razpenjalo kreljuti, kakor štoklji, in od gnezda do gnezda jo gonilo, a zmerom je hrepenela po nečem neznanem.

Aza je plakala: hotela je pobegniti, kajti čutila je, da vene, da hrepeni, da mrje; a draga ji je bila bliščôba, prijetnost, ki so jo napajali z njo, drago ji je bilo življenje, katero je bila okusila. Bledi, utrujeni, oslabei, medli Adam ji je bil bitje, vredno zaničevanja; ali polotila se je ciganke usmiljenost do njega, pa še huje gnusôba; če se je doteknila njegove roke, suhe od samega lenuštva in od gole samopašnosti, otrla si je dlan, kakor bi jo bila oślinila krastáča. Adam je molčal, gorel, sanjaril — ali živel.

Nekega večera se je mesec prikazal za drevjem in Aza je drhteč pobegnila k oknu. Ker je bila nje ponočna zvezda prisvetila, odprla je okno, oči uprla v zvezdo in prsi nastavila večernemu zraku. Sreberni mesec jo je spomnil od detinstva vsega popotovanja po svetu in zdelo se ji je, da jo vabi na nova pota.

»Kaj ti je?« — vprašal je Adam.

»Kaj mi je?!« — odgovorila je, zaničljivo se nasmejala in jedva se obrnila vánj, »ali bi umel ti to, gospod? — Žalujem po uboštvu, po hladu, po gládu in po svojem potepinstvu, kajti ciganje smo očito odločeni, da se večno potepljemo po svetu... Ali ni res to, da ne umeješ, kako je mogoče žalovati po črnem kruhu, po črni usodi in po večnem popotovanji? — Naši očetje pripovedujejo, da v deželi, iz katere smo pregnani, česté ptico, ki tudi k vam priletava... Gledi, tú je nje gnezdo — na tem drevesu. Temu cieriку (ptici) vi rekate štoklja... Štoklja je, uči cigansko izročilo, prekleta kakor smo zavrženi mi ciganje«.

»Res te ne umejem, deklič!« — pritegne Adam zevajoč.

»Čakaj, morebiti me bodeš umel! — Štoklja, kakor mi, nima domovine svoje. Pred davnimi časi, tega je že toliko lét, kolikor je peščenih zrn v morji, kolikor zvezd po zimi na nébu — pred davnimi leti se je velika nesreča privlekla na ljudi. Ljudje so tačas bili še samó jedna velika rodovina, ali že so jo razjedali črvi... in Bogú ni bilo drago njegovo stvarjenje; mrodenoro je hotel pokončati vse. Med človeškimi sinovi je bil s svojo družino vred samó jeden sivobrad starček, ki ga je Bog odločil, da bode novega pokoljenja početnik; temu starčku je bilo ime Noaoro... In Bog mu je ukazal, naj zgradí veliko ladjo, v kateri se bode moglo razmestiti vsakeršne zverjadi po dvoje in nekoliko odbranih ljudij... Ko so se bila odprla nebeška vrata in ko so kar potoci vode bili jeli vlivati se na zemljo, stopilo je, kar je živelo, v veliko ladjo in poslovalo se od svoje matere zemlje z žalostnim in trpkim pogledom. Ni bilo očesa, da ni zaplakalo, ko se je poslavljaló od rojstvenega kotiča; samó štoklja je prišla in žabo v kljunu prinesla v ladjo, pa se ni ozrla ni nazaj v gnezdo svoje... Mrodenoro je gledal zviška, preklel jo zavoljo te nečutnosti in ji odločil večno tesnoto. Ko so bile potem upale vode, jela je čaplja večno popotovati od dežele do dežele, odločil ji je bil Bog to, da bode zmerom po ti deželi hrepenela, po ti pa plakala... Ta štoklja so ciganje!« — dostavila je mladenka, »zmerom nam je tesno, večno popotujemo, nikjer ni domovine naše, nikjer ne najdemo počitka«.

Ko je bila dogovorila ciganka, stresnila se je in planila k durim, kakor da hoče pobegniti; ali Adam jo je prestregel v odprti naročaj.

»Moraš ostati pri meni!« — vskliknil je.

»A zakaj ti nečeš iti za menoj?« — vprašala je ciganka ponosno. »Ti mi nisi ljub, tudi ne potreben; jaz sem potrebna tebi, pa nečem biti žrtev, kajti naj váte vlijem tudi vso mladost svojo, jutri bi oledenéla in usehnila v tebi.«

»Ali ti ne pojdeš!« — vskriknil je skoraj obupno.

»Ne, danes še ne!« — opomni Aza hladno. »Kadar bode ščip, pokaže mi ciomutoro (mesec) pot... pa, zatrjujem ti, pojdem in pojdem!«

* * *

Tako je bilo na dvoru, a pod Apraševim šatorom je, kakor prvega dné, buhalo kládivo, vladal razpor, združen s kletvino. Žena z otrokom pri prsih, sedela je nepremično, mladiči so goli tekali po vzgorji, Tumri je o solnčnem zahodu uhajal iz šatora, le Aprašu je težko bilo po črnih očeh mlade Aze, po nje veselih ali tožnih pesmih in po zasmehljivih razgovorih.

A iz vasi je ubogi, stari Lepiuk, po katerem se je pretakala ciganska kri, vsako noč prihajal k šatoru bratov Romov, da je poslušal vsaj zvuk glasov, ki so zveneli iz njega, in da se je naslájal z jezikom, ki ga od detinstva ni znal več. V pristénku njegove kočje je zamišljena, oprta ob laket, o dolgih večerih sedela njegova hči Motruna in neprestano gledala nekam za vas. Motruna je imela sedemnajst let in bila je vaškim dekletom nepodobna tako — kadar je z njimi vred šla v cerkev, da si jo lahko poznal sredi njih, kakor leskeče zrno cvetice moljave v kupu zlate pšenice. Na nje licih se je zavrženega rodú kri mesila s slovansko krvjo, v nje srci pa krotkost in mirnost s tesnostjo in z večno skrbjó nesrečnih pregnancev. Krasna je bila, kakor ciganka, — mila, kakor Rusinka; ali kadar ji je iz očíj lesketal poludanski žar, smijalo se ji je iz ust séverno življenje, belo in jasno, kakor sneg. Lepiukova hči je bila jedna najlepših in najponosnejših deklet v vasi in

kakor bi bila na čelu nosila zapisano, da več in srčneje trpi, nego njé tovarišice, taka je bila. Ni je veselil smeh, niti ples, ni veselilo nič, s čimer se zabavajo dekliči; nosila je v sebi bodočo žalost, kakor nerazvito pópje. Nikoli nihče je ni zvabil na kakov ples in nikakeršne vesele pesmi ne naučil; njé najljubša zabava je bila, da je posedala po visokem holmu in gledala daleč nekam, kakor bi jo bil kdo klical z druge strani svetá.

Mati ji je bila umrla že davno, očetu pa ni bila kaj posebno na mari, dasi jo je ljubil; brata, svetlolasa, kakeršna je bila mati, in vesela in živa, nista umela njé tesnôte. Mučno ji je bilo, če je dolgo morala sedeti v koči; plakala je često, ker je čutila, da je prikovana k pristénku, toda kadar ji je bilo iti po vode, hitela je na najoddaljenejši studenec, četudi je bilo treba iti po kaki neznani poti.

Nekega večera je Motruna védro nesla in srečala Tumrega, ki je blodil po holmih, in le ozrla sta se drug v drugega — a ne vém, zakaj se potlej nista mogla pozabiti. Tumri je bil preohol, da bi se bil približal dekliču, ki bi ga bil lahko zaničljivo zapodil; Motruni pa je manjkalo toliko srčnosti, da bi ga bila sama zadržala. Ali usoda, njé volja, krepkejša od njiju, in krvne vezí moč ja je neprestano združevala in dražila oba. Po dnevi je Motruna često prihajala po poti mimo ciganskega šatora, zvečer pa je Tumri blodil krog in vsak dan prihajal mimo Lepiukove kočé. V njegovem srci sta se tisti hip poródila dva čuta, ki sta često v neogibljivi zvezi: udanost devici in potreba in želja, da bi usodo svojo strnil s kotom, v kateri bi mogel vlti nekoliko svojega srca, napolnjenega z ljubeznijo.

Tumri se nikoli ni rad klatil krog, ali o ti priliki je trpkeje, negoli kdaj prej, vzdihal po lastni koči, po lastnem kósci zemlje, s katere bi ga ne prepodil zaničljivega potepinstva bič. Sanjaril je o dômu, o življenji pri ognjišči, o mirni smrti pod lastno streho.

Tačas je v njem naglo rastlo prijateljstvo do Motrone, vendar obema v srcih je bilo jedónliko, dasi je molčalo; manjkalo je le besede, le kimljaja, pa bi bila na vrh prikipela ta skrivno vstala zveza. Srečala sta se

o neki priliki za sêlom; Motruna je s sklonjeno glavo šla s pólja, Tumri pa je, popustivši kládivo, bežal iz šatora na čvrsti zrak, v nočno tihoto. Nad sêlom so se vznášali sivega dima oblaki, jesenske megle in poljskih pridelkov vonjava; sivega oblačja tožnost je visela nad njim. Pogledala sta drug drugega, ali že tako znano, srčno-bratovski tako, kakor da sta več let živela skupaj. Motruna je nesla suhega dračja butaro, pod katero se je kar šibila. Tumremu se je smilila, ker jo je oblival znoj.

»Čakajte!« — izpregovoril je, ko se ji je bližal — »da mi dovolite, naj to jaz zanesem pod Vašo streho, lože bi Vam bilo ...«

»Ali Vi greste z nasprotne strani.«

»Jaz nikamor ne grém.«

»A bežali ste.«

»Sem, na čvrsti zrak, da se oddahnem; nadihal sem se dovolj isker in dima.«

»Beg je tudi Vas utrudil.«

»Oj, nikakor ne!« — Po teh besedah je Tumri vzela dračje, na lahko zadel ga na ramo — in ko se je bil tako seznanil z mladenko, šel je ž njo vred narávnost proti vasi. Vas ni bila daleč, ali čas! Ta neprestano nerešljiva zagonetka; v nekih hipih je mogoče razodeti vso dušo. Kaj sta dopovedala drug drugemu? Ves život in vse nade!

Ko sta se Tumri in Motruna bližala Lepiukovi koči, znana sta bila že do dobra. Tumri je védel vse, kar je hotel védeti, Motruna je védela vso ciganovo minulost. Sanjarila sta, razgovarjala se in prišla na dvorišče, ali ker se je Motruna spomnila, da se utegne z očetom sestati tù, hotela je vzeti svoje dračje in posloviti se od Tumrega, kar oba vzdrami krepek glas, ki ja je preklinjal. Lepiuk je stal oprt ob vrata in lulo držal v roci; strmél je in hčer in tovariša meril z resnim pogledom tako, da je od samega straha srce oledenélo v Motruni.

»Ho, ho!« — vskriknil je starec — »kaj pa misliš, ker se po noči s cigani poteplješ krog? Glej! A ti si tudi smél, raztrganec, ker se sliniš krog sêlske hčere! Kaj znači to?«

Tumrega je oblila kri, oblil mrzel pot, ali Motruna je izginila čez plot, pobegnila je oplašena in zmóčena, ko je mladenič zbiral svoj um ter odgovoril:

»Ali je to tako velik greh, ker sem pomogel Vaši hčeri?«

»Prebode se brez tvoje pomoči!« — vskriknil je starec zaničljivo, v ljutosti, ki jo je brezvspešno tajil. »Hôdi svojo pot, ali ne delaj tù nikakeršnega znanja, če ne, utegneš se še seznaniti s hrastovo palico, ki ima stari Lepiuk pripravljeno svoji hčeri in nepovabljenim gostom.«

Po teh besedah se je starec obrnil, ves tresel se, iztrkal pepel iz lule in sam sebi godrnjal:

»Ha! manjka mi še tega, da bi se zopet ciganska kri zmesila z mojo krvjó! Aj! binka ciava (vražji sin)! Glej, že sta se našla! Ali jaz Motruni izbijem to iz glave! Kri išče krvi, cigan jo voha! Ni mogoče izkopati se iz tega ciganstva; toliko lét skrbim, da bi ga ljudjé pozabili, pa mi zopet prihaja na pot! Tréba je to zabraniti, dokler je še čas, če ne, govorili bi, da je stari cigan nalašč najel krajána! Oj, tega ne ućakate!«

Starcu je utripalo srce. Zasopel je bil od notranjega jada. Planil je v kočo, kjer se je hči paščila krog peči.

»Ćuj, Motruna, ćuj! Ne obraćaj se in ne paći, kakor bi glavo in ušesi imela v lonci; ne šali se z menoj! Kaj je tebi do ciganov, kaj ciganom do tebe? — Hudo bode, pravim, da bode hudo, jaz tega ne strpim. Ti si vaška hći, pa te ciganje zalázujejo.«

Nekoliko hipov je molćalo dekle, a napósled je vsklonilo glavo.

»Ali je to kaj tako huđega« — opomnila je tiho, — »ker je šel z menoj? — Saj ga nisem prosila.«

»Morala bi ga bila odpraviti.«

Dekle je skomizgnilo z ramenoma.

»Ker mi je pomogel, ali je to kaj huđega?«

»Glej, kako je modra! Izgovarja se mi! Ali véš, bedasta glava, s ćim se zaćenja zlo in kako se konćava? — Nić, danes se ni pripetilo nić, ali jutri bi ti bil že znanejši in zaupnejši, pojutrišnjem bi ti bilo težko po njem, toda kdo vé, da bi te potem s palico iz koće ne zapodil za njim!«

Dekle je molčalo.

»Aj, váruj se« — dostavil je Lepiuk in se vrgel na klop — »váruj se takega znanja. S ciganom ni, da bi se družil človek; jutri pojde po svetu, kakor izgubljena zvér: ali kaj bi bilo, da nam zapusti sramôto, da lase pobeli staremu očetu? — Nu, Motruna, váruj se! Jaz ne mirujem, saj me poznaš!«

* * *

Po nekolikih tednih, prav ko je na dvoru že kraljevala Aza, sešla sta se Motruna in mladi cigan na holmu za sêlom, ali varneje, oprezneje, da ju ni zagledalo človeško okó. Motruna je, če prav bojéča se očeta, šla za usodo svojo. Tumri je bil že odločil v srci svojem, da ne zapusti Stavišča in da ostane tù, dokler ne odidó ciganje. O potrebi, o pomanjkanji, o robstvu so silovite strasti redke; treba je tudi njim solnce, svobode, počitka; ali če se slučajno vzbudé v srci, ki si ni bilo v svesti, vzbuhnejo strašno, prodko, neukrotljivo. Nič jih ne zadrži, kajti kdo bi se grozil temu, ki je vse izkusil in spoznal? — Po naših salonih se medla ljubezen često ne more meriti s čutjem, ki ga vzbuja uboga obleka; upreti se ne more misli, da bode treba žrtvovati se v praznem domci, o delu, brez služništva in gizdavosti: tam nič ne teži, ni telesne muke: glad, tepež, beraštvo. Naša udanost je podobna pomaranči, njé cvetju: ne strpi ni ostrega vetra, niti mraza; sêlska ljubezen je redka cvetica — cvetica, ki se razcvetè na vsakih sto lét, ali vé prebiti burjo, hlad in bolečino — in posmehovati se usodi.

Taka izjemna udanost je bila teh dveh bitij zveza: v Motruni je premagavala celó strah, ki ga ji je delal oče, v Tumrem pa misel, da je dvojno gorjé stokrat hujše, nego samó jedno. Nobeden se ni zaklinjal, ni prisezal, oba sta bila uverjena, da zmoreta očeta, ljudi in uboštvo.

Pripravljenost obeh na vsakojako žrtev je bila nekako potrebna njiju predčutju; te žrtve so jele hitro se vrstiti druga za drugo, ki niso hotele, da bi se bilo izmodrilo dvoje ubogih bitij, katerih ljubezen je dvojila posvečenje. Ta čut res nima nič tako netečega,

kakor je protivnost, da govorim v jeziku nekdanjih romanov; protivnost je kriva marsikatero krepke udanosti, kriva njenega razvitja in moči. Protivnost draži in vabi človeka.

* * *

Precëj časa se je Apraš s svojo jato vred mudil in taboril na ledini pri Stavišči; kovali so, dokler so imeli kaj kovati, o drugem času pa so počivali, osmelili se ter klatili po selih in bližnjih naselbinah. Aza je v tem kraljevala na dvoru, a Tumri je tékal za krasno Motruno.

Nekega večera jeseni se je na dvoru pri odprtem oknu prikazal star cigan z namrščenimi obrvimi in z resnimi očmi. Skozi okno je nekako s solznimi očmi gledala plaha, žalostna, bleda, trudna, krasna ciganka. Gledala je v mesec in premišljala; Adama ni bilo pri nji.

»Čuj, Aza, ali bode to še dolgo trajalo?« — vprašal je starec z zaničljivim nasmehom, polnim same trpkosti.

»Kaj jaz vém?!« — odgovorila je plaho mladenka. — »Mojega srca nič ne veže na dvor, ali odleteti mi je nekako težko. Glej, nekako tako je to, kakor je, če človek na poti najde kašt (drevó) in séde pod njim v travo na najugodnejšem prostoru in počiva, napósled pa ne more vstati z nje. Sâma ne vém, kaj se godi z menoj: časih mi je težko po našem, po ciganskem klateštvu, toda zopet se bojim našega siromaštva, in žal mi je tihe strehe, pod katero se je narodilo, kjer je umrlo toliko ljudij! Kdo vé: nekaj je, kar druží prostor in človeka; pripravljena sem na vse stiske! Težko bi mi bilo po vas, ko bi tû ostala, težko po teh sivih stenah, ko bi izmed njih odšla.«

»Skazila si se mi, Aza, skazila, ne govoriš ciganski« — opomnil je Apraš grozeč. — »Čas je, da odrinemo dalje, če ne, segnijemo tû; nič več ni dela tukaj, vès trast (železo) smo pokovali Kdo vé, morebiti je žal ti mladega gospodiča.«

Starec se je zasmijal in tajil jezo.

»Morebiti je res žal mi ga« — opomnila je mladenka in mirno govorila dalje: — »naj si je res,

véruij mi, stari, le žal mi ga je. To je uboga stvar, ki ne pozná svetá, kakor ne tisti, ki se je narodil slep; doživel je, predno mu je vzrastel mah po bradi. Popolnoma je opešal, ves ubog je, bolehav in dolgočasen! Kakoli bode živel, kadar jaz odpotujem stráni?»

»Kakoli bode živel? — Najde pa drugo!« — odgovoril je starec in zgibal z ramenoma.

»Takove ne najde nobene!« — vskliknila je ciganka in odmajevala z glavo. — »Jaz sem ga umela, znala sem ga brzdati in netiti, česar ne bode znala nobena druga ženska.«

»A, ti hočeš ostati pri njem!« — segel ji je Apraš v besedo in blisknil z očesom, kakor da je ž njim ugeniti hotel dekličevo misel.

»Jaz da bi tù ostala? Tù? Oče, gotovo je, da me ne poznaš!« — razvnela se je mladenka živo. — »Da bi ostala pri tem mrtveci, zaprta med štirimi stenami, da bi me jutri zapodil, ko mu ne bodem več zanimiva in potrebna! Oj, ne, ne, stari, jaz zavržem to bliščobo pa pojdem z vami vred po svetu! Omrzelo mi je to življenje, dan je podoben dnevu, kakor jajce jajcu, ure se vlečejo, kakor šepasta kljuseta, človek čuti, da drveni in mrje. Ali vendar, kaj porečeš, stari? — žal mi bode tudi tega dóma; ponos vzamem od tù s seboj po svetu, dolgotrajen ponos, ki morebiti celó ostari«

»Oj, dekle, čudovito si se prerodila!« — prikimal je Apraš z glavo. — »Jaz vendar nisem dvojil nikoli — kadar zvijemo šator in kakabio (kotel) dvignemo na voz, da ti pobegneš z dvora in bosa prideš za nami, ker ti si Romov prava ciai (ciganska hči); huje ne mara bode s Tumrim.«

»Nu, a kaj se je zgodilo ž njim?»

»Teden dnij je tega, kar je minulo njegove službe poslednje leto — in zapustil je šator, da ni pokimal ni mi z glavo ter se zahvalil za mandro in ton (hleb in sól), za pristréšje in uk.«

»Ali je sam odšel po svetu?»

»Oj ne, menda se je zagledal v neko vaško devo in le čaka našega odhoda, zato da bi se stanovito naselil tù. Njemu nikoli ni ugajalo popotovanje; ima belo kri v sebi in ta ga móra, da se ustavi in da bode

dremal. Ali ne uresniči se mu to lahko tako, kakor se nadeja; devin oča je sam ne mara errumansel in mu nikakor ne bode hčere dal; in priseže na svoje sive lase — dokler je živ, da ne dovoli ženitve. Deve odvesti ne more, ker kam bi jo védel? — Tumri pogine, kakor šukela (pès).«

»A manjkalo ga bode, stari, oj, manjkalo!«

»Manjkalo ga bode, zakaj manjkalo? — Če hoče poginiti, naj strmoglavi v propast; nam bode težko brez njegovih rók, toda lepše brez njegove hudôbe in upornosti. Nu, a ti, Aza, odredi se na pot; da ne bomo imeli nikakeršnih sitnosti, da ne bodo gonili nas, zavrzy, kar ti je podaril gospodič, zlezi v cunje svoje in hôdi dalje po svetu!«

»Res, po svetu! Po svetu! Dalje, zmerom dalje!« — govorila je ciganka in krila obraz s sklenenima rokama. — »Zmerom dalje in dalje brez konca, brez namena, do smrti, in celó po smrti«

»Uh, baba! Egaši (žena)!« — vsikriknil je Apraš — ne žaluj, sram bi te moralo biti tega! Tvojega je le toliko, kolikor si ukrala kakega dné o potrebi; dosti dolgo smo se mudili tù, sedaj moramo odriniti — na pot, na pot!«

»Jutri!« — obetala je živo mladenka in zaprla okno — »jutri!«

»Pomni, jutri!«

* * *

Drugega dné je Aza še bila na dvoru pana (gospoda) Adama, a že je bil ciganski šator izginil z ledine, že so nakladali na verden (voz), mladiči so dvigali kotličke in kládiva in podajali staremu, ženske so zvijale plasti (odeje, plahte), in molčeča mati je te priprave gledala s suhim očesom, v némi, hladni obupnosti. Stare babúre so vreščale, kričale in skakale krog njé.

Oddaljenemu holmu s témena je Tumri gledal tè priredbe, nekovo čudno čutje mu je vstajalo v srci; ni mu bilo žal starega Apraša in ciganov, jedine rodbine mu na širokem svetu, ali vendar je o ločitvi, ko je do cela osameval, vskipela mu kri v glavo in se zgenilo tesno srce. Bodočnost je stala pred njim temna in polna

strašnih skrivnosti, kakor burna jesenska noč, v kateri po nje globinah buči le viher in se tresó pošasti. Tumri je vendarle sklenil, da ostane tù: brez kósca kruha, brez strehe, brez prijatelja, priljubljen sámí devi, katere oče ni dovolil, da bi samó zdaleč smel pogledati jo.

»Kaj bode jutri?« — vprašal je samega sebe in medlél na planem pod trnjevim krovom v dolini — »kaj bode jutri? — Morebiti me glad umorí, ali morebiti me primejo, kakor kakega zločinca? — Kdo vé? — Ali morebiti si s potrpežljivostjo priborim kje kos slamnate strehe in kakšen tih kotiček?«

Up mu ni obetal mnogo, bojazen ga je strašila s prikaznimi, žál ga je gonila za odhajajočimi továriši; ali Tumri se ni premeknil, ko je bil zaškripal ciganski verden, le oči je zakril in se pogreznil v neko pre-mišljanje, ki ni bilo ni čujočnost, ni spanec, in vendar podobno obema.

Verden je bil že konci vasi, ko je po vrtéh in po pólji k njemu prihitela zasopla Aza v prejšnji ciganski obleki, rudeča od posebnega bega, molčeča in nekako jezna.

»Ali si tù?« — izpregovoril je Apráš — »dvojil sem o tebi.«

»Saj vidiš, stari; ali bôdi milostiv, paščimo se, kolikor je môči, nekaj me vleče nazaj, ne morem se ozreti; tesnó mi je — tesnó. Oj, na pot, na pot s cigansko pesmijo, daleč in brzo!«

»Egaši!« — zagodrnjal je Apráš in pognal konja, — »nu, zapój sáma kako veselo pesem, prikrij glavo, zakrij oči, in če ti tudi to ne pomore, nagni kositarko, napij se targimoma (vódke), to ti razgreje srce«

»A Tumri?«

»Pasji sin! Kri gadzije v! Ostal je nekje tam pri svojcih; naj ga črvi snedó!«

Tako so ciganje polovičili besede, govorili in se spustili v globok jarek — in naglo je vas izginila njih očem. Aza je vspešno stopala dalje in ni se ozrla nazaj, kakor bi se bila bala pogona, temveč hitreje in hitreje je stopala, da jo je jata težko dohajala.

Kar je na cesti zapeketalo nekaj in se zakádilo, nekaj je hušknilo in šinilo mimo Apráševega vozá, ne-

kov jezdec je skočil k pevajoči ciganki, ki ni vskriknila — niti ko je bil ulovil jo za ramo.

»Kaj je to?« — razlegnil se je Adamov glas, drhteč in hripav — »kaj je to, Aza, povédi mi, kaj je to?«

»Kaj to je?!« — oglasila se je hladnokrvno in obrnila ciganka — »kaj utegne to biti? — Dalje gremo!«

»Ali ti gréš z njimi?«

»Morebiti si hotel, da bi bila ostala v tvoji gajbi?«

»Ali ti ne pojdeš!«

»Jaz ne? — Zakaj ne?«

»Zato ne, ker ti jaz ne dovoljujem.«

Mladenka se je divje zasmijala.

»Kje imaš pravico do mene?«

»Obetala si mi, da ostaneš!«

»Nikdar! A zakaj bi ostajala tam?« — vprašala je, ustavila se in dostavila: — »morebiti zato, da bi o polu leta, ali ob tednu me zapodil, ali, kakor oglójeno kost, vrgel kateremu svojih lokajev, kar se je pripetilo drugim?!«

Adam se je zdrznil.

»Dal ti bodem« — opomnil je zasopel — »dal ti bodem, karli bodeš hotela«

»Oj, oj — govorila je ciganka dalje in odmajevala z glavo — »toda če se mi vname želja po zaročnem prstanu?«

»Ti se mi posmehuješ.«

»Resnično, ali ko bi se mi zljubilo —?«

»Tega ne moreš zahtevati, saj véš, da ne bi ti mogel dati ga.«

»Jaz pa nečem ni tebe, ni prstana tvojega, ni dóma in ničesar na svetu Ti misliš« — dostavila je ognjeneje, z očesom plamenečim, kakor žar — »ti meniš, da bi jaz strpela to tam v tvoji k heri (dómu), v ti kletki, zaklenena, kakor kaka sužnja! Oj, takovo življenje ne ugaja meni, temveč vam razvajencem, mlečnikom, starcem brez krvi in srca Dosti sem izkusila. Zdravstvúj, gospod! Apráš, poženi grami (konje)!«

Ciganski verden je zaškripal, ciganka se je spustila dalje, a pan Adam je ostal, kakor v zémľjo uko-pan, bled, jezen, brez moči, premetal je po glavi misli suhe, kakeršno je jesensko listje, žolte, mrzle in nežive.

Napósled je široko zazijal, obrnil konja, stopil, nekaj zagodrnjal sam sebi in počasi odšel v svoj stari dom.

* * *

Tumri je ostal sam in moral se je iz početka skrivati Lepiuku, ki je bil zvohal, da se je mladenič ločil od svojih ljudij in da se klati krog vási. Srečen je bil ubežnik, kovača je bilo vasi treba tako, da je nekolikim gospodarjem, ki so bili zvédeli, da je zaostal in da bi se rad naselil tù, prišlo na um, da bi ga zadržali v Stavišči. Védeli so, da je Tumri bil desna roka Aprašu in da je jako umétalen rokodelec; tešili so se, da ga pridržé, zato so šli h gospodu na dvor, prosit ga, dečka pa so védli s seboj.

Ali Adam je klel skoraj vse cigane na zemlji in osveto prisezal Romom — vsemu njihovemu pokoljenju. Poslanstvo ni bilo prišlo ob ugodnem času, zato je odpravil ga in klel in se jezil tako, da se je Tumri ves tresel in odšel s svojimi zavetniki vred.

»Izgubljeno je, brezvspešno vse!« — vskliknil je na pragu. — »Mrknila je nada; ali se obesim, ali pa pobegnem.«

»Môlči, môlči!« — rekel je stari župan in roko položil mu na ramo — »ker ne poznaš ljudij, ne govôri ničesar, dokler ne bode odloka. Gospod laja in kolne in iz početka sleharnega človeka odžene, treba je le mir dati mu nekoliko časa, da se izkriči, potem pa pozabi na jezo. Ko ne bode mogel nikomur dati konja, da bi ga mu podkoval, bode vse bolje; v tem bodeš lahko meni delal in mirno čakal.«

Zgodilo se je, kakor je bil župan nasvetoval in kar je slutil: Adama je v kratkem minila jeza in tesnost — in ker je bil v sosestvu nekomu izvabil nekovo francosko vzgojevalko (guvernanko), že trideset let staro dobrodružnico, pozabil je na cigane in ciganke, kajti nelepa in nemlada vdova, ki vendar še nikoli ni bila omožena, poznala je dobro Adama, in védla ga je na motvozu celó pred oltar. Župan je torej v kratkem in lahko dobil dovolitev, da se smé cigan naseliti v Stavišči.

Lepiuk je vse to gledal s strani in se trudil, dokler je mogel kje kaj zavirati, ali vendar sam sebi svéta ni védel — nasprotujoč gospodu in občinskim možém. Ko je bil zvédel to dovolitev, čudno je bilo, da ga ni razgnala jeza. Branilo mu je in krivo bilo tudi njegovo ciganstvo, da ni mogel s svojim glasom vstati na Tumrega in da je usta imel zaklenena, ko je najkrepkeje se hotel oglasiti.

»A!« — opomnil je sam sebi — »dovolili so mu naselitev tukaj; naj se naséli, ali gorjé mu, če se, dokler sem še jaz živ, približa Motruni! Nečem več ciganske krvi v svojem rodu!«

Ko je bila prišla ura, da bi bili koči in kovačnici odločili prostor v vasi, begal je Lepiuk tajno in očito krog, da so dvor, gospodar in občinsko odborništvo, kakor bi se bili ognja bali, ali sramovali se cigana — da je vse zapodilo ga za vas k pokopališču: tam na pustini so dovolili, naj si zgradi kočó. Iz početka so se gospodarji bili zavezali, da mu z dvorom vred pomorejo postaviti kočó; ali ko je bil Tumri jel staviti bivališče, uveril se je, da ne bode imel nikakega drugega pomočnika, nego svoji roci. A ni žugnil ni, dobil je, kar je hotel: ped zemlje in dovolitev, da se smé naseliti; več zahtevati ni smel, da ni zgubil še tega.

Žalostno je bilo to prostorišče, kjer so mu dovolili, da se smé naseliti, pristovalo je bolj pregnanstvu, nego človeškemu bivališču, ker je bilo pri pokopališči, daleč od vasi, kjer ni bilo slišati človeškega glasa; kjer ni bilo ognja videti od nikoder; kjer ni bilo vode, ne sence, ni zemlje nikakeršne; ali pregnancu, ki nikdar ni imel nič svojega, dobro je bilo i to! Tumri je legel spat na golo zemljo, ali vso noč je premišljal, kako bi tù zgradil kočó. Ni imel pomočnika, ni dobrotnika nikakeršnega: Lepiuk mu je povsodi sproti razdril vse.

Drugega dné je ubožec rano vstal ves rosán in ogledal púščó svojo; opazil je na holmu steno, ob katero je videl, da bi mogel nasloniti bok svoje kočé, in nasmijal se je radostno. Ilovica, da bi stene olepil z njó, te je bilo blizu dovolj, ali premišljal je, od česa bi zgradil streho in stene.

Ko je bil dobro uro zmudil s takimi mislimi, odšel je k županu, ki je s hlapcem vred šel orát svoje poljé.

»Nu, kako je, gospod kovač?« — vprašal je in se pošalil župan.

»I, kako je, gospod župan!« — odgovori Tumri, »meni se nekako zdi, da se ni dvoru, ni vaščanom ne ljubi, da bi mi postavili kočó; odlašajo od dné do dné, da ne bode nič iz tega«.

»Ne vém, sam ne vém« — zagodrnjal je Leh hladnokrvno, »tudi jaz ne vérujem v skupno delo. A kaj si sklenil, da storiš?«

»Odločil sem se, da sam postavim kočó«.

»Ali s čim? — Kako? — Koga si najmeš?«

»Saj véš, da nimam ni groša, ali roki, ti niste nikakeršna malost«.

»Če utegneš le hlod položiti sam in da bodo ljudjé videli, kako gradiš sam, ni genil ne bode nobeden z nobenim prstom«.

»Bode ali tako ali tako, meni do tega ni nič«.

»Ali kako bodeš sam sebi svétnik?«

»Malo po malo si postavim streho; to ne bode khera, temveč bukunia« — odgovoril je cigan v svojem jezici (ne dom, temveč kočá).

»Kdo ti spelje les?« —

»Jaz sam ga znosim«.

»Oho! Oho!« — začudil se je župan, »kje pa ga doboš?« —

»Dajte mi samó listek, da smem iti v lés, in podarite mi vsaj kako staro tovez (sekiro).«

»Sekire ti ne odrekam, lahko jo odslužiš pozneje« — opomnil je župan. »Pa je baš topa, celó brez toporišča je, da je na pródaj, vredna bi bila več, nego goldinar; a list lahko dobodeš jutri. Ali se res misliš sam prijeti dela?« —

»Kaj pak« — odgovoril je cigan, »ne vém, zakaj bi čakal, poskusim«.

Drugega dné. rano je Tumri že pokopališču nasproti z leseno lopato trdo ilovico kopal, živéč ob kósu suhega kruha, gromádil plevél in čistil prostor, kjer je bil odločil, da bode stala kočá. Človek, izročén sam sebi, zapuščen in prisiljen na delo, stori mnogo več,

negò bi kdo verjel! Res je, da to o vsakem koraku zahteva podvojene telesne in duševne moči; kadar pa je delo dokončano, potlej je povračilo trojno. Skoraj nekako čudo je bila uboga ciganova koč, ki jo je bila zgradila sekira z dvema rokama vred; vsak kos lesa je moral iz loze ali prineesti na plečih, ali privleči ga čez hribe in doline; vsako bruno je moral otesati sam, domišljati se, kako ga postavi, zvrševati neznano rokodelstvo. Kadar koli je otopéla stara sekira, moral je Tumri, ker ni imel kovaškega orodja, iti po dve milji daleč h kovaču, služiti mu in pomagati po dva dneva, da je zopet skálil mu in popravil sekiro. V tem, ko ga ni bilo domá, krali so mu mimo hodeči vašcanje les, ki ga je bil nagromádil v pôtu obraza, dežévjé mu je kazilo delo, zmóčeni holm se je sesipal, slabo zbiti čoki so se razklépali in zvrčali in ne vém, kolikokrat se mu je bil sesúl kočúr, predno ga je mogel pokriti z ubogim otesanim lesom in z letvami, a strehe ni oskrbel s špérovci, temveč s slabimi stiki. Bog sam je preštel, koliko kapelj potú je palo na zemljo, koliko dela je bilo zastónj, koliko je bilo treba vstrajnosti in moči!

Toda mnogokrat človeka vzdramijo nemogočnosti sáme, da jih zmore, povečajo v njem veselje, budé misli, vzvišujejo moštvo. Smijali so se ljudjé, kateri so videli to ubogo in smešno béznico od ilovice, malo po malo rastočo iz zemlje — béznico, ki je poleg vse svoje siročine bila nekako čudo človeške domišljavosti in pridnosti. Tumri se je bil tako zameknil v delo svoje, pobratil se in združil ž njim tako, da ni imel počitka, dokler ga ni dokončal. Le po dvakrat je prenehal delati vsak dan, zato, da je Motruni zbežal naproti, da je videl jo, da je zdaleka se ji nasmijal ali izpregovoril besedo.

Vendar redko kdaj se je posrečilo to, kajti stari Lepiuk je stal na straži in ni dal mu ni približati se — in zastónj je naganjal, da bi cigana pognali iz sêla, ne prestando je prisezal: da mora Motruna samica umreti, ne bi je dal ubežniku in potepinu. Motruna ni dražila očeta, temveč potrpežljivo je molčala; ali kadar so prišli snubci k nji, prišli so vselej zastónj, dasi je oče grozil se in rotíl. Lepiuk je klel, tepel jo, metal, ali to ni pomagalo nič: dek-le je vse trpelo in le odgovarjalo: »nečem«.

Ko se je Tumri nekega jutra ukvarjal z najtežjim oddelkom kočje svoje in hotel nanj postaviti nekaj, da bi bilo nameščevalo tram in streho, zagledal je o svitu v vshodnih meglah, da se skrivaj bliža Lepiuk, ki se je opiral ob močen kólec, zamišljen ustavil se na cesti in oči, žareče od sáme jeze, uprl v delajočega mladeniča.

»Stavi, grádi!« — zagodrnjal je napósled poluglasno po dolgem molčanju, »prisezam na Boga, da ne učakaš tega, da bi tù bival!«

A razkačen je glasneje vprašal:

»Kaj li vendar misliš, ker zbijaš ta hlev, ali slišiš?«

»Kaj mislim? — Mislim, da bodem bival v njem« odgovoril je mirno Tumri in ni prenehal delati.

»Zakaj si se le-sem priklatil — sam sebi na gorjé?!« — dostavil je starec, »po kaj? — Ali ti svet ni bil dosti velik? — Hm!«

»A sem vam na poti?« — vprašal je cigan, »ne podišem vam zraka, ne popijem vode, ne pojém kruha; vsega tega bomo dosti imeli vsi.«

»Ali zakaj si vtepel si v glavo to, da se naseliš v naši vasi?«

»Ali vam je to na kvar?«

»Aj, vrag te pozòblji! Ne delaj se bedastega« — govoril je Lepiuk dalje, »jaz ne menim dolgo besedovati. Skratka: če pojdeš od tù, kamór te oči nesó, plačam ti delo in kupim ta hlev; ali čuješ? — le, kadar pojdeš, nikar se ne oziraj, toda če ne ...«

»Kaj je to, stari?« —

»Kaj to je? — Pravim le, nikar se ne nasèli tù!«

»Ali sem Vam morebiti na poti?«

»Hoho! dobro véš, zakaj te imam v želodci, ni treba mnogo govoriti. Na Motruno ti ni treba misliti, iz tega ne bode ničesar, a tebe naj vrazi pozobljó!«

Tumri je molčal in zlóžno tesal krivo brézovo deblo.

»Slišiš li, vrazi naj te pozobljó!« — ponovil je Lepiuk, ki ga je ljutila ciganova hladnokrvnost.

»Kdo more védeti, koga bink pobere!« — opomnil je mladenič hladno, »uverimo se!«

»Videli bomo! Ali ne pojdeš od tù? — Govòri!«

»Ne pojdem, zastonj je vse, ne pojdem, stari ...«

Lepiuk je ob tla udaril s kólcem, zaškripal z zobmi, obrnil se in brzo odšel.

* * *

Ob tednu, ko je kočá, njé stavba, že bližala se koncu, odšel je Tumri in po navadi otopélo sekiro odnesel k sosednemu kovaču ter se zamudil pri njem tri dni. Na poti nazaj je premišljal svoj sestanek s starim Lepiukom, njegove grožnje in nade svoje, kar je v ovinku, od kodar se je videlo Stavišče, na mirnem večernem nebu zagledal sivega dima oblake, vznášajoče se v zraku... Prosunilo ga je nekaj, ker zdelo se mu je, da ogenj prihaja s prostora, kjer je stala njegova nezgotovljena kočá; pospešil je korake in v kratkem se je ustavil, kakor da ga je strela udarila, kajti zagledal je, da je njegovega dela že samó kup dimastega pepela. Na zemlji so se videli še zareči, posédeni ogórki, kupi lovice, kup žehteče žrjavice.

Tumri ni imel toliko moči, da bi se bil približal, tako mu je bilo srce omamilo pogorišče, toliko bolečino je čutil v prsih! Prvič po detinstvu ste se mu dve sólzi utrnili iz črnih očij in pekli ga v lice, nevajeno solzam. Stal je, strmel in vil roci, sam ni védel, kaj naj začne, ni mislil ničesar, kakor da ni imel uma, takov je bil.

Ali ta néma, strašna obupnost, ki bi se bila lahko izpremenila v blaznost in osveto, trajala je le jeden hip, umirile so jo solzé. Vsklonil je cigan glavo, vzdihnil, stresnil se, razvédril in ojačil — in brzo se približal uničeni koči.

Njegova misel se je zopet združila z vstrajnostjo in z delom. »Kar sem že storil, zvršim še jedenkrat« — opomnil je sam sebi, »morebiti še lože in bolje, a nikakor ne odneham. Naj se ljuti Lepiuk, to je njegovo veselje, jaz se ne dam izkuriti, kakor buče iz úla, ali komár iz izbe«.

To govoreč se je popolnoma približal pogorišču in skrbno je gledal, kaj bi mogel še oteti iz njega; toda ogenj ni bil prizanesel ni troskvi, les je bil zgorel ves, kadilo se je samó še troho oglja in pepela. Ozrl se je cigan žalostno krog sebe in vrgel na zemljo pri glinastem

ognjišči, ki ga je bil ogenj rudeče razpalil in ki je razpadalo in se sesipalo; povésil je glavo in se zamislil.

V tem začuje ljudi, ki so šli po cesti, in plug, ki se je obrnen vlekel po tleh; za plugom je stopal župan.

Starec je zdaleč zagledal cigana pri pogorišči. Ustavil se je, zinil je, ali ni se upal izpregovoriti, čutil je, kaj se godí v ciganovi duši.

Tumri je sam vskoléhal takoj in stopil k njemu.

»Dober večer, gospod župan!«

»Oj, tebi ni kaj dober« — izpregovoril je župan mirno, usmiljeno, »zastonj si se trudil! Vse je iskra pokončala in izpremenila v dim!«

»Iskra ni kriva tega, ali neka roka« — opomnil je in vzdihnil cigan, »nu, kaj? — Obesil se ne bom zategadélj . . .«

»A kaj si sklenil, da storiš?« —

»Kaj menim storiti? — Jutri pojdem v lés in zopet stavim« — odgovoril je Tumri.

»Ali si oblaznel? — Kje li dobodeš toliko moči?«

»Oj, te imam še dosti!« — vskliknil je cigan. Premišljam le, kako bi se zavaroval, da bi me prijatelj zopet ne požgal, predno postavim kovačnico« — dostavil je mladenič, kakor bi se bil šalil.

Pazni župan je umolknil, ni hotel vzbuditi nikakove sumnje, ni hotel vprašati, koga ima na sumnji, dasi ni dvojil o tem, da Lepiuka dolži cigan.

»Ali res hočeš« — izpregovoril je po nekolikih hipih in vprašal, »ali hočeš zopet staviti? — Ali je res to?« —

»A précej jutri« — odgovoril je Tumri z odločnim glasom, »sekira je ostra, v kovačnici sem se oddehnil nekoliko, torej pojdem kar v lés«.

»Nu, daj ti Bog srečo!« — zagodrnjal je župan, skomizgnil z ramenoma in pognal vola, »vrl mladenič si, žal mi je, ker si cigan!«

Poslednjih besed ni slišal Tumri, ki se je bil vrnil k pogorišču, z drhtečo roko razgrnil gorki pepel, iz nádrija vzel nekoliko krompirja in ga položil vánj, da je s kósom suhega kruha vred bil mu večerja. Toda sežgal se je korún, tako se je bil zopet zameknil cigan, ni mislil

na jed; toda ko je na nebu svitalo jutro, vstal je sključen in zmučen, sekiro zadél na ramo in odšel v lés.

Sreča je bila, da ni daleč bil porob, ki so bili v njem odkazali mu gradilo za kočó, dasi sta dve dolini in dva holma počivala med njim in med podarjenim svetlom.

Na stezici, po kateri je šel, vidna so bila samó znamenja uničenega dela, ta znamenja so cigana spominjala na poprejšnjéga in tega dné znoj; sem ter tam so ležale suhe veje, po tleh razmetane klade so bile razrile gladko pot; sem ter tja je pohojeno, strto hrastovo dračje, kós vrvi, odsekan kolec zadrževal Tumrega, ki je vse zložno pobiral na porabo. Zibnila je bila iz srca mu poprejšnjega dné žal: vstalo je v njem krepko veselje do novega dela, ki je vsakeršno boleost zatiralo v duši njegovi.

Tako premišljajoč se je spustil v dolino, a ni gledal prédse, kar ga vzdrami nekov znan glas.

»Dober dan, Tumri!«

Nekoliko stopinj pred njim je stala in dvokólnico držala krasna Motruna, njé rudeče oči so pričale nedavne solze.

»Dober dan!« — odgovoril je, nasmijal se in približal cigan. »Kaj je kàj novega?« —

»Ali ne véste ničesar? — Ali niste bili pri koči?« —

»Prenočil sem tam pri ognji« — odgovoril je mladenič in se delal hladnega. »A kaj? — Zgorela je, treba je misliti na drugo.«

»Ali na drugo? — Vsekali se boste« — opomnila je usmiljeno in s prosunljivim očesom Lepiukova hči.

»Nič se mi ne pripeti«, vskliknil je cigan veselo, »bodite mirni; moram storiti, kar sem sklenil . . . veljaj, kar hoče!«

»Ali véste, zakaj je zgorela kočá?« — vprašala je deva in motreče uprla okó v Tumrega.

»Ne vém, ali lahko se mi dozdeva to: tvoj oča je utegnil zapaliti jo.«

Motruna je žalostno sklonila glavo.

»Čuj« — opomnila je tiho in se ozrla, »predvčerajšnjim je Gregor Skorobogati zopet snubce poslal k meni; oče me je pozval v izbo in mi napretíl, če jim odrečem, ali

nič ni pomoglo, povédala sem, da ga nečem... Na večer je, kakor oblaznel, pobegnili nekam in s seboj vzel kresilo s torbo vred. Takoj mi je prišlo na um, da bode to nesreča, šla sem plakat na vrt; ko je bila minila ura, videla sem dim na holmu pri pokopališči, a jeli so se zgrinjati ljudje, gledali so in kričali: »Ciganova koč gori!« Morala sem se skriti, kajti vse je zijalo v mé, a jaz sem le ihtela še. Očeta ni bilo takoj domov; ko so bili prišli, jezili so se in nekako tresli, legli so, niso večerjali, odeli so se s kožuhom in še denes so bolni!«

Motruna je trpko vzdihnila.

»Oj, gorjé nama je to« — dostavila je po hipu, »ker sva se spoznala, gorjé in nesreča... Ali to nama je usojeno! Kdor je komu dal srce, ne smé vzeti mu ga... To bode našina usoda, če naju ne poblagoslovi oče, temveč če prekolne oba«.

»Čuj!« — rekel je cigan in prijel jo za roko ves razgret, »če se bojiš usode moje in očine kletve, le izpregovôri, Motruna; če prav sem cigan, vendar imam vést: nečem te pogubiti, pojdem dalje!«

Motruna je s svojimi temnimi očmi se ozrla vánj in s predpasnikom solze otrla iz njih.

»Kdor je komu dal srce, ne smé vzeti mu ga« — opomnila je zopet, »ne smeva se iznevéríti obétu, to nama je usojeno!«

»Bog ti plati pošteno besedo!« — rekel je Tumri še veselejši, »ne bode ti žal tega, kar si storila meni na ljubo. Uvérim te, da so ciganske roke železne, železna da je ciganska moč; zdaj mi ne zna svêta nî stiska, nî ljud. Gledi, Motruna, zopet sekiro nesem v lés: začnem staviti novo koč, a če Bog dá, postavim jo poprej in bolje, negoli sem zgradil prvo, ne pogubiva se ne!«

Po teh besedah jo je hotel objeti, ali Motruna se je le ozrla vánj — in kakor bi se bila prestrašila, spustila se je po stezi, ki je držala na pólje, ter vskliknila: »Bratje na pólji čakajo obeda, moram hiteti. Svoj kós kruha najdeš pod kámenom, kakor vselej« — in poki-mala mu je z glavo in še dolgo se ozirala, predno je izginila za kalinovo grmovje.

Cigan je nekoliko hipov obstal na tistem prostoru, napósled pa je, pozabivši na kruh, spustil se v lés na

delo. Izkušnost mu je v tem delu dajala ročnost, katere ni imel, ko je bil začel staviti prvo kočó; znal je bolje izbirati les in osekavati ga, umétalnejše se je poprijemal debelih klad in iskal menj strmih potov, kadar je bilo treba vlečiti mu jih po njih. Ali ni mnogo pomagala mu ta izkušnost: ni mogla podvojiti njegovih močij, niti zlepšati kočé. Začel je zopet staviti jo iz takih kóscev, zopet tako nerodno, kakor prvič, samó nekoliko hitreje; a delo je bil odredil tako, da je v lesu zgotovil vse, kar bi mu bilo utegnilo potrebno biti, in vse je bil skril na varen kraj, potlej še-le je začel gradilo znašati na odločeni prostor.

Po nekolikih tednih je že visok kup lesá ležal blizu pokopališča, a cigan je zopet na opaljenem holmu stavil svoji koči stene. Mimo hodeči vaščanje so se ustavljali in kimali so z glavami, niso verjeli samí svojim očem, ciganova trdokornost in domišljavost ste se ljudem zdeli, da resnično niste podobni druga drugi. Stare bábice so šepetale in z daleka s prsti kazale novo stavbo.

»Ni zastonj cigan! Čarati zna!«

Sodili so ga, da mu hudir pomaga, in ta sodba je v kratkem se prijela vseh vaščanov; celó uboga Motruna, dasi je odmajevala z glavo, ko je slišala to, zbala se je nekoliko. Ali srce, ki vidi zgolj, kar mu je drago, zapodilo je to hipno bojazen.

Stari Lepiuk je v tem bolan ležal zmerom, ni vstajal iz postelje in grozno je rotil in zaničeval hčer, kadar koli se je prikazala njegovim očem. Ni smel nikogar ni vprašati ničesar o ciganu, tako je ljutila ga samó misel, da utegne ostati, če prav mu je zgorela kočá.

Neko nedeljo sta napósled pohodila ga dva soseda; sedla sta k bolniku in vprašala ga, kaj bi mu bilo, in nasvetovala sta mu po svojem umu, naj bi užival, kar svetujejo židovske rastlinarke in bábice. Lepiuk je le poslušal, odgovoril pa ničesar ni; ob uri se je bil nekoliko ojačil, poslal po steklenico vódke in je izpil nekoliko méric; zalesketale so se mu oči, vstal je iz postelje.

»A kaj je novega v selu?« — vprašal je s hripavim glasom.

»Kaj bi bilo novega« — odgovoril je Skorobogati, »to je, kar je zmerom: gonijo nas in gonijo na tlako, ljudje stočejo, kruha je malo, ali glada dosti«.

»Zakaj ničesar ne povéste o ciganu« — ségel mu je v besedo sosed, »to je gotovo novica!«

Lepiuk se je stresnil in z drhtečo roko ségel po rakiji, izpil je je že tretjo mérico.

»O ciganu!« — zagodrnjal je in se ozrl krog sebe, »nu, govorita, ker sta jela govoriti o ti grdôbi. Ali je še v vasi?«

»Še, a nihče ne pové, da bi hotel izgubiti se« — odgovoril je Skorobogati. Vsakdo trdi, da ume čarati, in to je res. Menili smo, ker mu je zgorela kočá, da ga hudir odnese kamor koli, ter da zapusti Stavišče, ali začel je staviti drugo kočó!«

Lepiuk je začel ciganski kleti — nesvesten, jako razljučen — klet je to, česar se je bal, a s težka ste v njegovi hudi jezi iz ust bruhnili mu ciganski besedi: »Binka ciava (vražji sin)!«

Ko je bil zinil ti besedi, spametil se je in zopet je sédel na posteljo, očito je bil plah; tresel se je ves, ali tajil je to s smehom.

»To je prav« — opomnil je takoj, »da je cigan samoglav; kdo drug bi ne poskusil tega! Nagledal sem se ga, kako je klade samótež vlačil iz lesá ali nosil na plečih; menil sem, da mu oči izlezejo iz očnic in kri ulije se iz nosa, ali ne, zopet se je vpregel v to delo! No, no, to je železna natora!«

Te besede je naglo izgovoril, hotel je očito svoja gosta okaniti z navideznim pokojem, ali prejezen je bil, ni mogel biti véren hladni malobesednosti.

Oči so mu kar igrale pod obrvimi, palila mu jih je nestrpna razdraženost, hitro so se mu dvigale prsi in roko je premetával, kakor o vročici.

»Uh, rajši lézite« — rekel je Skorobogati vstajajoč, »niste še zdravi, o tem se takoj lahko uvéri človek, z boleznijo ni treba šaliti se nikomur, nam starim pa najmenj«.

Gospodarja sta se poslovila in odšla sta. Lepiuk je légel ter godrnjal. Večer je minil o žalostnem molčanju, nastala je noč in že so légli spat v koči, bolník pa je začel ječati in stokati.

Prihitela je k njemu hči, ali zapodil jo je s kletvino in s silnim glasom je poklical starejšega sina. Prižgali so luč, vstali so vsi: najemniki, sina, soprogi in otroci.

»Kaj Vam je, oče?« — vprašal je starejši sin in se približal.

»A kaj mi je?« — povzel je vprašanje Lepiuk, kakor so navajeni ljudje, »glej, prišel je smrtni čas, ali žal, nepriličen čas je to! Janko, odidi po duhovnika ... a ti poslušaj, kaj ti naročim«.

Ozrl se je po izbi in nabral čelo.

»Babe vènkaj!« — vskriknil je.

Ženske so odšle v vežo in pristének, bolník pa je ostal sam s sinoma vred.

»Védita« — vskliknil je, »da je Motruna zagledala se v tega cigana. Jaz sem mu kočó zapalil, ali zastonj, zopet dela novo in Motruno odvéde vánjo. Jaz sam sem rojen cigan« — povédal je tihótnje in se ozrl po izbi, »ali gnusi se mi ciganska kri, da ne bi ljudje s prstom kazali za nami! Ne dajta ciganu Motrune, če prav bi vaju na kolenih in plakajoč prosila, naj tudi bi umreti morala! Čujta! Če se utegne trdokorno upreti vama, izpod strehe jo izženita, kakor psa, s krevljo, in ne dajta ji nì krpice na srajco, nì groša na pohišje! Jaz zahtevam to, čujta!«

»Kaj pa bode, če dvor dovoli?« — vprašal je starejši sin tihó, »kaj naj storiva?« —

»Kar jaz odločam! Če se bode hotela pogrezniti v pogubo in sramóto, pogrezni se; ali potlej ne bodi vájina sestra, niti moja hči. Stráni ž njo!«

Dolgo je še tako govoril starec, Motruna pa je k priprtim durim v pristénku nagnena poslušala in plakala, a ni smela oglasiti se z jezikom: zmerom je le, kakor nesvestna, šepetala: »Oj, usoda moja! Oj, nesrečna usoda!«

O polunoči je bil prišel duhovnik, ali ob zori je stari Lepiuk umiral za vročico in kričal nesvesten, tolkel krog sebe, neumljivo ciganski popeval nekovo pesem, pripovedoval razne dogodke in govoril vsakojako. Mraz je izprelétal vse navzočne gledalce, tako strašno se je mučil v poslednjo uro, na jezici ni imel drugih besed, nego detinstva svojega prve izraze ... Morebiti je čutil,

da sam izdaje, kakove krvi je, in dasi je tajil natoro, vendar ni mogel zadrževati odpora, kajti lastna govorica, zdelo se je, da ga draži in huje in huje neti njegovo besnost.

Napósled je močij zmanjkalo boju, oči so obračale se mu v strop, iz ust se mu je prikazala péna, prorusljiv vzdih se mu je privil iz stisnenih prsi. Lepiuk je umrl.

Krič se je takoj razlegnil po koči in plač je vzbudil sosede; le Motruna je v pristénku ostala sloneč ob steno, kakor da je bila pribita, plakala je, a ni ječala, kakor da se je še bala očeta, in zmerom je govorila: Oj, usoda, usoda moja!

S težka sta jo brata in njiju soprogi odpravili na delo, kajti dela vaščana ne osvobaja ni najhujše trpljenje; ne more ga nihče nameščevati. Bog je ubožcem prisodil, da z delom hladé bolečine svoje.

* * *

V tem je kočá za vasjó zopet jela malo po malo dvigati se: že so stali slopi, utrjene bile stene s slabôt-nimi koli, ki je odločeno bilo jim, da jih bode krila ilovica, a krivi ušaki so kazali prostor tesnih duri in majhnega okna. Ko je bil Tumri nadvigal se lesá, mirneje je sukal se po stavišči in skrbneje je vároval imovine svoje. Malo slame, položene na povprek pritrjene letve, varovalo ga je dežja in mu bilo pristréšje. Zdaj pa zdaj je odhitel v bližnji jarek, čakal je tam Motrune, ki je o svojih urah prihajala vánj, vendar že nekoliko dnij je ni videl tamkaj, ali ker se je, razven z županom, sestal z malokaterim vaščanom, ni védel, da je Lepiuk bil bolan, niti — da je umrl, sodil je, da se Motruna bojí očeta in váruje.

Nekega dné na večer je cigan tesal bruno, kar z daleč začuje petje in jok, ki se je po cesti bližal pokopališču. Mnogo mrtvaških sprevodov je bilo že prišlo mimo njegove kočé; Tumri je o takih obredih moral ustaviti delo in odkrit je stal oprt ob steno svoje kočé, resno se je spominjal smrti, mogočne mutesore, katere so se tudi Romi navadili, da jim je spomin nánjo strah.

Nehala je tesati njegova sekira. Tumri je odstopil nekoliko korakov, zamislil se, roci skrižal na prsih, njegove oči so praznovérski plahe se obrnile v klanec, nad katerim so se bili že prikazali raznobarnih praporov vrhovi, med njimi je bil tudi črn mrtvašk prapor s čepovi in solzami. Sprevod se je počasi premikal in razvijal na cesti: šla je bratovščina (Bruderschaft), šel cerkvenec, duhovnik, za njimi sta polagoma stopala dva velika siva vola, peljóča na préprostem vozu belo rakev, na kateri je ležal hléb kruha v starem prtú: to je bil poblagoslovljenega kruha ostanek! Za vozom je Tumri videl, da korakata dva Motrunina brata, videl njo, da plače; prenehalo mu je na hip biti srce, uprl je oči vánjo, ali obledel je, spomnil se je, da je mutes (smrt) osvobodila ga hudega sovražnika. Divja potepinska duša ni čutila nikakega usmiljenja, niti žalosti: čutil je nekovo pogansko radost in nasičena osveta je prošnila njegovo srce, ali tudi je prosunil ga stud, toda Tumri je umeknil se za ogel kočé svoje, zato da ga ni videl sprevod. Motruna se niti ozrla ni v cigana Tumrega kočó, pred katero se je bil ustavil voz z mrtvecem, ker bi ne bil mogel priti skozi vrata na pokopališče, zategadélj so rakev na ramenih odnesli do jame.

Dokler se je pogrébcev sprevod pomikal mimo, cigan ni slišal ni petja, ni žalovanja, tako močno ga je zopet omamila oživela nada. Upal je, da se mu uresniči želja, da dobi Motruno... »Starec ne živi več« — opomnil je, »starec ne živi, brata se ne bosta protivila, župan mi pomore, moja bode! Da le kočó dokončam, mora biti moja!«

Ni slišal ni tega, kako suha ilovica zasiplje starega Lepiuka truplo; škripnil je voz, razšel se je ljud, a zopet je na pustem holmu nastala mrtvaška tihôta, motile so jo le krakajoče vrane, ki so zbirale se o slabem vreménu. Nepokoj ga je gnal na delo: pobral je sekiro in pobegn timer izza ogla, oziral se je po mrtvišči. Nikogar ni bilo več na njem, le vratom nasproti žolta sveža mogila, a po cesti mrtvaških kól znamenje in človeške stopinje so pričale ob obredih, ki bi brez vsega tega bili utegnili ciganu biti le sèn.

Ker ni videl nikogar, dvignil je sekiro, kar ga tiho pozdravi nekdo. Obrne se ostrašen; stal je blizu njega župan s tožnim obrazom, oprt ob palico.

»Kaj delaš, Tumri?« — vprašal ga je župan, »delaš in delaš, na oddih pa se niti ne spomniš«.

»Dokler je kaj moči, gospod župan; kar človek začne, mora dokončati, pravi ciganska prislovica in ciganska natora«.

»Morebiti ti nismo ugodili s tem pohodom« — pristavil je župan in prikimal z glavo, »pripeljali smo ti soseda, ki morebiti ne bodeš kaj vesel ga po noči«.

Cigan je bil malo v zadregi, ali hotel je zatajiti se, kakor bi ne bil védel, kdo je umrl.

»A kdo je umrl?« — vprašal je mirno.

»Kako bi ne védel tega!« — začudil se je župan. »Lepiuk je umrl! Ujedal se je in ujedal, skoraj gotovo zavoljo svoje Motrune, pa ni mogel pretrpeti tega«.

Cigan je molčal in sklonil glavo.

»Ko je umiral« — dejal je župan, »ni poblagoslovil nikogar, sinoma je le strogo ukazal, da Motrune tebi ne smeta dati«.

Tumri se je ves stresnil in vsklonil je glavo.

»Kaj govorite? — Ali je res to?«

»Res, povédala mi je soseda, ki je v veži poslušala, kako je oba sina učil, predno je umrl. Nu, kaj pa zdaj meniš storiti?«

»Kaj?« — odgovoril je mladenič, »ker se nisem bal očeta, ne bodem se ni njegovih sinov; kar Bog dá, to dá, a jaz storim svoje«.

»Uh, znebi se vsega« — opomni župan, »postavi kočo, postavi kovačnico, ali odpovédi se sélski hčeri, kajti brata ne dovoljujeta, občina jima ugaja, le da jo vzameš s silo«.

»Kje pa ženi sila?!« — vsklikne Tumri; »to je vaša navada, pa kam bi jo odvedel? — Rajša ne govoriva o tem, gospod župan!«

Ker se je bil župan uvéril, da ga ne pregovori, skomizgnil je molčec z ramenoma.

»Kar je tebi drago — pa ne govoriva o tem; zaméčeš dober nasvet — kakor si postelješ, tako bodeš

spal, kaj je meni do tega! Glej, mesec vshaja, čas je, da grem domov. Lehko noč!»

»Lehko noč!« — odzdravil je cigan in zopet začel delati.

Že je bilo zašlo solnce, ščip je počasi vshajal na nebo, večernih žarkov ostanek in nočna svetloba sta se strinjala in delala sta prozoren sómrak, a Tumri, dasi je noč vstajala, ni nehal tesati. Treba mu je bilo delati, ni utegnil premišljati, plakati in žalovati; ni oddehniti se ni mogel blizu te sveže, žolte mogile, s katero so se zmerom srečavale njegove oči; ki je vidil jo, kamor se je ozrl, in ki se mu je kazala v tisoč in tisoč podobah.

Vso to prvo noč je prečul v neumornem delu, da je zalótila ga popolna svetloba na čistem nébu; stresnil se je vselej, kadar je zašepetala bližnja vrba, kajti zdelo se mu je, da je ta šepet pokojnikov smeh, in mraz mu je prošnil pleča, kadar je misel vstala iz nemirnega čutja, Lepiuka klicala iz jame in ž njim vred tisoč in tisoč mrtvecev, vstajajočih na pomoč.

Plašila je Tumrega celó nočna tihota, v kateri je njegove sekire vsak udarec čudno in daleč se razlegnil; znoj je kar curkoma lil po njem; pešale so moči v njem, zaslanjala mu je oči megla, v kateri so kar skakale žolte mogile. Cepil je, sekal prav do svita, a ko je bilo solnce ožarilo vshod, zadegal je napósled sekiro na stran in zgrudil se nesvesten.

Ponočni trud je obdelal skoraj ves les, prirejen v nerazmerne kose.

Ko se je bil vzbudil, peklo je solnce in žgalo, a z daleč je hrmela prihajajoča nevihta; viher, ki jo je oznanjal, razsajal je po holmu — in ker mu je hladil prsi, vzbudil ga je iz snà, odpočitka in vročice. Tumrega je prošnil mraz, z opaljenimi ustni se je ozrl po nebu, s težka je mogel pod svojo slamnato streho zavleči se na pest suhe trave, na katero se je zopet zgrudil in čutil, da mu neusmiljene bolezni železna roka stiska prsi in glavo.

Poprejšnjega dné dogodki, pogreb, razgovor, nočne prikazni, vse se mu je splelo v nerazvozljiv klopčič raznobarnih niti, ki je nasuoro (bolezen) trgala jih in motala s svojo neusmiljeno roko.

»Če moram umreti, pa umrjem!« — vskriknil je cigan in se valjal po tleh, »to bode boljše, nego da bi žaloval!«

* * *

Brzo se je Tumrega zopet polastila nesvést. Kakor burja na nébu, tako so v njem vstale misli — meglene, jasne, črne, nagle, kakor blisk, in jele po razpaljeni glavi rojiti mu; čas, prostor, vse je izginilo izpred njega in ostala je v njem le neizmerna, čudna in razkošna bolečina, ostalo nekaj takega, kakeršen je sèn, izvirajoč iz zemeljskih spominov in nebeških prikazni. V tem snù je bila tudi ubožna mladost, i cigansko petje, i ciganskih obrazov ogorelost, i plešóča Aza, i Apraševega kládíva udarci, ciganskega kòtla dim, i ciganskih vóz škrip, i Motruna, i stari Lepiuk, pogreb, mogila, noč, goreča kočá in nekovi neznani, strašni in mični obrazi, nepopisljive slutnje in vse, kar znači življenje in s čimer govori prihajajoča smrt.

Zdelo se mu je, da umira, ali ne more umreti; da mrtev leži v tisti rakvi poleg cigana Lepiuka in da mu križ zabijajo v prsi, pa ne morejo zabiti ga vánje, brani jim kri, ki vrè iz njih.

Po teh mnogih prikaznih je nekova tihôta vstala v njegovi duši, kakor da je že umiral: umeknile so se bile mučne prikazni, v sivo se je zavil obzor in mrtvaška tihôta se ga je oklenila s hladno svojo perotnico.

Spregledal je, zdelo se mu je, da spi zópet, kajti zagledal je bil pred seboj plakajočo Motruno, ki je vrč nagibala mu k ustom in iskala v njem življenja ostankov. Kaplja vode ga je očvrstila napósled, vročica, njé megla se je začela razbegávati, razjasnile so se mu oči, zgenil se je in vstal polagoma.

To ni bil sèn: krasna Motruna je klečala pri njem vsa solzna in govorila mu je, ali ni mogel še umeti njé besed. Krilile so mu po ušesih tako, kakor kaka zvučna pesem, brezvspešno se je silil, da bi jih umel.

»Tumri, Tumri!« — klicala ga je Motruna, »kaj ti je? — Odgovôri, kaj se ti je pripetilo?«

»Kaj se mi je pripetilo? — Nič! Pogreb je bil, pa sem delal vso noč, toda napósled sem zaspal, sanjalo

se mi je o burji, o mogili in sam ne vém, kolika časa sem spal«.

Deva je tlesknila z rokama.

»Že je minilo tri dni, kar so pokopali mojega očeta« — vskliknila je. »Bolan si, tri dni si ležal ne svesten...«

»Ali bolan! --- Morebiti!« — opomnil je Tumri tiho, »jaz ne morem pomoči! Glad in sèn zmore bo-
lezen, ali pa ta zmore človeka; o taki priliki je lekar
le mrodenoro...«

»Jaz pojdem na dvor h gospé« — opomni Motruna,
»v grádu gotovo ne dadé človeku umreti brez pomoči:
gospôda umeje to, vé svetovati...«

Tumri je molčal, ali zmóčeno, slabo in brezmiselno
okó, ki je bil Motruno pogledal ž njim, prosunilo jo je
živo: vstala je.

»Tù je hleb, tù voda!« — vskliknila je, »jaz pak
hitim na dvor. Če ne bodo hoteli ničesar storiti, vrnem
se sama; naj me brata ubijeta, če hočeta, jaz te ne
zapustim«.

A objokana deva je odhitela narávnost v grad,
zbirala je svoj um in premišljevala, pred koga bi sto-
pila in razodela mu prošnjo svojo. Ali sirota sama ni
védela, kako je na krasni vrt, ki je venčal dvor, pri-
védla jo usoda, ki je često razumna tako, da bi bilo
o posebnih prilikah treba dati ji do céla drug nazov.

Bival je v grádu še pan Adam, ali že oženjen,
kajti guvernanta gospá Le Rouks je bila pospešila zakon,
da pan Adam sam ni védel, kdaj se je oženil. Mnogo
se je izpremenilo na dvoru, kjer ni gospodoval več pan,
temveč kjer je gospodarila gospá Le Rouks, ki je bila s
krepko roko polastila se svojega soproga in vsega, kar
je bilo krog njé. Pan Adam je, kar je bilo jako čudno,
zmerom ognjeno čestil jo in bil njé prvi sluga, dasi je
bilo že nekoliko mesecev minilo po prvotini njiju sreče.
Te stanovitosti povod je bila človeškega srca nenavadno
poznanje, s katero ga je umela vladati soproga. Res je
bila najboljša vzgojevalka, najprebrisanejša ženska, naj-
dovtipnejša med vsemi guvernantami, kolikor je kdaj
iz Francoske bila k nam prignala jih ali potreba, ali
nada. Ker je bila mnogo izkusila na svetu, nagledala bila

se mnogih ljudij iz bližine, zato je gospá Le Rouks, nekateri so ji rekali gospodična Le Rouks, popolnoma poznala svet in ljudi. Kar bi se bilo kateri drugi ženski zdelo nemogoče: ukrotiti in utrditi človeka, kakeršen je bil pan Adam, to je nji bilo igrača. Znala ga je zanimati, vabiti, loviti in vladati — in uživala je v tem najnavadnejši podnet: lastno ljubav, na kakov drug čut ni lahko bilo misliti. Obožavanemu Adamu se je zdelo, da ta mehkočutnost izvira iz hvaležnosti, zategadelj je leno dajal voditi se, kamor mu je bilo ukazano, da mora iti. Opozarjamo, da se je naša povest godila pred nekolikimi desetletji, torej lahko uganemo, kakova je bila Francoska. To je bil ostanek mehkočutnega ženstva, ki se je oblačilo po noši; ki je bilo brez čutja; ki je neprestano bilo razpaljeno in rahločutno. Gospá Adamova je zmerom letala po d'Arincourtovskih krogih — in z lbsiboo in drugimi junakinjami vred je na svet gledala z očesom, ki je povsodi hotelo videti, kar je čitalo v knjigi. Milkovanje — to je bilo njé zabava, strast njé živež, lov na čutja njenega življenja svrha. V njé senci pa je vendarle bival največji mir, kajti vsega tega sanjarstva je bila njena zmóčena glava povod. Hladna, samosvestna, oprezna je bila razvnetá žrtvovalka in mučenka; a po svetu je iskala klativiteštev, ki je o njih čitala po knjigah, tako, kakor je Don-Kišot iskal tistih, ki so zatirali nedolžnost, in zatiranih junakov.

Nesreča je bila to, ker je gospá Adamova malo užitka nahajala v dneh — enakomerno izginjajočih, katerih resnično obličje se je nevidno umikalo ji z vso svojo poezijo vred.

Prav te hipe, ko je zaplakana Motruna pridehtela na dvorski vrt, hodila je gospá Adamova po stezici ob vodi, v roci imela knjigo, ki je milovala neke neznane ženske dogodke, in vzdihala je, dasi bi lože bila zevala. Šumeče listje pa je probudilo jo iz zamišljenosti. Iz početka je menila, iz grmovja da se prikaže kakov vitez, zato je pokleknila, sklenila roci in oči povesila pred krasno prikaznijo, kakeršna je sama mislila, da je; ali močno se je začudila, ko je bila zagledala objokano vaško devo, ki je bežala na dvor očito zamišljena in nepokojna.

Ali ker je Motruna, dasi vaški oblečena, jako lepa bila in ker je bolečina celó zviševala njé ljubeznivost in dostojanstvo, ustavila je gospá Adamova dekliča, slutila je v vsem tem neko romantično dobrodruštvo in nekako tudi soproga imela na sumnji. Kar je živela v Poljski, naučila se je bila narodskega jezika toliko, da ga je umela; stopila je torej k zaplakani devi in je povprašala, zakaj in kam beži tako.

Motruna, gledajoč gospó Adamovo in upajoč le nji, začela je s sklenenima rokama pripovedovati najprej o ciganu, potlej sama o sebi, napósled pa, ker so jo bila nagnala vprašanja, povédala je vso svojo žalostno in kratko zgodovino, kako se je seznanila s Tumrim, da ji je oče umrl in da je Tumri bolan.

Francozinja je napeto pozorno poslušala in dehtivo lovila dekličeve besede, srečna je bila, ker je napósled v živem svetu našla ljubovnika, preganjano ljubezen in popoln roman, pa v srajci od hodníka, z junakom ciganom, z junakinjo sélsko, kar je Francozinji, koperneči po dobrodruštvih, dajalo dosti užitka.

Prijela je dekliča za roko, odložila knjigo, da je zabila, kje je nehala čitati, in oživiljena je ž njo vred odhitela v grad. Pan Adam je dremal po obedu; vzdramil ga je vzbuh steklenih dúri in soproga mu je prihod pripovedovala naglo tako, da se je iz početka ozrl zdaj v njo, zdaj v zaplakano Motruno, pa ni umel prav ničesar.

Spametil se je nekoliko. Do céla len in hladen je dovolil vse, kar je krasna Fani zahtevala od njega. Takoj so voz poslali po cigana, konja po zdravnika v mesto; vsa družina je bila po konci, hudovali so se in kleli, ker so morali sitnosti imeti z vlačugom, ali predno je bilo zašló solnce, že je Tumri ležal v grádu, pri vzglavji njegove postelje pa je sedela Motruna, stala gospá Adamova z zdravnikom vred.

Bolnika je poleg vročice mučila tudi onemoglost zaradi presilnega dela: nastopek dolgega trpljenja in pomanjkanja; ali natora se je v njem še močno borila z vso mladostno močjó, da bi ga otela. Treba mu je naj-nujnejše bilo odpočitka, tešila in krepila.

Vse to je imel na dvoru, a gospá Adamova se je bavila z usodo dveh mladincev, o katerih je prisezala, da ja mora združiti.

* * *

Gospá Adamova, ki se je že poprej odpravljala na pot čez mejo s soprogom vred, zato da bi oživel, še krepkeje pa zato, da bi sáma zopet videla Francosko in ljubljeni Pariz — in ne gledé na to, da ciganova kočá ni še dodelana, da je nedavno umrl Motruni oče, bavila se je v svoji posebni živosti s tem, da bi združila oba mladince.

Kadar jo je bil zdravnik upokojil, da Tumri ozdravi, in zagotovil, da bode živel, précej je ukazala, naj na dvor pozovejo Motrunina brata. Brata sta došla žalostna, v skrbah, samá nista védela, kaj bi začela; nekoliko se jima je dozdevalo, kaj utegne biti, kajti vsa vas je že védela, da so cigana pripeljali na dvor in da ga ima gospá sáma na skrbi. A ker se nista nì gospá Adamova, niti pan Adam čutila sposobnih, da bi bila obravnavala ž njima, zategadélj so temu odločili »factotum«, ne dolgo po ženitvi obeh novozakoncev v Stavišče prišlega stotnika Harasimoviča.

Besedica o gospodu stotniku ne bode na kvar.

Ranjen je bil v nekovi odpravi na Turka in mož v popolni móči dôbe svoje: zdrav, orjaški vzraščén in lepega telesa. Imel je v sosedstvu v zakupu nekovo malo posest, sami dve kočí, a sam je bival zdaj tù, zdaj tù, hodil od doma do doma, z nekaterimi v družbi je zahajal na lov, z nekaterimi kartal, z nekaterimi pak pijačil in pridno veseljačil. To je bil »natus sekundant« pri vseh dvobojih, »pretendent« vsake mlade vdovice in vsem godovinam gost, s kratka: nekov lehkoživec, katerega je imetje, dasi ni bilo veliko, delalo nekoliko neodvisnega in mu dovoljevalo, da je po konci nosil glavo.

Poleg tega kratkega časa je kapitan kupčeval s hrti, s strelnim orožjem in z vsem, kar je imel; imel pa je zmerom krasne reči, kakor bi bil nalašč ciganil ž njimi. Kapitan in gospá Le Rouks sta se poznala že nekoliko lét, hudobni ljudjé so celó govorili, da sta živelá v jako

bližnjem razmerji; to pa je res, da je takoj po prihodu gospé Adamove v Stavišče tudi on se prikazal, ustanovil se v brilnici, da je tù gospodaril, sprevajal hrte — in zdelo se je, kakor bi se bil vdomačiti hotel tù. Pan Adam je govoril celó o tem, da mu last izroči ta čas, ko bode na poti na tujem. Slabôta pana Adama, zaupal se je rad vsakomu, dala je kapitanu priliko, da bi se bil polotil lastnine in jo oskrbljal, oskrbljal dvor in ovladal Stavišče. Poleg tega je bistri razum, čvrsti značaj in velemoč, ki je lahko pridobil jo, da je bil krepkejši, nego gospodar, dan za dnevôm gotoveje zagotavljala mu to stališče.

Gospá in kapitan sta govorila kar z očmi, in kar so sluge trdili, poznala sta se, kakor plešasta maček in mačka; na dvoru so bili onemoglega pana Adama osedlali tako, da je pod lastno streho zdelo se mu, kakor bi bil prihajač, pa le po milosti. Négovali so ga in stregli mu toliko, kolikor je potreboval; potreboval pa je toliko, kolikor so hoteli drugi.

Kapitan je visoko cenil svoje sposobnosti, svoje pokolenje, umétalnost svojo in sploh vlastitosti, ki je bila natora nadarila ga ž njimi: nič se mu ni zdelo težko, zato je pred oba Lepiuka stopil hudournega obraza, prvi konec čibuka mu je tičal v brkah, drugi pa se je skoraj po tleh vlekel, z rokama se je podprl pod pázuhami, menil je, da le zine, pa pregovori oba.

»Nu« — izpregovoril je in vprašal sedeč na klopi na mostovži pred kmetoma, »ali vésta, zakaj smo vaju pozvali na dvor?« —

»Ne véva, jasni gospod!« — odgovorila sta kmeta in se nizko priklonila.

»Zato bi rada« — dostavil je kapitan in se nasmejajal, »da vama povém, kaj je. Poslušajta!«

»Poslušava!« — šepetnila sta kmeta in vsklonila glavi.

»Gospá in gospod hočeta, da svojo sestro Motruno dásta ciganu, ki se tù hoče vdomačiti s svojim kovaštvom; to je njiju volja in to se mora zgoditi!«

Lepiuka sta se ozrla drug v drugega in molčala sta; starejši se je zopet priklonil prav do tal, mencal čapko in napósled se oglasil: »Midva bi se, jasni gospod,

ne protivila temu, ker je gospodska volja to, ali tù je velika zapreka«.

»Kakova? — Kaka zapreka je tù?« — zadrhl se je kapitan.

»Pokojni oče ni hotel tega in zarotil naju je, da ne smeva Motrune dati temu vlačugu. Očina beseda — beseda božja; sinovi morajo slušati, ne posvetovati se«.

Kapitan, ki je menil, da je nrvnost sploh préprostega ljudstva potreba, sam pa ni maral zánjo, nasmišjal se je zaničljivo.

»Kaj je do očeta« — opomnil je in mahnil z roko, »oče je umrl, ali vidva storita, kar vama jaz ukazujem!«

»Ker sva pa očetu obljubila to« — opomnil je Lepiuk.

»Kako li sta mogla obljubiti kaj takega, čemur ne moreta biti zvesta?!« — zakričal je kapitan. »Dekle zahteva to, ali dvor dovoljuje in ukazuje, kako bi se vidva protivila temu?« —

»Motruna ne smé zahtevati tega, zato ne, ker vé, da oče ni dovolil« — segel je v besedo mlajši Lepiuk.

»Molčita!« — vskriknil je kapitan in resno iztrkaval lulo, »nikar se ne spuščaj v razgovor. Slišala sta ukaz, slušajta, in vsega bode konec; to hoče gospod — to mora biti!«

Brata — kakor bi se bila hotela vprašati za svèt, pogledala sta drug drugega, malo je bila oplašila oba kapitana Harasimoviča razdraženost.

»Ali, jasni gospod...« — predrznil se je starejši.

»Tù ni prav nikakeršnega ali!« — pretrgal mu je besedo brkež, »nič, slušajta, in konec bode vsega! Dajta Motruni, kar je njé, priredita ženitev...«

Mlajši Lepiuk vskloni glavo, nekako razžalil ga je bil presamoglavega kapitana ukaz; rudečica mu je polila obraz in roka se je mu stresnila.

»Ker je to gospodska volja, a midva se ji ne moreva upirati, bodi si. Vendar nama je sveta volja očina, ki je umirajoč dejal, če se Motruna omoži s eiganom, da ne bode več njegova hči in najina sestra ne. Naj gospôda stori kar hoče, ali ženitve ji ne prirediva in iz koč ne dáva ničesar, ko bi naju zato ne znam kako pokaznili«.

Po teh besedah je umolknil Lepiuk, ugriznil se v ustno, a kapitan je kar skočil s klopi, tako ga je bila razžalila ta nenadna oholost.

»Kaj se upaš ugovarjati« — zakričal je, »malo-pridnež?! — Ali se bodeš ti protivil gospodovi volji?! — Ali véš, po čem to diši?!

Lepiuk se ni zdrznil, ni se ganil, ni pokazal nikakove zadrege, le hladno se je ozrl v kapitana in molčeč je stal; ali poznal si v obeh bratih trdno voljo, upor neomajljiv tako, da je Harasimovič čutil, kako je zmagan, in ker ni védel, kaj naj začne, zagodrnjal je:

»Poberita se, ali kar sem govoril, mora se zgoditi; s teboj bode drug račun!« — dostavil je in nagrozil se Lepiuku. »Idita!«

Brata se priklonita in odideta, kapitan pa je nekako oddehnil se, malo je bil truden, in odšel je mirno v sobano.

Gospá Adamova mu je hitela naproti iskrečih očij od same radovédnosti.

»Nu, kako je, ljubi kapitane?« — vprašala ga je in se namuznila.

»Nič ni, kmet je kmet: malo se upirata, ali mora se zgoditi tako, kakor hočete«.

»Pravite, da se protivita«.

»Dà; blebečeta, kako je oče umirajoč prepovedal jima, da ne smeta s ciganom zaročiti deklíča in da jo zavržeta. Brezumnost! Mi storimo, kakor ti, gospá, ukažeš...«

»Ali pravite torej, da ne dovoljujeta?« —

»Kdo bi ju vprašal?« —

»Ali imata kakove zapreke?« —

»Detinstvo! Tvoja volja je tù, gospá, vsemogoča«.

»Ali jaz jima nečem delati nikakove krivice, rajša volim mirne pomočke«.

Kapitan je skomizgnil z ramenoma.

»Kakove mirne pomočke? — Pri nas je le ta splošni pripomoček vsem — palica; ta dela bolje in izdatneje, nego najkrepkejši dokazi. Če se bosta upirala, mazila jima dámo, pa bode!«

Občutljiva Francozinja se je zdrznila, zgrudila na naslonjač in zaslonila je obličje z belima rokama.

»Oh, to je surovo, kapitan! Morda se šalite? — Jaz nečem tega, jaz tega ne dovoljujem; mene razdraži že sama misel na silo«.

»Nu, tedaj storite, gospá, kar hočete sami!« — oddehnil se je kapitan in majal z ramenoma, »jaz se ne vtičem v nič«.

»Morate storiti, kar jaz ukazujem!« — vskliknila je Francozinja nestrpljivo in topôtnila z nogo, »premotite le-tá človeka in skrbite, da ja ulovite z lepa, z darovi, z novci, s čimer koli, le s tepežem ne!«

»Ali smilujte se, gospá, tega se ne polotim« — razhudil se je kapitan. »Da z lepa obravnavam ž njima, ali bi jima vzrasel grebén! Jutri se pobotam ž njima, upokojite se«.

Mirno se je končal razgovor, ko je bil pan Adam zevajoč prišel v sobano, da bi použil čaj. Mi pa hodimo za Lepiukoma, ki se vračata v vas.

Pred krčmo je čakalo ju nekoliko znamenitejših občinskih móž. Védeli so, da so Lepiuka pozvali na dvor, in radovédni so bili, kaj je gospôda povedala jima. Iz početka so občanje nekako dobri bili ciganu, zdaj pa je usmiljenost rajša objela oba Lepiuka, ker slutili so, da jima bode grad uporen, in razburili so se zato, ker se gospôda vtiče v njih domače razmerje. Zato je cigan bil jim posléj mrzkejši in mrzkejši; dosléj jim ni bil na nikakeršno korist, a zdaj so jim grozili, da se bodo bratili ž njim, kar je vsem bilo nemilo. Predno sta se bila Lepiuka vrnila z dvora, živo je društvo, čakajoč njiju vrnitve, obravnavalo o tem zakonu in o njegovih nastopkih.

»Kaj je to?« — govoril je Skorobogati, popravljaj pas in po svoji navadi skakal po jedni nogi, »kaj je to? — Vsak pritepénec, vsaka priskúta nam bode izpred nosov pobirala sélске hčere in domačila se na zapúščini naših očetov! Tega ni bilo pri nas! Kaj je gospôdi to na mari? — Kaj pa storimo s svojimi otroki? — Ali niso ti naša kri, ki jo le gospod Bog more zahtevati od nas?« —

»Res je to« — potrdil je tiho bojazljivi Simijaha, »ali ne govorite tako glasno, utegnili bi Vas kdo slišati! Pst, pst! Gledite, Lepiuka! Hodimo za njima, v njiju

kočo, tù pred krčmo ni varno; dvorsko služabništvo bi takoj splelo, da je že vsa vas po konci, a gorjé nam potlej!»

Skorobogati je le zgenil z ramenoma, ali pokoren nasvetu je odšel v kočo za Lepiukoma, kamor so mirno krenili vsi drugi, povešujoči glave.

»A kaj« — povprašal je zvedávo, »kaj pa Motruna«.

Brata sta se nadejala, da prejmeta dober svèt, povedala sta mu ves razgovor s kapitanom in kaj je bil izrekel napósled. Starejši brat je še jedenkrat povédal, kaj mu je bil napretíl razburjeni kapitan.

Dobro si povédal, kmetič« — pohvalil ga je Skorobogati, »tako je bilo treba govoriti in tako storiti; na dvoru se premislíjo, ta Hrancoska se zboji, a kapitan... naj se repenči, sàj ni naš gospod! Nič ne bode iz tega!»

»Nu, ali če bodo svojeglavi?« — povpraša mlajši Lepiuk.

»Za sto komarjev, naj jo omožé«, razhudi se stari, »naj jo omožé, s komer hoté; ali če se cigan zaroči ž njo, vsa vas naj se po robu postavi nji in njemu, nihče naj ne bode nì izpregovoril jima, nihče segel v roci, nihče naj njiju ne bode hotel poznati. Glejte, to bodo nastopki...!»

Skorobogati se je ozrl po tovariših, vsi so očito tleskali in pritrjevali. »Da, naj bosta sedela v koči pri pokopališči, toda v selo, Bog váruj, da bi se prikazala, izščuvali bi ja s psi!»

»Ta sleparski cigan« — pritegnil je drug, »ali ta bode izbiral naša dekleta! Hoho!»

In zgodilo se je. Brata, ki so jima občanje še krepkeje bili utrdili upor, priségla sta, da ne dásta sestre z lepa, in vrnila sta se v kočo, Motruni pa nista opomnila ničesar, le temna sta bila, kakor noč.

Motruna je slutila, kaj se godí v vasi: videla je brata, da sta šla v grad, zvédela je posvetovanje s Skorobogatim, dozdevalo se ji je, kakov odlok jo je zadel; ali zatajevati se je morala, kakor bi o ničemer ne znala nič, kakor bi je nič ne brigalo to. Najmlajša je bila, pa so jo zadevala najtežja dela; brata sta neprestano kričala nánjo, a molčala je in plakala. Težko je bilo ji ta

pot ukrasti se na dvor, da bi bila videla cigana, kajti brata je kar nista izpustila izpred očíj, a kadar je bilo treba iti na tlako, poslala sta drugo delavko, ker takisto ni dobila prilike, da bi se bila genila v grad.

Drugega dné na večer so zopet poslali po oba Lepiuka, a kapitan je prédnja stopil z novim ukom in skoraj muzal se.

»Nu« — opomnil je, »leško sta se premislila do danes; sicer pa vajin upor ne pomaga nič. Motruna mora vzeti cigana, zato priredita pošteno ženitev!«

Lepiuk se je priklonil do tal. Volinjski kmet se vselej prikloni, tudi kadar neče slušati, to je taka navada.

»Naj gospôda dela, kar hoče« — oglasil se je pokorno z nekako odločno »resignacijo«, »midva ne prirediva ni ženitve, niti ne moreva storiti tega, kar je oče prepovedal; to sem že včeraj povedal gospodu.«

Kapitan je mlademu kmetu pogledal v oči in začudil se je, ko je videl ta na videz hladni, ali neizrečno samosvestni pogled, ki ga je bil tako omamil poprejšnjega dné. Čital je v njem brezvladen upor človeka, ki je pripravil se na vse in čakal, kaj se zgodi ž njim, a ne misli udati se ni grožnji, ni prošnji, niti bolečini. Ta pot kapitan Harasimovič ni zarohnel, temveč nasmijal se je, če prav ga je bilo nenavadno ranilo.

»Da je to moja skrb« — opomnil je mirno, »védel bi, kaj naj storim. Vajina gospôda je predobra in mirna; neče vaju siliti, to je njé volja! Razodevčjem vama nje vest, da gospá poplača ženitovanjske troške in Motruni dá veno, vama pa obeta, da nagradi vajino poslušnost, ali zahteva, da storita, kar ukazuje.«

Lepiuk se je zopet priklonil do tal.

»Srčno se zahvaljujeva dvoru!« — opomnil je neupogljivo, »ali ker je taka bila očetna volja!«

Kapitan se je že repénčil, srbel ga je čibuk v roci.

»Nu, gospá sama daje dva vola, če storita tako, kakor bi rada... Slušajta!«

Lepiuka sta pogledala drug drugega, starejši se je zgenil, vzdihnil in opomnil:

»Kaj pomaga vse, ker oče ni dovolil tega!«

»A za sto tisoč hudimánov!« — vskriknil je kapitan, »torej tudi to zamečeta?!«

»Očetna volja je volja božja!« — vzdihne starejši Lepiuk.

Zastonj je kapitan še prosil, togotil se, grozil, jezil, ponujal novce, vse nič ni pomaglo. Lepiuka sta ostala Lepiuka in odšla sta pripravljena na vse, kar nanese usoda.

Starejšinstvo jima je soglasno pritrdilo — in težko je povédati, kakove čute je v njem vzbudila ta na videz tako neznatna namera. Čim pridneje je naganjal dvor, tem upornejša sta bila brata, in vsa ta okolnost je v Stavišči nejevoljo vzbudila do grada in še večje sovraštvo do ubogega cigana.

Napósled se je gospá Adamova uverila, da drugače, nego s silo, ne zmore, zato je ukazala Motruno privesti v grad, poslala je oba na oklice in proti volji vseh priredila svatbo, pospešila jo je zbog odhoda na tuje, odhod pa je bil odločen, da bode takoj po ženitvi.

Žalostna res je bila ta ženitev! Zastonj so bili priredili vódke, piva in jedil na pozdrav: nihče ni prišel iz sela, brata se ni pokazala nista, nobena dekla ni hotela biti družica, noben dečak svat, nì maršalek; vse ženitovanske opravilnike so morali odbrati iz tuje in domače družine. Ni bilo mogoče premagati trdokornih, upornih občanov.

Nihče drug, nego le gospôda, ni poblagoslovil ubogega dekliča; nì krpice ji niso dali iz očetne hiše, brata sta se skrila, da bi se ne srečala ž njo. Tumri je videl to in slutil je, kakovo življenje čaka obeh, hotel je pobegniti in se odreči svoji sreči; ali zmogle so ga Motrunine solze, zmogla je bojazen, da bode kasneje izdana rodbinski osveti, in zmogla je napósled ljubezen.

Nevestin večer je minil skoraj brez vsakeršnega petja, korovaj so bili na dvoru spekli brez vseh obredov, ki jih svatje navadno slavé o stepanji in prigratovanji simboličnega pecíva; v cerkvi je bilo prazno, v selu vse, kakor pometêno, zvečer je plesala samó dvorska družina, opila zlota. Noben sorodnik, noben domačin ni prišel objet, potešit, osrčít sirote. Motruna se je zmerom kopala v solzah: pekla jo je bodočnost, ki je videla jo pred seboj. Cigan je sedel zamišljen, kakor živ kip

temne žalosti, skrbela ga je usoda; le temno okó mu je lesketalo izpod namrščenih obrvij.

* * *

Gotovo menite, da je to naše povesti konec. Oj, ne! Le po knjigah veselje končava vse, v življenji pa se ž njim še-le začenja človeška zgodovina; po ženitvi je najprej na vrsti razkošje, kesneje trpljenje, nada, prevara, probuda, delo in dolga vrsta popreje le po imenu znanih čutov in dogodkov. Junaci v povestih bi se morali ženiti mnogo poprej, v prvem oddelku; povest bi zategadelj bila žalostnejša, dasi morebiti mnogo zanimivejša, brez hipnih nad, oblečena v resničnost. Dokler je ljubezen (a ljubezen, žal! ne, kakeršno riše natora, temveč resnična, jednaka kodrom, kakeršne sta imela Bouher ali Watteau) bila jedin predmet povestim, moral je zakon biti njé poslednji list. Dandanes je to do céla drugače; povesti predmet je življenje samó z vsemi prikazki in v vsi nerazbrani mnogoličnosti; ljubezen in svatba v njem je hipna in jedin list v pripovedovanji.

Vrnimo se k Motruni in k ciganu.

Drugega dné po njiju ženitvi sta pan Adam in gospá odpotovala na tuje, lastnino pa sta prepustila kapitanovi skrbi, in kaj se bode ž njo godilo, zato nam ni treba zeló skrbeti. Francozinja je mislila, da je zvršila, kár je menila, da je njé dolžnost, ker je bila nežnočutno dvojico združila z nerazvezljivo vezjó; a ni spomnila se ni, da jima bode drugega dné po svatbi že manjkalo kruha.

Resnica je bila to; cigana Tumrega kočá je stala nedodelana, kajti les, pripravljen nánjo, pokazil je tisto noč po pogrebu, ko je bil ovladal ga čudovit strah. Gospá je dala jima le kravo, brata nista dala ničesar, in zakonca drugega dné po svatbi nista védela, kje bosta bivala in ob čem živela.

Kapitan, ki je bil ostal v Stavišči, po odhodu obeh lastnikov ni prav nič mislil ubijati se z novozakoncema, ž njiju usodo, a ker je bilo izbe, kjer je cigan imel pribežališče, sicer treba, pa ni bilo nikogar, ki bi bil skrbel za siroti, dali so jima najslabejšo kravo iz govedje staje in ukazali, naj strehe iščeta v selu.

Minila je bila še-le svatba in že nista ubožca imela ni strehe, ni pribežališča, in samá nista védela, kam bi krenila, a vsa vas jima je bila protivna. Ni pomisliti ni bilo mogoče na to, da bi potrkala na vrata očine koč, nihče bi njiju ne sprejel. Iz grada pognani cigan je za roko prijel Motruno, ki je majhen sveženj nesla pod pázuho in ubral je pot ž njo vred molčeč k pokopališču.

Včerajšnjega korovaja kósec je bil ves njiju užitek. Tumri ni hotel soprogi na voljo iti skozi vas, ni mu dalo, temveč odbral je pot za vrtom, in dasi je bila neugodna, vendar je po nji odšel dalje rajši, nego da bi bil srečaval ljudi, ki bi bili zasmehavali oba. S po-vešeno glavo in zamišljen je korakal, premišljal je, kaj naj bi nasvetoval sam sebi. Koči je manjkalo strehe, oddelka stén, duri, oken, peči in vsega domačega orodja in posodja; nista imela ni groša, ni moke, ni hleba, niti keblà, da bi bila po vódo hodila ž njim... Kaj naj bi počela? — S čim začela? — Kam bi zaprla to kravo? — S čim krmila jo?

Motruna je plakala in skrivaj sklepalá roci, zdaj pa zdaj se je spomnila očine prokletve; šla sta navzgor po stezi proti začeti koči, a nista se upala ogovoriti drug drugega.

Videlo se je, da bi bila oba rada podaljšala pot, odmeknila odločilnega razgovora hip, ali stezica, krajša od drugih stez, privédla ja je brzo pokopališču pred vrata in pred hišo.

Tumri je molcé kravo privezal k slopu, Motruna pa se je oprla ob steno, nesvestno strmeča na mrtvišče, kjer je še žoltela očetna mogila.

Njé solze so bolele nesrečnega cigana, ki je čutil, da jih je sam kriv; dasi je bil slab in četudi je sam trpel, vendar se je posilil s smehom in ojačil.

»Ne plakaj!« rekel je tiho in se ji približal, »jok ne pomaga; treba je pomisliti na to, kaj storiva. Jaz kočo postavim do zime, v tem pa vsaj jedno izbo zdelam na nekoliko dnij; ali živeti ne bodeva imela ob čem, zategadélj je treba kravo prodati najprej«.

Motruna je imela voljo, da stori vse, dasi je v srci žál bilo ji te stvari, ki ji je več bila, nego dar v novcih; krava je bila njé zabave predmet, njé tovarišica, nada!

»Smili se mi krava!« — šepetnila je, »ali kaj pomaga? — Česar je treba, to mora biti...«

»S čim bi jo krmila, in ob čém bi živela sama? — A jesen je že!«

»Šla bi k bratoma...«

»Ali k bratoma?!« — vskliknil je cigan in namrščil obrvi, »nikdar! Da glad umori naju, ne poprosiva njiju ničesar; morava si drugače pomoči. Ne govôri mi o tem... Nikar ne trativa časa; vèdi kravo v mesto, prodaj jo in kupi, sàj znaš, česa je treba gospodarstvu; jaz moram hiteti, da zgotovim kočo. Le smélo, Motruna, ljudjé naj divjajo, jaz jim pokažem, da sem česa vreden!«

Po teh besedah je cigan nekako ognjeno poljubil jo na čelo, plašč vrgel raz sebe in popadel sekiro — zaiskrile so se mu oči, polotil se je dela. Motruna je gledala to in polagoma je srčnost prihajala ji v srce; premišljala je nekoliko časa, pak odvezala kravo od slopa, oči otrla si s predpasnikom, nekako osmelila se, poslovila od možá molčé in odšla je na pot, ki je držala v mesto.

Cigan je v tem, kakor v vročici, zakopal se v delo. Toda s čim bi začel človek? — Kaj bi nasvetoval sam sebi? — Omahnili ste mu roci, začutil je v sebi obupnost, nezmožnost; ali netilo ga je hrepenenje in sililo, naj pokaže svojo moč. V takovem razmêrji je nenavadno brzo napredovalo delo in roci ste dvigali bremena, ki mu je pomagala ja vznášati le duša; o navadni priliki bi se ne bil ni doteknil jih. Zanimiv je bil pogled na človeka — oblačnega čela, penastih usten, oblitega s potom, delajočega — kakor ciklop sredi kopice brún in raznega lesá, ki je kar hreščal pod njegovima silnima rokama. Sekira mu je kar gorela v roci, ivéri kar odletavale in sikale po zraku, a volja je zvrševala čuda; kar je hotel, delal je s táko prepričanostjo, z nekim predčutjem ugodnega konca, tako, da prav nič ni strasila nemogočest. Ni spomnil se ni na odpočitek, na jélo, na oddih, ali čim pridneje še je delal, tem lože se mu je videlo delo. Ni opazil ni, da je vstala oblačna noč in da se je mu naglo stemnilo popolnoma.

Ozrl se je po oblačnem nebu: vzel je kresilo, podnetil trske in odkrške — in zopet je začel delati!

Veter mu je gorki dim zanašal v oči, plamen razpihan je plapolal in gasnil malo po malo; Tumri ni pazil na nič, a le delo mu je živeje in živeje razvnelo dušo, prožilo vse moči v njem — prestopajoč pravilnega (normalnega) razmerja navadne meje.

Gnalo ga je to, da bi zgradil nekako malo izbo, kamor je hotel skriti soprogo svojo; zjutraj ni bilo še brún, moral je še-le dovleči jih, in letve ter koli, položeni nánja zvečer, nameščevali so streho, kakor je bilo moči. Tumri je pokrtil jo s slamo, z zemljo, s trskami in z vsem, kar je imel pri roci; okno brez šipe je zagradil z zapórico hitro izrezano, ali duri ni imel narediti od ničesar.

Kje bi bil tù dobil kakeršnih koli desák ali krajevcev? — Zamislil se je Tumri, zamislil, ali ničesar ni mogel najti v glavi: o durih sam sebi ni védel svéta.

Že je bilo minilo polu noči in petelinje so peli v selu, mesec je bil razgnal oblake in pokazal je zemlji svojega pol obraza, ko je cigan utrujen sédel in pre-mišljal, kako bi zgradil duri. Da tudi mora kupiti desák, kako bi jih pripravil lê-sem? — Prijatelj župan, ki je zdaj bil s starejšinami, ne pomogel bi ubožcu.

Napósled je spanec utrujencu zaprl oči; ali tudi v spanji mu niso dale pokója duri. Teló je bilo zaspalo, duša pa je delala in po svetu blodila s svojimi nepokojnimi mislimi. A kakor se često dogaja silno utrujeni želji, našel je Tumri še-le v snù svoje duri. Prav pred pokopališčem je v rovu ležal sperèl, sprhel mostek, nepotrèben do céla, nameščevala so ga ta čas vrata na mrtvišče. Tumri je lahko vzel nekoliko segnitih desák, da ni storil kvara nikomur.

O ti misli mu je vstrepetalo srce, probudil se je, otrl si je oči; treba je bilo takoj storiti to, zato da bi po dnevu kdo ne opazil kradeži, a četudi se je bal, ter ni hotel približati se mladi mogili, vendar ga je ognjena volja močno gnala — šel je k pokopališču.

Mesec, skrit nekoliko časa, kakor bi ga bil zalezaval — prikazal se je zopet, posvetil je in pomogel ubožcu, ki je bil zlezal pod ležeče duri, otipal nekoliko desák, zgrnil jih, dvignil in pobegnil, kakor bi ga bil podil mrtvaški zrak.

Dolgo je potlej še nemirno dehtel, ali radost, ker je bil zmogel, jačila ga je; legel je napósled na vlažni svoj plen in zaspal je.

O svitu se je vzbudil, in ker se je bil spomnil, da ima od česa zbiti duri, zopet se je polotil dela; ali ko je bil jel obsekavati in primerjati deské, omračilo se mu je čelo: opazil je na njih globoko vrezan križ, letnico in nekova znamenja, ki bi po njih lahko spoznali njegovo tatvino. Zopet ste mu omahnili roci.

Izgladiti le-teh znamenj pač ni bilo mogoče; poskusil je, ali vlaga je bila skoraj popolnoma prejedla deské, a križ, da-si izpran, kazala je črna lisa globoko v lesu še zmerom. O pogledu na to neizbrisno znamenje pa je cigana ovladal nekov praznoveren strah; zgradil je zopet vse deské, ž njimi vred pobegnil čez cesto in jih vrgel pod mostek.

Le hipno je trajala nedoločnost, bojazen, potlej pa je sekiro zadel na ramo in odhitel v les. Na polji se ni sešel z nikomer, izgubil se je v goščavo, po kateri je šumelo suho jesensko listje; ozrl se je po nji, a ni védel, kaj naj bi storil. Misel v njem je delala živo tako, da so vse deské, kolikor je videl jih svoje žive dni, prihajale mu na um, videl je vse njih poke, grče, čavljje, tičeče v njih, ali nobena ni mogla pristojati njegovim nesrečnim durim.

Šel je dalje in dalje — ne po stezi, ni po cesti, vodil ga je nekov nagon, kar ga z bližka prestraši nekov glasen smeh. Ker je Tumremu vsakdo bil neprijatelj, začel je pripravljati se na brambo in namrščil je obrvi; ozrl se je: pod bližnjo smreko je sedel majhen človek.

To je bil dober znanec ciganu; imenovali so ga v vasi glupega Janka: to je bilo neznatno bitje, pol blaznika, pol modrijana, zvlastnega tela in človek, ne takšen, kakeršni so drugi. Bedasti Janek je utegnil imeti blezu dvajset in nekoliko let, ali videlo se je, da je mnogo starejši. Obraz je imel blede-žolt, bolehav, zategel, kakor od kake hude bolezni, a brke mu niso rastle; oči je imel majhne, tičale so mu v obrazu, kakor dve okrogli opárnici. Telesa je bil majhnega, rok jako dolgih, nog tenkih in nerazmerno kratkih, kar se je človeku še čudoviteje zdelo v primerji z razraslo in

ogromno glavo.* Janek je bil precèj podoben poloznim potvaram, s katerimi človeška obraznost polni lovišča in borovja. Od detinstva je Janek domá v koči bil jim slabotnik in nerabljev, zato se je le potepal in delal, kar je hotel: spal je ali na peči ali za pečjó na grahovini, ali pa se je valjal po lozi kar rajši. Poznali so ga v selu vsi psi in otroci: psi so zmerom ščeketali za njim, otroci pa so ga neusmiljeno preganjali; sorodniki, sestre, bratje — vsi so ga zaničevali, a čisto so mu ubogi kósec kruha, ki ga je izprosil, zavidali in trpko očitali, dasi krivično, kajti Janek je dobrovoljno zvrševal najtežja dela. Nosil je vodo, drva, bral góbe, trl konoplje in radovoljno se poprijemal vsega, česar kdo drug ni hotel storiti. Poleg gluposti, ki se je Janku očitala, ni bil prav nič glup; ali ker se je smijal skoraj vsemu, kar je slišal, skomizgali so ljudjé z rameni in imenovali ga bedastega. Čudovito razmérje ubogemu pritlikavcu ni prav nič gadilo ljudij, zmerom je bil vesel, smijal se je vsakomu, govoril je rad, dasi je šepetal in težko izgovarjal besede; ker je rad pomogel vsakomu, cenili so ga, kakor nobenega razumnika. Ali v vasi, kakor v širem svetu, če koga razkričé, da je bedast, naj se osvobodí tega! Janek je ostal glup, toda mogoče je, da je to bilo njegove svobode povod.

Mnogokrat se je s ciganom shajal v lésu, ali ubogi pohajalec je čutil do siromaka sebi podobnega nekovo usmiljenost; razgovarjal se je ž njim, razkazaval mu, kje je treba kakega lesá poiskati v lozi, dal mu je časih tudi po nekoliko gób. Tumri se je polagoma sprijaznil z glupim Jankom in ni ga vrstil med neprijatelje.

»A, a!« — oglasil se je pritlikavec, zdaj sedèč pod starim dóbom in se nasmijal, ali njegov smeh je bil podobnejši zaničljivosti, negoli veselosti, »dober dan, mladi gospod; česa iščeš po lésu?«

Cigan si otare čelo, sram ga je bilo povédati; ali Janek bi mu lahko pomogel.

»Morebiti iščeš mizi kalinovega lesá? — Ali tiševa (Eibenholtz) v koči pragu?« — povprašal je zopet mladinec in jel popevati neko veselo pesem o kalinovem môstu. Pel je s piskajočim, hripavim glasom, a umolknil je in se približal ciganu.

»Govôri, brate« — rekel je in mislil si, »zakaj si tako zamišljen? — Kaj ti je? — To je bridko, takoj prvega dné po svatbi iztičes v lésu, kakor bi suhljadi iskal! Nu, česa ti je treba? — Morebiti lahko pomorem jaz!«

»Zdi se mi, da ni ti, niti kdo drug, samó hudobec« — odgovoril je klavrno Tumri.

»Uh, kaj pa še, brate, cigan, srčece, golobec!« — govoril je Janek, »zakaj tega plemenitaša imenuješ na takem temnem kraju? — Jaz se ga bojim celó na polji! Čuj, rajši povédi, česa ti manjka, in jaz ti gotovo pomorem i brez njega«.

»Kako neki?!« — začudi se cigan, »kočo polepim kakor koli; ali od česa bi zgradil duri? — Desák si ne vrežem, tudi ne kupim jih ne, ukradem tudi ne«.

»A ti bi ukradel deské?« — povprašal je Janek, nasmijal se in nagrozil. »Ciganče, brate, ne čudim se, ker se spominjaš tega črnuha! Pėj te bodi, golobec, zakaj bi se loteval tujega, ker je brez tega lahko pomoči ti...«

»Kako?« — povpraša cigan.

»Če človek vzame to, kar nikogar ni, ne ukrade« — odgovoril je glupi Janek in se na videz važno zamislil.

»Prav praviš, res je to!«

»Tukaj v lozi je stara koliba« — šepetal je varno Janek, »jako stara, toliko, da se ne podira. Svoje dni je v nji bival nekov logar, ali obesil se je na drevo; po tisti uri je koliba zapuščena, toda lesá iz nje gotovo ne vzame nihče, morebiti utegneš ti biti srčnejši. Jaz bi se ga ne doteknil; ali ker si hotel hudobca — nisem hotel izgovoriti zle besede — poprositi, da ti preskrbi desák, nabereš si jih lahko tù«.

»A kje je to?« — dehtivo povpraša cigan.

»Hôdi, jaz te spremim tjà!« — rekel je Janek, zgrabil ogromno palico, večjo od njega, in skakal čez debela in grmovje.

Dasi je nevkreten in kratkonog bil Janek, vendarle je imel hojo tako vspešno in lés je poznal dobro tako, da ga je cigan težko dohajal; časih se je ozrl, nasmijal, ustavil se, a zopet je šel dalje. Na poti je bral góbe v

torbo, ali grmiček jagod izpuknil iz tal, časih pa je gledal za véverico, ki je skakala z drevesa na drevó. Tumri ni obrnil očesa ž njega in molčé je stopal za njim.

Že sta skoraj uro daleč korakala po lésu, kar náposled Janek v mladi goščavi ciganu z daleč s prstom pokaže nekaj — podrti kolibi podobnega. Nisi lahko poznal, kaj je to bilo nekđaj, ker razpala je bila streha, razklepale so se stene, ostareli so bili podbôji, razsipal se pleteni dimnik in plevél in trava sta ovladala to nekđanje človeško gnezdo. Ob jedni izmed stén so dežja obvarovane slonele nerazmerne duri, visel je ob njih še pregnite vrvíce ostanek. Ciganu so se kar zaiskrile oči; planil je na ta zaklad, zgrabil ga; ali ko se ga je bil doteknil, sesul se mu je v roci.

»Zđaj pa imaš!« — kriknil je Janek, »škoda je najinih nog, ciganče, duri so segnile!«

A niso bile do céla segnile, nekoliko desčíc, dasi luknjastih, dobrih je bilo še. Tumri se zahvali svojemu svétniku, na pleča zadene desčice in se vrne.

»Ali vse to hočeš nesti sam?« — povpraša ga tovariš, ali meni, golobček, ne dáš ničesar?«

»Ti ne bi nesel ničesar« — odgovoril je cigan in se milujé nasmijal.

»Nalôži mi polovico, poskusim!« — opomni bedasti Janek.

Ni se malo čúdil Tumri, ko je videl, kako ta na videz slaba stvar lahko, čilo in brez vsakeršnega truda svoje breme nese — in popeva.

Niti nadejala se nista, tako hitro sta govorèč prišla iz lésa. Na meji je Janek odložil svoje deské, slamnat svoj klobuk vzel raz glavo, priklonil se ciganu in tiho opomnil:

»Zđaj idi, brate, sam; ako bi me ljudjé opazili pri tebi, trdili bi, da sva oba čarovnika, in meni bi morebiti nì kruha ne dali več domá v koči zategadélj. Zdravstvúj! Pomni, da je i bedasti Janek pomogel nekoliko! Haha, kako visok gospod sem, ker še drugim pomagam! Moč, to je čúdo!«

Podprl se je pod pázuhami — haha! smijal se je, malo da ni počil, in bežal v vas na vso sapo.

Motruna je s kravico svojo vred počasi šla v mesto in plakala je sirota, plakala tako, da od samih solz ni videla svetá. Pot jo je vèdla skozi vasi, po véliki cesti; ljudij je mnogo bilo na nji, a vsakdo, prišedši mimo njé, ozrl se je v lepo, mlado, zalo oblečeno žensko, ki je plakajoč gnala mršavo kravo. Zlasti židom se je dozdevalo, da je govedo na pródaj, vendar solze so kazale, da bi se ga rada iznebila, zato so nekolikokrat ustavili Motruno. Ponujali so ji menj in menj za staro kravo: mršavo bóčje, sršéča dlaka je ni kaj priporočala, a tako se je dovlekla v mesto.

Veter je bil nekako osušil siroti solze, misel se ji je razvedrila o pogledu na božji svet, treba je bilo pomisliti na bodoče gospodinjstvo, a Motruna se je ustavila na trgu zamišljena, kaj bi začela.

Tù so takoj krog njé stopili židi, židke, njih otroci, kmeti — in začelo se je beretanje s kravo, nje mršavost in cena je bila privabila vse ubožce. Ni opazila ni, kdo je segel ji v roko, niti, kdo odštel novce, nekdo je vzel vrv in krava ji je izginila izpred očij. Na dlani je mlada gospodinja imela trideset in nekoliko goldinarjev; ali kako malo novcev je to bilo za toliko potreb, za ves dom! Šla je kupovat in zabila je na jok; ali nastalo je novo gorjé, ko se je bilo nabralo vse to: lonci in dve véderci, in vrč in sito, in kadúnice; ni bilo mogoče nositi ji toliko posódjá.

Morala je poiskati koga, ki bi šel s trga domóv v Stavišče in se prazen vračal: kakor hitro je na večer znesla, kar je bila kupila, odhitela je domóv. Vozila se je z vóli, toda najeti voznik je bil vinjen; po cesti so bile velike kopice, noč je bila temna, Bog sam jih je varoval in spremljal. Z vsakega griča je voz zdrdral s silo in zdelo se je, da se razletí na kóse; ali vselej se je nekako srečno ustavil v dolini in vóla sta počasi stopala dalje, četudi je bil glavo uprl ob nove kadúnje in srečno zaspal njiju gospodar.

Lepo se je že daniło, ko se je voz ustavil pokopališču nasproti. Motruna je opazila Tumrega, zbijajočega duri in ponosno pogledujočega svojo kočó od ilovaka. Mlada žena sama svojim očem ni verjela: čudovito naglo je bil izdelal stene, zadelal reže, zgotovil i

duri! Ustavila se je, sklenila roci in prestrašila se malo, kajti menila je, kdo vé, če cigan ni čarovnik. To so bili čari krepke volje in srčnosti.

Zložili so, kar je bila kupila Motruna, ali na razgovor, na tolažbo, na počitek ni bilo časa nì hipa; Tumri je moral graditi svojo kočo, Motruna pa misliti na kruh in vodo, tega obojega doslēj ni bilo pri hiši. Treba je bilo iti po vode daleč na studenec, zato da bi se ne sešla s kom iz vasi — zamesiti vsaj mlinec, ker za kruh ni bilo še peči — in spēči vsaj nekoliko krompirja, pripeljanega iz mesta.

Cigan v tem ni del sekire iz rok; hitel je delati. Duri so bile napósled skoraj popolnoma zbite, dasi je v njih bilo več kóscev, nego jih je v delu najumeteljnejšega rezbarja, ki dela drago pohišje. Stare deské so razpadale, ko se jih je doteknil, lukenj je v njih bilo mnogo, moral je cigan pažiti jih, zabijati, deské dostavljati in vezati jih ali s trto, ali s spójkami, ali tudi z vrvicami: vse mu je bilo dobro, da je le držalo. Toda kolika zmaga je bila to, ko so na trepetlikovih skobah prvič škripnile duri v ciganovi koči, ko jih je zaprl in zapahnil, ko je pomislil, da jih je naredil skoraj od ničesar! Rajši bi bil dal vso kočo, nego te duri, toliko radost so mu vzbujale v srci!

Njegov smeh je nekoliko veselja privabil Motruni na žalostno obličje; sedla sta v kot nove izbe na kup mahú, ki sta ž njim hotela zamašiti poslednje réze, razlomila sta prvi kos hleba ob stenah svoje kočé, a ciganu so kar curkoma vlile se solze iz očij.

Videl je bodočnost pred seboj.

DEL II.

V človeku biva neka moč, ki jo malokdo pozná, uživati redkokdo vé. Ta moč je čarovna, ki plodi čuda: zmaguje vse, kar kroži okoli njé, druží protivne življe, zmagovito vojskuje s časom, s prostorom, s smrtjo; z njé pomočjo vstajajo orjaška dela, godé se neumljiva čuda. Ta moč je volja!

Volja — sama besedica, ali kaj tiči v ti besedici! Kolika skupina vseh mogočnosti je to, kolika človeška moč! Razberi voljo, pa najdeš v nji kazen in najvzvišenejših človeških svojstev čast; le-tá nagon jih budi, da se gibljó in vzvajajo moči neznane, zaspale, nadzemeljske, katerih bi, razven njé, nič ne moglo probujati. Če volja prestane delati, izpremeni se vés človek: slabi, véne, upada, gine! Volja ni le moč, ki jo plodi »genij«, glava (talent), razum; lahko jo ima vsakdo, ki jo je probudil v sebi, tudi najubožnejši zemeljski črv, vsakomu je môči, ž njo delati čuda. Vse dejansko življenje počiva na volji; kdor nima volje, ta je suženj, kdor pa jo ima, ta je vladar. Krog te osi se sučejo vsa usodna kolésa, ki jim vlada nevidljiva roka, ali jih vrti same volje moč.

Ne vém, ali je bolj treba čuditi se egiptskim piramidam, ali puščavniku, ki je drhteča roka ga vdolbla v trdo skalo, ali ciganovi koči, zlepljeni z ničimer in od ničesar.

Zmerite moč in njé dela, pa opazite pravi nasledek, delu velikost moramo meriti po stvariteljevi môči. Mali, nevidni prodor, ki je črviček izvrtal ga v drevo, zdi se vsaj meni zgrada — čudovita tako,

kakor je čudovit pod Temzo prokop, ki so ga izvrtale roke in misli tisoč in tisoč ljudi. Breme, ki ga mravlja nese na svoj »tumulus« (mravljišče) — breme, zloženo skoraj od mikroskopskih drobcev, vzbuja v meni več zavzetja, nego gizdavi obelisk, pripeljan v Pariz. Tako je tudi s človeškimi razméri: če se ozreš po préprostem svetu, po katerem se malokdo ozira, najdeš v njem tudi piramide in orjaška dela in čuda, ki jih je storila sama volja, in ki so morebiti zanimivejša od tega, čemur smo vsak dan vajeni, da se čudimo.

Pri pokopališči v Stavišči je vstala koča, krepke volje delo, ki čudo vzbuja s svojo ogromnostjo, dasi je na videz neznatno. Nihče ni pomagal dvigati lesá, nihče, razven cigana, ni tesal in ga zbijal, nihče ni z dobrim voščilom ni podnétil osamelega delavca, vendar je zbil in postavil to ilovačino, če tudi je po vsak kos lesá posebej moral iti v lozo in vsako letvo moral na ramenu zanesti na streho — da je o potrebi nabrusil sekiro, pa je moral delati kovaču, ker mu drugače, nego s časom, ni mogel plačevati.

Nekoliko tednov po svatbi in po omenjenih dogodkih je cigana Tumrega koča bila skoraj že dodelana. Velika pomočnica pri tem delu mu je bila soproga; nje pogled ga je ogreval, srčil, njé delavni roci ste marsikateri kos lesá privlekli k pokopališču. Dvema je delo bilo lažje, a ko je na večer cigan uznojen zgrudil se na siromašno klop, da bi se oddehnil, imel je v koga ozreti se, komu izpregovoriti.

Motruna je bila vikla *) domačemu gospodinjstvu, ki je bilo pač obilo v primerji z golimi stenami njiju koče; težko je bilo privaditi se temu bivališču, kateremu na uredbo je bilo treba — malo da ne — preskrbeti vse iz ničesar. Jako malo, zdi se ti, nahajaš vsega v ubogi sélski koči, ali vendar, koliko je tù neogibnega pohišja, drobnjave, ki je treba malo po malo kupiti je, narediti in preskrbeti! V koči ubogega Tumrega ni bilo prav ničesar, razven tega, kar je bila Motruna najpotrebnejšega kupila na semnji. Cigan je bil zadovoljen s pečenim korúnom in z vodó, ki jo je zajemal z dlanjó.

*) To je belokranjski izraz, mi rekamo: vaje, a, o. Prel.

Začela sta bila z védrom, s posodo, ki je najnujnejše treba je, ali z védrom vred mora pri hiši biti lipov kôrec; vendar koliko je tù manjkalo še vsega sleharn hip! Preskrbeti je bilo treba še mizo, klopi, lesenih skled, čebrov, ker brez vsega tega nista mogla biti. Samó ob kruhu živeti je bilo težavno, a vrt zasaditi že prepozno.

Iz početka je Motruna upala, da se bodo vaščanje, z bratoma vred, ki so vsi tako neprijazni bili do obeh, dali oméciti in pregovoriti na odpuščenje: vendar précej prve dni se je uverila, da bi bilo tega treba čakati dolgo, ali, da bi se to morebiti še nikoli ne vresničilo. Kmet ima svojstvo, da se trdno drži čuta in misli, ki se ga prime; ne utegne, da bi premišljal in razsojal to, kar je čutil in odločil; delo spremlja skoraj vse njegovo življenje, a ko že stoji na poti, ne dá se z njé pregnati z ničimer. Ginenost, vzbujena v njegovem srci, dan izroča dnevno, in misel, ki zvečer zaspi ž njo vred, vstane ž njim združena zgodaj zjutraj.

Motrunina brata sta oba stala na taki poti, s kattere ju ni moglo premekniti nič; — dà, grad je s svatbo še krepkeje prikoval ja k njemu, a vsa vas je glasovala z njima in s poslednjo voljo starega Lepiuka, ter skoraj kriva bila, da se nista mogla udati.

Dasi je kovača zeló treba bilo selu, zarotili so se vsi, da Tumrega ne marajo, naj bi tudi nekoliko milj daleč morali lémeže nositi kovaču. Motrunina brata sta se popolnoma odpovídala sestri, ba! nihče niti z daleč ni milostno pogledal pri pokopališči ubogih pregnancev, katerih koča je malo po malo dobivala streho in se bližala zvršetku.

Gredóč po cesti se je vsakdo zvédavo ozrl v ciganovo kočó, ali če je kakšen znanec Motruno zagledal na pragu, pognal je konja, zato da je mimo odhitel in brez pozdrava in dobre besede je obraz obrnil v mrtvišče. Tudi najsrčnejši izmed starejšinstva so po starem običaji bili s prostim ljudstvom in slušali njegove odloke.

Mínil je dan za dnevom, toda živa duša ni prestopila ciganovega praga; Tumri in Motruna nista slišala drugega glasa, če ne samá svojega; ako so bile vstale dolge jesenske noči z víhrom in burjo vred, stiskála

sta se drug k drugemu v babjevérskem stráhu, kajti obema je v ti pušči na misel prihajal razsrjeni Lepiuk in njegova sosedna mogila.

Dela je bilo toliko, znoj je bil tako obil in bodočnost se kazala strašna tako, da nista niti sproti utegnila prebolevati dnij. Velikega gorjá lajšava je le to, da ne vidiš daleč pred seboj. Srečen se bojiš jutra, ali denašnjo blagost plačuješ z bodočim nepokojem; ubožec je v krogu, ki je do cela opasan z njegovo začasno nesrečno usodo, le ta ga peče.

Tumri je v potu obraza dodelával kočo svojo in začel je staviti kovačnico, ni bil na mari mu prihajajoči glad z zimo vred. Motruna je časih po ženski navadi prenaglila ga z mislimi, ali motile so jo vsakdanje skrbi. Res, grozna je bila bodočnost — dà, strašna i največjemu ubožcu. Zapuščeni dvor, kjer je gospodaril Harasimovič, ni mogel biti na nikakeršno pomoč; vas se je bila jima popolnoma odrekla, kajti tudi Maksim Lah se je ogibal obéh; da bi postavil kovačnico, treba je bilo ciganu zdaj še več pomoči, nego poprej, ali kje bi dobil železa, kládiv, nákovalo in drugega kovaškega orodja?

Če prav je Tumri vaje bil po ciganski pomagati si, kakor in s čimer koli, vendar mu je bilo treba méha, klešč, kládiv in nákovala. Za ognjišče mu je bilo treba opeke, toda cigan sam je ni znal žgati! Ali brez kovačnice, kakova bi bila njiju bodočnost in kje bi dobila zalóžaj kruha?

Jačila ga je nada, kadar postavi délavnico, ker bodo ljudjé blizu videli, česar so daleč morali iskati dosléj, nadejal se je, da malo po malo začnó z obilejšim delom zahajati k njemu, če prav skrivaj, a po vzgledu smelejših da pridejo i bojazljivejši.

Ali mnogo je bilo treba še do tega!

Kar je bilo Motruni od prodane krave ostalo, to se je malo po malo izgubilo za nakup največjih potreb: za moko, za kašo, za mast in za druge domače vsakdanje potrebe: torej ni lahko bilo misliti na stavbo kovačnice in na nakup v nji potrebnega oródjá — na nakup z malostjo, ki sta jo še imela, ker tega je bilo treba varovati za najnujnejše potrebe.

A vendar ciganu ni upadlo srce, ni zapustila ga srčnost, delo mu ni dopuščalo, da bi bil nepotrebno tožil in obupaval. Dasi je kočó bil zlepil površno, vendar je še mnogo moral delati in lepiti v nji, od ostankov stekla, pobranega po smetiščih, moral je sestaviti okna, narediti je moral tudi klopi, mizo, posteljo. Trudil se je, neprestano je tekal v lés, a domá je tesal in zbijal od svita do noči. Ostajalo mu je samó toliko časa, da je obédoval in na odpočitek z večernim razgovorom vred.

Motruna je tudi imela dosti dela. Treba je bilo peči kruh, kuhati jedi in poleg tega nositi vodo, kar je bilo najteže. Najbližji studenec je bil v dolini nad cesto do vasi, dva dobra streljája od kočé, pri bregovitem ribniku, a tja je bilo treba hoditi po glinastem obrovu, držala je po njem stezica, ki je skoraj vsak dežek delal jo neprehodno zavoljo polzkósti; kaj še-le, kadar je Motruna morala koracati navzgor in vodo težko nesti na plečih! Po vode je šla najmenj dvakrat na dan. Sreča je bila, da je malokdo zahajal na ta studenec, da se torej uboga Motruna ni shajala z vaščankami, katerih molk ali utek bi jo bil boleстно pretresal.

Nekoliko tednov po prihodu v ubogo kočó Motruna svojemu soprogu, kateri se je še mudil in dokončaval ubožno svojo kočó, ni povédala ničesa o tem, da je sklenila poskusiti srečo in rodbini in bratoma potrkatí na srca. Ni jih videla več, kar je bila proti njih volji ostavila očetno streho, kar so očito ogibali se obeh in niso prihajali po cesti, ki je držala mimo pokopališča, temveč so rajši po ovinkih zahajali na tlako in na polje.

»Morebiti jim že nisem več tuja« — opomnila je sáma sebi — »saj smo se vzgojili pod tisto streho, sesáli smo tiste prsi; ali bi mogli zavreči me na veke? — Našinec ošteje, pojezi se, ali užali se mu. Da jim dopovém najino uboštvo, morajo se jim odpreti srca, in pomogó, prizanesó!«

S takimi mislimi se je razgrevala Motruna ter budila v sebi srčnost, katere je resnično pogrešala, in nekega dné na večer, ko se je Tumri mudil v lésu, zadene véderci na pleča — če bode potrebno, bi se mu

vsaj s čim izgovoriti mogla — in odšla je, kakor da gré na studenec. Skrila je posodi in nosila v grmovje, sama pa je, dasi težko in bojazljivo, odhitela po cesti k nekdanji očetni koči.

Oj, utripalo ji je — utripalo ubogo srce, ko je bila ugledala slamnato streho, do čéla tujo sedaj, nek-daj pa tako dobro, tako srčno znano! Vsaka lisa na mahoviti strehi, vsak snopek, svež in žolt, vsaka odprtina v skednji jo je spominjala dnij, ko je gledala jih mirna in morebiti srečna! Tudi truma vrabcev je čivkala v plôtu in v bezgovji na vrtu in dim iz dimnika se je zvijal, kakor nek-daj, in odprta vratca so bila po stráni položena — vse je bilo, kakor nek-daj — vse, a vendar ta dom, tako priraščen ji k srcu, ni bil njé dom, temveč bil je tuj!

Strah je obšel Motruno, ko se je bližala dômu, in solze so ji priigrale v oči, kajti detinstvo in mladost ste ji prihiteli naproti izza vrat, zato da pozdravite izgnanko, in nesli ste v rokah kitice spominčic... Ali razven teh prikazni ji naproti ni prišel nihče drug.

Pomišljala je, ali bi prestopila prag v kočó, ali bi se predrznila ter pogledala vánjo in izpregovorila ljudem, nek-daj domačim, zdaj tujim. Ali morebiti se ne snide z bratoma, temveč z njiju soprogama, ki ste jo zmerom pisano gledali, dasi je dobrega srca skrbela in jima pomagala, in o delu ji nameščevala krog kočee in na tlaki. Oprla se je sirota ob plot, bridko zaplakala in si oči zastrla s predpasnikom — in stala je zamisljena, ker ni védela, kaj bi začela, tako dolgo, da je čutila, kako se je nekaj doteknilo njé rame.

Vstrepetaló je srce v nji, pogledala je, ali je brat, ali sestra. Ne, bil je stari, črni maček, ki je Motruno spoznal z daleč, skočil na plot in se ji laskal.

»A, to je pošten maček!« — vskliknila je — »ta vsaj ni zabil Motrune; hvala ti — hvala!«

Toda maček se ni sam spominjal dobrotne roke, ki ga je nek-daj hranila: takoj so se krog nje vsule tudi kure, zgrnile so z dvorišča, čudile se, mislile, da jim naspè zrnja, in dva siva goloba sta jela krožiti ji nad glavo.

To pozdravljanje nedolžne živali, ki ima tako malo pameti, presunilo je ubogo pregnanko, siroto, genilo jo je do solz. Pozdravila je vso živád, glasno jih je klicala po nadetih imenih, a kričeča truma je skakala krog njé in ščebetala glasneje in glasneje. Vendar to ni osrčilo Motrune, da bi bila stopila v zaprto kočó, iz katere se ni prikazal nihče.

Sobota je bila ta dan in skoraj nihče ni delal ni domá, ni na polji: cela dva dneva je bil dež in še le popóludne se je začelo védriti. Že je hotela oplašena oditi, kar začuje, da so škripnile dúri v izbi, in prišel je iz njé starejši brat. Videti je bilo, da se je bil še-le probudil, kajti še iztezal se je. Po glasni perjádi je sodil, da morebiti jastreb kroži po okolici, zaslonil je čelo z roko in pogledal kvišku; a ko je bil izza vrat zagledal Motrunino glavo, zdrznil se je, očito je bil v zadregi. Z jedno roko se je prijel za zapah pri durih, kakor da se hoče vrniti v izbo, z drugo pa je nevédoma mahnil. Bojeval je sam s seboj: ali bi izginil, ali sestro odgnal z nekolikimi besedami. Namrščene njegove oči niso obetale ničesa dobrega.

Motruna je roki iztegnila proti njemu in vskliknila:

»Brate, brate!«

»Tù nimaš ti ni bratov, ni sester, ni sorodnikov« — odbil je gospodar resno, kakor kakšen sodnik — »ti nisi več domača! Poberi se, ciganka, izpred naših vrat in od praga našega, poberi se! Po kaj si prišla lê-sem? — Morebiti si namestu možá na préži, kodi bi odvedel najina konja?!«

»Maksim, za Boga milega, ali pristoja to, ker sestro tako sprejemlješ? — Zavrzi me, toda ne karaj tako ostró! Kaj vama je storil soprog moj? — S čim sem jaz razžalila vaju?!«

»Na očeta si zábila« — zakričal je Maksim grozeče, — »kdo ga je umoril? — Ali ne vidva?! — A kdo je potlej v grádu iskal pomoči in brambe proti nama? — Nu, naj i zdaj dvor vaju ščiti in pomaga vama! Midva nisva tvoja brata!«

»Maksim, privošči mi vsaj dobro besedo! Glad naju gotovo umorí, ti ne poznaš najinega uboštva! Na

vajino besedo naju črti vsa vas, kruh sta nama odtrgala od ust. Če nečeta, da sem vajina sestra, ne silim se vama; ali ne preganjajta me!»

»Ne!» — vskriknil je Maksim — »mučila vaju bo deva, dokler ne odideta po svetu za cigani, brati svojimi. Ker je selo toliko let bilo brez kovača, bodi še posléj, toda mi vaju nečemo imeti na očeh!»

Motruni so te rezke besede prodrle prav v srce in ji je skoraj z jezo omamile.

»Le pitajte naju s ciganoma« — vskliknila je in se vsklonila — »tudi vidva sta Roma, ciganska sina! Le preganjajta naju, saj samá nista boljša; kri svojo izdajata pogubi in gládu, samó da bi vama izginila izpred očíj!»

»Poberi se od todi, če ne, naščujem pse váte!» — vskriknil je Maksim in planil iz veže na prag.

»Psi so boljši od tebe« — opomni Motruna — »poznajo me vsi, da sem domača, ti pa si zavrgel sestro!»

»Ker si ti zavrgla očeta in voljo njegovo!» — pretrgal ji je besedo Maksim.

Motruna je povescila oči, otrla trpke solze, zdrznila se, zaničljivo oči uprla v brata in nekólikokrat stopila od kože. Maček, kúretina, goloba — vse je bilo prihitelo krog njé, a ta hip je iz svojega brloga prilezel tudi stari stražnik Kaštan, ki se je bil vzbudil o tem nemiru — vse je šlo za nekdanjo hraniteljico.

Maksim je v tem izginil za duri.

Maček je takoj skočil s plotá in se dobrikal Motruni, šel je počasi nekoliko stopinj za njo; ali ker je videl, da je šla mimo vrat in krenila na cesto, sédel je in pódse del taci, iz početka je gledal za njo, toda náposled, ker je solnce hudo pripekalo, zadremal je sredi dvorišča.

Kure so zastonj Motruni gledale v predpasnik in ščebetale, šle so tudi nekoliko stopinj za njo, kavsale jo v nogi in lovile za spodnje krilo; ali ker so videle, da gré čez mejo njih torišča, začele so se kopati v smetišči in zapustile so jo samé.

Goloba sta letala nad njé glavo, sédala na hruške, na vodnjak in strehe; zdelo se je, da jo zoveta nazaj

in grulila sta svoji gospodinji; samica je prva odletela k mladičem, samec pa je zletel za njo.

Stari Kaštan je bil najvstrajnejši: spremil jo je za dvorišče, za vrata, prav na cesto, lizal ji je roko in godrnjal, kakor bi jo bil prosil, naj nikar ne gré od kočé. Ali Kaštan je bil že star! Boka je imel ogóljena, rep skoraj brez dlak, noge okorele, mršave, težko je hodil, njegova najdaljša pot je bila sprehod za vrata, kam daleč ni odšel nikoli. Imel je v veži brlog, nastlan s slamo, njemu je bil do cela vaje! Kako bi bil odšel za Motruno, ker ni védel, kako daleč? — Šel je — šel, ustavljal se in migal z repom; stopil je še, zalajal in se ozrl v Motruno in kočó, kakor bi bil premišljal, kaj naj stori. Napósled, ko se uboga sirota ni ozrla, temveč šla dalje, vrnil se je Kaštan, stisnil rep med nóge, sklonil glavo in mirno odšel v brlog svoj, malo po malo zakopal se vánj in zopet je légel spat.

Cigana Tumrega soproga, ko je objokana šla iz sela, morala je iti mimo očetnega skednja, iz katerega se je razlegal cepec. Vrata so bila na pol odprta, zato je lahko videla vánj. Ugledala je v njem mlajšega brata, mudil se je z nekolikimi snopi žita, ležečega na mlatišči.

»Morebiti bode ta milosrčnejši!« — opomnila je sama sebi in ukrala se v skedenj, a njé senca je vzdramila zamišljenega delavca.

Vsklonil je glavo, pogledal in se začudil, ko je bil zagledal sestro.

»Kaj bi rada?« — povpraša bolj nemiren, nego jezen — »kaj bi rada, Motruna?«

»Prihajam k vama, Lipe, k vama! Že sem bila pri Maksimu, da mi privošči le dobro besedo, da mi prizanese; ali odgnal me je, kakor vlačugo in tujko — ali tudi ti storiš tako?«

»Maksim te je odgnal?« — povpraša Lipe oprt ob ročnik — »s čim bi ti jaz pomogel? — Kaj bi ti nasvetoval?«

»Vsaj pomiluj me, privošči mi vsaj dobro besedo!« — vskliknila je uboga ženska. — »Vsa vas se po vašinem vzgledu naju ogiblje, kakor kužencev; nihče nama

ne izpregovori prijazne besede, če se srečamo, obraze obračajo od naju! Ali ne bosta usmiljena nama ubožcema?»

»Uh, žal!« — opomnil je takoj mlajši brat v zadregi, — »zastonj je! Ker te je odgnal Maksim, kaj bi jaz storil? — Vsa vas se je dogovorila, da vaju ne sprejme, temveč zapodi, zastonj je to! Saj véš, da se jaz težko vzdržujem v Maksimovi koči, zakaj bi se torej spričkal ž njim in s selom? — Meni in soprogi bi ne dali pokoja in iz koč bi mi bilo pobegniti. Idi, le idi, če te opazijo tù, preganjali bodo i mene!«

Motruna je plakala oprta ob vrata.

»Oj, moj Bog, moj Bog! H komu naj se zatečem, kdo mi pomore, ker me rodna brata zamečeta in odganjata!«

»Očeta bi bila morala slušati« — dejal je tiho Lipe — pa bi se zdaj ne mučila, Motruna; ne bila bi smela svetá zapreti sebi in ciganu, nama ne sramote nakopati na glavo!

Motruna je molčala.

»Kar se je zgodilo, zgodilo se je« — opomnila je po nekolikih hipih — »ali ne udari Bog vajinih otrok s tako usodo, naju glad umori, kadar pride zima.«

»A grad?« — vpraša brat.

»V gradu nama ne obétajo nikakersne pomoči!«

»Dali so vama, čul sem, kravo.«

»Že jo dojednávava, morala sva jo prodati.

Brat Lipe se je žalostno zamislil.

»Pojdi no, jaz ti ne morem pomoči!« — rekel je tiho, »nuj, naberi si tù-le žita v predpasnik, kolikor ga moreš nesti, a ne povédi nikomur, da sem ti ga jaz dal, ali si čula? — Maksimu porečem, da je žito bilo z brega, da so ga pozobali vrabci in gosí. Vzemi, le vzemi, ne sramuj se, zavoljo merice zrnja ne pojdemo beračit. Toda hodi, ako te Maksim opazi...«

Motrune ni razveselil malostni dar, nekoliko prgišč žita, potolažilo jo je dobro bratovo srce, ki je smela upati vánje, ni bila še pozabljena, kar se je tikalo njega, imela je solzo v očesu, jela mu je roko poljubljati in klikala je:

»Oh, dragi brat moj, Bog ti poplačaj to dobroto do mene! Že dolgo nisem slišala dobre besede, nisem razveselila se tako, kakor danes!«

Tudi Lipe, kakor se je videlo, bil je ganjen, ali njegov pogled v vrata je pričal bojazen; začel je sam zgrinjati žito in vsipal je je skoraj s silo Motruni v predpasnik.

»A zdaj« — godrnjal je tiho, »idi, le idi! Če te Maksim ne vidi tù, mogel ti bodem časih pomôči, dasi s krájo; ali Bog varuj, da brat opazi to, mene bi ujédel, in ti bi izgubila, kar bi ti mogel dajati zdaj pa zdaj. Idi, Motruna!

Solze so se mu posvetile v očeh, uredil je s cepčevim koncem slamo, zgrnil jo, obrnil se in odpravil je ubožico.

»Maksim je« — opomnil je napósled, »glava v hiši; Maksim vé, kaj dela, tudi oče je védel, kaj je delal! Ni bilo treba ti hoditi za ciganom, živeli bi bili skupaj, zdaj pa je izgubljeno vse!«

»Gorjé meni!« — vskliknila je Motruna plakajoč, »ali imata kameneni srci, da mi nikakor nečeta prizanesti?«

Lipe je stresnil glavo.

»Kako bi midva izpremenila, kar je ustanovil oče! Oče je umrl ob svoji volji, a ni ga, da bi ti prizanesel! Tega ne ukazujeva midva, to je ukazal oče, tega ni lahko predrugačiti!«

»Ali nikdar?!« — vskliknila je sirota in se prijela za glavo.

»Morebiti, da nikoli« — opomnil je Lipe, na láhko jo porinil od sebe in rekel: »idi, Motruna, če ne, hudo bode, a tudi meni je čas, da zgrnem žito, že se bliža večer«.

Molcé je pogledala milostivejšega mlajšega brata, ki je, kakor bi se bil sramoval srca svojega, godrnjal nekaj, motil se z zrnjem in skrival oči; Motruna je odšla bogatejša z nekolkimi prgišči žita, katero je bil brat nasul ji v predpasnik, ali žalostnejša, zato ker je bil mrknil v nji poslednji up.

Od skednja je šla po poti za plotom k bregu, odšla je mimo ribnika in se bližala studencu, zato da bi tam puščeni véderci napolnila z vodo.

Nikogar ni bilo na studenci, a ko Motruna stopi po véderci in nosila, sklenila je obupno roci, videla je, da je nekdo odnesel ji najpotrebnejši posodi.

* * *

Tumri se je dolgo mudil v lozi, moral je iskati lesá za kovačnico in prirediti podbôje, ki je bilo teže najti jih v iztrebljeni hosti, nego kako drugo tvarino. Že pozno, še-le o mraku se je vrnil v koč, a ko je bil stopil pred prag svoje zlepljenke in hotel breme vreči raz otiskana pleča, zagleda Motruno, ki je s predpasnikom zaslanjala oči in plakajoč sedela pred durimi.

Ciganu je jad razpalil obraz. Zdelo se mu je, da je nekdo ženo razžalil za njegove nenávzočnosti. Vrgel je breme raz pleča na tla in hitel k nji.

Motruna se je stresnila o buhu padlega lesá, vstala je in stala oplašena.

»Kaj ti je? — Glej, mrodenoro, kaj ti je Motruna? — Uh, preteti gadzi!« — razhudil se je Tumri in jezen se spomnil ciganskega jezika, »gotovo so te razžalili!«

Dvignil je skrčeno pest.

»Zaklinjam se« — dejal je, »da tega ne vstrpim délj časa; ali poginem sam, ali pa ogenj vpepeli vas, da osvetim najine solze in najino kri! Naj pogágajo, kakor gagne šukela (pes), ker, kakor pes, nimajo src!«

Ko je to govoril cigan, kar gorele so mu oči, in zavoljo vstekle jeze je bil strašen tako, da je odstopila Motruna in se pokrižala, sama ne vedoč.

»Oh, Tumri!« — vskliknila je, »zakaj se jeziš in groziš? — Nič se ni pripetilo, prav nič, dragi moj!«

»Zakaj si plakala? — Rov (jok) ne prihaja iz nič!«

»Plakala sem, ker sem bedasta« — odgovorila je Motruna, hotela je vse utajiti možu. »Čuj, izginili ste mi véderci, pa sem jaz kriva, drug nihče«.

»Ali véderci? — Kako?«

»Šla sem po vode, toda lena sem bila in nisem hotela naliti je iz studenca, temveč šla sem prav k

ribniku; tam pa voda prodko teče, nogi ste mi omagavali, potopili ste se mi véderci. Vzela ji je reka . . . strl obe málin«.

Cigan ji je pogledal v oči in odmajál z glavo.

»Kjé? — Kaj?« — povpraša mirno, »v ribniku namačejo konoplje, a ti bi tja hodila po vódo? Nu, lepa gospodinja si ti! Da je voda vzela ti véderci, ne bili bi daleč pluli, ob bregu rase trstje, in tebi ni nič novega to, če se zmočiš do kolen. Da te vendar, to je kaj drugega. Motruna, ti me ne okaniš, véderci ste si izgubili kako drugače!«

Motruna ni umela làgati, kar zaripéla se je, izpregovorila je nekaj neumljivo, zgenila z ramenoma in véla se malo jezno.

»Ne blebêči!« — rekel je Tumri, »govôri resnico, žena, njé ne utajíš!«

»Saj ti povém, kako je bilo« — obljubila je Motruna zmóčena in odšla v kočó.

Cigan je šel tik za njo, a ta hip, dasi se je že mračilo, opazil je sredi izbe poln predpasnik žita, kateri je bila Motruna popustila, da sáma ni védela, ko je bila prišla domóv.

»Kaj je to?« — vprašal je in z roko pokazal zrnje.

»To je mérica žita, kupila sem ga za goldinar od nekega človeka. Šel je iz Rudne«.

»Za goldinar!« — začudil se je cigan in odmajal z glavo, ker ni verjel. »Ne verjamem, Motruna, govôri resnico, to ne pristojá! Ti si plakala, jaz hočem védeti vse in zvém vse, naj moram, ne vém kam iti zato«.

Motruna je še molčala in vihala konca razstrtega predpasnika.

»Močno si me oplašil z razburjenostjo in z jezo, Tumri« — opomnila je po nekolikih hipih, »saj sva že brez tega užila dovolj jeze, dosti hudôbe; ne kopičiva tega še več na glavi svoji!«

»A da ti dám besedo, da ničesar ne storim brez tvoje volje?«

Motruna se je obrnila zaplakana.

»Daj ti Bog zdravje! Čuj, lože mi bode, če ti povém vse, ali zabičujem ti, da se ne osvetíš«.

»Čuj, mrodenoro, ne osvetim se, dokler bode kaj strpnosti v meni, Motruna; že sem prizanesel mnogo, če prav me je mučilo človeško sovraštvo. Toda govôri, brzo, ves se tresem«.

Motruna je torej začela pripovedovati vso svojo dogodbo, trgala jo je s solzami in opomnila, kaj ji je bil povédal Maksim, predno jo je zapodil z dvorišča, a cigan je teman molčal, uporno stiskal ustni tako, da ni sapice ni izpustil iz sebe, dokler ni končala.

»Psa!« — kriknil je in vsklonil se, »psa brez src! Nečem jaz njiju miloščine, ni mi je treba! Glad umôri tebe in mene, vendar tega pretetega zrnja se ni ne dotaknem!«

»Ali je Lipe kaj kriv?« — vprašala je Motruna mirno.

»Lipe je baba, egaši!« — vskriknil je cigan, »boji se mene, boji svojega brata, boji grada in daje miloščino, da bi se te iznebil! Jutri mu jo zadegam v obraz...!«

»Uh, za milega Boga!« — prestrigla mu je žena besedo in zbežala je k njemu, »saj pogubiš njega in mene in sebe! Če Maksim zvé to, ne bode mu dal mirú in črtil ga bode; a jaz bi se mu za dobro srce zahvalila z bedo! Jaz ne dovoljujem tega!«

»Ali ti ne okamni ta hleb v ustih, žena?« — povpraša cigan, »hleb, miloščina — kruh, vržen, kakor kakemu psu, pa sestri brat! Ali ga bodeš mogla jesti? — Ali ti bode teknil? — Nikakor ne!«

»Vrzi ga venkaj, če hočeš, ali ne oddaj ga bratu« — kriknila je Motruna proséč, »nikar ne pogubi njega in ne uniči mene!«

Tumri ni utegnil odgovoriti, nekdo je bil počasi popraskal po poluodprtih durih.

Ta prasek je bil sluhu obeh pregnancev, ki mu nista bila vajena, čudovit tako, da je oba presunil strah. Stala sta, kakor ukopana; a cigan, sluteč neprijatelja, bal se je že vsega in odskočil je k pragu.

Motruni so mrliški duhovi prišli na um, prišla ji je na misel osvetljiva očetna prikazen, zato se je zdrznila in pokrižala.

»Kdo je to?« — vprašal je cigan s silnim glasom, odpiral duri in se žilil, da bi z očesom prodril temôto, »kdo je to?«

»A, a, dober večer, dober večer! Pst, pst! Ne bojta se! Nagci se ne bojé razbojnikov, in pod vajino streho bi se človek gotovo ne mogel polakomiti ničesar!«

Te besede, jecljajoče izgovorjene, pretrgane s tihim smehom, prodrle so malo po malo iz temôte; a strmečemu ciganu se je prikazala nenavadna podoba glupega Janka, ki je na ramenih držal dve véderci, polni vode. Ali ker je bil zeló pritlikav, s težka je pod njima stopil čez prag, drsali ste se skoraj pò tleh.

»Moji véderci!« — vskliknila je Motruna in radostno tlesnila z rokama, »resnično ste to véderci moji . . . to je bedasti Janek!«

»Pa vendar nisem glup tako, kakor menita, da sem« — odbil je gost, »ker sem našel to, kar je bila izgubila zvita duša! Uh, uh!«

»Bog ti povrni« — rekel je cigan, »že drugič sem ti hvalo dolžan za postrežbo!«

»Ti mi nisi dolžan ničesar!« — pojécal je pritlikavec in se popraskal po glavi.

»A kje si ji našel?« — povprašala je Motruna, »kako si pošten, glej, celó polni mi je donesel!«

»Kaj pak, kjer je védro, tam je voda! Ali je vredno takšen čas biti brez vode?!« — opomni Janek. »A kje sem ji našel? — O tem bi dolgo govorila!«

»Povédi vendar, kje in kako si ji vzel!«

»Jaz ju nisem vzel« — povédal je Janek.

»A kako si ji dobil v roko?«

»Oh, vidva lahko govorita, vama se zdi, da i jezik moj ugaja tako, kakor vajin; čakajta no — čakajta!«

Tumri in Motruna sta stopila pred Janka, ki je bil sédel na prag.

»Čujta« — jel je malo po malo pripovedovati, »to je bilo tako-le: šel sem, šel kar dalje! Izgnali so me bili iz koč, hoteli so večerjati, zaklenili so duri; šel sem . . . Šel sem, kamor so me peljale oči — po bregu, po mostku, in prišel sem nekako do studenca. Tù mi je na um prišlo: sédeš in se vsaj vode napiješ, ker nimaš kaj jesti . . . Ali kako bi se napil vode, ker je

globoko, zajeti pa je ni s čim. Mislim, premišljam, da bi našel kakov pomoček, in pomislim, kakor hitro ležem in začnem iskati ga, da ga najdem! Stopim torej nekolikokrat od studenca, a buh! ležim v grmovji. Buh! zadel sem ob nekaj z bokoma. Bes te plentaj! Ozrem se, opazim dvě véderci, pa še novi, in nosila! Imel sem pomoček! Ali kdo ji je pustil tù? — Ozrem se, nikjer ni žive duše ...»

»Kar se približa Nanika Laškova. »Dober večer, Nanika!« — ogovorim jo. Ta mi malo prikima z glavo in vpraša: »Morebiti bi rad, da ti vode zajmem? Idi k vr ...!« — To sem bil prikoristil. — »Mila Nanika«, vprašal sem, »čegavi ste véderci?« — »Ali véderci? — Oj!« — vskliknila je in poskočila, kakor bi jo bil pod rebra sunil kdo, in vskliknila je: »Moji ste, iskala sem ju!« — »Tvoji ste?« — vprašal sem in se nasmijal, »to je tako res, kakor da miš kašlja! Res ...« — »Nu, ali ste moji, ali ne moji«, odgovorila je, »ali jaz ji vzamem.« — »A zakaj?« — »Nu, ali mi ji dáš?« — Nu, jaz ji prikimam z glavo: »ali kaj, da ti ji kdo vzame?« — Kri je oblila jo. — »Povédi mi rajša«, vprašam je, »ali poznaš vso vas, čegavi ste véderci?«

Dobro me je pogledala, pokimala je z glavo. »Novi ste« — odgovorila je, »ne poznam ju ... ne vém ... Kolikor je véderc v vasi na ti stráni, vse bi poznala, ali teh ne poznam. »Le to vidim« — dejala je, »da ste kupljeni o semnji v mestu, ker to ni tukajšnje delo; naredil ji je bednjar, ki robo vozi na trg, glej, od Petkovke do ...«

»Meni več ni bilo treba« — dejal je bedasti Janek, »udaril sem se po čelu in takoj mi je prišlo na um, da ste véderci vajini. Ali kadar je bila Nanika jela govoriti vsakojako, jaz pa sem se ji smijal, došla je Hrihova, a govorčili smo vsi trije in blebetali prav do noči. Potlej še-le, da bi nihče ne videl, dovlekel sem vode v temi in véderci lê-sem«.

»Bog ti povrni to, Janek! Ne morem ti postreči z ničimer« — opomnila je žalostno Motruna, »uboga sva ...«

»Čemú bi se zahvaljevala? — Čemú bi plačevala?!« — opomnil je pritlikavec, »meni se ne ljubi jed, napil

sem se vode, a kadar pridem domóv, če prav bodo oštevali me in izganjali, vendar kaj najdem v lonci. A vidva, Motruna, imata vse prazno!«

»Ali od kodi bi vzela?!« — dejal je cigan, »vse pa, kar vidiš, storili ste dve roci, znesla tista pleča; ali teže bode in teže, huje še in huje, da se mi srce kar krči... Sam sebi ne vém svéta!«

»Saj si ga tudi jaz ne vém« — odgovoril je Janek tiho. »Jaz ne vém, kako in kaj je, ali jaz neprestano gledam to in čudim se, da me vrat boli, ker kimam z glavo... Zastonj bi se napeňjal! Da imaš še tri glave in celo gôro veselja, ne bodeš védel sam sebi svéta...!«

»Moram!« — dejal je Tumri.

»Moram! Haha, če prav dušo pogubiš!« — zagrgal je pritlikavec. »Tù ne pomaga ‚moram‘! Zgradil si kočó, od česa pa postaviš kovačnico?«

»Krog opekárnice je mnogo kóscev opeke, polagoma jih bodem zbíral in znašal.«

»Nu, a dalje: kdo li naredi kovaško ognjišče?« — povpraša Janek.

»Zidar iz Rudne...«

»Ali brezplačno?«

»Ne, jaz bodem delal teden dnij v kovačnici, kovač zato plača zidarja, in ognjišče bode zdelano.«

»Kaj pa dalje? — Ali meniš, da jaz nisem videl nobene kovačnice? — Jaz sem bil v Rudni in v Petkovki in v Čumaru na semnji, nagledal sem se kovačnic ciganskih in krščanskih, in židovskih!«

»Delal bodem leto dnij kovaču po dnevi in po noči« — odgovoril je Tumri, »a pridelam zakrpan meh, nákovalo, klešče in za kládivo kos železa.«

»Kaj pa žena v tem...?«

»Delala bodem!« — odgovorila je takoj Motruna.

»In kaj potlej?« — vprašal je Janek, »ali pojdetata oba po svetu? Nu, idita rajša précej!«

»Oj, kadar bodo ljudjé videli kovačnico in grmado ogljija; kadar ta ali óni popotnik v krémi pohvali konja, kako je podkovan, pa pridejo, kadar bode prevažanje (Transport) po gololedu, ali kadar bodo lemeži rili po polji...«

Janek je stresnil glavo.

»Oj, nikoli, ne poznata vidva naših Staviščanov« — odrekel je, »podobni so židom. Morebiti bi se godilo tako po desetih, po dvajsetih letih, ali vidva bi v tem umrla za gladom.«

Motruna je vzdihnila, Tumri je teman molčal.

»Zastonj je to« — govoril je Janek dalje, »starejšine so se zbrali in v roke segli drug drugemu, napili so se vódke in zgovorili; oj, jaz jih poznam! Kakor bi kdo zašel v kovačnico, izgnali bi ga iz vasi na Podolje, tako bi ga zaničevali. Naj bi le videli, da sem jaz bil tù in govoril z vama, ne odprli bi mi duri v kočo. Vendar to vama ne bodi na mari.«

»Takisto se ti samó zdí, Janek!« — opomnil je Tumri.

»Naj se mi zdí!« — dejal je pritlikavec. »Kakor si posteljeta, tako bosta spala. Ne poslušajta glupega Janka, prebedast je. Ali to vama pravim, če jaz začnem kaj govoriti in kar si jaz vtepem v glavo, vse se mora zgoditi ali danes, ali pa jutri. Že ko so bili starega Lepiuka pripeljali na pokopališče in ko sem bil zvédel, da so brata pozvali na dvor, précej sem dejal: kovačnica bode, ali kruha ne bode!«

Motruna je vzdihnila, Janek pa je pravil dalje:

»Glejta« — dejal je, »z menoj se je zgodilo tako, kakor z vama. Ali sem jaz hudobnejši od Ivasija, od malega Čurila, od hromega Andreja? — A kakor hitro so me bili razkričali, da sem bedast, konec je bilo vsega. Jaz jim že v koči nisem za nič: ni za domače delo, ni za pôljsko, škoda je misliti na to! Kadar je treba težko delati, v znoji, nad silo, izženó me, potlej pa nikogar ne izprosim kožuha, živeža, sédeža, niti dobre besede. A tako bode vse žive dni!«

»Nu« — vsikrnil je Tumri, »pojdeva pa od tù do druge, tretje, do desete vasi, in delajoč najdeva grižljaj kruha, če ne tù, pa kje drugje. Ali ne pustim kočé, ki je dala mi toliko dela, dokler me iz njé ne izženeta glad, sila.«

»Delajta, kar hočeta« — opomnil je Janek vstajajoč, »čas je, da grém domóv. Saj súnec dobodem gotovo, zato ker sem se zapoznil, če bodo pa vrata zaprta, ne

odpró mi jih, a moral bodem spati v hlevu, ali v plévníku. Pa mene to ne moti nič, imam že trdo kožo, haha!»

Po teh besedah je Janek odšel iz kočé, izginil v temi in tiho bežal v vas. Tumri in Motruna sta bila zopet samá, molčala sta in zamišljena bila oba.

Na ognjišči je zalesketalo nekoliko ognja, kočá je nekako oživéla in, na végasto mizo se je prikazala skleda z večerjo.

»Njim navzdor!» — vsikrnil je Tumri in sédel za mizo, »ne dáva se, pa se ne dáva, da je treba čakati vse žive dni, ali kakor je nekdo dejal: da hudobni pomró in pridejo na pokopališče, a Bog dá dobrim, da se narodé! Nikar ne plakaj, Motruna, ne plakaj, te solze bosta plačala brata tvoja!»

* * *

O takih nezgodah in o neprestanem delu so minéváli mlademu zakonu prvi meseci; vsak hip odpočitka in spanja sta morala drago plačati z znojem in z jezo, ki ni imela nikogar, da bi se bila zlila nánj, kajti ogibala se ju je vsa vas, hojévála je z daleč mimo ciganske kočé, mimo ciganske žene in cigana samega.

Ali sta bila srečna oba?

Oj, drugače je sanjariti o sreči, drugače imeti jo v pesti! Sreča se izpreminja naglo, kakor v zaprédku gosénica, ki se preobrazi v metulja. O svojem večernem shajanji, prve hipe po seznanji ni prišlo jima na um, da bode z mnogimi solzami treba odkupiti vzajemno zbližanje in skupno življenje. Motruna, dasi je rada imela Tumrega, zamišljala se je često v lepše dni mladosti svoje; pregnanstvo iz rodbinskega kroga, z vsemi razkól, ki je razgrinjal se pred njo, zalival ji je oči s solzami. Često je sredi noči vzdihala, toda spanec ni prihajal; in žalovala je po minulosti, a ko ji je na misel prišla očetova kletev, preletavala jo je groza. Zopet se je spominjala drugega dné, na zimo, dolgih zakonskih let, ki jih bode morala prebiti v ti pušči, truditi se in gledati Tumrega svojega trpljenje — in prijela se je za glavo žalostna in oplašena.

Ali vrniti se ni utegnila več.

Čakalo je morebiti je še pregnanstvo, opustošenje vasi, ki jo je rada gledala, če prav z daleč — čakati je utegnilo je vse: otroci in beda, in beraštvo in potepinstvo!

Dokler je Tumri delal od jutra do noči, dokler je imel vsaj nekoliko nade, ni mislil na nič drugega, nego na najnujnejše delo, dajal je sam sebi moč, ki mu je nihče drug ni mogel dajati; ali ko delati ni mogel deževne jesenske dni in ko je bila na vrsti le kovačnica, ki je ni mogel postaviti sam; ko je po cele ure in dneve moral presedati brez dela in premišljati, premišljati in premišljati, legla je bolečina i njemu na srce. Lotila se ga je želja po svobodnem življenji, po življenji podnebnem, različnih prizorov polnem, v katerem »včeraj« nikoli ni bil takov, kakeršen bode »jutri«; prišla mu je na misel Aza — vesela, čudovita, paléča — kakor iskra z Apraševega ognjišča, in vsi, ki jih je bil pustil samó z avoljo žene svoje — uboga, molčeča vodnikova soproga, njé drobna blebetajoča deca, staré vražarice, ki so se vlačile za šatorom, kovačnica v šatoru pod milim nebom, škripajoči voz, ki jih je prevažal od kraja do kraja, vse cigansko življenje, polno béde, a tudi polno čilosti in živosti.

Zdaj je Tumri zgrbljen v svoji koči sedél — obsojen na grozno usodo, na nedaljen in žalosten pogled skozi okence na pokopališče, na razgovor samó z jedno osebo, med mnogimi neprijatelji in v pušči.

Razgovora z Motruno in čutja se je bil nasítil; hitro sta čašo izpila do dna, ali nič novega ni oživljalo njiju zakona. Tumri bi bil rad vsaj bojeval, kakor poprej, le da bi se iznebil omrtvélosti, ki se ga je bila polotila, kakor se trd spanec prijemlje vsakoga, ki jame zmrzavati. Dan za dnevom so se mu trdokorneje zamikale misli v mlada, mrzka leta, ki je včeraj rotíl jih in ki so prav zdaj z daleč se mu zdela, da so čarovna z vsemi svojimi solzami in bolečinami vred.

Iz početka ga je motilo pohajanje po lésu in mu lajšalo srce, ali naveličal se je tudi vsakdanje loze; živeje in živeje je v njem vstajalo neko čutje, neko hrepenenje po čilosti, po potovanji, po potepinstvu, po drugem podnebjí in ljudstvu. To je bila stara razváda, vstajala je

v njem po prvi pogašeni sili njegovega čuta. Trpinčil ga je nekov nepokoj, hodil je na prag, pohajal je po cesti, vračal se, ali zopet ga je nekaj vleklo iz kočē.

A kadar se je zmozel in po ves dan vzdržal na mestu, polotila se ga je slabina, da je imel komaj iskro življenja v sebi. Motruna je videla to in molčala: trudila se je, da ga je potolažila, ker ni umela tega drugače, nego da ga mori nepokoj in skrb za bodočnost, ali nji sami je dan za dnevom bilo tudi težko.

Njiju misli ste se naglo razletavali: ta v vas, ki je kadilo se iz njē v dolini, ta v divji, neznani, prostorni, nepregledni, mični svēt. Tesno je bilo obema, če prav sta se vedno rada imela; ali tajno bi bila najrajša plakala zavoljo zašle minulosti.

Motruna je sedēvala na holmu, ob dlani oprto imela glavo in plakajoč gledala v mirno Stavišče; njē misli so letale tesnōbi na perotih, begale so na očetno dvorišče, na streho stare kočē, na znani studenec, na ljubki vrt; mudile so se povsodi dolgo, dokler jih pogled na očetno mogilo ni zazibal v resničnost.

Kadar je pogledala na žolto mogilo in še svetli križec, ki je tičal v nji, vselej se je strahoma pokrižala in bežala je in se skrila v svojo kočē, zato da bi ne videla gomile, iz katere ji je govoril grozni očetov glas.

Kadar koli se je Tumrega polastila tesnōba, pobegnil je iz svoje kočē in z razmršenimi lasmi in golim nēdrijem je bežal, kamor so ga peljale oči. Časih je pridehtel v lēs in se gnal po grmovji, po goščavi, dokler se ni upehal in zgrudil. Kakor divjá konj, ki se je odtrgal v staji in prignal pod mило nebó in skače, da bi se lahko ubil, tako je cigan gnal se čez gore in doline v nesvesti, dokler ni privihral do kakega ribnika, ali do reke, do jarka ter padel po zemlji popolnoma upehan in drhteč.

O takem besnem begu, ki je mučil ga, kakor nesvestnika, zakrilila je mnogokrat v mirnem zraku ciganska pesem, mnogokrat so vetrovi trpke solze zanesli na nasprotno stran, a divji smeh je priletel od njē. Ali ta bolezen je razširno rasla in rasla v obeh! Iz početka je bila le hipna tesnosrčnost, ki jo je vsakeršna genitev

leško razgnala, kesneje pa je bila skoraj vsakdanji delež, a napósled črv, ki je ujedal oba po dnevi in po noči.

Mnogokrat po vse dni niti besedice nista izpregovorila drug drugemu: cigan je kakor kaka zver po kúrnjaku, krožil po izbi, Motruna pa je gledala na steno, skozi katero je bilo videti vas, kakor na dlani, in v vasi kočó, starega Kaštana, mačka, kokoši, oba goloba in tiho dvorišče s staro hruško.

Po žalóstni jeseni je hitro prikimala zima, strašna v svojem belem odélu, in zeblo je do kosti. V koči se je zmrazilo, jele so bile svetiti se réže, burja je prihajala skozi njé in o svojem časi je z divjimi glasovi igrala zlovestno pesem o pustóbi. Tumri je lepil, zadelaval, novič delal, ali na visokem griči je dež, veter čutje budil silneje, negoli kdaj poprej, a prvi mrazi so prodirali do živih kostij. Zastonj sta kurila ogenj, na kateri je cigan moral na plečih donesti vsako segnilo vejo in sprhlo poleno; ščemeči dim le je ujedal jima oči, toplota pa odhajala skozi réže!

Imela sta dneve, o katerih je sneg do céla zamel kočó, snežnica je zalivala vežo in izbo; a če je Motruna morala iti navzdol po vode, padala je na stezici, pokriti z ledom.

Še sta imela kruha in novcev, vendar obojega je bilo že malo; a nekega dné je Motruna roci sklenila nad predálom, praznim, kakor propast, poslednjo moko iz njega prinesla in podplamenice (Aschkuchen) spekla namestu hleba. Tumri je že poprej bil pogledal v shrambo in videl, da robec, ki je poslednji groš bil vánj zavezan, prazen, razganen visi na klinu v pristénku. A ni bilo kovačnice, ni bilo dela, iz vasi pa ni živega glasú!

Nekega večera, ko sta oba tresla se od silnega mraza, vzdihnil je cigan globoko in pretrgal dolgo molčanje.

»Nu, Motruna« — dejal je, »kruha ni več, in mandru (hleb) ne pride sam. Dolgo sem premišljal to; ni druge pomoči, moram iti in za ubogi groš s kládivom delati v drugem sêlu. Ali kako ti sáma ostaneš tù?«

Motruna je začela igrati s koncem predpasnikovim in povabila je oči v tla.

»Ostanem« — odgovorila je, »stražila bodem kočo, pa tebe čakala.«

»Saj pridem vsak teden po jedenkrat, v nedeljo, domov — in prinesem ali kruha ali novcev, toda iti moram.«

»Morebiti me kdo v vasi najme, da bodem predla« — opomnila je tiho soproga.

»Ne« — vsikriknil je Tumri, »brezvspešno bi poskušala to, zastonj prosila! Jaz ne maram njih milosti, še prebodeva brez njé.«

»Nu, pa prebodeva« — potrdila je Motruna, »ostanem domá v koči.«

»Ali sama, čisto sama blizu pokopališča?! — Ko pride noč, ali ostaneš tù sama v stráhu, ker meni, kadar zapiše burja, groza prešinja pleča?«

Motruna se je vsa stresnila.

»Strpim vse« — odgovorila je žalostno, »in da umrjem, lože mi bode.«

»Brata sta gotovo milosrčna tako, da me pokopljeta; do pokopališča ni daleč, a ti pojdeš po svetu.«

»Môlči!« — vsikriknil je cigan, »ne govôri mi o tem! Da le zimo prebodeva tù, in če ne postavim kovačnice, zapalim kočo ter oba pojdeva po svetu...«

»Uh, ta zima je tako dolga!«

»Res, dolga je, Motruna, ali življenje je daljše, vendar preživeti ga je treba. Toda kdo ti tù pomore nositi vodo, kdo ti drv preskrbi in vsaj besedo izpregovori?«

Motruna ni žugnila ni, a ker je bil ugasnil ogenj, priložiti pa ni imela ničesar, pretrgan je bil razgovor, premišljala sta v temi oba — vsak svoje neugode.

Drugo jutro je Tumri navkljub mrázu in ker je mêlo — z neko mislijo pobegnil iz koč in krenil k vasi, kakor bi bil iskal koga, kakor da se hoče sniti s kom. Ali v sêlu je bilo pusto tako, da niti moški, ogrnjen z vrečo, niti ženska z glavo v spodnje krilo zahaljeno ni nobena prišla čez ulice; le dim je v tem slabem vremenu se vznášal in kakor siva megla razprostiral nad črnimi strehami v Stavišči.

Tumri je do polu dné hodil za skednji po cesti kraj lesá in se vrnil prazen, moker; prinesel je domov

le naročje suhega vejévja in molčeeč sédel v kot. Motruna je razpalila ogenj, cigan pa je zopet pobegnil po kratkem oddihu. Razjasnilo se je bilo nekoliko, veter je bil razpodil oblake, a sinje nebo se je začelo kazati malo po malo. Tumri je neprestano blodil krog vasi. Že se je mračilo, ko se je bil sešel z bedastim Janekom.

Janek je bil na poti, nesel je moko iz malina. O takem času in blatu i volom prizanašajo ljudjé, a bratje so ga poslali, da so vstregli blágu. Bolesten je bil pogled; tako je ubogi, sklonjeni pritlikavec zgibal se in brodil po zmrzujočem blatu. Ali ko je bil Tumrega pozdravil, ko je bil vsklonil žolti svoj obraz, poznati je bilo na njem hudo trpljenje in utrujenost, kakeršne si se lahko nadejal. A vendar je smeh igral mu krog skri-
vénčenih usten — in oči so se mu iskriale svobodno.

»Kam pa, Janek?« — povpraša cigan — »že od jutra te iščem, toda nisem te mogel najti.«

»Zató ne, ker si slabo iskal, dragi cigan,« — odgovoril je Janek in vrečo posadil na kamen — »moral bi me bil iskati tam, kjer pada, kjer bijejo, kjer je mokro, kjer zimnato, in kjer je glad domá, pa bi me bil našel.«

»Oj!« — nasmijal se je cigan divje — »torej bi te bil lahko našel domá, ni bilo treba iskati, ni ganiti se izpod strehe, kajti jaz imam vse to v koči.«

»Haha! ali glad tudi?« — vpraša Janek.

»Oj, ne le danes, ker kruha že dolgo nimam!«

»Haha!« — nasmijal se je Janek po svoje in hukal v okoščeli roci — »nu, a kaj bode?«

»Čuj, Janek, če nama ne pomoreš ti, pogineva!«

Mali krst se je za boka prijel od samega sméha, ko je bil začul to.

»Oh, prejóh, prizanašaj mojemu životu« — kriknil je — »če ne, umrjem od samega smeha, ker tudi bedasti Janek je še za kaj drugega na svetu, nego za to, da seka drva in iz málina moko nosi po blatu!«

»Pomozi, Janek, dobra duša ti!« — poprosi Tumri — »če ne, pogineva!«

»Joj, prejoj, muha komarja prosi, da bi ji pomogel! Smeh me razžene!«

»Kruha ni« — potožil je cigan — »moke ni trohice, novcev ni groša . . .«

»Nu, tega sem čakal že dolgo; a kaj li bode?«

»Nekam moram iti na delo in Motruno pustiti domá sámo!«

»Kam pojdeš?«

»H kovaču v Rudno.«

»A kaj pripridiš tam?«

»Treba je hlebca kruha vsak teden; ali kaj naj začnem z Motruno?«

»Kaj, brate cigan, vzemi jo s seboj!«

»Ne sprejeli bi naju obeh.«

»A kaj bode?« — nasmijal se je, ali usmiljeno vprašal bedasti Janek, — »kaj naj jaz storim tù?«

»Da si takov, kakeršen jaz mislim, da si« — opomnil mu je cigan v obraz — »prinesel bi časih vsaj poleno drv Motruni, in na noč bi lahko prišel pogledat v kočó, da bi imela koga, ki bi vsaj besedo izpregovorila ž njim.«

Janek se je začudil, pokimal je z glavo in začel po prsih bítí se s svojima dolgima rokama, s tem gibanjem je vzbudil vsaj nekoliko gorkote, kakor je bilo videti, niti ni mislil na to, kar mu je povédal Tumri, a izpod mežikujočih trepalnic mu je kanila solza, morebiti jo je bil izvabil večerni mraz, imel je na sebi le raztrgane cape, nogi bosi, na glavi pa slamnat, luknjast klobuk, pobran nekje na smetišči.

»Haha!« — zasmijal se je napósled — »kaj pa, če ti odljudim soprogo? — Ali se ne bojiš tega, cigan mili? — Tako lepa stvar, kakeršna sem jaz, to je res nevarnost!«

»Da te vendar, ti se šališ, meni pa srce poka!« — vskriknil je cigan — »pomozi, če moreš, ali ne rógaj se ubóštvu!«

»S čím pa bi jaz vama pomogel? — Poskusim, kaj morem, vendar ne pomoreta si mnogo z menoj! Ali meniš, cigan mili, da je meni tako lahko to, da bi pustil kočó ter k vama šel v službo za mérico zraka? Ali meniš, da mi pri bratih ni dobro? — Ležim časih tudi v izbi, pa tudi na klopi za pečjo! Obešajo mi na pleča i cunje, odelo, ki ni, da bi človeka krilo, a česté

me vsak dan s pestmi, zato da bi ne zabil na hrbet. A če utegnem kedaj k tebi priti za hlapca, izščúvali bi me s psi, da se vrnem k njim; dà, stari avdrač (purán) bi mi izdrapal oči. Čuj, kakeršen je voz, takova je vožnja; a če bodem hotel kaj pomôči vama, posloviti se mi bode od bratov svojih!«

Cigan je molčal.

»Ali ti je domá tako dobro?« — vprašal ga je.

»Haha, ljubi cigan, ali misliš, da mi bode pri tebi bolje? — Usodi svoji ne uteče nihče: človek jo nosi na hrbtu, in ko bi se, ne vém kako otrésal, ne iznebiš se je. A domača kočá je domača kočá, cigan, srce moje! Ti ne véš tega, toda meni je, kakor bi za nogi privezan bil k nji, kajti porodil sem se v nji. Oj!« — dostavil je tiho s sklonjeno glavo — »a imel sem tam mater...«

Ta izraz mu je prišel iz ust malo slišljiv, za njim je prišel vzdih, za vzdihom pa je solza kanila mu iz očesa, a glupi Janek se je naglo razmodril.

»Čuj« — rekel je že z izpremenjenim glasom — »vama na ljubo se jaz ne morem posloviti od kočé, v nji hočem umreti, a da jih kedaj neham služiti, kakor vol, nikdar bi me več ne sprejeli vánjo; vendar vém neko drugo pomoč.«

»Kako pomoč?«

»Služil bodem brate in váju. Nalagali mi bodo nekoliko več udarcev, pa kočá moja je trda! Po noči bodem hodil stražit kočó, ali ne poprej, dokler naši ne pospé vselej, in vračal se bodem o drugem kurjem petji. Da me ne opazijo, kako uhajam, spal bodem v plévníku, če tudi zmrznem!«

»Ali zima bode, ne pretrpiš je!«

»Vém, kaj morem pretrpeti!« — opomnil je Janek in pokimal z glavo — »to bode moja skrb. Zdaj in zdaj Motruni prinesem poleno drv, pa krajec svojega suhega kruha. Le upokoji se in idi v Rudno, idi, cigan, le tega me je strah, da ti odljudim ženo!«

A zopet je začel smijati se bedasto in zasmehljivo.

»Naj ti mrodenoro povrne to!« — vskliknil je cigan.

»Bodi si, da mi vidva ne poplačata postrežbe, to je gotovo« — nasmijal se je Janek. — »Toda saj sem bogat tako, da ne potrebujem nikakersne plače; dèj, vidiš, da vama bodem koristen in napósled še dobrotnik! Uh, udušim se, pomozite! Bedasti Janek dobrotnik! Smeh me umori.«

Po teh besedah je lahko in čilo zadel vrečo in ni obrnil se v cigana, temveč poskočil je z moko nekoliko korakov dalje, potlej pa se je ozrl.

»Cigan mili« — oglasil se je — »le miren bodi, Janek ne dá storiti vama nič hudega in kar je obljubil, temu bode zvest. Oj, Janek je visok gospod, haha! Janek je dobrotnik!«

In jel je popevati na vse grlo, koracàl je dalje po sredi ulic in blata k svoji koči.

Cigan je tožen šel nazaj k pokopališču in nekako upokojen se je začel odpravljati na pot.

»Pregovoril sem Janka« — povedal je Motruni — »da ti bode stregel. V vsi vasi je to jedina poštena duša, a to v takem telesu, da, ko bi kdo iskal je sto let, ne véroval bi, da jo najde v njem. Janek ti bode donašal drv, po noči pa te bode stražil; ali jutri o svitu moram oditi.«

Vso noč sta plakala, ločitev je bila težka, kakor smrt, in vendar je Motruna mislila: »Kadar njega ne bode domá, pobegnem vsaj na hip v vas,« a Tumremu je nekako živo prišlo na um, da bode videl nove vasi in druge ljudi. Ali ko sta si bila na pragu podala mršavi roci in drug drugemu pogledala v obledela lica, v udrte in zajokane oči, v drhteča in osinjela ustna, ko bi se bila morala ločiti, nista se mogla raziti. Kakor da sta prikovana bila, Motruna ni mogla vrniti se v izbo, cigan pa ne oditi na pot.

Tumri jo je napósled poljubil na čelo, oprl se ob palico in skočil na cesto hitro tako, kakor bi ga bil kdo pognal.

Gnala ga je skrb, gorjé, nepokoj in beda, ki je vsega tega polovico pustil Motruni, polovico pa v popotni torbi vzel s seboj.

Zdelo se mu je, da je mižeč prišel nekoliko stre-ljájev daleč. Vsklonil je glavo, spregledal in zadrhtel,

kajti sredi mrtvišča, pokritega s snegom, žoltela je le starega Lepiuka mogila, na njé križi pa je sedel kavran — in zvijal je z glavo in krokal.

* * *

Motruna je sama ostala v koči, a ko je bila po moževem odhodu prišla v izbo, stisnila ji je srce misel, da ne bode skoraj videla jedinega váruha svojega. Morala je sama sebi pomagati z rokama, z glavo in s srcem, živiti sama sebe, da ne umrje za gladom, živiti se, da ne pogine od dolgega časa in bridkosti.

Ali v koči je bilo pusto, uh, tako pusto! Razven nekolikih vrabcev, ki so bili v novi koči si zgradili bivališče pod streho, cvrlikali in motili tihôto, nisi videl ni živega bitja: ni psa, ni mačke, ni kure, ki bi bila kodákala v veži, ni golobov na strehi, ni krave, muka-joče v staji, ni vaškega delavnega življenja, ni jednega izmed tovarišev, s katerimi v družbi je človek veselejši.

Izginil je bil dan o joku; ni ognja ni zakurila, temveč sedela je v kotu izbinem na pèsti slame. Zahajena je bila v kožuh in ruto, ni čutila ni, da zmrzuje in trpne. Mračilo se je, ko je zaslišala korake zunaj koče; nekdo je zagodrnjal v veži, odložil butaro drv — in Jankova glava se je pokazala skozi duri na pol odprte.

»Dober večer, gospodinja!« — oglasil se je veselo — »jaz sem, stražnik in sluga tvoj! Ali vi niti ognja nimate v peči?«

»Oh, Bog ti povrni to!« — dejala je Motruna — »Bog ti poplačaj, ker si prišel, na noč mi je začelo biti strašno. Nisem zakurila ognja, ni se mi hotelo, nisem čutila zime.«

»Nu, zakurim ga jaz« — dejal je glupi Janek, vstopivši — »pri ognji je veseleje! Prinesel sem nekoliko tudi korúna, krajec kruha in kar sem mogel najti domá, gotovo nimaš živeža.«

Po teh besedah je na klop položil svojo culico, zbral vejévje in trské, zanetil ogenj in kakor najokretnejša gospodinja — sukal se krog peči.

»Uh« — dejal je, ko se je bil ozrl po loncih — »strašno vidva slabo gospodarita! Motruna, kaj se je

zgodilo s teboj? — Zmerom so te hvalili vsi vaščanje, da si izvrstna gospodinja!«

»Res sem bila, Janek, gospodinja« — šepetnila je in vzdihnila — »dokler je bilo s čim gospodiniti, ali zdaj...!«

»Ljudje ne umejo gospodariti, ali imajo s čim, ali ne« — pojecljal je, nasmijal se in sukal okoli peči, — »zato je tù takov nered in bode trajal...«

»Dokler bode trajala najina usoda; meni ste že opešali roci.«

»Slabo znamenje, haha, jako slabo, Motruna! Vidi se, da tudi mož ne pomore hiši.«

»Niž mož, niti jaz, zato pogineva skoraj gotovo!«

»Oj, da more človek poginiti, kadar bi hotel, in ogniti se zlá! Le to je beda, ker mršavi pes najdelj živi, ne ubijejo ga zavoljo kože...«

Govoril je, pomival lonce, nalival vodo, časih se ozrl po koči in okó uprl v otrplo Motruno, ki je sedela v kotu.

»Glej, imamo tudi novice« — dejal je po nekolikih hipih — »zdi se mi, da ne vèš, kaj se godi v vasi in v grádu, ker me ne vprašaš ničesar!«

»Naj vém, ali ne vém, ni mi na mari« — hladno odgovori Motruna.

»Morebiti ne misliš prav« — segel ji je v besedo Janek — »predvčerašnjim se je naš gospod vrnil iz zamôrskih krajin.«

»Gospod se je vrnil, a gospá?« — povprašala je Motruna in se premeknila.

»Čakaj« — rekel je Janek — »précej ti povém, kako je bilo to. Treba ti je vedéti, da me nikoli ne pošljejo na tlako, ker gospodar bi ne sprejel takega bolehavca, le namestu takega dečka ali kakove babe grém. Ta bedasti gospodar! Ne vé, da jaz delam za dva, četudi me na videz niti pol človeka ni! Včera so me bili namestu brata poslali v skedenj, in tam sem zvédel vse; da so le ušesa, pa človek v grádu zvé, kar hoče; tam vrè, kakor v lonci.«

Radovédna Motruna je vstala, približala se pèči, kjer je ogenj plapolal, in sédla kraj klopi, Janek je dogotavljal večerjo.

»Župan, nadmlatič, gospodar in vsi starejšine niso delali nič« — končal je, — »le govorili so in govorili o gospodu, ki je bil prišel domov.«

»Zakaj Tumremu nisi povedal nič o tem?« — vprašala je Motruna.

»Menil sem, da vé vse!« odgovoril je Janek.

»Midva sva tukaj, kakor v kaki puščavi!« — po-tožila je Motruna — »kaj zveva midva?! — Le če kdo umrje v vasi, to zveva, ker ga prinesó na pokopališče! A kaj so govorili tam?«

»Takoј . . . ,« — odgovoril je Janek zgovornejši in zgovornejši — »ali najpoprej moraš znati, da je gospá umrla nekje daleč in da je gospod, kar sem slišal, sam prišel domóv.«

»Umrla je!« — vskriknila je Motruna in žalostno sklenila roci. — »Oh, jaz nesrečnica!«

»Nu, ne toži, ne mara se iznebodemo tudi Hara-simoviča« — rekel je Janek, — »tega malovredneža in neusmiljenca. Kakor je bil gospod odšel, žolt, bled in slabóten, takov, pravijo, da se je vrnil domóv. Nič mu niso pomogli zdravniki. Kakor je bil bajè stopil grádu na prag, précej je dal pozvati kapitana in povédal mu je nekaj takega, da je kapitan odhitel v brilnico in ukazal, naj kar pospravljati začnó, kar je njegovega . . . Pravijo, da mora pobrati se . . . Pokarala sta se zavoljo nečesa, gospod mu je nekova pisma zagnal v obraz . . . To ljudjé govoré, danes pa sosedje kar v gručah hodijo v grád tožit Harasimoviča.«

»Vsa moja nada je počivala na gospé« — vzdihnila je Motruna. — »Ni je več, umrla je i ta usmiljenka!«

»Res, gospá je združila vaju« — opomnil je Janek — »moraš žalovati po nji, in krayo je dala vama. Hm, ali ne vésta, zakaj sta ji hvaležna, ker vaju je zavédla v nesrečo. Ne ognila bi se bila vaju usoda. Naš gospod ni hudobnega srca, samó da ni tako len, kajti časih se mu ne ljubi izpregovoriti človeku. Utegnila bi stopiti prédenj.«

»To bi bilo brezvspešno« — odbije tiho Motruna — »čisto zastonj!«

Janek jo je pogledal, zgenil z ramenoma in začel vejévje lomiti na pragu ter pokladati je na ogenj, da ne bi ugasnil.

»Meni bode treba oditi« — dejal je, — »ali na kočo bodem gledal z daleč. Vej in trsák imaš, sveti, dokler ne zaspiš. A če hočeš biti poslušna dobremu nasvetu, nikar naj ti ne opešati roci. Dokler človek dela, lahko mu je srce. Lahko noč, Motruna! Jaz prenočim v obližji . . .«

Motruna je zopet povescila glavo, ničesar ni odgovorila Janku, temveč zagledala se je v plapolajoči ogenj, ki je osvetlil dve solzi, vdrli ste se ji bili po obličji. Motruno je tesnejše obraznost, nego srce, na veke vezala s ciganovo usodo.

»I ona je umrla!« — opomnila je sama sebi. — »Časih mi je prišlo na um, da se vrne, da nama pomore, da se vsaj ona usmili naju. Toda Bog jo je k sebi pozval, da je i ta nada mrknila nama.«

V takih mislih zatopljena je uboga ciganova žena prežedela do pozne dôbe, da je ugasnil ogenj in da so se ohladili lonci; v nočni tišini je že slišala tretje kurje petje, napósled pa ji je spanec zatisnil oči.

O svitu je zopet prišel Janek, ki je bil odhitel v svojo kočo in se pokazal bratom, a vrnil se je, zato da je Motruni pomogel zanetiti ogenj.

Začudil se je, ker jo je opazil tam, kjer jo je bil pustil sinoči; ogenj ni bil pospravljen, zgrnjen, a lonci so bili hladni in na svojih prostorih.

Duri so mrgódnile in vzbudile Motruno, plapolajoči ogenj pa jo je razdramil.

»Ba, Motruna« — oglasil se je Janek po svoje — »če se ne poboljšaš, nič ne bode iz tebe! Kakova gospodinja je to, ki dremlje na ognjišči! Včera ni jedla, pa ne misli na to, da bi skuhala obed! Jaz ne morem vsega preskrbeti namestu tebe, skrbi tudi sama za kaj, primi se!«

»A česa?« — vprašala je Motruna, — »ali prazne jedilnice in razsušenega posódjja?«

»Zakaj pa je prazna jedilnica?« — vprašal je Janek — »tega si kriva ti sama; zakaj je posódje razsušeno? — Kdo je kriv tega, če ne ti?!«

»Jaz sem kriva!«

»Nekdaj je bilo drugače« — karal je bedasti Janek — »Motruna je pomagala ciganu in zvrševala delo svoje:

nosila vodo, stavila kočó, sukala se, da je bilo prijetno; marsikaterikrat sem jo z daleč gledal. Sedaj pa je ne morem nagnati na to! Sram te bodi — sram!»

»Zakaj me grajaš, Janek?»

»Moram, Motruna« — odgovoril je Janek in se neprestano sukal po izbi — »ker me je sram zavoljo tebe! Vrla žena bodeš ti — in gospodinja! Po koči ni pometeno, oglje na ognjišči je mrtvó, lonci so nesnažni! Morala bi pomagati ciganu, pa mu bodeš na poti! Prêcej vstani na delo!»

Janek je govoril tako srčno in smelo tako, da je Motruna vstala s klopi in pobegnila k ognju; Janek se je nasmijal in izginil.

»Saj je res« — rekla je Motruna sáma sebi — »menda resnico govori bedasti Janek; čemu bi posedala krog peči?»

Tačas je v veži nekaj zaščeбетálo in zacvililo.

»A kaj je to?» — vprašala je Motruna stojé in srce je zadržgotálo v nji, dasi je čula le živád, njé glas, tudi tega ni slišala že dolgo, in živo ji je na misel prišla domača kočá.

»Kokoš kokodáče v veži in nekaj cvili!« — Odprè duri in posveti z lučjo.

Veža je bila na dvorišče zaprta; begali ste po nji dve lepi kuri, pa mlad, čil petelin, ki je na prag skočil, ko je bil zagledal luč, zatrepetal s kreljótima in kukuríknil.

»Oh, ljubi Bog!« — vskliknila je — »čopasti ste in kako lepi!»

Pri pragu je ležalo nekolikodnevno ščenè, cvililo je, plazilo se, pa ni moglo zlesti čez prag, ki je njegovim nožicam bil previsok.

»I pes! Da te, to bode Kaštan!« — vskliknila je in v naróčaj dvignila rijavkasto rudečega psička, ki je plah cvilil. — »Ta dobri Janek! Naj mu Bog vse poplačá! Ukradel je nekje psička in te kure, da je prinesel jih meni, v koči bi mu jih ne bili dali.«

Perjád je v tem poskakala v izbo in jela ogledavati novo bivališče, razšla se je po kotih, Motruna pa je gledala za njo.

»Kako lepa žival je to, kako tolsta, kako vesela!« — klikala je radostno, psa nosila v naročji in kazala za kurami. — »Vzredim Kaštana, da bode stražil kočo, a kokoši...!«

Umolknila je.

»Ali kaj bodo zobale?«

Po ti opomnji se je razžalostila uboga Motruna. A res ni na smetéh uboge kočē, ni v izbi, prazni in pusti, ne bilo bi preživilo se ni kure, tako drago je bilo tū sleharno zrnice, draga bila vsaka drobtinica. Začela se je ozirati po kotih, kakor bi bila živeža iskala novi svoji perjadi in psičku, in zdaj šele je opazila culico, ki je bil Janek prinesel jo s seboj.

V culici je za kuretino bilo nekoliko podrešetine, a Motruna je posula je po tleh, kolikor je mogla naglo. Spomnila se je tudi na psička in njegov živež, našla je kruha, a pogled nánj je v nji obudil glad, ki ga je potešila z žalostno otrploſtjo.

Dobri Janek, ki se ves dan ni prikazal, preskrbel je bil Motruni, da je imela zabavo, tovariſtvo, da je poslušala glasove, ki so jo budili, in vzdramil jo je nekak nov živelj v življenji, polnem doslēj jednoličnih grobovih dněj.

* * *

Glupi Janek je bil ponosen na váruſtvo, ki je bil cigan izročil mu ga; delal je za štiri, samó da je vsem ustrezal, a domá je skrbel, da niso zaslutili njegovega zahoda k pokopaliſču, kajti četudi je s svojimi ljudmi mogel le malo okoristiti se Motruni na prid, vendar je, karkoli je mogel, prinesel ji z doma. Ni se prav nič bal ni tatvine in ni umel, da bi kaj hudobnega bilo, če vzame kósec kruha, malo živeža, zeleničja, ali nekoliko kúr in odnese ciganovi ženi. Vse, s čimer je bogatil kočo — vse je bilo, da resnico govorim, s ſčenétom vred ukradeno, ali prekanjeno tako, da živa duſa ni mislila na tatvino. Poſiljali so Janka na stražo, iskal je po ſělu, kaj bi si prisvojil, zvečer pa je brate in ſestré varal s pripovedovanjem o vseh kúrah in kúrnikiſh v ſoseski, kolikor jih je videl. Psička je hotel po njegovi

dozdevnosti snesti nekov požrešen bednjar (sodár), toda ker jim psè prav nič ni bilo na brigi, zato se nihče dosti ni zmenil, ko je bilo izginilo.

Bedasti Janek je z največjo silo komaj mogel po dnevi in po noči vstrezati dvema kočama, oddaljenima druga od druge; ali delil je svoje delo, kakor je mogel, sam náse ni mislil. Domá so mu nakladali najtežje delo, zvrševal ga je na videz leno, ostajal mu je čas, da je hodil k pokopališču in pazil na ciganovo kočó. Ni bilo treba Motruni hoditi po vode, nì misliti ji na drva, niti skrbeti za kruh; motila se je le s kokošimi in s ščenétom.

V nedeljo rano je prišel Tumri bled, žolt, okajen domóv, prinesel je prihranjenega kruha in nekoliko grošev v culici; a čudil se je, ker je Motruno videl veselejšo, pozdravila ga je na pragu in hvalila se z bogastvom svojega dvorišča, celó s psetom, ki je že ščeketálo in godrnjati začenjalo.

Solze so ciganu priigrale v oči, ko je bila žena jela pripovedovati mu o Janku; ali takoj se je pooblačil, ko je bil pomislil, kje je vse mogel dobiti ubogi pritikavec.

»Ni dvojbe nikakove, gotovo je ciurava (kradel)« — rekel je sam sebi. »To je dober ciurahan (tat), ali kaj bode, če se zvé tatvina? — Njega ne bodo imeli na sumnji, temveč naju bodo krivíčili«.

Toda ni smel Motruni povédati tega, zato ne, ker se je s svojim gospodinjstvom tešila tako, da se je i cigan oveselil pri nji.

»Ali véš« — povprašala je po nekolikih hipih, »da je naš gospod vrnil se in zapodil kapitana, a naša dobra gospá — da je umrla?«

»Iti mi bode v grad!« — vskriknil je cigan ves prošinjen bolj zavoljo gospodovega prihoda, nego zavoljo gospéjine smrti, »morebiti nama pomore?!«

»Takisto je i Janek nasvetoval« — potrdila je Motruna, »ali ti ne poznaš gospoda! Prédenj težko pride človek: treba je hoditi v grad nekoliko dníj, predno izpregovori besedo, a bolehav je, zaspan, da niti ne opazi človeka...«

»Ha, poskusim« — dejal je Tumri.

Blezu opôludne se malo omije cigan in odide v grad — ne brez straha.

Ko je bil prišel na dvorišče in se ubranil psom, ki so besno lajali nánj, moral je ostati nekoliko oddaljen od mostovža in čakati, da se ga usmili usoda in služabništvo. Sluge so hodili mimo njega, ali nobeden ga ni pogledal; če ga je kateri česa vprašal, mignil je le z roko, ali je dejal, da gospod ne utegne, cigan pa je stal in stal. Ni imel še izkušenosti, kakersno so imeli češče v grad prihajajoči ljudje, ki so znali prikrasti se k oknu, ali zakašljati kje pri durih in s svojo vstrpnostjo utruditi tako, da so jih napósled odpravili brez vsega, ali spustili v sobo. Srečen je bil Tumri: pan Adam je zéhajoč pogledal skozi okno in opazil oblačni, skrbni obraz in žalostno podobo ciganovo, ki se je opiral ob drevó, strmел v tla, kakor osteklel, in sam sebi ne vedóč svéta, čakal, kaj prinese usoda.

Pan Adam se je zopet dolgočasil, kakor poprej. Odšel je bil s svojo gospó na tuje, zato da bi ozdravel, ali nikjer ni vstrpel brez svojega zéhanja délj, nego nekoliko tednov. Francozinja je sanjariła ter vlekla ga za seboj, kakor kakega uklenenega sužnika, ki je kazal le nestrpnost in se smrtno dolgočasil. Usoda je hotela, da je ta zakon, ki je bil sklenil ga slučaj, razdrł se poprej, negoli je bilo mogoče nadejati se tega; gospá Le Rouks, kesneje gospá Adamova, prehladila se je bila na poti s plesa sredi svojih obožavateljev, ki jih nikoli ni pogrešala, ulovila je sušico in umrla je za njo.

Ta dogodek je na nekoliko časa pretrgal jednolično življenje pana Adama z resnično obupnostjo, ker iz početka se je kazalo, da pojde za njo: tako je bil navezan nánjo, tako močno ga je bila zadela ta izguba! Ali ko je pan Adam nekoliko tednov netil žalobo svojo, jel je urejati spominke soproge svoje, naletel je na njé pisma, ta so ga iz žalosti pehnila v jezo in razdraženost. Našel je bil v listih le nezvestôbo, toliko dokazov sleparstva, zasmehovanja samega njega toliko, da je o največji oslepljenosti moral zavreči spomin na to žensko, ki je hladne krvi posmehavala se njegovemu srcu. Vrnil se je v domovino in v svoje poprejšnje življenje, a ko je bil prišel domóv, vrgel je najdena pisma kapitanu

Harasimoviču v obraz in odslóvil ga je. Kapitan je poleg tega poskusil, da bi ostal v Stavišči, hotel se je okoristiti s slabostjo pana Adama, kajti zeló ugodno mu je bilo oskrbljati lastnino in živeti ob tujem; ali ni se mu posrečilo. Pan Adam je zaslišal občinskih móž tožbo, kateri se je pridružila jeza, in odpustil je po nekolikih dneh gospé svoje obožavatelja.

Grad v Stavišči je bil zopet puščoben, bivala je v njem najstrašnejša dolgočasnost, omrzélost, nemoč. Adamu na svetu ni bilo nič po volji, nič ga ni moglo razdražiti; konji, psi, ljudjé, vse to ga ni zanimalo nič. Po céle dni je v polusnu stratil zamišljen, kakor kakšen mehkužnik, ki preudarja s čim bi se bavil. Dohajale so mu na um divje želje nekdanjih Neronov in Kaligul in vzdihal je žalujé, da ne more na zabavo zapaliti mesta Rima, zato da bi pesmi preslavljale njegovo pogorišče; ali da ne more oženiti se s konjem in v bogove izpremeniti govéd, a ljudij pogovéditi...

Družina ni mogla pomoči omrzélemu gospodu, tako se je bil udal čudovitim željam in nenadni zlosti! Imel je dneve prijazne in mirne, dobrotne, v katerih si ga lahko pridobil s hladnim smehom; ali zopet je besnel krog sebe, srdil se, bil in razgrajal brez vsakeršnega povoda. Po strastnem vzbuhu so vstali dnevi, v katerih je bil nečuten, molčljiv, mirán, motile so dneve ognjene in nenadne samopašnosti. Časih je služabništvo čestil z veliko zaupnostjo, poslušal njega razgovore in kazal, da ga boli njegova usoda; a drugega dné mu ni očital le besed, temveč vsak gibljaj in šum, ki mu ni bil po godu.

Takov je bil pan Adam poleg svoje mladosti, uničen z razvajenostjo, s pohajkovanjem in z duševno lenôbo. Srečen je bil ciganu dan, v katerem je bil prišel — dan dobrote; pan Adam je pogledal skozi okno na človeka, ki je že nekoliko ur nepremično stal tù in potrpežljivo čakal zaslišanja; začel je usodo svojo primerjati njegovi usodi.

»Tako slabo vreme je in zima! Kako more tako dolgo vstrpeti le-tá človek?! — Gotovo ima kaj zeló važnega, ker tako vstrajno stoji«.

Še pol ure se je pan Adam sprehajal po sobi, vsak hip skozi okno pogledaval cigana in ga premišljal, kakor prirodoznanec motri črva: zanimalo ga je to, zato se mu ni mudilo, da bi bil rešil to zagonetko. Napósled, ko se je bilo že jélo mračiti, a Tumri še ni genil se, poslal je pan Adam slugo, da je cigana poklical v prednjo sobo.

Gospod je z lulo v ustih sédel na pripravljeni naslonjač in jel baviti se s prišlecem.

»Čuj!« — ogovoril ga je, »kdo si in zakaj si stal zdolaj pod oknom?«

»Jaz sem kovač« — odgovori Tumri, »cigan« — pristavil je tiše.

»Aha, spominjam se, kaka zgodovina je to, ženitev; moja gospá . . . kako je bilo vse?«

Cigan je z debelimi očmi pogledal zevajočega gospoda, ni se mu moglo razvedriti v glavi, da bi se kdo ne spominjal bridke njegove stiske.

»Povádi mi vse od kraja« — rekel je Adam, »ne spominjam se ničesar več«.

Ciganu ni bilo lahko govoriti zavoljo prevelike razdraženosti in nemirnosti, s kakeršno ga je vsprejel gospod, ki se je videl, kakor da ničesar ne čuti in ne pameti ničesar; napósled je vendar začel pripovedovati svoje dogodke, a pan Adam ga je poslušal, toda ni žugnil ni vmés.

Videti je bilo, da kovač zanimlja mladega gospoda, če tudi je le senca bila vést o trpki usodi, o mladih zakóncih povest, ki ni lahko nikogar uverila, kaj sta trpela.

»Smešna je bila moje gospé misel« — opomnil je sam sebi, »da sta se pozakonila — pes z mačko, in da je izročila já vsi vasi na zaničevanje. Cigan bi bil šel dalje, a deklič bi se bil omóžil kje v vasi; ali zdaj, kaj pomaga to?«

»Kaj bi ti rad?« — vprašal je cigana po kratkem pomisleku, »ukazati, da bi te radi imeli, tega ne morem; in s starejšinami je obravnava težka, če si kaj vtepó v glávo! Ali bi ne bilo modreje, da bi se preselil kam drugam?«

»Kam li?« — povpraša cigan, »že sem postavil kočo in dosti je mojega potú palo na to zemljo; žena pa ne utegne in neče ostaviti vasi, v kateri se je porodila in ki ji je vikla. Da mi kdo pomore nekoliko, postavil bi kovačnico, a ljudjé bi zahajali vánjo, najpopreje tujci, potlej tudi domačini«.

Pan Adam se je smijal in kimal z glavo.

»Poskusi, če hočeš« — dejal je hladno, »jaz ti pomorem, vendar vém, da bode ta vsa pomoč ničeva«.

Po teh besedah je mošnjo potegnil iz žepa, naštel deset in nekoliko zlatov in jih vrgel na mizo, toda tako zaničljivo, nejevoljno in neusmiljeno tako, da bi bila ta dobrota skoraj razburila cigana. Vendar je vsprejel dar, in ko se je bil zahvalil zánj z daljnim razgovorom, iz katerega je pan Adam zajel nekoliko zabave, odšel je veselejši v kočo.

»Moram vendar iti in pogledati za vasjó kočó, o kateri mi je že družina pravila« — opomnil je sam sebi, »gotovo je kaka posebnost! Srečni ljudjé! Kako mirno živé, kako malo potrebujejo«.

A zopet se mu je začelo zéhati, udal se je drugi misli, ko je cigan že hitel k Motruni, da bi jo potolažil z boljšo nado. Pana Adama dar bi bil res mogel zadoščeovati, da postavi kovačnico in preskrbi najpotrebnejšega oróđja, da je začel takoj delati; ali zima je bila še, zato ni mogel prijeti se ničesar.

Motrúna je z daleč opazila možá, šla mu je naproti, poznala ga je po hoji, da nima praznih rók.

Videla je novce, nasmijala se in sklenila roci.

»Nu, kaj zdaj začneva?« — vprašala je.

»Kovačnico moram postaviti« — odgovoril je Tumri, »ali zima je še, pravega časa ni, delati ni mogoče! Če pa potrosiva te novce, spomladi ne bodeva imela s čim kàj začeti. Treba je zopet iti na delo za kruh in čakati...!«

»Ali morebiti bi to bilo dosti za kruh in kovačnico?« — vprašala je Motrúna in novce preštela z očmi.

Cigan je odmajal z glavo.

»Nikakor« — odbil je, »lov i (novci) naglo ginejo, kadar se jih dotakneš! Drugič jih ne dobodeva več, a na delavnico, na trast (železo) in na vse drugo jih

bode mnogo treba. Zakopljeva jih v koči kam in počakava. Spomlad ni že daleč.«

»Ni daleč!« — vzdihnila je Motruna, »počakava, počakava!«

»Poslēj bodeva nekako lože čakala« — dejal je cigan. »Uveriva se, kaj porekó v vasi, kadar se na holmu oglasi kládivo in pokadi iz dimnika!«

* * *

Kôpnel je malo po malo sneg, minévala so slabá vremena, minévali mrazovi in odtoci, napósled pa je popolnoma izginila dolga zima, a nič se ni izpremenilo še v koči pri pokopališči. Le Janek, ki je bil že vaje služiti ciganovo ženo in ki je bil navezal se na oba, kajti samó onadva sta govorila z njim, kakor s človekom, in ljubila ga, kakor brata — Janek je o pravem času prigotovil globok košek namestu zibelke, pa ni hotel še pokazati ga zaradi hudobnih jezikov, na vrvíco privezal ga in obesil pod streho, da ga kar odveže, kadar bode potreba.

Tumri je neprestano hodil v Rudno na delo. Ker je bil priden in ker je dobro znal rokodelstvo svoje, imel ga je nastavnik (mojster) rad, zlasti ker mu je malo plačeval. Rudenci so se smijali Staviščanom o semnjih, ker imajo takega kovača domá pred nosom, pa več od milje daleč hojévajo k tujemu kovaču. Pripetilo se je časih, če je kdo v Rudno prišel iz Stavišča, da mu je Tumri postregel in namestil nastávnika samega, ali nikoli nihče ni besedice ni izpregovoril s ciganom.

Kadar je bila jela tajati se zemlja in se kazati zelenje, najel je Tumri delavca in začel živo skrbeti za kovačnico, pozoren je bil na čas pôljskega dela, vedóč, da bode v vasi treba kovača in upal je, da mu bodo ljudjé dajali dela.

Pana Adama novci so komaj zadostovali slabotni zgradbi s streho od rúšine in nakupu najpotrebnejšega kovaškega oródjá, neugodnega boljšemu delu, pač pa ugodnega vasi, kjer je najvažnejše kovaško delo, da zdelujejo vozovom osi, podkávajo konje, kujó lémeže, pluge in branam zobé.

Zidar, ki je viganj (ognjišče) stavil od kupljene opeke, jermenar, ki je bil meh zašil, dobila sta poslednje novce, a kovačnica je bila po nekolikih tednih skoraj dodelana. Ali predno je bilo zgotovljeno vse, v tem je minila spomladanska sétev, Tumri pa ni imel še ni ogljija, ni klěšč, niti kládiv. Začel je siromak upati na kosé, na žetev in srpe, na jesensko sétev in pluge.

Že je kazalo, da bode mogel žgati ogljije in odločiti se na delo; toda vsak hip se je pokazalo, da pogrěša nečesa najvažnejšega, in moral je iti ali v mesto, ali sam prirediti reč.

Že je pojemala spomlad, ko Tumri nekega dné uznojen stopi v kočó, zgrudi se na klop in vsklikne:

»Nu, hvala mrodenoru, hvala Bogú, kovačnica je dodelana, treba je le še predpasnik privezati!«

Še-le izgovoril je bil te besede, ko je Janek do cela zasopihan stopil v izbo, Tumrega potepljal po rami in kriknil:

»Haha, velika novica, velika novica!«

»Kaj pa ti, Janek! — Zakaj si tako pribežal?« — vprašala ga je Motruna in se prijazno nasmijala, ker srčno je bila udana pritlikavcu.

»Nekoliko streljájev od vasi« — odgovoril je Janek, »na poti iz lesa, srečal sem gručo ciganov, razložili so se na loki, da prenočé tam.«

Tumri se je ves stresnil, pojecljal je nekaj neumljivo, a Motruna je prestrašena nevédoma sklenila roci.

»Po kaj so prišli lê-sem?« — povprašala je, »zakaj?«

Srce ji je utripalo, sama ni védela, zakaj, in strah jo je obšel; Tumri je bil očito ganjen in nepokojen, ali trudil se je in delal hladnega.

»Kaj nama je do ciganov!« — opomnil je mirno, »prišli so, ali kadar prenočé, odidejo zopet.«

»Straži možá, Motruna, da ti ga ciganje ne odvedó, ker je cigan« — rekel je bedasti Janek.

»To je že gorjé, če je treba stražiti koga!« — opomnila je Motruna.

»Straženega Gospod Bog váruje!« — dejal je gost.

»Ali moram iti domóv, lahko noč!«

Obrnil se je in odšel.

Tumri in Motruna sta zdaj bila samá in žalostna; obeh misli so odletele k ciganskemu šatoru; posebno Tumri je bil nemiren, hodil je po izbi tako, kakor po živem ogljiji in ni mogel vstrpeti nikjer. Zdaj pa zdaj je žena zvédavo svoje okó uprla vánj, a njegovega obraza izraz jo je presunil vselej. Nikoli še Tumrega ni videla takega, kakeršen je bil danes: tresli ste se mu ustni, gorelo mu temno okó, pot mu lil s čela, nosnici je imel napeti, a prsi so mu kipele in upadale, kakor bi bile hotele počiti.

Sédla sta k večerji, ali cigan ni vzel ničesar v usta, začel je zopet hoditi po izbi molčeč, žalosten, na pol zmóčen. Vêl se je, kakor da beži od praga, k pragu pa, kakor bi ga vlekle nekaj; zdelo se je, da se mu roka trese, če je hotel dotekniti se kljuke, vendar premagaval se je.

Človek bi bil dejal, da je to borilec, ki se ruje s plenéčo zverjó; vojskoval se je sam s seboj in mučil se z nekim pohlepom.

»Čuj, Motruna« — rekel je stoječ sredi izbe, »ciganje mi utegnejo pokaziti vse! Hitel sem staviti kovačnico, zanašal sem se na delo, nadejal sem se, da vsa vas pride k meni, če pa Romi ostanejo tukaj, pojde vse k njim, ali midva bodeva pogubljená«.

»Zakaj bi njim dajali več dela, nego tebi?« — vpraša Motruna.

»Romi se jim niso v ničimer pregrešili — jaz pa sem, menijo, krivičnik!«

»Kako bi si pomagla?« — vpraša žena in okó uprè vánj.

»Kako?« — odgovoril je Tumri, »sam ne vém, kako. K njim pojdem pa jim porečem, naj odidejo dalje«.

»Ali ti da pojdeš k njim?!« — vsikriknila je žena, in vstala s sedeža svojega, »po kaj? — Da te vzemó s seboj, da zajdeš v njih pesti, da te usmrtijo, otrujejo, začarajo! Ne, jaz te ne puščam, in ti ne pojdeš!«

Te besede je izgovorila tako glasno in oklenila se je njegovega vratú strastno tako, da je Tumri takoj umolknil, zmogla ga je bila njé bôl; ali smrtna bolečina

mu je pokrila obraz; sklonil je glavo, kakor bi mu jo bil moral odsekati kdo.

»Nu, če mi ne upaš, Motruna, pogineva« — dejal je na videz mirnejši.

»Jaz ti vérujem in upam; ali njim ne morem upati... Ciganje se osvetijo, ker si jih pustil...!«

Tumri se je zaničljivo nasmijal.

»Ne poznaš ciganov« — opomnil je mirno, »zakaj li bi se osvetili? — Že mnogo se jih je naselilo po zemljiščih, kjer gospodárijó; ali je slišal kdo, da so se jim osvetili?«

»Ali znajo čarati« — segla mu je v besedo Motruna.

»Čar odganja čar« — dejal je Tumri omračen, — tudi moj pogled je slúl, da je močan, ni ga zmogla nobena moč.«

Motruna, katero je bil ta hip presunljivo pogledal, zdrznila se je in povabila oči. Resnično je čutila, kakor bi ji bilo goreče železo predrlo srce, kakor bi bila spona od železa oklenila se njé prsi, da ji je zmanjkalo sape, v glavi pa ji je divje vrelo in motalo se po nji.

»Povédi rajša, da mi ne véruješ« — rekel je cigan, — »toda ne, da se bojiš záme. Strašneje mi je tù med tvojimi ljudmi, nego bi mi bilo med našimi brati Romi, pa vendar vidiš, da sem cel in da živim.«

»A zakaj pojdeš k njim?!« — šepetnila je žena proseče, tiho.

»Zato, da bi jih tem poprej odpravil dalje.«

Motruna ni odgovorila. Tumri jo je pogledal, opazil skrivne solze in zopet je začel hoditi po izbi tako razpaljen in besen tako, da se je videlo, češ, saj kočó razvali, lomastil je po nji, kakor zvér po kakem kúrniku.

Ali varal je, malovrednež, kanil, sanjáč, ni ga gnal strah k ciganskemu ognjišču, temveč gnalo ga je srce, gnali so ga spomini, tista skrivna moč, ki veje na zibelko, spona, ki se okleplje spomina, ki le moti starost, slabí srečo. Tumri ni utegnil še zabiti potepinstva svojega po svetu, tistih ognjenih, črnih Azinih očij, niti — kako diši ciganski kabi (kôtel), ni vlačugarstva svojega, ni ciganskih pesmi, glada, mraza, preganjanja in osvete.

A véliki Stvarnik je vsakemu človeškemu življenju dal takšno popolnost, da je v njem, kakor v sádu zrno,

zarodek sreče, zarodek tolažbe! Bolest vznáša, glad probuja blaznost, beda navdušuje, preganjanje pa trdi človeka, a na dnu teh nesreč zmerom nahajaš oróžje, ki se jih lahko braniš ž njim. Če trpljenje prikipi do svojih mej, prodere iz njega protivna moč, ki ga ne dá čutiti.

Tumri, dasi je bil mnogo pretrpel, videl je zdaj, ko so mu bili obránki se zacelili, ko so mu krvavele nóve rane — videl je v svojem minulem življenji le razkošje, barve, zмене in užitek, ki je kopernel po njem. Sree, ki ga je bila samó jedna beseda razburila, to se je gnalo k bratom, a misli so plesale po čarobnem krogu otroških spominov.

»Ali so to pravi?« — vprašal je samega sebe — »Aza, Apraš, stara Jaga, Pehabaj, Puza? — Ali je to tisti razdrapani šator, ki je v njem toliko kapelj potú iz mene padlo na zemljo? — Ali je to tisti škripajoči verden (voz) in tisti slepi konj? — Oh, ko bi jih vsaj videti mogel! Ali še živi Apraševa žena in deca? — Kako rad bi jih videl! Gotovo so se ustavili pri lózi v dolini, ker ne smejo iti v selo! Razpeli so šator, Apraš sedi, obraz ima obrnen v ogenj, to mu je najljubše, njegova žena molči in ziblje dete, Jaga blebeče, otroci skačejo, konj se pase po taboru. Oh, kako dobro jim je tam, če prav nimajo kruha, pa so svobodni! Ko bi jih mogel vsaj videti...!«

Motrunino okó se je zdelo, da je popolnoma prošnilo ciganovo obličje in prečitale njegove misli, kajti sirota je huje in huje žalovala, Tumri pa strašneje in očitneje besnel.

Bog sam védi, koliko je bila ura po noči, ko sta napósled o gasnočem ognji lêgla spat; cigan se je zavil v plahto (ruho) in pokril je glavo, češ, takisto ne bode videti, da ne spi.

Ni mu dala spati vroča želja, da bi vsaj z daleč videl cigane, a boj s strastno zahtevo v človeku, ki ni umel se krotiti, izpremenil se je v kratkem v besnost in vročico. Utrujenost po delu mu je zapirala oči, ali ciganje so ga vabili k sebi; zaspal je, podremavač, budil se, ječal, razgrebal črne prsi — in napósled se mu je čudno godilo: ni spal, ni bedel.

Posebne duševne sposobnosti v človeku često vzbujajo nenavadne moči, jačijo ga, vzvišujejo na kvar vsemu organizmu, ki se čudovito izmuči s poslušnostjo njegovih misli: taka bolezen trpinči teló in časih duhá posegáče do nenavnadnega vzleta . . .

Kadar je bil zaspal Tumri, čutil je, kako se ga je polastila neka neizrečna moč, vstal je ves potan in krenil na ravnost k durim.

Motruna ni še spala; poslednji ognjeni plamenček je osvetlil cigana, nesrečnica se ga je prestrašila, ni se upala dihniti, niti vskrikniti, ni zadržati ga. Sklenila je le roci in sklonila glavo, samó da bi ga ne videla, tako je bil strašan.

Zdelo se je, da je Tumri velikan, tako ga je bil vsklonil nevidne moči vpliv: lasje na glavi so mu vstajali in se jezili, oči je imel negibljive, osteklele in uprte v slop, obrvi namrščene, a po vsem njegovem telesu je plala tako neukrotljiva volja, da soproga niti pomislila ni, naj bi ga ustavila s svojimi solzami.

Po rebrenicah lesenega mostovža je krenil k vratom, doteknil se jih, odprl, pustil odprta in izginil v temi.

Motruna je vstala s postelje in drhtela vsa, hotela je videti, kaj stori; ker je mesec svetil na dvorišči, videla ga je, kako je šel iz kočé: ni se ustavil nikjer, temveč obrnil se je k pokopališču in neprestano korakal dalje po nenavadni poti, izginil, kakor kaka prikazen, in kakor blisek — naravnost po cesti šel za neznano svrho.

Hotela je iti za njim, ali zapustile so jo bile moči, do cela se je bilo zmelo v nje glavi in v srci; segla je le za prsi, stopila in se zgrudila na prag. Tumri ni mogel slišati vskrika, ki se je bil privil iz prsi, daleč je bil že.

Hitel je, kakor ptica, gnal se, kakor zvér, da sam ni védel, kam ga pelje želja, ki ga je vladala: preskakoval je mogile in križe, padal čez rove, dokopaval se na gričke, komaral čez jarke, a njega stopinja je bila tako varna, noga tako krepka, sila, ki ga je vodila, močna tako, da nič ni moglo ustaviti ga. Nobena zapreka ga

ni zadržavala ni na hip: lomil je grmovje, razbijal suhe zemlje grude, teptal po bodličji, pa ni čutil, da mu kri teče iz prsi in iz nog.

Napósled globoko v dolini pri lózi zatrepeče rudeča lučica, cigan se zdrzne in pospeši bég.

Mesec je priplúl izza oblakov in z novim čarom obogatil čudno sliko, ki se je bila razprostrla pred oslep-ljenimi ciganovimi očmi. Noč je bila topla in mîrna, veter toliko da je igral s travo in z listjem; nebó je imelo temno sivo barvo, pisali so ga oblački — beli, kakor volna. Na dnù širokega prekopa (Graben), ki je objemal tri strani lesa, videti je bilo v senci majhno cigansko ležišče, ogrevalo ga je le jedno ognjišče.

Zavoljo jasnega dima in plamena so po tleh ple-sale nekake črne podobe, kakor duhovi: tù so zaslanjale ogenj, tù se skrivale zánj. Bližnji del lesa je stal v ognjenem svitu, odseval je čudno v črni globini ob lózi. Vsaka veja se je svetlikala, kakor da je z zlatom oblita, in videlo se je, kakor da poskakuje, da gine v tisoč in tisoč podobah in da miga z drobnimi listki svojimi...

Ali Tumri ni videl ničesar in žuril se je, čim bolj se je bližal šatoru, bežal je, kakor strela, planil je v ciganski tabor.

Ustavil se je pred ognjem. Videti je bilo, da se probuja. Vskriknil je presunljivo, stopil nazaj in nesvesten padel na zemljo, kakor drevó, ki ga podere vihar.

Po svojem odhodu iz Stavišča je tolpa, ki je Apráš bil ji vodnik, prepotovala velik kos svetá in doživela razne dogodke; morebiti je slučaj, morebiti Azina volja zopet privédla jih v to krajino. Mlada ciganka je umela vse vladati tako, da če prav je stari cigan bil oprezen voditelj — da je Aza sáma vodila njega in tolpo.

Kdo vé, kaj se je godilo v srci divje ciganke! S kratka: ciganje so zopet bili prišli v Stavišče. Morebiti je hotela videti Adama? — Ali bi bila morebiti rada védela, kaj se je zgodilo s Tumrim?

Po njegovem ubegu, po odhodu iz Stavišča se je Aza močno izpremenila, ostala ji je prejšnja čilost, ali pustila jo je veselost, bivanje v grádu jo je naučilo hre-peneti po obleki in gizdavosti, ki je bila spoznala jo v njem.

Neprilično ji je bilo v prejšnjih záplatah: v gati (trdi srajci), v urakha (plašči) od preprostega hasika (sukna); hotela je belo pohto (platno), krasne bucake in blesek, ki je tako pristojal njé temnim lasem in temnim očem.

Še je znala od ničesar delati obleko, ograçati se s preprosto plastó (odejo), dičiti se s pôljskimi cveticami in s snažnostjo nameščevati blišč; ali vzdihala je po svili, ki je bila toliko pustila je na Adamovem dvoru.

Često ji je na misel in na jezik prihajal Tumri, češče, nego je hotel Apraš, ki je spomin na ubežnika gnal mu kri v obraz; govorila je o njem, zato da je dražila dáda sa (očeta, tako so rekali Aprašu) in da ga ni zabila; vsekako se je videlo, čim dalje so šli, tem češče in nepokojneje je izgovarjala njegovo ime. Pričkala se je s ciganom vselej, kadar koli je trdil, da z ničimer ni bilo mogoče zadržati Tumrega, očitala mu je Aza, da so se ga iznebili s krutostjo in ker so ga preganjali.

Aza pa se je rotila in prerokovala je, kakor ciganka, kdor je spoznal blodeče življenje in njih tabor — da ne vstraja v koči, niti ne na kmetih, in da se gotovo še vrne k njim.

»Kadar nas opazi, kadar zaduha ciganskega tabora dim, strgal se bode, če prav z verige, in pridere!«

Na svoji poti so ciganje hodili od sêla do sêla, od mesta do mesta in podkávali so konje, lečili, védeževali, beračili, Aza pa, vélika vražarica, vabila je povsodi mladezen v šator z mičnostjo obličja svojega in s čarom temnih svojih očij. A kakor prava Evina hči, vesela je bila tega, če je za njo vlekla se kita sužnikov, ki je, če ni zmogla jih s prvim pogledom, ozrla se vánje drugič, tretjič, vabila jih s smehom, z migljaji in obeti — z raskošjem, ki, žal, tolikokrat vara! Ali nihče ni užil ničesar drugega, nego le njé pogled, nasmeh, njé obet; kadar je sužnik zvezan ležal ciganki pred nogama, obračala se je od njega in zaničljivo in osvetljivo se mu smijala. Njé srce je bilo kameneno, ni se dalo pregovoriti zahtevam in prošnjam kogar koli.

Dan na dan se je večala njé mičnost, dan za dnem se je utrjevala v tem satanskem rokodelstvu. Stare babe

so jo bile naučile španjski plesati, a lepa ciganka je znala o ljubki preprosti drómlji s koscem platna v roci kazati mične prizore. Človek bi bil dejal, da skakajoč s svojimi gibljaji igra žaloigro, ki se dviga k nevidnemu vzoru, razvneumlje zánj, hrepeni po njem in se razvija v meglah in oblacih. Časih je plesala veselo, svobodno, kakor pravo cigansko dekle, in smijala se je temu, ki je kdaj skrit stal pred njo, ples je odnehal, pričal tožnost, a zopet je silneje jo sukal, dokler se je ni polastila neka besnost, strast, ki se je končala z onemoglostjo, kakor s smrtjo, polno tajnih želj.

Ta ples so prihajali gledat mladci, starci, pa tudi ljudjé, ki jih je iz početka gnala le zvedávost — ki je skoraj po tem sežigala jih strast. Aza je dan na dan proslavljala se po mestih, s plesom svojim služila več, nego Apráš s kládívom in nákovalom. Stare ciganke, zlasti Jaga, ki ji ni zastonj tega imena dal ogenj (jag), videle so v Azi bodočo podporo, prerokovale ji veliko srečo in hodile krog njé, kakor krog svetle kraljice. Apráš jo je gledal oblačen, ali z gorečim očesom, oblačil jo je, negoval skrbneje in skrbneje, posebno kar mu je bila umrla molčeča žena. Ta uboga ženska, kakor bi bila čakala, da ji od prsi pade poslednje dete. Ko se ji je bilo zmuznilo raz koleni in ni več máterinih žrtev potrebovalo življenje njegovo, nagnila se je — in umrla je molčé, brez vzdihá, kakor je živela. Na poti jo je bila smrt zalótila, na razpótji v tožnem smrekovem lesu, a cigan jo je kar tam pokopal in mogilo naredil od samega vejévja. Žalosti ni bilo videti nì na njem, niti na otrokih, bolj so se čudili, nego žalovali, ker jim je bila mati umrla, tudi stare babe niso žalovale in ostali tabor ne; videlo se je, da ni bila njih krvi, rekali so ji gadzi (tujka), dasi je mnogo let preživela v njih družbi.

Babe so jo položile v jamo in šepetale so neke neumljive besede; Apráš, ki je bil izročil jo zemlji, godrnjal je nekaj in jo zavil v široko plahto, ali nì solza ni kanila ciganu iz očesa. Le najmlajše dete je pribežalo pred jamo, a ker je videlo, da mater pogrezajo vánjo, iztegnilo je ročici proti trupu, nagnilo se in padlo ji je na prsi, ki ni moglo več obuditi jih. Apráš je šinil za

njim, potegnil ga iz jame in osnažil, in skoraj je zemlja krila nesrečne žene truplo.

Po njé smrti je bilo kazno, da skleplje Apraš vzeti Azo za ženo; po nekolikih mesecih ji je povédal svojo namero, ali Aza se mu je nasmijala in ponosno stresnila glavo.

»Kaj ti je prišlo na um?!« — začudila se je, »ali si ovrtoглаvel, d a d o s? — Saj bi jaz lahko bila tvoja ciaj (hči), in ti oče moj! Ti si star, jaz sem mlada, a nečem biti ciganom daja (mati), niti móžu sužnja.«

»Saj vidiš« — opomnil je Apraš mračen, »da je ni, ki bi mi bila soproga.«

»Vzemi kako staro žensko: ugajala bode otrokom, pa tudi tebi nad mero.«

»Aza, ti véš, da jaz črtim zaničevanje«.

»A jaz se ti posmehujem« — dejalo je dekle, smijalo se in mu kazalo bele zobé, »ker si vreden zasmeha. Izrúj si pest las in preštej med njimi sive: najdeš jih v pesti več, nego li imam jaz let; ali bi prijalo to nama, da sem tvoja?«

Še nekolikrat jo je Apraš napadel s to zahtevo, ali vselej mu je takisto odrekla. Stare ženske, Azine prijateljice, branile so dekliča dobro vsake sile, a ko je bila vstala vojska, pomagale so ji vsaj s kričem. Apraš se je hudoval, žilil, grozil, ali ni si mogel pomoči. Ko se je bil uveril, da ga Aza véde k Stavišču, na stran, kamor jo je vlekel spomin na pana Adama in mladega Tumrega, razbesnil se je, ker je bil spoznal njé namen, ali sam ni mogel, če prav je bil voditelj, protiviti se vsi tolpi, ki je vladalo jo dekle.

Čim bliže so bili vasi, tem resnejša je bila Aza, zamislila se je, in že obleka je pričala, da je hotela biti lepa, ali panu Adamu, ali Tumremu na ljubo, tega ni védel nihče. Apraš se ji je grozil, Aza pa se mu je smijala.

Napósled so skoraj po noči prišli v Stavišče. Ciganka je hotela, da bi se utaborili na znanem prostoru na ledini; ali d a d o s se je protivil, ustavil je verden v pusti dolini in se utaboril.

Aza je takoj hotela teči v vas, toda Apraš je stopil pred njo s sekiro in se ji strašno nagrózil, če se le gane

z mesta. Stare babe so se vse z Jago na čelu po robu postavile vodniku, nastal je brezkonečen vrišč, vsa jata z otroki vred je rajša Azo slušala, nego li njega, toda prestrašeni kovač se je udal takšni oblasti, sekira mu je padla iz rok, deva pa je gôri in dôli ga pogledala z zaničljivim očesom in vskliknila:

»Ne pojdem, zato ne, ker nečem iti; pojdem pa, kadar se mi zljubi! Čuj, Apraš, ne bojim se ni groženj tvojih, ni sekire, niti jeze, vendar po danes nisi več dâd os moj, jaz ne tvoja ciaj, midva sva tujca! Idi, če hočeš in kamor ti je drago, moji ljudjé me ne zapusté!«

Cigan je skrivénčil ustni, zabliskalo mu je temno okó, zamolčal se je in odstopil.

Kaj se je godilo v srci vodnikovem, ki je bil izgubil vlado — voditeljevem, ki mu je bila vlado iz rok izbila poslednja ura, poslednja nada, to je najbrž védela sama Aza bolje, nego li kdo drug. Ves večer je nepremično presedél pri ognjišči, ni žugnil ni, ni ukazaval, kakor kateri teh kraljev, ki nam jih kažejo stare rezbe v razrušinah azijskih in egiptskih mest. Poginil bi bil o ti muki, da more taka bolečina umoriti človeka; ali trézni ga le in mu váruje življenja, zato da trpi.

Aza se je polastila jate in njé vlade, ni ji bil na brigi nihče, zapeljala je voz na pristojen prostor, razstavila ljudi, posódje, razdala večerjo, in kakor na zasméh, ukazala je, naj postavijo skledo z jelom in krajec kruha pred tistega, ki je dosléj bil njegov prvi kos in prvi prostor. Videlo se je, da ciganom ni na misli prejšnji voditelj, in kakor oslabelega leva, doteknil se ga je vsak izmed njih, če ne z nogo, pa vsaj z besedo, kajti Apraš je bil slab, zmagan, po tem hipu je nehal biti načelnik.

* * *

Prav korak daleč od Apraša, sedéčega na podrtnah svoje moči, padel je Tumri nesvesten, ves zaspan, in s svojim padcem je oplašil vso jato.

Aza, ki je bedéla, pobrala je z ognjišča gorečo vejo in prva prihitela gledat, kaj se je pripetilo. Zdelo

se je, da je slutila Tumrega, da ga je pričakala: tako zmagovito ga je pogledala v blede, mrtvi, mršavi obraz, ki ga je bila osvetlila plameneča smrekova veja.

»Res, to je on!« — vskliknila je z navadnim glasom, »védela sem, da pride. Vabila sem ga lê-sem in morala sem ga privabiti. Ali kakov mrlič je to?! — Kakor kako strašilo, takov je! Oh« — vzdihnila je in mu obraz oblivala z vodó, ki je bila Jaga prinesla je v kotliču, »kaj so mi iz njega storili gadzi in ta jasnolasega ši, ki je zavoljo njé pustil Rome in njih življenje! Na obrazu se mu pozná, koliko je pretrpel! Ubogi Tumri! Postal se je, omršavel je, na pol je mrtev! Pretrpel je mnogo!«

Ta hip je Tumri pogledal, oprl se ob lakete in čudno je z očesom svojim blodil po podobah, stoječih krog njega, goreče okó se mu je topilo v krasni devu, ki je stala pri njem in se mu usmiljeno smijala v svoji prirojeni bleskoti, kakor kaka nadzemeljska prikazen. Ta prikazek se mu je zdel, da je njegovo spanje dalje.

»Kje sem?« — vprašal je z glasom — hripavim od prevelike muke, pogledal po Romih in svoje okrvavele prsi, roci in nogi, »ali nisem v koči pri pokopališču, kjer sem légel spat? — Kje je Motruna? — Kdo me je prinesel lê-sem? — Ali je to življenje bilo le sèn?«

»Vse je le sèn!« — odgovorila je ciganka in podala mu čašo vode. »Pij, okrepčaj se in pozdravljen bodi v našem taboru! Poskusil si, kako živé gadzi — poskusil njih srca, srečo: povédi, ali ti je bilo bolje pri njih, ali pri nas?«

»Ali je to sèn, le sèn?!« — čutil se je in si oči začel meti Tumri. »Sèn ni, Janek mi je včeraj pravil o ciganih, ves večer sem se ubijal s tem, da bi uskočil in jih videl, ali légel sem bil v koči na posteljo; kaka moč me je prenesla lê-sem?«

»Moč, ki ptico podi v gnezdo, a zvér v jamo« — odgovorila je Aza in se smijala, »ali kdo pozná to moč, ki je krepkejša od nás, ki vlada teló, pa tudi dušo, in če je treba, muči nas tudi smrtno?«

Tumri je pogledal in se malo po malo izpametil.

»Kje je Apráš?« — vprašal, »kje žena njegova?«

»Žena njegova spi na razpotji« — odgovorila Jaga.

»Apraš pa spi tam pri ognjišči« — povédala je Aza in se nasmijala, »danes je nehal biti naš vodnik! Dvignil je náme sekiro in padel je! Gledi« — rekla je deva, odstopila in pokazala sedečega, »gledi, to je Apraš, ki je mene, pa mene hotel imeti, da bodem njegova žena in sužnja! Pokimaj mu z glavo ali pljuni vánj, ne stori ti ničesar, nehal je biti močan.«

Starega vodnika je bila vščenila beseda, vstal je od ognja, pobral na zemlji ležečo sekiro in vstegel je planil na Azo; ali prednó jo je utegnil udariti, vrgel se je nánj Tumri, oklenil ga, povalil, stopil mu na vrat in sekiro izvíl iz rók.

Njiju oči so se srečale, imela sta krvav pogled, Apraš je zarenčal, spustil roko in povetil oči.

»Res« — dejal je mračen, »brez moči sem! Ne bodem gospodoval vam, pač pa bodem hodil za vašim vozom in slušal. Mirúj, Tumri! Na mrodenora (Boga), na mutesora (smrt), na nasuaora (bolezen), na give-sora (smrt), na ratora (noč) se zaklinjam, da vam ne storim nič hudega. Smiluj se me sužnika!«

Aza je skočila k ležečemu Aprašu in vskriknila:

»Prisezi, prisezi še, prisezi desetkrat in še ti ne bodem verjela!«

Apraš je poslušno začel prisezati.

»Vzemite mu tovez (sekiro)« — zakričal je, »in ezurio (nož) in posléj ne dobodi več v roko tega oródjja! Zahvaljujem se ti, Tumri« — dejala je, »pústi ga! Otel si mi življenje. Vélíki mrodenoro te je pri-vedel lê-sem nalašč na perotnicah srčne tesnôte, zato da bi mene obvaroval. Sédi, segrèj se pri znanem ognjišči in govôri, kaj si pretrpel; da nisi bil srečen, priča blede tvoja busta (obraz).«

»Oh« — opomnil je Tumri in se oprl ob pre-kúcneni kovaški meh, ki ga je pogledal, kakor starega znanca, »ne vém, kaj bi govoril o sreči in ob usodi svoji. Pogubljen je, kdor sreči uteče! Gadzi so uničili mene in ženo, obrali so s počasnim preganjanjem kosti obema, pustili so mi le ogródi, a jaz sem bojeval z njimi. Motruni je umrl oče, jaz sem ga spremil na pokopališče; morali so mi dati devo, živel sem svoji bedi

in njih hudobiji: razven jednega nobeden izmed njih obraza svojega ni obrnil v mé.

»Kaj pa egaši tvoja?« — povprašala je Aza.

»Egaši me je imela rada in še me ima« — odgovoril je Tumri, »ali kaj prijateljstvo pomaga o gládu in sužnosti? Dom mi je bil le rakva in jama, tako dušilno, tesno in neugodno mi je bilo v njem! Okó sem tešil samó s pogledom na mrtvišče, na mogile in gole griče...«

»Ali sta bila dva?«

»Troje nas je bilo z uboštvom, čvetero z gladom vred!« — odgovoril je Tumri in se divje smijal, »petero pa nas je bilo s poštenim Jankom vred!«

»Ali je vendar kdo bil usmiljen?«

»A vi« — pretrgal je besedo Tumri, »kaj se je godilo z vami? — Kje ste bili? — Kaj vas je zopet lê-sem prignalo na srečo ali nesrečo meni?«

»Jaz« — vskliknila je Aza, »hotela sem videti, kaj se godi s teboj. Apraš se je upiral, toda slušati me je moral. Živeli smo, kakor človek živi: dan je bil dnevu podoben, ali vendar so krvni bratje drug drugemu. Zvenélo je nákovalo, dihal meh, delale so roke, Aza pa je popevala in skakala gadzijem za lovi (novce). A zdaj, glej, prišli smo lê-sem napósled morebiti nalašč tebi na ljubav, ali morebiti na ljubav mlademu raju Adamu«.

Nasmijala se je na lahko.

»Kaj dela raj Adam?« — vprašala je, »ali se dolgočasi še zmerom in, ali mu je mladost še tako neprebavljiva?«

»Ne vém tega« — odgovoril je tiho Tumri, »raj se je bil oženil z neko gadzijo, vendar pravijo, da je bila z drugim...«

»A kaj je mogla storiti sicer?!« — začudila se je in smijala Aza, »saj je morala!«

»Odšla sta bila nekam daleč, gospod sam sebi iskat zdravja, in rani (gospé) veselja, pa rani je umrla!«

»Umrla je! Oj, kako je dobro storila!« — vskliknila je Aza in tlesknila, »zopet ga bodem mučila! V grádu je torej prazno«.

»Sam biva v njem«.

»Kaj poreče, ko zagleda staro znanko?!« — govorila je Aza dalje in nasmijala se do sitega. »Jutri, ne kesneje, nego jutri, oblečem se, kakor kaka rani in pobegnem k njemu«.

Pogledala je Tumrega, ki je mračen obračal ugaslo vejo in molčal.

»Pojdem ga mučit« — dejala je in se smijala, »oh, Tumri, da véš, koliko sem že imela gadzijev, kar na prgišča jih je bilo! A kaj so mi darovali, kako so se mi uklanjali! Videti jih je bilo, ko so bégali za Azo, kakor jato šukelov, cinkali so z novci in z darovi. Če sem videla, da ta ali ta izmed njih neče udati se in me le hladno gleda, vabila sem ga, motila in čarala tako dolgo, da sem ga speljala za seboj! Oj, uživala sem — uživala razkošje, ko sem jih zavêdla daleč in razmetála po cesti, kakor obrane kosti!«

Nekaj krutega je bilo v cigankini besedi, in vendar je njé pogled in glas bil čaroben tako, da je Tumri drhtel in ni mogel odtrgati se od njé. Gledal jo je, poslušal in goreč zavoljo dolgega hrepenenja po nji se je ni mogel nasititi.

Krasna je bila pri ognjišči, ali nedavna zmaga ji je dajala nekako važnost in novo moč. Nikdar Tumri ni videl takove!

»Ali zdaj govôri sam o sebi« — rekla je Aza, približala se in dobrikala mu, »o svoji bukuni (o domci), ob egaši (ženi), o svojem življenji!«

»Že sem ti povédal vse« — opomnil je cigan žalosten. »Egaši je dobra in postrežljiva, ali žaluje po svojih ljudeh, ki jih ne vidi, kakor jaz togujem po male (pólji) in taboru. Plače, zmerom plače, ubožica! Moja bukunia, ki sem jo zgradil s krvjó in potom, izgnanka je, stoji za selom zapuščena in gleda na mutesorovo vlast, gadzijem na mrtvišče. Žalost, glad, zima in puščoba kraljuje v nji...«

»Ali ne ječi v nji dete?« — vprašala je Aza zamišljena.

»Ne« — odgovoril je Tumri, »ali kdo vé, kdaj se glas z drugega svetá dá slišati prvič? — Morebiti danes ali jutri...«

»Danes, jutri! Propadel si!« — opomnila je ciganka.
»Kadar zaplače dete, pa na veke obtičiš pri blede svoji
egaši in umori te delo, pa trpljenje«.

Mignila je z roko.

»Idi; omadežanec« — rekla je, »ti nisi več naš!
Idi! Ne išči svobode, ne dihaj zraka pod šatorom; pod
streho bodeš segnil, privezan k slopu! Ti si sužnik, ti
si gadzi!«

Tako ga je preklela, a ni bila jezna, temveč smilil
se ji je, ali Tumri je to prekletstvo čutil v globočini
svojega srca, kakor nepreklicljivo vést. Sklonil je glavo,
počasi vstal od zemlje, ozrl se krog in krog, kakor bi
bil poslovil se od vseh, in še jedenkrat je pogledal Azo.

»Idi!« — rekla je ciganka, »pojdi v kher (domov),
bleda egaši te čaka! Naj se ti srce ne krči o pogledu
na Rome, k njim se ne moreš vrniti več...!«

* * *

Trezen, slab se je Tumri vračal težavno in počasi
po tisti poti, po kateri je bil o snù prišel tako brzo in
lahko. Komaj ste ga nosili ranjeni nogi; glava, težka
kakor svinec, uhajala mu je z vratú, srce mu je časih
búhalo, kakor sto kládív, časih pa je mirovalo v prsih,
kakor bi si bilo hotelo na veke oddehniti.

Čudil se je, ker je bil prebéžal takšno razséžno
daljo, katera se mu je o vrnitvi zdela neprehodna, ne-
skončna; blodil je in iskal ceste, toda ni je mogel najti;
zdaj in zdaj se je ozrl, da bi videl ognjišče, kjer je bil
pustil Azo, pa zopet je s trudnim očesom iskal koče
svoje, mrtvišča in sela — in težko je spoznaval pot.

Veličesten hip je bil to — hip, ko se shaja noč
z dném; ko temôta boj začjenja s svetlôbo; ko se vsak-
danja smrt umiče življenju. Bledeli so ognji na nebu in
mesec se je kazal, bolj in bolj srebern; zvezde so druga
za drugo ginile na nébnem obloku; ponočni oblaki so
zapadali na jedni stráni, na drugi pa so se kopičili
jutranji; ptice, najzgodnejši stražniki življenju na zemlji,
začenjale so s petjem oznanjati vstajenje od smrti.

Drevesa in cvetice so se budile z barvami vred —
cvetice, ki je bila noč pospala jih, dan pa razvil; ne-
katere žejne čašice so že pile roso, nekatere zamudnejše,

ki so bile še v povojih, čakale so toplejših ur. Dolgo časa je trajala tihôta, ki so jo dramile samó ptice s svojimi ranimi pesmami, motili bedéči krokarji, kalil rane molitve šum po lesovih ...

Tumri je šel in se zatekal po potu; njegovih mrtvih zrenic ni odprla ni rožna bliščôba na vshodu, niti sreberna jasnost odhajajoče noči. Napósled je zagledal črne križe po mogilah, ostarele vrbe krog mrtvišča, starega Lepiuka žolti grob in nizki dimnik koče svoje.

Pospešil je korake. »Kaj se godi z Motruno?« — vskliknil je sam sebi, »ali je opazila, da sem odšel? — Oh, kako žal mi je! — Ali zakaj se je poročila s ciganom?!«

Prišel je mimo pokopališča, drhtel je, hitel koči k vratom. Na pragu ni bilo Motruni ... le nenavaden, neumljiv glas se je doteknil njegovega ušesa. Ni bil to glas kake zveri, kakega človeka, kakega duhá, ni bil škrip kakega drevesa, ni cvrkôt kake ptice, niti neumljiv, plakajoč klic, proseč pomoči — klic, ki bi bil v njegovi globini slišal človek razgovor, kake zveri vzdihljaje, ali čutil človeške solze.

Stopil je na prag, in prvo, kar je ugledal, bilo je golo, ječeče dete, ležeče pri Motruni na tleh. Uboga žena ga je pritiskala k sebi in plakala je, ni čutila svojih bolečin, vsa je bila že le mati!

Na pragu je stražil bedasti Janek, ki je dal, da je cigan stopil v izbo, približal se ženi in pokleknil k nje postelji; ali ko se je bil Tumri po nekaj hipih umeknil, da se oddahne in razvedrí, stopil je prédenj pritlikavec.

Začudil se je Tumri, zato ker ni videl, da bi njegov obraz, kakor po navadi, kazal usmiljenost in sočutje, temveč neko hudo jezo in grožnjo.

»Kaj ti je, Janek?« — vprašal ga je in otiral potno čelo.

»Preteti cigan!« — zakričal je pritlikavec in stiskal pest, »kje si bil, potepuh, po nôči, ko je žena ječala, klicala te na pomoč, rada bi bila videla vsaj tvoj obraz?!«

»Ne vém, kaj se je godilo z menoj.«

»Vém pa jaz to! Satan se je bil polastil tebe, sin vražji, šel si plesat s čarovnicami!«

»Oštevaj me« — opomnil je Tumri, »toda vprašaj Motruno, ali sem jaz kriv česa, ali sem šel samosvésten?« Janek ga je resno pogledal.

»Oprezen bodi, cigan!« — nagrozil se je, »šibko človeče sem jaz, ali kakor je Bog gotovo Bog, ubijem te, kakor psa, če ne bodeš vároval žene in deteta!«

Tumri se je nasmijal hudobno in zaničljivo.

»Janek« — vskliknil je, »ali ti se groziš meni?!«

»I črv smrtno grize« — kriknil je pritlikavec, »in jaz utegnem tebi črv biti.«

Po teh besedah je izginil in hitel k vasi, a Tumri se je vrnil v kočo.

Srce se mu je krčilo o pogledu na ubogo ženo, ki je čelo kril ji mrtvaški pot, obličje pa mrliška bledost. Pogledala ga je, kakor bi ga bila prosila milosti sebi in detetu. Tumri je čutil, da je krivičen, dasi ni védel, kakšna moč ga je bila pehnila v greh, in pokleknil je k postelji.

»Kaj se je pripetilo? — Kako je bilo to?« — vprašal je, »nisem te pustil samosvojno!«

»Vidi se, da te je čarovnica zavêdla« — opomnila je Motruna s slabim glasom. »Spéč si se dvignil, pobegnili, hotela sem iti za teboj, toda padla sem. Ne vém, kaj se je godilo z menoj in kdaj mi je Bog dal dete... Ko sem bila spregledala, opazila sem na pragu usmiljenega Janka, ki me je, zdí se mi, od praga prenesel na posteljo...«

Tumri se je ozrl v ječeče dete in njegov duh je preletel dolgo vrsto bremén in dolžnosti, ki so se s tem detetom vred bile porodile njemu. Dva se nista lahko živila, trijém je pretila smrt. Treba je bilo pomoči oslabei Motruni, preskrbeti ji živeža, otroku pleníc, sluge v koči in kruha!

Da ga prisluzi, moral bi bil ženo pustiti sámó, ker ni bilo nikogar na postrežbo prve dni njé slabósti.

Cigan se je prijel za glavo.

»Ne vém modrega svéta sam sebi« — opomnil je glasno, »vaščanov nam ne bode hotel nobeden pomôči, jaz sam pa ne zmorem vsega, dovoli mi, da pojdem in pozóvem ciganko Jago!«

Po teh besedah se je dvignila Motruna in pritisnila je dete k sebi.

»Ali ciganko?!« — vskliknila je, »oh, nečem je, nečem, prebodeva brez ljudske pomoči. Ciganje bi me otrovali, vzeli bi mi dete!«

Tumri je zgenil z ramenoma.

»Ali nisi ciganova soproga?«

»Sem, toda bojim se! Smiluj se me!«

»Ti bodi sama sebi usmiljena!« — kriknil je cigan, »saj pogineva, če nama nihče ne pomore prve dni!«

»A Janek...?«

»Tebi je treba ženske pomoči.«

»Jaz vstanem, vstanem« — jela je naglo govoriti Motruna.

»Ni mogoče, nekoliko dnij moraš ležati... Vendar kdo postreže tebi in detetu? — Kdo te nauči, kako moreš streči mu?«

Motruna je molčala, ali obraz, njé nemirnost je kazala, da je ne zapusti bojazen, sama ni védela, kaj bi začela.

Hotela je poskusiti, bode li mogla vstati, toda omahnila je nazaj na posteljo in bolešno vzdihnila.

Tumri je sedel pri nji na tleh, uprl je okó v otroka in mater in ostal nepremičen, nekako nemo obupen.

V tem se počasi odpró duri. Motruna je pogledala in se zdrznila, ko je bila opazila strašno lice stare ciganke, stoječe v veži.

Bila je to stara Jaga, ki jo je, ne vém, ali rado-védnost, ali kakšen drug čut prignal takoj za Tumrim. Ta nekazna baba je vsakoga znala ostrašiti z izrazom temnih svojih očij in s smehom strhlega obraza. Nje črna, ogoréla polt, v zlepljenih kosmih kavranji lasjé, razpuščeni po čelu in obrazu, namrščeno lice, brezzóbé čeljusti in plenéče ptice pogled — zavoljo vsega tega je bila vzor starega vidma v narodski basni. Omazana gata (košulja), razdrapana sokha (suknja) in plahta na glavi, to je bila vsa njé obleka, izpod katere so gledala gola ramena in vele prsi. Zgrbljena se je opirala ob grčasto palico, vlomljeno nekje v lozi, in z razcep-ljenim koncem, ki je pričal njé dolgo rabo.

Ozrla se je po koči, nasmijala in stopila v izbo, vedóča, da je potrebna tukaj. Motruna jo je pogledala, potlej pa je zgrabila dete in se tresla, a Tumri se je dvignil in stal je in se čudil, ker se je tako nenadoma prikazala ta, ki je njé ime malo prej imel na jeziku.

Kadar je bila Jaga stopila na prag, preletela je po ciganski navadi z očesom vse kote po izbi, preštela lonce in pohišje, ocenila je cigana Tumrega bedo in videla, kaj ima in ob čem živi.

Počasi, kakor mačka, ukradla se je k postelji.

»Čakaj« — odgovoril je Tumri jo ciganski, »egaši se te boji, drhti, plače; stopi k durim!«

»A zakaj se boji tvoja gadzija?« — vprašala je Jaga in sédla na klop pri pragu, »ali ni ciganova žena? — Ali nismo sami svoji, sorodniki? — Jaz bi ji pomagala dete oskrbljati, saj ga, kar vidim, usmrti s poljubci in obimki svojimi, pomagati pa mu ne zná. Saj to je življenje moje! Daj mi, mrodenoro, da bodem živela še toliko let, kolikor sem Romom in gadzijem detet spremila na svet!«

»Ne boj se, draga« — začela je vaški, ali slabo govoriti, trudila se je, da bi bila pomilila hrípavi glas in ponéžila smeh, »saj so visoki gospodje in gospodarji — dà, plemenitaši tolikokrat iskali Jagine postrežbe! Jaz umejem na skrbi imeti take otroke; to je najbrž prvo tvoje dete, a ti revšče umoriš z veliko svojo ljubeznijo.«

Vstala je in hotela približati se, pa giblaj Motrunin, ki je otroka še krepkeje pritisnila k sebi, razodel ji je, da neče nikakešne pomóci.

»Čuj, Jaga« — izpregovoril je Tumri, »moreš mi drugače pomóci: zakúri ogenj, pristavi vode in prirédi kaj, da bomo jedli, saj si tudi ti lačna, mati je lačna, jaz ves dan nisem vžil ničesar, in detetu bode tudi treba nečesa . . .«

Staruhi je to bilo ugodno, močno je želela ogledati vse kote, in kjer bi se kaj ponudilo, da si to ali óno prilasti po ciganski navadi; takoj o prvi besedi je raz sé vrgla plahto, palico postavila v kot in zavihala raztrgana rokava.

»A kje je ogljije? — Kje voda? — Kje shramba za jedi? — Ali imata mleko?«

Tumri se je prestrašil tolikih potreb ob jednom.

»Ali ogljije? — Poišči v pepelu, tam ga mora biti nekoliko; in voda? — Pogledi v védro... v shrambi ne najdeš mnogo, mleka pa — mleka nimava!«

»Kako je to, da ne?! — Ali nimata koze?« — vprašala je ciganka.

»Ni koze nimava!« — vzdihnil je Tumri.

»Uh, slab gospodar si!« — nasmijala se je Jaga in razgrebala pepel, »pozná se ti, da si slekel cigansko kožo in izgubil ciganski razum! Tako dolgo že si tù, pa ni koze nimaš! Pa jih toliko blodi po graščinskem pôlji, saj tudi lê-sem zablodi katera! Haha, ali si se tresel, da je ne bi spoznali, saj bi jo bil lahko zamenil na semnji, slab gospodar si ti!«

»Kaj naj storim?« — vprašala je, »od kodi vzamem pripravo? — A vode ni domá ni kaplje!«

»Pojdem jaz pónjo!« — ponudil se je Tumri.

»Ne hôdi, ne puščaj mé sáme« — šepetnila je Motruna.

»Po vode pojdem jaz« — dejala je Jaga.

»Ali véš, kam?«

»Oj, ni me treba učiti, kamor vódi najglaje shojena pot, tam je voda gotovo! A če kje srečam kako kozo ali kravo, pomolzem jo sáma, daj lonec sémkaj!«

»Jaga, ne bode prav to!« — opomnil je Tumri.

»Ali se vama ne godi slabo?!« — dejala je ciganka. »Kaj je bolje, poginiti za gladom, ali na véšalih gugati se? — Menda je oboje tisto; dàj sémkaj lonec!«

Jaga je hotela oditi, kar se prikaže Janek, prinesel je mleka, kruha, žbanjo vode in culico kaše, le odtrznil je duri, darove svoje porinil v izbo, ni črhnil ni, temveč pobegnil je zopet nazaj.

Jaga je pograbila vse, toda culico je najprej sáma sebi spravila v nádrije in se zvirala, kakor da mleko preliwa, zato da bi ga segrela, kar je najhitreje mogoče. Te kradeži nista videla ni Tumri, ni Motruna.

Po ti dôbi je starúha gospodinila Tumremu v koči, kjer se je vdomačila, vidéča, da je potrebna.

Že je bil dan jasen in peklo je solnce, ko je bila Aza vse razredila v taboru in voditeljstvo oddala ciganu, ki je bilo ime mu Puza. — Čutila je, ker je ženska, da ni kós načelništvu, in jela se je odpravljati na dvor. Puza, ne več mlad cigan, tršat, majhen, grd, ki je doslēj bil Apraševa žrtev in njegov mučenec, pripravljal se je na vrnitev zdaj, ko je bila nenadoma nánj prišla vrsta, da bode ukazaval. Aza ga je bila nalašč odbrala, uverjena je bila, da bode oprezen in da muči neprijatelja.

Jata je rada vsprejela novega dadosa (oče) volitev in poslušna je bila ukazom njegovim, Apraša pa ni vprašali niso, ali mu je to po gódu, ali ne.

Mlada ciganka je stopila v šator in jela oblačiti se brez velikega premisleka in računa. Izbrala je, kar je imela najlepšega, najpraznejšega, o čemer je védela, da ji najbolj pristoja, in ko je bila vsa skopala se v potoku in splela črne lasé, ki je njih težo komaj nosila glava, oblekla je šito prkalovo srajco, déla náse nekoliko vrvic koralj in jantarov, cvetličasto krilo, svilen predpasnik, rudeče šit kaftan (životek), po vrhu pa tenek robec, ki je umela zložiti ga v gube, kakor umetelnica.

Belo platno in obleka s krasnimi barvami je nenavadno vzviševala mičnost njé ogorélega obraza, ali svežega in rudečega, zobje so ji lesketali, lesketala ji je belina v očeh tako, kakor sneg. Izpod temnih, dolgih vejic, ko je z ognjenim očesom bila pogledala se v razbito zrkalo, splaval ji je smeh po ustnih.

»Pogineš, raj, pogineš v teh očeh!« — vskliknila je sama sebi, »spalim te, da bodeš, kakor ógel, oj, spalim te! Da si kamen, plakal bodeš!«

»Zakaj so mi človeške solze tako sladke?« — vprašala se je zamišljena, »ne vém; ali kadar jih ugleдам, kadar slišim vzdihe, zgrabi me želja, da bi mučila in morila, pobijala in sužila, kakor plenéča zvér. A vendar« — opomnila je sama sebi, »da mi Tumri zaplače tako, zaječi, pohitela bi, da bi ga morebiti obvarovala, in bila bi se s tistimi, kateri bi krivi bili solz njegovih. Tumri, Tumri! Ali ni več cigan, poročil se je z bledegašijo; Aza pa mu ni mila. Včeraj je bil vendar prišel! Oj, gledal me je! A kako se je uprl Aprašu!

Kako se je zdelo, da hrepeni po meni! Ne« — stresnila je glavo, »Tumri je meni izgubljen... pojdem mučit raja Adama!«

Zopet se je pogledala v zrkalo. Krasna Aza je pobegnila iz šatora, a vse stare ciganke, ki so jo videle tako oblečeno in krasno, smijale so se ji hudobno, vedoče, kaj pomenja vse, Apraš pa, ki je z daleč videl odhajalko, dvignil se je in do krvi vgriznil v ustno.

Sáma je mlada deva odhitela proti vasi, dobro je vedela, kod iz njé drži cesta v grad; šla je, kakor hodijo ciganke, ne počasi, kakor hojévajo gadzi, ali kakor bégajo vlačúgarji, katerim zavoljo večnega potovanja življenje gine pod nogo. Naprej nagnena, v robci, s katerim je daleč plapolal veter, zdela se je, da bolj leti, nego po zemlji hodi.

Uprla je okó v nebó, z jedno roko prijala konec zaves, z drugo držala predpasnik in bežala je, kakor besna, popevajoč pesem.

Prikrilila je v vas, ustavila se na hip, zdelo se je, da se na pol spominja ceste, na pol pa jo voha, kajti ciganom ni treba povpraševati, katera je prava pot, potlej pa je odhitela po bregu ob jezeru, po stezici, malo vidni, skozi vrt v grad.

Komaj se je bil prebudil pan Adam, sedél je na mostovži v županu, *) držal v ustih dolg čibuk, ko je, kakor sèn, kakor duh, na stópnice, s stópníc pred njega skočila nališpana deva in se smijala, da ni bilo konca.

»Haha« — vskliknila je in pred njim začela svoj ples z najstrastnejšimi skoki, »raj Adam je kopernel po Azi, Aza pa je hrepenela po raji Adamu in vrnila se je v Stavišče! Glej, zopet sem prišla, da novič poskusim življenje s teboj, da ti ógel vržem v srce in odletim kakor štrk (štorklja)...«

Ni lahko popisati, kako se je otrplega, mladega moža obraz izpremenil o pogledu na čarovnico! Tako je gotovo počasi po strasti — po njé toku in po »geniju« oživela slavna Pigmalijónova podoba. Osteklele oči so

*) Dolga, staropoljska górenja suknja.

mu oživele, razžarile se, usta so se odprla o nenavadnem smehu, čelo je zadrhtelo, kakor mórje o ranem vetru, prsi pa so se hitreje dvigale ...

Napósled je vstal in skočil k Azi.

»Ali si ti? — Ali je mogoče to?«

»Dà, jaz sem, gospodič!« — odgovorila je ciganka, kar oklenila se njegovega vratú in palila ga s strastnim objemanjem.

»Vendar me nisi zabil! A kako si živel po mojem odhodu?«

»Od kodi si prišla?!«

»Padla sem iz oblakov, prinesli so me balvani (vetrovi). S kratka: zahrepenela sem po tebi, ukazala sem, naj obrnejo verden nazaj v Stavišče!«

»Ostaneš li pri meni?« — vprašal je Adam navdušeno.

»Ne!« — nasmijala se je Aza, na láhko porinila ga od sebe in odgovorila, »a ti bi bil moj, raj Adam! Jaz še nisem bila nikogar in tudi ne bom.«

Ali kako je pristojala ji ta oholost!

Ne vém, kako hočete imenovati to: ali ljubezen, ali čudovitost? — Gotovo je, da je prav take strastne zabave potreboval doživeti Adam, zato da je čutil življenje. Ciganka ga je palila z očmi, z besedami, z objemanjem, z obéti, s smehom; trpel je, ali čutil, da živi. Kdo drug, močnejši od njega, ponosnejši, ki bi bil ugodneje vladal samega sebe, prisilil bi bil Azo, da bi bila odšla, ali bi jo bil pustil sam; Adam pa je zavoljo razkošja dal, da ga je mučila, ni se mogel odtrgati od njé, niti zmôči njé neusmiljene vsteklosti. Rotil jo je, kakor satana, toda rad imel, kakor angelja. Aza je dobro poznala svojo moč: uživala jo je in ne uživala. Po dolgi blodnji, po ciganskem živetji je zahrepenela po obilosti, po ugodnosti in ozračji, po oholosti, ki jo je sklepala. Časih se je zdélo, da sredi njé pogreša ognja, ki jo je žgal v prsih, zamišljenost ji je legla na čelo, usta so se nehala smijati; nepremično je po vse ure na mehki postelji sedévala na pol živa, na pol mrtva; pá zopet se je dvignila, pokazala zobé, zablislila z očmi, nasmijala se in začela je svoj strastni ples, podoben divjih ljudij skokom.

Ali v obeh duševnih okolnostih je odganjala Adama in bičala ga z neusmiljenim zasmehom: zdaj z važno zaničljivostjo, zdaj s praznim veseljem.

»Kako bi te mogla imeti rada?« — vprašala ga je, »povédi sam: ali sta dva človeka podobna drug drugemu? — Jaz sem plenéča zvér v pustini, ti si mehkužno, obledelo, mršavo bitje brez moči za pečjó. Združnilo bi te samó jedno objetje moje, spalil samó jeden poljub; in v prvem prepiru, ki se iz vsake ljubezni dviga, kakor pár iz vresišča, usmrtila bi te, če ne z roko, pa z besedo!«

Upokorjeni Adam je molčal, srečen je bil, ker je mogel gledati ji v oči, ki zgovornejših od njih ni videl vse žive svoje dni.

Aza je navadno po dnevi pohajala tabor svoj, ki so ga bili ciganje o ti priliki razložili na ledini bliže vasi in ki je bil v graščinskem varstvu, torej je brez kazni kmetom kalil mir, ali razhajal se po okolici; toda ko se je dan nagibal, vračala se je v družbi stare ciganke k panu Adamu. Dasi je pot ni vodila todi, vendar je Aza skoraj vsak dan hodila Tumremu mimo koče, ki jo je pogledavala z zvedavim očesom, kakor bi ne bila hotela pregledati le njé sáme, temveč tudi nótranje življenje, ki je zapirala ga v sebi. O takih prilikah ji je oči palila strast, jeza, žarljivost in ne vém, kaki čuti še, zmes množnih čutov, ki so srce motili divjemu bitju.

Ko je bila prvič prišla lê-sem, ustavila se je, morebiti zato, da bi preračunila, koliko dnij dela, potú in truda je Tumri moral žrtvovati, predno je postavil le kočó, potlej pa je pokimala z glavo, mahnila z roko in odšla v grad. Po ti uri je skoraj dan za dnevom prihajala mimo pokopališča in koče, ali ker ni smela stopiti v kočó, lovila je z ušesom in z očesom, kaj se godi v nji. Ni Tumri, niti kdo drug, nihče se ž njo ni sešel tù.

V grádu so dnevi izginjali, kakor blisek, v kovačevi koči pa so ginili počasi. Oslabela je Motruna ležala z detetom vred, ki je bala se položiti ga od prsi in od samega straha ni mogla ni zatisniti očesa, da bi bila zaspala. Stara Jaga jó je plašila s svojim smehom, s postrežbo in s pogledom, v katerem je vaška hči videla skritega neprijatelja.

Zastonj je Tumrega prosila, naj bi jo zapodil; lože mu je bilo bliže stare ciganke in smijal se je ženi, njé nepotrebnemu stráhu.

Po nočnem shodu v dolini se Tumri ni sešel z Azo več; Jaga mu je bila povédala samó to, da biva v grádu. Zadrhteli ste mu ustni in obledel je, ko je bil zvédel to, toda vprašal ní o nji ničesar.

Stara ciganka je sáma, nenajeta, dan za dnevom donašala vestí o posebnostih življenja dekličevega, ki je bil, kar je trdila, vánj do dobrega se zagledal gradski gospod.

»Govoré« — dejala je, »ko bi le hotela, gotovo bi se poročil ž njo; ali bedasta raklora (deva) se mu posmehuje, ne mara ga, in misliti neče nánj! Oj, kako je neumna!« — šepetala je, »da je katera druga v njé razmerji, kako bi se okoristila! Res je, da je raj bled, mršav, brez moči, ali živela bi v njegovi družbi do smrti!«

S takim zasmehom je končala tožbo svojo, kakor bi mu bila hotela podati čašo strupa. Ta Jaga je bila grdo bitje, podobna je bila živemu ogródju, v katerem je bila izmed vsega, kar je človeško, ostala samó radovédnost in lakomnost. Na stare dni se skoraj v vsakem človeku prikažeta le-tá znaka človeške samoljubnosti, ki sta prej drugih, pristojnejše predirajočih strastij jedro; ali če se v oslabelem in bolehavem človeku konci življenja prikaže brez studa skopost, lakomnost, nenasitljivost, stori iz njega grdo spako. V stari ciganki je bilo ugasnilo že vse: čút, udanost, vsa néžnost in pamet, toda ker jo je beda mučila vse žive dni, vskipela je v nji do najvišje stôpnje čudna, zverinska, samopašna zveščelost. Brati in stiskati, oboje to je bila jedina skrb Jagina, ki je zavoljo prirojenosti in navade svoje ukradla vse, kar ji je prišlo pred oči. Ní pri Tumrem, sredi bede, ki je bila dan za dnevom očiteja, ni mogla vzdrževati se te kraje, ki jo je védela skrivati; a v taboru je vsak dan káj iztresla iz culice, vredna je bila biča nesrečnica, ki je drugega dné zopet kradla. Pa ne čudimo se stari Jagi: koliko starcev v našem veku bere, stiska, kakor je grabila ta ciganka, koliko drugih izobra-

ženih ljudij ta nagon obrača v neko strast (manija), v grabljivost, v vrtočlavo kopernenje po novcih in imetji?!

Tumremu ni v mislih bil kvar, ki ga je delala mu ciganka, vesel je bil, ker mu je nekoliko pomagala v koči, pa tudi ni videl, kaj se godi krog njega, po vse dni je pri Motrunini postelji presedel na klópi utopljen v nekako žalost, mračen, zamišljen in utrujen.

Kovačnica je bila dodelana, ali nihče ni prišel vânjó, dasi je v ciganskem taboru tudi molčalo nákovalo; ljudjé so hojévali v sosedne vasi, toda živa duša ni zablodila k pokopališču. Da ni bilo Janka in njegove neusahljive pomóči, uboge, kakeršen je bil sam, ali stanovite, ne bili bi nekoliko dnij imeli nič živeža v koči. A pridružilo se je gládu in bedi še tretje bitje, katerega niso mogle živiti osehlè Motrunine prsi.

Tumri je hotel iti v grad, toda ni smel; dvojil je, odlašal dan za dnevom, sedel s prekrižanima rokama in, kakor se je kazalo, čakal smrti ali kakega drugega konca in otrplo bil udan usodi.

Aza je védela vse, pripovedovala ji je Jaga, ki je vsak dan hodila nazaj v šator in se shajala z mlado tovarišico; a dasi je védela, s čim bi pomogla Tumremu, ni storila doslèj ničesar na prid njegov.

»Prav se mu godí!« — izpregovorila je skozi bele svoje zobé in stisnila ustni, »zahrepènel je po beli ženi in po gnusnem življenji v koči, hotel je biti gadzi, Bog pa ga je Roma ustvaril, naj trpi! Življenje je vsajeno globoko, ne sklati ga lahko nì glad, niti bolečina.«

A kadar je šla mimo pokopališča, vendar je vselej mračno se ozrla v kočó.

Nekega dné, ko je pan Adam počival pred njo in čakal, kako novo trpljenje mu izumi neusmiljena ciganka, ogovorila ga je takó-le:

»Čuj, raj Adam, kaj vam je storil cigan Tumri, ker za gladom umira pri vas?«

»Kdo? — Kje?« — povpraša radovèden pan Adam in jame premišljati.

»I, kovač Tumri, ki biva tam pri mrtvišči.«

»Saj sem mu dal ženo, kravo in novcé« — opomnil je pan Adam zehajóč, »kaj hoče še več?«

»Ljudjé tvoji ga preganjajo, nima dela, zamečejo ga vsi, brata in sestre, vsi so zavrgli oba. Bi li ne mogel ukazati, da bodi drugače?«

»Ali naj ljudem ukažem, da bi ga imeli radi?« — vprašal je in nasmijal se Adam, »sáma povédi, ali je mogoče to?!«

»Da bi ga imeli radi, tega ne, vendar da bi te slušali. Ti si gospod, ali bi jih ne mogel pošiljati v njegovo kovačnico, kakor jih pošiljaš drugam?«

»Zakaj ne« — odgovoril je Adam, »toda kaj, pomore to?«

»Poskusi!«

»Če le hočeš, poskusim« — obljubil je mladi mož in ukazal, naj pozovejo vse starejšine, da pridejo v grad drugega dné.

Pana Adama razgovor z družino in z ljudmi je bil redek prigodek. Ker je bil prevolján in premiren, rajši len, nego dobrotljiv, ni brigalo ga prav nič, kaj se godi v grádu, celó ob zgodiščih, ko je vsprejemal starejšinstvo, izpregovoril je malokdaj besedico kateremu.

Razvédela se je po selu vest, da je gospod starejšinstvo pozval v grad. Maksim Lah, Skorobogati in Simijaha, ki so načelovali starejšinstvu, ugenili so lahko, kaj li bode. Zvečer po Atamanovem ukazu so se v krčmi zbrali na posvet.

»Gotovo« — dejal je Maksim, »da se stvar ne tiče drugega, nego cigana samega. Ta vražja ciganka ga je zbôla v okó in priporočal bode kovača«.

»Hohó« — zagrmel je Skorobogati jezen in dvignil roci, »iz te moke ne bode kruha, pomnim jaz pokojnega Lepiuka besede! Ta prítepénec je osramótil vso vas, ker nam je deklíča pobral izpred očíj, pa so se starejšine dogovorili, da ga prisilijo, naj se pobere«.

»Pa je tako dober kovač to« — zagodrnjal je Simijaha in odmajeval z glavo, »kadar je v Rudni, če prineseš lémez, ali ojésni oklep, ali sekiro, ali kosó, ni, pa ni delo dokončano, razven če on kládivo vzame v roko. Tudi sem se že uvéril, da dela močno in vestno, kako dober mojster bi bil to!«

»Ali je ta cigan samó na svetu?« --- povprašal je Skorobogati, »živeli smo doslój brez njega, živeli bodemo i poslój, starejšinstvo mora skrbeti za čast in véno biti svoji besedi«.

»Kaj pa gospod poreče?« — vprašal je Lah.

»Ne hojévamo li po stari navadi v njegovo krémo in v málin? Saj kovačnice ni vzel v zakup!«

»Kako si ti moder!« — porogal se mu je Lah. »Nikar né zabi, da bodeš jutri nam na prid govoril tako, če bode treba!«

»Menite li, da ne bi?« — vprašal je Skorobogati. »Uh, koliko je bede! Če bode treba, povém i gospodu, kar je prav«.

»Ne pristojá nam, oče, da bi sodili« — pretrgal je besedo Maksim, »ali je treba sveč pri službi božji. Čegav kvar je to, ker imamo mojstra v vasi, pa hojévamo k drugemu miljo daleč in še več? — Čegav kvar je to, če ne naš?«

»A naših starejšin besede?« — vpraša Skorobogati, »a Lepiuk?«

»Umrí je, pokopan je, naj tihi mir pokriva njegov pepel! Čemú bi ga zvali iz groba?«

Po tem razgovoru je prišlo nekoliko drugih gospodarjev in novič so začeli govoriti o zboru drugega dné, o shodu pri graščáku in posvetovali so se, kako in kaj bi mu odgovorili, da utegne kovača zagovarjati.

Kolikor glav, toliko je bilo i misli; vendar starejši Motrunin brat in po njem večina s Skorobogatim vred so kričali, češ, starejšinstvo ima dolžnost, da je zvesto besedi svoji. Trdokornežev je bilo menj, ali ti, ki so se upirali, kričali so neusmiljeno, pregovarjali omahljivce in glušili strašljivce. Maksim Lah se ni upal žugniti, Lipe, Motrunin brat, ni črhní ni.

Lehko je bilo slutiti, kaj se zgodi na dvoru: bojazljivci da bodo molčali, kričači pa glušili strahopetce in ostali uporni.

Dругega dné takoj zjutraj so starejšine molcé odšli na mostovž v grádu; ali ko je panu Adamu bilo treba stopiti préd-nje, odlašal je, obotavljal se, mučil s samim premišljanjem, kaj bode govoril in kako se pričkal, da je zadržal jih, ko so čakali do polu dné. Napósled je

prišel, prinesel ugaslo lulo in uljudno pozdravil ljudi svoje, ki so pokorno in mirno čakali gospodove besede. Ni se predrznil, da bi bil takoj razodel zahtevo svojo, ki jo je imel na umu, temveč začel je govoriti o dobri letini, o setvi in gospodarstvu, napósled pa je razodel se:

»Poslušajte, gospodje starejšine! — Zakaj li preganjate ubogega cigana kovača, ki je potreben vam, in zavoljo kakih bedastih predsodkov mu ne dajete dela? — Postavil je kočo, kovačnico, vdomačil se je, toda živa duša nehče govoriti ž njim, nì živeti ž njim vred!«

Skorobogati se prikloni:

»Da resnico povém, jasni gospod, mi ga nismo pozvali; vdomačil se je tù, ker je hotel, a ker je starejšinstvo sklenilo, da mu ne bomo dajali dela, ni storilo tega, da ni védelo, zakaj.«

»Kakšen povod pa imate?«

»Povod je Lepiukova hči, ki jo je cigan vzel za ženo z nekako silo, proti očetni volji. Ali ni to sramôta nam? — Pobratil se je z nami po sili, mi pa nečemo ž njim imeti nikakeršne dotike. Pokaži komu prst, pa te zgrabi za celo roko; ciganje nam utegnejo pobrati vse hčere, a Stavišče vendar ni ciganska očetnjava.«

Pan Adam je Skorobogatemu pogledal v obraz in ni védel, kaj naj začne dalje.

»Ako pa bi jaz vas prosil zánj?« — vprašal je.

»Boljše bode, če tega ne storite« — odgovoril je Skorobogati, »naj se cigan pobere, kamor hoče; svet je velik, žene pa mu tudi ne vzemó nikjer.«

»A da jaz želim to?«

»Ne zahtevajte od starejšinstva svojega tega« — vskriknil je starec, »ne smete zahtevati sramôte naše!«

»Kakove sramôte? — Mnogo ciganov se je poženilo po vaseh, vdomačilo po njih in vzelo sêlske hčere.«

»Res, vendar dovolili so kmetje, pa ne očetni volji navkljub« — odbil je Skorobogati in stresal glavo, »zlo je zmerom zlo!«

»Govorite, kar hočete« — godrnjal je pan Adam, »ali prav ni tako. Razsrdili ste se; skarali, toda že je čas, da bi prizanesli in zabili razpor.«

»Lepiuk ne živi, vendar samó on bi mogel prizanesti; te pravice nimamo mi starejšine, niti je nimata brata«.

Ker je Adam videl in čul, kako se je bil uprl Skorobogati, obrnil se je v Motruninega brata, stal je ob stráni z rokami na prsih prekrižanimi in videlo se mu je, da je odločil ostati zvest uporú svojemu.

»Vsemu temu si ti povod« — ogovoril ga je, »ti si zapeljal starejšinstvo; po vzgledu tvojem mi delajo upor, ali pomni, da slabo končaš s tem!«

»Kakor je drago milostnemu gospodu« — dejal je oholi Maksim, »starejšine imajo svoj razum, naj govore, kar hoté, a midva zvršujeva le očetno voljo, Motruna je hotela imeti cigana, grad jo je omožil ž njim, midva nisva ugovarjala nič, bratila pa se ne bodeva ž njim...«

Pan Adam ni imel dovolj moči, da bi se bil še dalje upiral starejšinstvu; hotel je le zadostiti obetu, pričakoval pa ni mnogo prida od svojih besed.

»Nu« — rekel je oblastno in resneje, »nečem slišati vaših povodov; dosti je, da mi ni po godu, ker preganjate ubogega kovača. Ukazujem, da se tega odkrižate!«

»Ukazujem vam to!« — rekel je zopet in izginil.

Starejšine so se spogledali o zaničljivem nasmehu, poklonili se, opomnili niso ničesar, temveč razšli se malo po malo.

Aza je skozi okno poslušala ves razgovor. Videla je, kako se vèdejo možjé in gospod; ali kadar se je bil pan Adam vrnil zmóčen zavoljo neugodne svoje obravnave, jela se je smijati na vse grlo.

»Oj, kako si strog!« — vskliknila je in legla po blazinjaku, »kako si strašen, kako se te bojé ljudjé! — Zdaj pa sem krepko uvérjena, da se bodo kar zgrinjali h kovaču, haha, korenito si jih zdelal!«

Adama je polila rudečica.

»Kaj hočeš več« — zagovarjal se je, »storil sem, kar je bilo móči, ali to je samoglav národ! Ali mu pa moreš zameriti, ker hoče o takih okolnostih imeti voljo svojo!«

Zaničljiv pogled je bil ves odgovor cigankin, ki je vstala, ogrnila se z robcem, nič poslovala od pana Adama in odšla je iz grada.

Po navadi je ubrala pot h koči tovariša Tumrega — in ko se je bila ji približala, začela je počasneje stopati. Okó se je srečalo z durimi v koči in mnogo hipov je bila zamaknena vánje; zaiskrile so se ji oči od nekake jeze, želje in nekovega očitka. Stopila je hitreje naprej, ustavila se, videlo se je, da premišlja, ali bi stopila v kočó, ali ne; o tem je cigan iz veže prišel bled, oslabeled, a ni je opazil, ustavil se je na pragu.

Hoja, obraz in podoba — vse je kazalo, da ne vé, kaj dela; prišel je, morebiti mu je bilo zraka zmanjkalo v izbi, da ni imel nič več sape; ustavil se je bil, ker menda mu ni bilo treba iti dalje, pa saj mu je bilo jedno: hoja naprej, ali ostanek domá. Roci, oslabeledi in povešeni, glava, zlezla na prsi, razmršeni lasjé na nji, na pol odprta usta, obledela lica, ugaslo okó — vse je delalo ubožca jednakega bolniku, ki je vstal iz postelje po dolgi, hudi bolezni.

Aza, ki je ni videl, uprla je vánj pogled radovédna, gledala je iz njé očesa nekova radost, pa tudi usmiljenost. Stopila je še nekolikokrat naprej, pa še je ni opazil; napósled je njé senca zalótíla cigana, začutil je, da se nekdo bliža, in malo po malo, hladno je vsklonil glavo.

»Tumri, ali si ti?« — vprašala je Aza, »ali si bolan?«

»Bolani!« — odgovoril je cigan.

»Jaga mi ni povédala ničesar o bolezni tvoji.«

»Ni bilo vredno govoriti o nji« — opomnil je kratko Tumri.

»Ali bi ti mogli pomôči?«

»Oj, nikakor!« — odgovoril je cigan in se trpko nasmíjal.

»Ali nikakor ne? — Zakaj li ne?«

»Zato ne, ker sem bolan in ne bolan, to je bo-lezen, in beda, in glad, in obupnost, in več, nego more z besedo povédati človek.«

Ciganka se je s Tumrim zaplela v razgovor, odšla je polagoma proti taboru, cigan pa ni védel, kaj bi začel,

zato ji je odgovarjal in se vlekel za njo. Šla sta dalje drug poleg drugega molčeč, kalila sta molčanje le s pretrganimi besedami, in cigan ni opazil ni, kako daleč že ima za seboj kočo.

»Pa tvoja žena in dete?« — povprašala je Aza.

»Imata se, kakor se imam jaz!« — odgovoril je Tumri.

»Kaj pa mislita storiti?«

»Kaj bi storila? — Umrjemo vsi trije!«

»Brezumnost!« — segla je ciganka brzo v besedo, »svojevoljno umreti ne morete, pomoči vam je treba iskati. Mutesoro (smrt) ne prihaja na klic!«

»Nam ni pomoči nikakove!«

»A da ti jaz povém kako pomoč?«

Pogledala mu je vprašajoč v oči.

»Ali ti?« — povprašal je cigan nevéno in se nasmijal, »oj, ne dajaj tega, česar potrebuješ sama!«

»A jaz? — Ali pomoči? — Zakaj?«

»Potovarišila si se tako, kakor jaz, z gadzijem, končala bodeš tako, kakor jaz.«

»Ali jaz, pa jaz?!« — zasmijala se je ciganka, »kaj misliš, Tumri?«

»Mislim, kar znam in kar vsakdo vidi, da si tudi uskočica!«

Aza ni ustavila smeha, zgibala je z ramenoma.

»Oj, tebi se zdi« — opomnila je po hipu same nestrpljivosti, »zdi se ti, da je Aza tako mehka, tako dobrovoljna, poslušna tako, kakor ste pokorni vi vsi, katerim mrodenoro ni dal ni volje, ni duha; da je dovolj, naj ji le migne kdo, da je dosti, naj ji kdo le pokaže igračo ali lovi (novce), da gré za komer koli! Kaj je zato, ker hodim v grad? — Dvor me zategadélj ne veže, jaz ukazujem grádu, ne grad meni!«

»A pan Adam?« — vprašal je Tumri in pogledal Azo, »vendar ti je po godu!«

»Blezu tako, kakor ti!« — dejala je ciganka.

»Ali kakor jaz?« — povprašal je cigan in oživel, »kakor jaz? — A kdaj sem ti bil jaz po všeči?«

»On ni bil nikdar mi.«

»Čemú pa posédaš krog njega, čemú ga slepiš?«

»Bivam pri njem, ker mi je dobro v gradu, ugodno, toplo, zato ker mirno živim tam in ne gladujem« — jela je smijati se Aza. »Če more cigan le dan, samó uro odbiti uboštvu svojemu in bedi — koliko dobička je to, kolika dobrota! Ali moreš misliti, da bi ciganka in raklora (deva), kakeršna sem jaz, dobra bila bitju, kakeršno je vaš gospod, utrujen, komaj živ, zdravnika in leka potrebnejši, nego prijateljstva! Oj, Tumri, ne poznaš me še!«

»Časih sem te poznal« — opomnil je cigan tiho in vzdihnil, »ali kdo bi vam bil porok in kdo povédal, kaj bode jutri?«

»Jaz bi vendar povédala, kaj bode jutri, kakovi moramo biti!« — zavrnila ga je Aza in se ustavila.

Že sta bila daleč, sredi poljá, za vasjó, čisto samá; Tumri je začutil zdaj še-le, ko je moral ustaviti se nji na ljubav, da je, ker ni védel, kaj dela, v družbi z devo odšel od kočé, da je Motruno ostavil sámó. Ozrl se je in čudil.

»A kaj bode jutri?« — vprašal je in se po sili nasmijal, »to bode, kar je danes: glad in uboštvó! Vi odidete po širem pfufu (svetu), jaz pa bodem moral tù prikovan umreti«.

»Kdo te sili?« — vprašala je deva, »saj lahko pojdeš z nami vred.«

»Ali jaz z vami vred?!« — začudil se je Tumri, »pa žena...?«

»Odšel bi s ženo in z otrokom vred« — odgovorila je ciganka, »ali nas malo hodi tako? — Česa bodeš dalje čakal tù? — Ali da bi te obsodili in obesili? — Nas še nobeden ni umrl za gladom, tudi ti najdeš svoj kos kruha.«

»Ali soproga ne bode hotela iti!«

»Kàj pri vas vlada egaši, ne dados?« — vskliknila je zasmehljivo Aza, »ali bodeš slušal bedasto ženo? — Udala se je ciganu, naj tudi ide za ciganom, saj je tù nimajo radi.«

»Ne« — opomni Tumri po kratkem premisleku, »jaz ne storim tega!«

A bilo je videti, da nekaj tají v sebi: naglo so se mu zaprla usta, ko je iz njih hotela predreti beseda.

»Zakaj pa ne?« — vprašala je ciganka resno.

»A zakaj ne« — odgovoril je Tumri, žalostno uprl okó vánjo in prijel jo za roko, »morebiti zato ne, ker bi tudi ti šla z nama vred, ali čuješ, Aza?«

»Ali jaz? — Ali sem tudi jaz že ti neprijateljica?!« — vskliknila je deva očitajoč.

»Nisi, toda čas je, da ti povém: ti bi me, kakor tega raja (pana), spalila z očmi svojimi, da bi bil, kakor ogel; ti nimaš srca!«

»Čemú bi ti bilo srce moje?«

»Ali ti vprašúješ, Aza?«

»Vprašúj se, zakaj si se zagledal v blede egaši.« Tumri je povetil oči.

»A ti si poslednji čas kopernela po gadziji.«

»Tako, kakor danes« — zavrnila ga je ciganka, »ali kaj ti je do mene in do srca mojega? — Nisi maral me prej, zdaj pa je prepozno.«

»Prepozno!« — začudil se je cigan in takoj je spustil njé roko. »Oj, jaz vém to, ali zdaj še-le kopernim po tebi!«

»Ali je res, Tumri?« — vprašala je deva nekako zmóčena.

»Ničemurnica, še posmehuješ se mi!«

»Ne, milujem te in le vprašújem.«

Cigan je pogledal jo in se zamolčal.

Molčala sta in šla nekoliko časa dalje, ali v tem sta obraza in misli izpremenila oba.

V Azi je mrknilo zaničevanje in zamislila se je nekako nenavadno; videti je bilo na nji, da jo zapušča moč, da je čut, ki ga je dosléj vladala, zmogel njé sklep; okó se je zaslonilo z vejicami in ustni ste se ji tresli...

Ubogega Tumrega hladnost in omrzlost se je izpremenila v senjarstvo — dà, v besnost, o kakeršni je nedavno po noči dehtel v ciganski tabor. Ni bil to več cigan, ki je odšel iz kočé — ne sam svoj, zmóčen je bil in oslabil. Kar kipele so mu prsi in gorele oči, prestrašila se je Aza, tako se je čutila slabo, tako je zagledala njega močnega — in stopila je od njega.

»Vrni se domóv« — rekla mu je z drhtečim glasom, »pojdi domóv, Tumri, saj se itak še vidiva.«

»Kje? — Kedaj?«

»Ne vém — ne vém...« odgovorila je Aza brzo, hotela je oditi, pa ni mogla, »morebiti danes, ali jutri...«

»A ti pojdeš zopet v grad?«

»Ne, idem v tabor...«

»Ali pojdeš na dvor?« — vprašal je Tumri in izpremenil je vprašanje v očitek, »sram te bodi!« — dejal je, ni čakal odgovora, »čemú ti je to na pol segnilo truplo? — Saj véš, da ni ustvarjeno tebi, a zavajaš ga in mučiš!«

Deva je zgibala z ramenoma, oko se ji je razjasnilo, zopet je začelo paliti, ustni ste se ji tresli od samega ponosa in zaničljivosti.

»A zakaj smo na svétu?« — vprašala je Aza — kakor navdušena, »ali samó zato, da stradamo in se potepljemo, da bolujemo in trpimo? — Ne, védel je véliki mrodenoro, zakaj nas je poslal na svet! Odločil nas je, da pogubljamó, gonobimo, ničimo gadzije; ukazal nam je, naj škodimo jim, naj pobijamo jih! Vsakdo izmed nas stori, kar umeje — zvršuje, kar ukazuje véliki mrodenoro, o tem nam matere pripovedujejo od detinstva in opominjajo, kaj nas čaka. Starúhe védežujejo in strašé z vražami, pobirajo otroke, smrtijo mlade matere, me deve pa jih moramo drugače mučiti! Jaz ga zmučim, zlakotim, otrujem s pogledom!«

Nekov uničujoč nagon in ujedljiva jeza je govorila z dekličevimi usti tako, da se je Tumri skoraj zbal.

»Gadzi naj bi imeli vse, mi pa ničesar ne, le bedo svojo! Zakaj so sami sebi razdelili svet in bogastvo, in zemljo in vodo in zrak? — Tudi nam je bilo nekaj dobiti, tudi mi smo črvi, ki se zajedamo v plod, ki zrno izjedamo iz njega. Naj pogine, naj zadahne!« — rekla je razvnetá.

»Naj gagne!« — šepetnil je Tumri zamišljen, »a vendar, védi, Aza« — povédal je dvoječ, »meni bi se tožilo po njem!«

»Oj, ti nisi več erumanselom sin« segla mu je deva ognjeno v besedo, »ti si gadzi, kar so sami, s krvjó in s srcem, ti si tudi naš neprijatelj; ker jih miluješ!«

»Sanjariš!« — kriknil je Tumri.

Aza se je nasmijala, ali izza njé rožnih usten so, kakor dve vrsti biserov, zalesketali beli zobje, stisnjeni, kakor bi bila ugrizniti hotela.

»Nu, dovolj je tega — dovolj! Idi domóv, sužnik, h koči prikleneni šukela (pes), idi k ženi, gadzi, jaz pa pojdem k svojim!«

Tumri je hotel vprašati, kdaj jo bode zopet videl, kje se zopet snide ž njo; ali ciganka se je spametila in vladala, dvignila, kakor veter, in izginila mu je izpred očíj.

* * *

Na večer je Aza zopet pridehtela Tumremu mimo koče, hitela je v grad. Kaj jo je gnalo tjakaj? — Ali lakota, ali zvedavost, ali morebiti res osveta, zatiranje, — njegov nagon, ki se je časih tako silno oglašal v njé srci? — Kdo vé to?

Pan Adam jo je o vsakem prihodu pozdravil takisto slab, takisto razdražen, koperneč; ali ker po prvem dnevu ni mogel od njé dobiti nič drugega, nego poljub, začela ga je mučiti čmernost in nestrpnost, zlasti kadar je ni videl in kadar je samoval.

»Kaj snuje?« — vprašal je, ko je bila odšla in pustila samega, »ali me hoče okaniti, do céla zmučiti, potlej pa zopet uteči? — Ljudjé se mi že smejajo in jaz ne poznam samega sebe, treba bode dokončati to, ali jo pridržim tukaj, ali pa jo dám pretepsti in izgnati! Dosti je že tega — dosti!«

Skoval je bil pan Adam sklep, ki bi ne bil nikoli uresničil ga, in neprestano je zatrjeval, kakor bi ga bile zanimale besede: dosti je že — dosti!

Ali kadar je zala mladenka, malo žalostnejša, nego navadno, prihitela v njegovo sobo in ko je njé obličje, polno življenja in ognja, zažarelo v ti črni pušči in kadar so njé oči zalesketale, kakor leskečejo oči pleneči zvéri, zabil je pan Adam najslavnejši svoj obet in vès se je topil v pogledih na njé mičnosti.

Aza ni črhnila ni, temveč splavala je na mehki blazinjak, nogi skrižala pod seboj, kakor bi bila sedela na tleh, glavo položila na blazinicó, oči uprla v strop in žedela je tako dolgo zamišljena.

To je Adamu ponudilo priliko, da se je novič ojačil in spomnil na svoj sklep.

»Aza« — izpregovoril je resneje in stopil k nji, »nu, kako bode z nama? — Treba je vendar to dokončati!«

Ali ciganka ni premeknila ni glave svoje, temveč zmerom je gledala v strop in v svesti si moči svoje, odgovorila je hladno:

»Nu, govóri, rada bi zvédela, kako si sklenil, da skončaš to.«

»Kakor ti hočeš, samó da skončava« — opomnil je pan Adam in kazal krepko voljo. »Dosti imam že tvojih prevar in zasmeha tvojega; ciganje naj odidejo dalje, toda ti ostaneš pri meni, ali pa odlazite ciganje in ti!«

Poslednje besede je izpustil tako tiho, tako oprezno, drhteč tako, kakor bi se jih plašil sam, in umolknil je, ni bil končal.

»Haha!« — nasmijala se je zlôbna deva z očmi uprtimi v strop, »če odidejo ciganje in jaz s cigani vred, kaj pa ti začneš? — Oj, povédi mi, prosim! — Zéhal bodeš, dolgočasil se, prebiral omazane vaščanke, kupaval blede meščanke, napósled pa se oženil drugič, da te zopet oslepárijó . . .«

Ta opomnja, neljuba panu Adamu in nad vse mučna, morebiti je bila jedin pomoček, ki ga je razdražil. Vstal je z naslonjača in strašno je bliskal z očmi.

»Môlči, zmija (gad)!« — vskriknil je močno razkačen.

»Bès te lópi, glejte, kako se je ga prijela jeza!« — opomnila je hladno ciganka.

Ta mrzka opomnja je še huje razdražila bolehavca.

»Še besedo!« — škrtnil je, »a . . .«

»A kaj bode?« — povprašala je ciganka.

Pana Adama je stresnila jeza in zgrabil se je za lase. Ni mogel več izpregovoriti, tako se ga je bila polastila bolniška jeza. S tajnim pogledom je ciganka zmerila njega podobo in nevarnost, ki ji je pretila, če se ne upokoji, védela je, kakóv je Adam, če se njega vsakdanja nečutnost (apatija) naglo izprémeni v nestrpnost; zato je polagoma vstala, nasmijala se, ničesar opomnila in uprla vánj temne svoje oči, ki je strup in čar sršél iz njih.

Ni mogel upreti se ji pan Adam, zalezavale so ga povsodi in vabile nekovе tajne moči. Hotel je vstrajati v jezi, tlel je in se ujedal, čutil je, kako se jeza širi in krči; napósled je oslabel, omahnil v naslonjač in molčal. Ciganka ni mogla dovoliti, da bi jo tako naglo izgnali iz Stavišča.

»Oj, nikakor« — opomnila je sama sebi, »ni še prišel čas, da bi odšla, prej moram še Tumrega omotiti in zvabiti ga seboj! Pojdem, kadar bode meni po godu, ne sramotno pregnana, temveč solze me bodo premeknile. Potrpi, raj, poplačaš mi to trikrat, poplačaš denašnjo razžalitev!«

Njé obličje se je o tem tožno razjasnilo.

»Nehvaležnež« — vskliknila je, »zato ker sem se vrnila k tebi, kregaš me in mučiš!«

A prikazal se je na njé ustnih tako ljubezniv smeh, pootožila se je, poradovolila, ponesrečila in razžalostila tako, da je pan Adam popolnoma čmeren zgrudil se pred njo na koleni.

»Oh, prizanesi mi, prizanesi, ne jèzi se in ne plakaj! Mnogo si mi naklonila trpljenja, da se mi kar vrti v glavi. Povédi vendar, kaj misliš? — Ali si prijateljica moja, ali nisi? — Ali bodeš, ali ne bodeš moja gospodarica?«

Aza je stresnila glavo.

»Kogar bodem, tega bodem vse žive dni; vendar če hoče kdo zamotati se sam v sužnost, mora dobro premisliti le-to in vprašati srca. Ne, tako brzo ti ne morem obetati ničesar. Saj vidiš, da sem se vrnila lè-sem!«

»Tedaj si prijateljica moja, ali ne?« — vprašal je naglo pan Adam ganjen in jo prijel za roko, ciganka pa se ni branila.

»Kaj vém« — odgovorila je, »koga imam rada, ali imam rada in kdaj bodem komu prijateljica? — Srce moje še spi, a kdor ga probudi, njegovo bode. Poskusi!«

»Toda moje srce . . .« — opomni pan Adam.

»Srce tvoje trpi in čakaj!«

»Čudno je res!« — vstal je pan Adam, jel sprehajati se in govoril je sam sebi, »od koga se je ta pre-

prosta žival naučila vsega tega: le-teh besed in misli in ljubkovnosti, ki jih umeje bolje od naših krasotic? — Gotovo je, da sem jaz le njè zabava!»

Aza je pokimala Adamu in ga prijala za roko: ni ji bil po godu njegov sprehod po izbi, hotela je ogniti se vstajajoče burje, krepkeje prikleniti ga k sebi in iz glave izbiti mu neprilичne namere, ki jih je bil iz početka razodel. Védela je, s čim ga lahko premoti, ulovi in zvabi: nališpala se je, zamislila — in posadila je roba k sebi, podarila mu okó, roci, a glavo preširno polagala mu na ramo.

S tem ga je lahko ovladala čarovnica, pan Adam pa je zabil, da je pred hipom razsajal in jo odganjal.

Rodila je razkošje glavica blizu njegovih ust — glavica, ki je počivala mu na prsih — rodila je razkošje v ozračji svojega diha in pogleda... Oba sta umolknila.

Ta hip se je neko strašno temno okó ukradlo skozi bezgóvo vejévje in skozi šipo v oknu v temôtno sobo in jelo je strastno iskati, v koga bi se zasádilo.

Kakor da je bila deva začutila tega očesa ostróst, stresnila se je in zgenila, ali sáma ni védela, kaj jo je vzbudilo iz nekakega lenega snà; vstala je, ali že je bilo prepozno.

Tumri je šel korakoma za Azo in prišel v grad za njo. Zalezaval je njo in Adama, zalótil oba v némem, vzajemnem objetji, stisnil pest in divji skočil od okna.

»Udari« — vsikrnil je, »ubijem oba, zapalim grad, požgem vso vas... naj zadahnejo! Ta malovrednica, kani mene, vara njega, rada bi mučila vès svet! Zakaj si jo lasti le-ta človek? — Zakaj je on tako srečen? — Uh, mene ubožca! — Zakaj gadzi uživajo naše imovine najlepše odbirke? — Prekleta bodita obá!»

Tako je govoril in gledal v sobo, dasi je obraz, ki je videl ga pred seboj, polnil ga z osveto in bolečino; nasitil se ga je bil, a vendar ni mogel od njega odtrgati razburjenih prsi. Aza je o tem vsklonila glavo in zopet položila jo vrtoglavemu Adamu na ramo.

Oba sta bila zamišljena, vendar ciganki iz ust se je privila iz početka komaj slišna, tiha pesem njè

mladostnih let — pesem, dobro znana Tumremu, bu-
deča v njem tisoč in tisoč spominov. Sesnovala so jo
bila usta in prsi: jela je kriliti, a čim glasneje, tem
veseleje je zvenela, z novimi mukami pojila cigana.
Trpel je, ali ni mogel odtrgati se; nerazločne besede,
umel jih je le sam — besede, polne ognja in samo-
pašne strasti, lovil je s sluhom, dihal v sé in bal se,
da ne presliši katere.

Kaj vse je bilo v ti divje tožni in besno milostni
ciganski pesmi!

Tumri se je spomnil vseh prostorov, kjer jo je
kdaj slišal svoje žive dni, spomnil se je nesrečne svoje
usode, kar ni bil več v zibelki, mladostnega svojega trp-
ljenja in svojih pripetljajev in Azinih, ki je vpričo njega
iz otroka bila vzrastla deva, iz dekliča pa čarovnica.

Zabil je v srdu na hip te minule čase in zamislil
se v to, kako se je v njem porodila ta nenadna lju-
bezen, ki njé kali ni čutil ni v sebi; iz česa je priklila
želja po življenji, nedavno prekletem in zaničevanem,
in kako se je mogel tako brzo izpremeniti, da je tako
strašno nesrečen!

»Oj, to so gotovo čari« — dejal je in vzdihnil,
»to je čar, preskrbljen meni na nesrečo in pogubo, to
je ciganska osveta! Vlili so v njé oči strupa, da bi iz
njih izkadil se v moje sree! Pogubiti hoté mene in mojo
ženo in dete moje — in vzbujajo v nas zmóčenost,
tožnost, bedaste želje. Aza me počasi umorí, kakor
gad s pogledom; ne bilo bi v nji resnično ciganske
krvi, da nekomu ne ukrade — česar koli!«

»Vrnem se v kočó!« — vskliknil je in pogledal
na stran.

Ali v tem je na uho prikrilila mu neka nova
pesem, Tumri je ostrmel.

Kakor v snù, igrale so pred njim prikazni, ki so
predirale pesmi iz besed; zamikal se je vánje globoče
in globoče, zameknil v dno detinstva in stisnil je sklo-
njeno glavo med drhteči dlani ...

»Oj, pretetica, ta presnetica!« — kriknil je, »gotovo
čuti in zná, da sem jaz tù, da jo poslušam, in náse
veže me s svojo pesmijo, draži me, trga mi srce. Pojdem!«

Spustil se je v beg, ali nogi ste utripali pod njim; s silo je zmagaval čar, ki ga je mudil pri oknu, in vlekel se je v svojo kočo.

V koči je bilo pusto in žalostno tako, kakor zmemrom; stara Jaga se je bila vrnila v tabor, Motruna pa je vstala iz svoje postelje, imela je dete pri prsih, pričela je bila drugi del života, prvi del pa je hotela zabiti. Že je sedaj bila mati in živela je detetu, ki v ple-nice povito ni znalo še, kakova beda ga čaka na svetu.

Ko hitro je bila vstala Motruna, morala je skrbeti za domačnost, za dete, za možá, ki je dan za dnem bil malomarnejši in slabejši ter je menj in menj po-magal ji, cele dni je presedel časih kakor prirastel h klopi, kakor na pol speč.

Še bolna je najprej dete zanesla k sv. krstu, ali ni imela nikogar, ki bi mu bil kum, da je duhovnik skoraj s silo moral na ta obred privésti dva stara člo-veka, nihče ni hotel dobrovoljno kum biti ciganki.

Z otrokom pri prsih se je uboga Motruna privlekla k vratom očetnega skednja, nadejala se je, da utegne tam najti mlajšega brata. Sreča! Prinesel je otep slame na hrbtu, ko je stopila mu naproti.

»Oh, Lipe, brate« — vskliknila je in šla za njim, »čakaj malo, da bodem vsaj glas tvoj slišala!«

Lipe se je ustrašil sestre, ali ustavil se je.

»Kaj hočeš?« — vprašal je.

Motruna je začela plakati, komaj je mogla izpre-govoriti od samega joka.

»Gledi« — rekla je napósled, in usmili se me, če ne mene, vsaj deteta mojega! Nimam nič živeža v koči. Tumremu ste opešali roci, kakor bi ga peljali na mo-rišče, nič mu ni na mari. Poleg tega pa je še ta ne-sreča, da so ciganje prišli in mu zmotili glavo, polna kočá jih je. Jaz se jih strašno bojim, on pa nič ne mara za to!«

»A kako bi ti pomogel?« — vprašal je Lipe.

»Dajte vsaj detetu kaj! Jaz sem lačna in otrok ne more živeti ob meni; dajte mi vsaj kapljo mleka, dan za dnevom vsaj kósec kruha!«

Solze so Lipetu priigrale v oči, srce se mu je v prsih zgenilo, ni premišljal dolgo, temveč rekel je:

»Nu, pojdi za menoj!«

Hitro je Motruna šla za njim, imela je malo upa. Lipe je nesel slamo in šel naravnost h koči; ko je bil zaslísal sekiro Maksimovo, ki je v kolnici skladal voz, vrgel je otep s hrbta in pokimal sestri, naj gre za njim.

Zdelo se mu je, da je Motruna dosti siromašna, če mu jo pokaže, da vzbudi v njem usmiljenost. Res ni bilo to več tisto krasno, živo, rudeče dekle, o katerem so mislili, da se bodo zánjo trgali vsi mladeniči v vasi; odcvela, bleda, boleha in zmóčena je bila, prevréd ostarela, krasôto in mladost ji je popolnoma zatrló trpljenje, zbrisala z njé beda.

Ko je bil Maksim na Lipetov glas vsklonil glavo in opazil sestro, ni je poznal précej, tako strašno je videl, da se je izpremenila! Približala se mu je, pokazala zaplakano dete, vendar ni mogla izpregovoriti, zgrudila se mu je pred nogi. Maksim je odstopil nekoliko korakov.

»Česa iščeš le-todi?« — vprašal je, delal se jez-nega, toda ni bil srdit, lomil ga je pogled na zmučeno sestro.

»Da ti pokažem, kaj ste storili iz mene!« — odgovorila je Motruna.

»Ali mi?!« — začudil se je Maksim jecljajoč, »ne mi, temveč ti sáma! Zakaj si se protivila očetni volji? — Gospod Bog te je pokaznil, Motruna!«

»Ali ni dosti še te kazni?«

Maksim je bil ves v zadregi; videti je bilo, da sam ni znal, kako bi si pomogel, in iskal je, kako bi se izvil iz te nemile okolnosti.

»Pomozite mi vsaj zdaj!« — poprosila je Motruna, »če nimate ničesar drugega, dajte mi vendar kósec kruha, ker tudi tega nimam!«

»Kruha ti ne morem dati« — opomnil je Maksim, »ker ga sami nimamo preobilo, létina je bila slaba, ali zima je dolga, komaj bomo ž njim shajali do bodoče novine. Zakaj pa se upirata in žedita tukaj, ker bi lahko kje drugje našla dovolj dela?«

»A kočá« — začudila se je sestra, »najino bivališče, ki sva toliko truda imela ž njim?! — Sicer pa, brate, kako je meni mogoče iti za njim po svetu.«

Sirota ni hotela povédati, da se ga dan za dnem huje boji, tako se je predrugačil, tako zdivjal, tako se pocigánil.

»Lipe« — rekel je Maksim, »daj ji mérico žita, le da bi te ne videla soproga moja, nimamo ga odveč, saj brez tega zmerom brusi jezik . . . Idi, Motruna!«

»Ali tako me odpraviš, brate?!«

»Nu« — odgovoril je Maksim, »da si se cigana odkrižala, naj bi bil šel k vragu, morebiti bi ti pomogli, ali s ciganom se ne bomo tovarišili nikoli, to je zastonj! Prepovédal je oča, sklenilo je starejšinstvo, prosil je in naganjal graščák, ali nismo se udali in ne udámo se!«

Dasi Maksim ni bil obljubil ničesar, vendar je njegovega razgovora zmena pričala, da se vojskuje sam s seboj in da nekako pomore sestri. Motruna ni delala dalje nadlege, temveč odšla je pokojnejša, po žito je sklenila, da pride pozneje, popustila ga je nalašč, zato da bi drugoč imela priliko priti v kočó ter da bi zopet videla brata.

Na poti je srečala Janka, gnal je polagoma v ogrado šepastega in upornega vóla.

»Od kodi prihajaš, Motruna?« — vprašal je prijatelj.

»Oj, kako dolgo te že nisem videla, Janek ljubi!« — odgovorila ga je Motruna veselejša.

»Nisem védel, zakaj bi dalje zahajal k vam« — povédal je odkritosrčno Janek. »Iz početka sem verjel, da je cigan tvoj pošten človek, pa je takov hudobnež, kakeršni so drugi. Da sem jaz ti, pustil bi tega pasjevércá, naj bi odšel s svojimi ljudmi vred, naj bi odšel, a ne vrnil se več, saj bi ne imel nikakeršnega povóda.«

Motruna se je zdrznila in tresla se je.

»Kaj li je storil?« — vprašala je, »jaz ne vém ničesar.«

»Srečna ženska si, ker si slepa; takoj bi se poročil s táko! Ta potepúh bega za cigankami, kakor dečák, za dom ne skrbi, lahko bi šel na delo v Rudno, pa se poteplje po póljí, ali dremlje v koči. K vam ne pridem še, jezen sem. Zdravstvúj, Motruna!«

Po teh besedah je švignil s šibo vôla, ki je bil začel se pasti, pognal ga in odšel je dalje.

* * *

Če pazimo na zunanosti človeškega življenja, opazimo, kako silne so v njem razlike, kako raznovrstne stopnje ima usoda v raznih vrstah našega človeštva, a kar se tiče njih izobraženosti in običajev, kako očito različni so čuti, kako raznovrstne sposobnosti in strasti! Tù in tù so srčne bolečine tiste, tiste so duševne bolezní in slabosti, tiste nade in prevare... Vsa razlika se kaže le v notranjosti. Človek je notranje zmerom človek, zato nahajamo v najnižjih krogih človeštva tiste podobe, kakor v najvišjih, samó da so resničnejše in znatnejše. Višji krogi imajo svojim dejanjem in strastim druga imena, slaje zvoneča, sramežljivejša, ali poznaš jih po dejanji — povsodi so tisto.

V vaški koči je le menj igre (komedije), ne utegne se, ali ta, ki jo igra — ta je prirojena, prav natorna (instinktivna), kakeršne so italijanske gledališčne pesmi (scenične improvizacije); po palačah pa so prizori daljši in razpletke burnejše, dasi je dejanje tisto.

Pod slamnato streho res reje predirajo močnejši čuti, ali kadar vskipé, svrhi svoji smejeje in brže hité naproti, nego tam, kjer je vse vajeno, da se skriva in pači.

V koči cigana Tumrega ni bilo pokoja, ni bilo sreče, ki se je mu prej sanjalo o nji; že predno so bili došli ciganje, zbegali so ga spomini, ki so vstajali v njem po nagli in popolni zmeni v življenji in ki se jim človek izroča brezmiselno, odganjati pa jih mora z bridkostjo in žalostjo. Motrunino srce je bilo le detetova last po njegovem rojstvu, a Tumri, hladen, mrzel, ni ga mogel pridobiti sebi. Motruni je na misli bila njega udanost do Aze, o nji ji je tudi stara Jaga neoprezno sanjarila; ali preponosna je bila, da mu to očita. Zaprla je bolečino v sé in se posvetila vsa detetu, odrekla se drugi bodočnosti in slutila je o pravem času, da ta, zaradi katerega je pretrpela toliko, da jo gotovo pusti in se ji iznevéri.

Motrunina udanost usodi je bila nastopek natorne, samojedine ljubezni do deteta, ki je umévala vse življenje svoje družiti ž njim.

Tumri je po ti noči, v kateri je bil s postelje svoje vstal nesvesten in šel iskat ciganov v taboru — Tumri je bil tako malomaren, hladen, čudovito izpremenjen tako, da bi se bil zastonj trudil, kdor bi ga bil hotel pridobiti prejšnjemu delavnemu življenju. Kakor da ga je preobilo delo zmoglo, kakor da je izgubil še ostale moči, blodil je krog brez dela, zdivjan, ničesar ni videl okoli sebe, ni slišal niti máterinega petja pri zibelki, ni detetovega joka. Nikoli se njega čelo ni sklonilo z očetovsko skrbjo nad otroka, ki ga je z mrklím očésom gledal; njegov krič ga je prebudil časih, srca pa se ni doteknil.

Motrúna je zdaj, zapuščena i od njega, resnično bila samótná; starejšega brata milostna beseda ji je bila le slaba, jedina tolažba.

Cigan je ali oblačen sedél na klópi, ali pa je po vse dni lazil za Azo, klet jo in iskal čarovnice.

Tega dné, ko je nagnen k oknu jo videl, da je z glavo slonela Adamu na rami, ko ga je stara ciganska pesem bila razburila do skrajnosti, ni imel več toliko moči, da bi se bil vrnil domóv, dasi ga je gonila vést k ženi. Šel je v kočó, nadihal se je težkega zraka in pobegnil na pólje, kakor vstekel pès, blodil je brez vsakeršnega namena, nogi sami ste ga zanesli k ciganskemu taboru.

V jati Romov se je o vladi novega vodnika Puze kazal še večji nered, nego li prej; Apráš pa, njé prejšnji voditelj, gledal je o zaničljivem smehu, kaj se je godilo. Tudi Apráš se je v kratkem času izpremenil tako, da ga ni bilo poznati. Videlo se je, da je zadovoljen z usodo svojo in da se nečesa nadeja od bodočnosti; molčeč je služil tiste, ki so ga prej slušali drhteč in le zdaj pa zdaj je okó s svojim bliskom in ustno s svojim gibljajem izdalo neugaslega ponosa čut ali hlepenje po osveti. V šatoru ni bilo ugibčnosti toliko, kolikor je je bilo prej: meh je ležal na tleh, nákovalo je bilo na vozu, kovaško oródje zmetano na kup; nihče ni delal ničesar razven Apráša in nekoliko starih bab, ki so dosti leno in čemerno se

motale krog kôtlâ. Vse so dobivali iz grada, in stare ciganke, upajoč v Azino varstvo, begale so po vasi, odnašale, kar so dosegle, in ponašale se vpričo lehkovérnega ljudstva, ki so se mu smijale.

Puza, novi voditelj, zlorabil je vlado svojo in še-le pridobljeno svobodo, po vse dni je mučil Apraša ali z lulo med zobmi preživel dremajoč pri ognjišči.

Leni počitek je ugajal njemu in vsi jati — in otrokom dajal korist, potepali so se brez vsakeršne kazni po okolici, Aza je le redko in na malo časa vselej prišla pogledat v šator, zato ni opazila, kaj se godi v njem, ali vsak dan je bilo očiteje, da Apraša ne bode brzo in da Puza ne umeje vzdrževati potrebnega reda, ker mu ni bil vaje.

Tumri se je privlekel k šatoru in ustavil pri verdenu, pod katerim je na goli zemlji, oprt ob žilavo svojo roko, osamel ležal, odločen od drugih, stari Apraš. Pogledal ga je, srečale so se njiju oči, ali oba sta bila jednako nesrečna, prejšnje neprijateljstvo jima je bilo ugasnilo v srcih, končali so ga novi, močnejši čuti.

V njiju pogledu ni bilo jeze, niti sovraštva. Stari cigan je Tumremu na obrazu opazil tako očita znamenja bridkega trpljenja in obupnosti, podobne skoraj blaznosti, da je čutil, kako je zadoščeno mu za nekdanje pregreške; ali Tumri, ker je videl dadosa ukročenega, na najpustejšem prostoru, ležečega na goli zemlji — Tumri ni imel več srca, da bi se mu posmehaval.

»Ha« — opomnil je tiho Apraš in se nasmijal, »zablodil si zopet lê-sem, trpko ti je sedeti v koči!«

»Tebi ni nič bolje v taboru!« — dejal je Tumri.

»Kdo vé?« — vprašal je dados, »morebiti bi ti svojo bedo zamenil z mojo!«

»A ti z mojo ...?« — povprašal je mladi cigan.

»Nikakor ne« — odrekel je voditelj in ponosno stresnil glavo, »jaz sem danes svobodnejši od tebe! Hotela je binka cîaj, hotela vsa tolpa, da bi Puza bil vodnik; naj poskusi, uverimo se, kaj bode dalje! Mene mučijo, kakor morejo, ali jaz sem vaje delu; oštevajo me, toda jaz jih ne poslušam, temveč smejam se jim, kajti kaj so mi učinili tako slabega?«

»Kaj? — Ali ti ne rotiš usode svoje?« — vprašal je Tumri.

»Čemú bi klel, ker je treba trpeti! Bukelisoma (glad) nimam; piri (lonci) so zjutraj in zvečer pri ognji, pa še dosti jih je; ali ni vse jedno: naj nosim vodo, naj sekam drva, ali naj dvigam kládivo?«

»Toda ker moraš slušati jih?!«

»Res je« — pritegnil je stari cigan, »tistega, ki sem vse žive dni mu ukazaval, nenadoma slušati, ni lahko iz početka, ali tudi temu se privadi človek.«

Tumri je vzdihnil.

»A kadar človek izgubi nado, kakor si jo izgubil ti, ki si Azo imel v rokah?«

»Egaši je kakor gveka (ženska je kakor zmija)« — odgovoril je Apraš počasi, »kdo je kdaj imel jo v roci? — Držiš jo, toda prej, nego li se nadejaš, zmuzne se in te ugrizne.«

»Ali si jo rad imel, stari?«

»A ti si jo morebiti rad imel prepozno« — opomnil je zmóčeni voditelj zaničljivo. »To ni bila prva moja ljubezen; ti je nisi poznal prej, ali jaz sem to bolezen prebolel že mnogokrat, ali ti si jo še-le poznavati začel. Ne zavidam je, če jo imaš rad, žal ti bode skoraj!«

»Ta ženska je satan (bink egaši)!« — opomnil je Tumri zamišljen, »kdo vé, kaj li misli, kdo vé, koga ima rada, kdo vé, kaj stori jutri?«

»Kakor vsaka ženska« — dostavil je Apraš hladno, »katera izmed njih je drugača? — Ali rani, ali gadzia (ciganka ali tujka)? — Vse so si podobne, vse so jedne matere hčere...«

»Ne, takove ni bilo na svetu dosléj!«

Apraš se je obrnil na drugo stran in glasno nasmejajal.

»Bega v tabor, bega v grad, vabi, kogar sreča, draži vsakoga, a sama je od kamena.«

»Mladost raja po nji. Jaz bi ji prizanesel vse, da hoče biti soproga moja!«

V teh besedah je počivala samoljubivost starostna, ki bi se rada ponižala, samó da uživa še kaj malega. Tumri se je vsklonil razburjen, ni umel tega čutja.

»Jaz bi jo ubil zato, da je moja!«

»Ti si, kar vidim, popolnoma blazen zavoljo njé, Tumri! Prav je tako!« — dejal je Apraš.

Cigan se je zamislil.

»Napósled« — pristavil je Apraš zaničljivo, »utegne biti še tvoja kdaj, kadar se je gospodiči naveličajo in ji v glavo šine, da se pritisne k ciganu in ogreje na njegovih ogorelih prsih.«

»Ne, nikdar!« — ustavil ga je naglo mladi cigan, »ko bi se potlej le nasmijala komu, ubil bi jo, kakor psa!«

»Da imaš ti, kakor jaz, pet križev na hrbtu« — opomnil je polagoma Apraš in žvečil list tobaka, »sodil bi stvar drugače. Nisi videl Aze po odhodu iz Stavišča in po svojem uteku, a ne véš, kakov satan je to dekle. Ni lahko naštet, kako mnogim dečakom je na poti prodajala ustni in smehtljuje, koliko jih je vlekla za seboj in jim motila glave! Mnogokrat je tudi meni starcu žarljivost začela vjedati sprhlo srce, ali sam sebi sem opominjal: da je le moja, prizanašal bi ji vse, kajti ta hudôba res le vara vsakoga, da ga muči, toda ujeti se ne dá nikomur. Vidi se, kakor gotovo mora ta vsteklica jesti, piti in dihati, tako je treba ji varati, mučiti in dražiti; mnogokrat sem jo zalótil, kako je nekaznega Puzo in bedaste dečake čarala z očmi, da le ni mirovala, potlej pa se je lehkoumnikom smijala na vse grlo.«

Tumri si je otrl čelo, porošeno s kapljami potú.

»Torej se ji ne smé verjeti nì za hip?«

»Verjemi ji, kadar se huduje, ali kadar ti z očmi govori o srci svojem, z usti se roti, da te ima rada — pljuni ji v obraz, kakor ležnjivki, zato ker vara!«

Cigan je vstal z zemlje in vzdihnil, Apraš pa je izpod voza molčé gledal za odhajajočim ciganom in tako sta se ločila.

Zopet je Tumri blodeč korakal in se vlekel dalje, a ne po poti, ustavljal se je, mudil, pa zopet je bežal, kakor vrtoглаv.

»Ha« — krikal je sam sebi, — »zakaj bi še mislil na to? — Treba bode umreti, ker ni lahko tako živeti dalje. Videl sem njé glavo na prsih tega segnilega trupa in nečem je videti več. Ne vrnem se k bratom ciganom, tudi z gadziami ne bodem živel v družbi — ž

njimi, ki me sujejo od sebe, kakor psà. Dèj, omotam si vrv krog vratù, pa binku oddám dušo . . .!»

Ta moškega nevredna misel, ki je bila že mnogo-krat prešinila mu glavo, obtičala je v nji zdaj krepkeje, nego li kdaj prej. A življenje mu je posléj bilo težko in nepretrpljivo tako, da ga ni mogel dalje gojiti. Motrune ni imel rad, do deteta mu ni bilo nič, vjedala ga je beda, Aza ga izdala, ni mu po njegovem nazoru ostajalo drugega nič, nego li smrt!

Olajšalo se mu je srce po tem sklepu, kakor človeku, ki se vozi po morji — in po dolgi burji napósled zagleda skalnato pobrežje.

Divje se je nasmijal in segel po rudeči pas, kateri je bil odločil, da mu bode konôpec. To je bil volnén pas, tkala in pobarvala mu ga je bila uboge Motrune roka — spomnil ga je žene.

»Tudi nji bode lože« — opomnil je sam sebi, »brata jo vsprejmeta — vsprejme dvor in starejšinstvo, ker ne bode več cigana, živili bodo dve siroti. Motruna niti ne zaplače po meni; zakaj bi živel, ker je življenje ljudem in meni nadležno!«

Pogledal je samega sebe in po svetu, ali nekako oblačno je bilo, vetrovno in žalostno, kakor na večer pred smrtjo; o mraku in megli se je okolica zdela, da je pusta in divja. Že je hotel seči po pas in ga odrgniti, iskajoč veje, dasi je krog in krog bilo samó poljé, kar zasliši brze korake: od holma je na vso sapo bežala Aza.

Tumri je odskočil, ko jo je bil zagledal in lasjé so se mu zježili.

»Ali si ti tukaj?« — vskliknila je in se nasmijala, »šel si, zdi se mi, v tabor, in čakal si mene, kaj ne?«

»Čakal sem tebe« — odgovoril je cigan trpko, »zato da bi ti bil pljunil v oči in te ne več videl!«

»Kaj se ti je pripetilo, Tumri?«

»Nič, prav pri oknu sem bil v grádu, ko si popevala:

»Tlowawa jag . . .« *)

*) »Ogenj plapolá . . .«, — to je začetek nekove ciganske pesmi.

»Pa si poslušal pesem?« — vprašala je ciganka hladno.

»A videl sem, kako si počivala na ramenu raju Adamu.«

»Moral bi bil gledati do konca« — opomnila je srdito Aza, »pa bi bil videl, kako sva se poslôvila!«

»Ali pa, kako sta se sešla« — dejal je cigan zaničljivo.

»Tumri, ti si res ovrto glável!« — segla mu je ciganka v besedo in jezno topôtnila z nogo.

»Ne, pač pa sem se iztréznil« — vsikrnil je Tumri, »in hočem končati vse!«

Po teh besedah je začel trgati rudeči svoj pás.

»Ali res je, glava se ti moti« — govorila je Aza dalje, oplašil jo je bil razgreti obraz in medli pogled ubogega Tumrega, »kaj hočeš storiti?«

»Hočem oditi v lés in se obesiti« — odgovoril je cigan mirneje, »kaj se ti zdi, ali dobro storim tako?«

»Zakaj? — Ali morebiti zategadélj, ker sem se dala objeti oslabélemu, staremu otroku?« — vprašala je ciganka.

»Oj, nikar ne meni zopet, da bi se obesil zavoljo tebe!« — odgovóril je Tumri in odpenjal pas, toda ni ga mogel odpeti, »dosti mi je brez tega omrzélo življenje, ti pa tega nisi vredna!«

Aza je stala plašnejša in plašnejša — in ker je bila uvérjena, da bi jeza ne pomogla nič, da bi vsakeršen ukaz bil zastonj, skočila je strastno k ciganu, ali Tumri jo je pehnil z očesom in z rokama daleč od sebe.

»Poberi se, zmija« — kričal je, »poberi se! Pojdi, prodaj se, komur hočeš in za kolikor moreš! Jaz te nimam kupiti s čim!«

Po teh besedah se je obrnil in pobegnil je v lés popolnoma blazen in razboléščen.

* * *

Tumri je drl po pólji zopet, kakor takrat v ciganski tabor, a ni védel, kako je prebézal torišče svoje; ni slišal kriča cigankinega, ki se je gnala za njim; ni videl, da ga objemlje temna, gosta lóza, napósled pa je s čelom butil ob dobóvo deblo in se zgrudil oblit s krvjó.

Nad njim je šumel vihar, razsajala burja, hrešččē so se lomile veje, po zraku je krožil oblak kavranov, ki jih je bil razdražil igrajoči dež; Tūmri je otrpel vso noč preležal na mokri zemlji. Še-le jutro, svitanje, dnevni hlad in napósled utrujenost mu je odprla zaspane oči in ga nekako razvedrila. Ali o prvem blesku mile zore se mu je vrnila v glavo misel na samoudar.

Zgrabil je rudeči pas in ni ga izpustil iz krčevito stisnene roke; začel je zmóčen iskati drevesa, odbirati vejo, kar se o tem spomni v lésu na tisto zapuščeno kolibo, katero mu je bil Janek pokazal — in šel je poiskat, kje je ta prekleti prostor na zvršitev prekletega dejanja.

Ali ker je bil zmóčen, ni mogel lahko najti prave poti v lózi, ki njé globin ni dobro poznal nikoli, in o ti priliki pač prav nič ni védel, kje je v lésu. Hodil je in se vračal, blodil je, trudil se na pretege in morebiti bi bil obvisel na prvi krivi smreki, da ni ojavila se mu stara, podrta koliba, kakor kaka prikazen, sredi gošče.

Napósled se je ustavil prišedši na prostor svoj, nasmijal se sam sebi in začel je brzo iskati prostora v segnilih razdrtinah stare logarske kolibe.

Jedno izmed brún se mu je zdelo, da je nalašč njemu na postrežbo tū; ni bilo težko pasa privezati nánje; krepkejše je bilo od drugih brún, ki so sprhla ležala po tleh. Ni premišljāl dalje, temveč razvil je rudeči pas in brzo konca privezal na brúno.

V tem, ko je privezával pas in ga natezal, nastavljal zanjko, zaslišal je divji smeh za seboj.

Ozrl se je oplašē: na štoru, nasproti kolibi, ki so njé stene bile popolnoma razpadle in ki so le podbôji še držali njé ogródi — na štoru je sedēl bedasti Janek, gledal in se režal.

»Dober dan, cigan mili!« — vskliknil je Janek in mahal mu z razdrapanim slamnikom, »vendar si se spravil na delo! A kaj? — Prav je, da sem ti pokazal ta prostor; ugoden je, kakor nalašč, dejanju tvojemu!«

Tumri je ostrmel in otrpnil — in pas izpustil iz rok.

»Nič, nič, jaz te ne bodem motil« — govoril je pritlikavec, »jaz te ne zadržujem, le delaj dalje, samó

gledal bodem, kakovo je to delo, ko bi se i meni kaj takega namerilo kdaj. Delaj, milec, dalje, jaz te gotovo ne odrežem, nimam nožiča!«

Cigan je zopet z drhtečo roko začel privezavati pas, odvezavati ga, ali nekakov sram se ga je polastil.

»Zmerom se mi je sanjalo, cigan ljubi« — govoril je dalje mirno Janek, »da ti tako pogineš nekje; le tega se nisem nadejal, da to storiš sam in tako brzo! Nu, tem bolje! Le brzo, ne obotavljaj se! Kadar se dobro ohladiš, oznanim te vsi vasi, zato, da bi te ne iskali zastonj kdo vé, kodi.«

»Idi stráni, Janek« — vskriknil je cigan, »in ne posmehuj se mi poslednjo uro!«

»Kdo bi smel šaliti se s tako visokim gospodom, ki ima človeško življenje v moči svoji?! — Ali bi prav bilo to?« — vprašal je Janek. »Cigan mili, ne sramuj se mene, saj sem stari znanec tvoj, delaj dalje!«

»Janek, pusti me, da mirno umrjem!« — vzdihnil je Tumri.

»Ali te zadržujem? — Bog váruj! Da si me vprašal, kaj ti je storiti, jaz bi bil prav takisto nasvetoval! Motruni, ti poštene ženski, pa bode gotovo bolje brez takega postopača, a tebi bode ugodneje na vrvi, nego li v koči, kjer je glad stopinje pobiral za teboj.«

»Bá« — nasmijal se je Janek po kratkem molčanju, »ti si lisjak, obešaš se — obešaš, pa se obesiti ne moreš! Jaz bi ti rad pomogel, toda pravijo, da sitnosti izvirajo iz tega; zato si pomozi le sam! Ali ni modro to: človek vlije svinčenko, omotá si konôpec, izpod nog izmakne si čok, a ...«

Tumremu so te besede po uhih šumele tako, kakor šumé polózne veje; umel je samó to, da v njih tiči zasmeh.

»Vendar, cigan mili« — končal je hladno Janek, »ti se le šališ s tem in mene kaniš. Vidim, da si strahopetec in da se ne obesi!«

S poslednjimi besedami, ki so bile Tumremu došle na uho, končal je pritlikavec šale svoje. Ciganu Janek ni bil več na mari, ni ga dalje poslušal, neutegoma je glavo vtaknil v zanjko, z nogo pehnil gnili kos lesá, ki

je bil stopil nánj, ko je glavo vtikal v zanjko — in obvisel je trepetajoč v zraku.

Pritlikavec ni trenil ni; po nekaj hipih je vstal, priklonil se mrliču in mirno ubral pot nazaj v sêlo.

»Prav je storil!« — opomnil je sam sebi, »čemú bi bil živel, ker je bil nadležen sam sebi in drugim, ta nebodigatreba! Pravičen človek je bil to; obsodil se je sam in brez vsakeršnega obotavljanja je dušo poslal v pekel. Motruni in sirotki bode bolje, ali po nevérnem ciganu ne bode žaloval nihče, morebiti samó jaz. Ni imel hudobnega srca, da ni bil rojen cigan. Ko je stavil kočo, bilo je vsaj čému čuditi se, a da ni do céla ga zmotila ta hudôbica s temnimi svojimi očmi, kdo vé...!«

»Ali jaz sam sem mu hotel vreči konôpec krog vratú, zato ker je tako trpinčil ženo, zdaj pa ga je že konec! Vdova! Kdo vé, ali se oženi kdo ž njo, ali si pomore sama?«

Po teh besedah je Janek zadél na pleča nekoliko suhljadi, ki je je bil nabral prej, in nekaj sam sebi pevajoč — vlekel se je mirno domóv.

* * *

Že je bilo pozno po noči, ko je Motruna sedela pri ognjišči v koči ter dete zibala v košku, privezanem k stropu, in katerega je bil splel bedasti Janek nalašč nji na rabo. Neka žalostna popevka mladostnih let je zablodila v njé usta, da bi bila ž njo pospala otroka; toda njé misel je bila daleč od pesmi.

Skoraj ves dan ni videla Tumrega in nemir je začel obhajati njé srce, dasi je, kar so bili prišli ciganje, dan za dnevom menj in reje mudil se v koči. Vajen je bil, da je vsaj na noč vselej se vrnil domóv, časih niti ogorčil ni žene, temveč zaspal je kar na klópi, Motruna pa ga je poslušala, kako je stokal v burnem snù.

Čas, ko je navado imel, da se je vrnil, minil je bil že davno, po dvorišči je tulil oster viher, jesenska burja je stresala slabôtno kočo, in uboga žena je skrbneje k sebi pritiskala dete, razpihávala ogenj, vlekla na uho, ali o razsajajoči burji začuje, da bodo škripnila vrata v veži, ali zasliši korake na dvorišči.

Vendar zastonj je čakala, poslušala, tresla se, nikogar ni bilo v kočo pri pokopališči; napósled ji je prišlo na um, da Tumri ulegne prenočevati pri ciganih. Ko je bilo zaspalo dete, zadremala je sama pri ognji in zibelki, ni legla na posteljo. Ali nepokoj je zmerom motil njé spanje; najmanjši šum jo je prebudil vsak čas — in z vročinsko dremôto se je mučila do svita. Nadejala se je še, da se Tumri vrne ó zori; čakala ga je, hodila gledat, toda ni — in le ni bilo ga.

Solnce je vzšlo in se visoko pripeljalo. Motruna se je sukala krog deteta in ognjišča, ali vsak hip je zbežala k oknu, ki je bilo malo videti skozi njega šipe, pa k vratom, ki je skozi njih režo se videla sama pusta cesta. Nemir jo je začel mučiti — najhujši nemir.

»Ali ga nikoli več ne bode nazaj?!« — začudila se je in sklepala je roci, »ali so ga zalótili ciganje in ga hoté s seboj vzeti? — Ali bi mogel mene slabôtno, samo z detetom vred pustiti na veke? — Oh, to ni mogoče! Morebiti je obôlel, légel kje na pólji, morebiti se mu je kàj pripetilo! Treba bi bilo poslati nekoga, da bi ga poiskal — ali koga?«

Takoj ji je na um prišel bedasti Janek in odhitela bi bila k njemu, da je védela, kje ga najde. Napósled vzame drago svoje brême v naróčaj in že je odhajala iz kočé, ko na pragu sreča staro Jago.

Vesela je bila o tem nepokoji ciganke in pozdravila jo je z naglim vprašanjem:

»Oh, ali ne véste vi tam v taboru, ali ne véste, kaj li bi se bilo pripetilo soprogu mojemu?«

Ciganka je zgenila z ramenoma in tajno približala se Motruninemu uhu.

»Sinoči je bil pri nas..., ali kakor blazen... Videli so ga kesneje, kako je begal po pólji. Aza mi je pripovedovala, da jo je karal, očital ji neko brezmiselnost in se ji nagrózil, da si stori kaj hudega.«

»Oh« — vskriknila je Motruna, v srci se je oglasila ji davna ljubezen, »hitive ga iskat!«

»Ne trati stopinj« — rekla je Jaga in prijela jo za roko, »to bi bilo brezvspešno! Kar se je moralo zgoditi, zgodilo se je, od včerašnjega večera do poludné

danes je mnogo vode preteklo. Rajša se o pravem času pripravi na jok, gotovo se je usmrtil!«

Jaga je te besede izgovorila hladno in neusmiljeno tako, da je Motruna prestunjena vsikriknila:

»Oj, mene nesrečnice, mene nesrečnice!«

»Nu, kaj li hočeš storiti?« — vprašala je baba hladno, »čuj, mlada si še, pomoreš si in najdeš drugega. Oj, mladost!«

Stare ciganke tolažba je bila presunljiva tako, kakor njé slutnja; ali ko se je bila Motruna ozrla v te mršave kosti, ni pričakovala od njé ničesar drugega.

»Moram hiteti, vpraševati, iskati — morebiti tava kodi!« — vskliknila je Motruna, otroka držala v naročaji, od sebe porinila Jago, ki je v tem hotela vzeti ji dete, in odhitela je z njim vred k pokopališču, vendar sama ni védela, kam beži.

Ciganka ni šla za njo, toda kadar je bila Motruna izginila njé očem, zmuznila se je, kakor gad, v kočó, da bi jo oplenila o gospodinjini nenavzočnosti. Motruna, ki je bila na poti v ciganski tabor, premišljala je, ne vedé, kaj naj stori; ali ko se je bila spomnila, da utegne kàj zvédeti pri ciganih, in da ji le ciganje hoté pomoči, ubrala je pot v njih šator.

Ubogo dete se je razdramilo o máterinem begu, izročiti ga ni mogla nikomur, zato je začelo plakati na poti, ali Motruna ga je le stisnila k prsim, ni se ustavila zavoljo njega. Napósled je zagledala ciganski tabor in se sešla z Aprašem, ki je nesel vode v dveh posodah od kositarja.

»Niste li videli Tumrega?« — vprašala je zasôpla.

»Tumrega?« — vprašal je Apraš in gledal oslabeledo žensko, »a, to je gotovo mož tvoj, sinoči je bil pri nas. Kaj? — Ali se ni vrnil v kočó?«

»Ni ga bilo ne!« — odgovori Motruna.

»Mogoče je, da ga ne bode nikoli več!« — opomnil je cigan hladno in šel dalje.

Motruna je umela to strašno preroštvo, ustavila se je na poti, ne vedé, kaj bi storila, ker Apraša ni smela prositi pomóči. Vrnila se je zopet v vas, spomnila se je bila na Janka; a tù vrhu griča, ki ga objemlje dolina, prikazala se je bleđa Aza z razplamenjenimi očmi.

Obe ste se zmerili s pogledi in spoznali o prirojenem vzajemnem sovraštvu. Motrunin prihod v šator po včerajšnjem ciganovem shodu s ciganko je bil pomemben, da bi ne bil presunil je.

»Kaj se je pripetilo Tumremu?!« — vskriknila je Aza brzo in planila k Motruni.

»Kaj je tebi do njega?!« — odgovorila je srdito Motruna.

»Ali meni?« — vprašala je ciganka in se trpko nasmijala, »morebiti ne véš, kdo sem jaz?«

»Oj, poznam te« — opomnila je Motruna in rekla zaničljivo, ne mara prvič svoje žive dni, »ti si Aza!«

»Dà, jaz sem Aza, ali kje je Tumri? — Kje je? — Kaj se mu je pripetilo? — Povédi, précej povédi, žena!«

»Ti gotovo véš o njem več, nego li jaz!« — vskliknila je Motruna in odstopila.

»Torej se ni vrnil sinoči? — Ni prišel domóv?« — vprašala je Aza.

»Ni ga bilo!« — odgovorila je Motruna tiho in tožno, dva dolga próda solz sta se ji vdrla iz ščemécih očij, ki so zvedavo pogledavale zaló ciganko.

Aza je začela sklepati roci, in kar tam, kjer je stala, zgrudila se je na zemljo, jela slepiti po ciganski navadi in roki lomiti nad glavo.

Ta jok ciganske duše, ki mu ni bila ustvarjena, prestrašil je bil Motruno popolnoma, da se je zdrznila in da je oneméla.

»Ciganka vé« — vskliknila je, »kaj se je mu pripetilo, gotovo ga je ona usmrtila!«

V tem je Aza, kakor bi bila moč in nada oživila v nji, vstala z zemlje, ozrla se krog sebe, odšla nekoliko stopinj proti lésu, pa takoj je ubrala pot v grad. Bežala je vspešno tako, da Motruna ni misliti ni mogla na to, da bi šla za njo z detetom vred v svoji oslabélosti.

Vlekla se je plakajoč po cesti, po kateri je bila prišla; a ciganska jata je oplašena po Azinem kriču pribežala iz šatora, s prsti kažóč za Motruno in šepetajoč:

»Tumri egaši! (Tumremu žena).« *)

Že je Aza bila daleč pred Motruno in izginila je vsem izpred očíj, bežala je, kolikor je mogla v grad, vsa vrtoglava je bila o mislih, da je Tumrega zadela kaka nesreča, morebiti celó smrt. Zdelo se ji je, da je še mogoče oteti ga; zato je tekla k Adamu, naj bi takoj na vse strani poslal iskat zniklega cigana.

Strašno zmučena od hude strasti, ki je bila o ti priliki vzrasla v nji, planila je v sobo, kjer je počival pan Adam, in prestrašila ga z obrazom, kakersšnega prej nikoli ni videl, da bi ga bila imela. Obledela, utrujena od nenavadnega béga je obupno za roko zgrabila prejšnjega dné prijatelja.

»Pomozi« — vskriknila je, »pomozi! Cigan Tumri je včeraj hotel končati sam življenje svoje; danes ga dosléj niso videli še nikjer; pošlji ljudij, naj ga gredó iskat, da ga najdejo!«

»Kaj mene briga tvoj cigan?!« — opomnil je pan Adam mrzlo, skoraj zaničljivo — in izpustil je oblak dima.

»Mene, mene briga cigan — mene! — Čuj, raj Adam« — vskliknila je Aza in vlekla ga za mrzlo roko, »dám ti življenje, dám ti sama sebe, toda ukaži, da pojdejo iskat ga!«

Adam jo je pogledal, vendar ni se genil s svojega mesta.

»Blazniš!« — dejal je, »ali ti je brat?«

»Ljubljani, preljubljeni zaročenec moj je, brez njega jaz ne morem živeti, nečem!« — izvilo se je ciganki iz ust, »otmi ga — otmi!«

»A če je tako, ne mudi se« — dejal je Adam »zdaj bodi prijateljica moja!«

»Če on umrje, umrjem tudi jaz, a nikogar ne bodem!« — vskriknila je bolestno ciganka in ježno trgala robec in krilo, »pošlji družino, pošlji ljudij!«

Navdušenost, s kakeršno je govorila, in njé krič je vznemiril vse v grádu. Sluge so se zbirali pri durih, toda ko jih je bila Aza opazila, jela je plakajoč sklepati roci, prositi in vse klicati na pomoč.

*) Ciganje v jeziku svojem, kolikor je nam znano, nimajo izrazov: sprog, sprogá; to je jako karakterističen nedostatek.

Toda dvorska družina ni imela gospodovega ukaza, zategadelj se ni smela geniti; pan Adam pa je nepremično sedel, kakor kip, in si le brke gladil. Kaj ga je brigal cigan?!

»Usliši me, otmi ga, pa bodem prijateljica tvoja!« — kričala je ciganka, skočila k njemu in ga vlekla.

Adam se je hladno smijal in ni žugnil ni še. Ciganka je nujno prosila, oklepala se ga in bégala po sobi z razpuščenimi temnimi kodri; napósled je z robcem, ki je imela ga v roci, molčečega sibarita (mehkužnika) nestrpno udarila po obrazu, pobegnila iz grada, obupno kričala in za seboj védla gručo zvedave družine.

Kar je živelo, vse se je začelo zbirati, zgrinjati in tiho govoriti cigankine besede. Vsa družina je zaradi sáme radovednosti hotela, da gré iskat Tumrega; ali nihče ni védel, kam naj ubere pot. Napósled je sam pan Adam, ko je bila izginila Aza, premislil se ter iz grada poslal vse svoje ljudi, naj bežé iskat kovača. Razpršili so se vsi, kamor je komu prišlo na misel, Aza pa je pot ubrala k lésu o nekovi neumljivi slutnji. Šlo je za njo nekoliko dvorske družine.

Na polovici poti v lózo so srečali bedastega Janka. Nesel je butaro dračja na plečih in pevajoč korakal domóv. A ker so ga dostikrat videli, da se je razgovarjal s Tumrim, menili so, da je živel s ciganom v kaki zvezi; skednjár je torej ustavil pritlikavca, če tudi se ni nadejal, da bi kàj dosti zvédel od njega, ker je le po unanosti ga sodil, menil je, kakor so drugi menili, da je Janek bedast in neotesan.

»Čuj, glupi Janek« — vprašal ga je, »ali si videl kje cigana, kovača . . . tistega, ki biva pri pokopališči?«

»Koga? — Koga?« — vprašal je Janek zaničljivo in se vél bedasto.

»I kovača, cigana, glupi Janek, biva tam pri pokopališči.«

»Ali cigana? — Tumrega? — Oj, videl sem ga predvčeranjim, včeraj, bá (jel je spominjati se), glej, danes sem ga videl . . .«

»Ali danes? — Kje? — Kje?« — segla mu je v besedo Aza.

Janek je imel preveč dovtipa, da bi bil povédal vse in odkril razgovor svoj s Tumrim, ali da bi bil priznal, da je bil njegovega samoumora svedok; zato se je popraskal po glavi in hladno odgovoril:

»Nu, tam v lózi!«

»Ali je že dolgo tega?«

»Blezu dvé uri, jelo se je bilo daniti.«

»Kaj je delal tam?«

»Kaj jaz vém, kaj je delal tam?! — Morebiti je bil prišel po drv, nosil je v roci razvezan pas, da bi drva povezal ž njim, ker v koči nimajo vrvi.«

Aza si je zaslonila oči in vskriknila je:

»Kje si ga srečal?«

»Čakajte — na Popovi loci! Ne, ne, v Volčjih drágah! Ali ne, v Lisičjih dolinah! Tudi ne — to je: tam blizu prazne kolibe!«

Vsi so se torej pod Azinim načelnštvom spustili brzo v les po potu, ki je držala k prazni kolibi, a Janek je zadel suhljad, šel dalje v vas in le oziral se v družino, ki je prihajala mimo njega, in glupo se jim je smijal.

»Haha« — šepetal je, »prišli boste malo prepozno! Ali sem jaz kriv tega? — Naj bi ne bil trpinčil te poštene ženske: ali prav se mu godí zdaj!«

Z drhtečim srcem je Aza bežala dalje, težko jo je dohajala družina, kazala je le pot, po kateri je morala iti. Niso pa takoj prišli k praznej kolibi, stezé do njé so se čudovito vile po lésu in goščava jih je bila zadelala tako, da so jo na mnogih prostorih težko predrli.

Napósled je Aza prva skočila na trébež (Waldwiese), ki je na ti strani pasal razvalino, bežala, kar ji je sapa dajala, k razpadajoči kolibi, tlesknila z rokama in presunljivo vskriknila, ko je bila zagledala ubogega Tumrega viseče truplo, na obrazu se je bila že naselila mu bledóst, žolta, kakeršen je vosek.

Tačas, ko je družina, zbrana v gručo, stala in se ni upala stopiti k samoubojcu, skočila je ciganka na brúno in začela trgati vozél, ki je držal obešencu vrat; a ker ni imela noža, da bi ga bila prerezala, zgrabila ga je z zobmi in pregriznila, kakor nitko.

Trup se je obrnil, zatresel, nagnil in padel, kakor ledena gruda, na zemljo. Aza je bila pri njem; nastavila je ustni k njega obrazu, dela roci na srce, ali zastonj je čakala in iskala toplote, življenja. Ni ga bilo več v njem! Trdo, mrzlo, omršavelo truplo je bilo iz sebe izpustilo že poslednjo iskro človeškega življenja.

Ciganka se je na čelo zvrnila po zemlji in brez duhá je ostala pri mrliču.

Družina si je pošepetala, šli so krog trupa, pokimali si z rokami, vrnili se, kar je bilo najhitreje môči, v grad in ciganko pustili čisto sámo pri mrtvecu.

* * *

Na razpotji za vasjó so bili izkopali globoko jamo in o tistem večeru sta dva črna vòla pripeljala mrtvega Tumrega, ki je bil Janek zbil mu od smrekovih desák rakvo — pripeljala sta ga na večni odpočitek brez duhovnika, brez spremstva, brez joka.

Za vozom je šla komaj gručica ljudij; šla je tudi Motruna za njim, nesla je dete pri prsih, oči je imela že suhe od samega joka, spremljala je na počitek nesrečnega svojega soproga.

Za njo se je vlekel Janek molčeč, zgrbljen, zamišljen, nesel je lopato na rami, v roci pa slamnik svoj. Dvé stari ciganki ste sami sebi nekaj godrnjali — in zahaljeni v veliki plahti ste tudi z daleč korakali za samoubojčevim sprevedom. Ni bilo nikakersnih vabil, ni pogrebščine, niti drugih slovanskih mrtvaških obredov, ki so bili še iz slovanskih časov ostali kmetskemu národu, zvestemu starim običajem.

A ko sta se bila vòla ustavila na holmu pri izkopani glini, zanesla sta dva človeka rakvo z voza in jo spustila molčeč v jamo.

Janek je prvi prijel za lopato, jel zasipati jamo, in óni ciganki ste stali kraj njé in otrplo, glupo zvedavo gledali Jankovo delo in rakvo, ki je malo po malo ginila. Motruna je brez joka sedéla na trati in oprta ob dlan k sebi stiskala dete, ki je ali lačno plakalo, ali čutilo máterino boleost; gledala je ljudi, ki so delali nad jamo.

Že je s pomočnikoma vred Janek dosipaval jamo in jel z nogama teptati po nji; že so bili nad jamo jeli krožiti mogilo in ruše rezati iz bližnje trate, da je vse delo malo po malo bližalo se koncu. Odhajajočih pogrebcev je vsakdo po starodavnem običaji na mogilo položil nekoliko suhih vej, ki so napravile grmado, na katero je, kdor je prišel mimo, položiti moral vsaj kakšen suh odlomek; že so se razhajali pogrebci, Motruna pa ni hotela vstati, nì genila se ni s prostora svojega.

Ciganki ste s pokojnega tovariša nánjo obrnili svojo radovednost: stali ste z daleč, godrnjali nekaj in gledali ubogo žensko; ali kadar njiju je bila minila vstrpnost in ko so ljudje bili vòla obrnili v vas, šli ste tudi oni za njimi. Le glupi Janek je ostal pri Motruni, mudil se je na videz z dodelano mogilo, ki je teptal po nji in popravljal grmado na nji, da bi je veter ne razdiral.

Motrunine oči so nesvestno blodile po okolici, obtičale so zdaj na njem, zdaj na moževi mogili, ali pa na detetovi glavici; toda poznalo se ji je, da ne vidi ničesar. Le zdaj pa zdaj je iz njih priigrala solza in usehnila na nje lici, zadrhteli ste jej ustni, primeknile se oči k otroku in roci ga objeli, Janek pa je izpod nepremičnih obrvij pogledaval Motruno in neprestano delal.

Začelo se je počasi temniti, pomračilo se je bilo nebó, toda Motruna ni vstala.

»A kaj?« — oglasi se Janek, ki je dolgo molčal, »treba bode iti v kočo!«

Motruna je le stresnila glavo.

»Tù menda ne prenočiš« — opomnil je, »tebi ne bi škodilo, ali detetu je nezdravo na vetru in grdem vremenu.«

Mati je brzo otroka pritisnila k sebi in pogledala glupega Janka, ki ni bil bedast tako, kakor bi bil kdo sodil.

»Oj, gotovo je to« — končal je Janek, »da bode to na kvar detetu, in sicer, kaj bi delala tù? — Mogila je dovršena, naj počiva! Vstani in idi, Motruna!«

Zadel je lopato na ramo, pokrnil se in stopil k nji. Motruna je zakrila oči, zopet se je potok solz vлил iz njih.

»Plakala bodeš« — dejal je Janek, »lahko tudi v koči, ali bliža se noč; otroku je hladno, treba je iti« — opomnil je ostro.

»Kam? — Po kaj?« — vskliknila je Motruna.
 »Oj, nesrečna usoda moja, kaj naj bodem začela!«

Janka niso brigale solze, ni brigala tožba, prijel jo je za roko in dvignil od tal, in ker je gledala v mogilo, obrnil jo je na lahko v vas in potegnil za seboj.

Motruna se je ozrla še jedenkrat, hotela je trnjevega grma vejo, ki ji je ležala pred nogama, položiti na mogilo, ali zdrznila se je in zgrudila. Janek jo je zopet dvignil.

»Pomisli na dete!« — opomnil je Motruni tiho,
 »Zdaj živi ob tvojih rokah in ob tvoji glavi. Pojdiva v koč, dovolj je tega joka!«

Že sta bila precēj daleč, vlekla sta se težko in počasi, ko se Janek ozre in opazi, kakor senco, ciganko, da se je priplazila, kar zgrudila in da je sédla na svežo mogilo, ali pravo za pravo vrgla se nánjo.

Ker ni hotel, da bi jo Motruna videla, pospešil je korake in glušil vzdihljaje, ki so prihajali do njiju, in kar je bilo najhitrejše môči — spustil se je ž njo vred v globoko dolino, za katero je napósled izginila nesrečnega samoubojice mogila.

Aza je bila na razpotji sáma ostala s suhôttnimi očmi, otrpla, nesvestna, dihala je strast in obupnost prvič svoje žive dni! Dvignila se je, bežala je krog holma, sédla nánj, vstala zopet, rjúla, kakor zvér, in sredi njé vscrikov so ji iz prsi prihajali neumljivi vzdih, zloženi iz tisoč besed — oglašali se nekové pesmi odlomki, vprašanja, očitki in kletev...

Malokdaj se človeka polastí tolika obupnost in besnost, kolikeršna je ovladala to bitje, ki ni bilo vajeno dušiti čutov svojih in na videz bojevatí ž njimi. Zdelo se je, da je do céla pozabila náse, na jutri, na svet, temveč da živi le bolečini svoji. Sáma sebi je bila nepodobna, taka vsteklost se je kazala na razkipelih črtah njé obraza, obledeloga, otrplega, izpremenjenega z močno roko hudih muk... Oči so se zdele, da se búlijo iz očnic, ustni je imela odprti, zobé krčevito stisnene, čelo — sklonjeno k zemlji, obrvi namrščene, roci pa dvigneni in nad glavo sklonjeni...

Valovito so se ji prsi dvigale in časih ji je zmanjkovalo sape.

Ne vém, kako dolgo bi bila tako vojskovala z bolečino svojo in ali bi bila skoraj otrplost ali popolna blaznost končala njé muke, da se ni po nekolicem času o temi prikazal Apráš.

Stopil je prédno ojačen, ukazujoč, takšen, kakeršen je bil, predno mu je bila vzela vodstvo in vlado. Gledal je in približal se neopažen.

»Aza« — vskriknil je naglo z glasom, ki jo je zadel, kakor grom, »v tabor!«

Aza je vsklonila glavo in ga pogledala plašna in zmóčena.

»V tabor, egaši! Čas je, da ideš h kòtlu, da zakuriš ogenj in skuhaš jelo, pa ne, da bi se vse noči potepala!«

Deva je osteklela, a cigan jo je prijel za róko in s silo potegnil za seboj. Ni se upirala, ni plakala, ni govorila, niti vzdihala; sklonila je glavo in poslušno šla za njim. Na mogili je veter s suhimi vejami in selílnimi pticami pričel dolg razgovor, kakor bi bil na veke moral trajati...

Tega večera je ciganski tabor naglo zapustil Stavišče in njih škripajoči voz je peljal se dalje; nesel je zvezano Azo, pri nji je sedela stara Jaga, ki jo je bil Apráš deklíču odločil, da ga je stražila.

Bivši vodnik je zopet z železno roko jel vladati jato — in Romi in Puza so, kakor sužniki, pokorni bili njega znanemu načelniškemu glásu...

* * *

Genímo se še na hip v grad pana Adama, predno ga pustimo na dolgo.

Po odhodu ciganke Aze, po razodetji njé tajne prijazni do Tumrega se je strašno razjezil pan Adam, čutil je, da je osramočen, da je bil nesrečen ciganov tekmeč. Hotel je udreti za cigani, ali ker je bil slab, udal se je napósled jezi — in ker ni védel pomočka, da bi ž njim brez velikih žrtev zadostil strasti svoji, povetil je roci in hotel oglušiti srce, ki se je še oglašalo s pohlepom svojim.

Ali ni kàj lehkega s srcem boriti se človeku, kateri se mlad ni naučil bojevati ž njim in mu vladati.

Pan Adam je v kratkem začutil, da močneje česti ciganko, da je silneje navezan nánjo, nego li je mislil iz početka.

Hotel se je spustiti za njo, da bi jo našel, vzel jo s silo ne gledé na njé prijaznost do Tumrega, niti na hladnost in zasmeh. Ali predno se je vresničil ta sklep, že je ciganska jata bila daleč od Stavišča, izginila je bila — vedigabog — kam, s seboj odpeljala svoje in ljudske konje, storila neizmerno mnogo kvara in pustila mogilo na polji, solze in kletev.

V takih ljudéh, kakeršen je bil Adam, močna je žalost le na prvi hip; ne traja dolgo, temveč mine, da je ni sluha nì duha. Nekoliko dnij je dosti, da se bolečina izpremeni v plahôto, v trudnost in potrebo, ki zahteva zabavo; a žeja po nji je najboljša prerokinja splošne pozabe na minulost. Pan Adam je zéhal, vzdihal, dal zapreči — in odpeljal se je v mesto.

V koči pokojnega Tumrega — v koči, zgrajeni s tolikim trdom in z železno vstrajnostjo, ni mogel hitro mrkniti spomin na stavitelja, njega roka je bila povsodi po sebi pustila znak, vsak kósec lesa je spominjal nánj. Uboga Motruna je morala bivati v koči, gledati jo in žalovati zavoljo usode svoje.

Po ciganovi smrti sta se ji približala brata, ali nista ji mogla mnogo pomôči, malo jima je bilo môči izpremeniti njé usodo. Treba je poznati življenje in živež najimovitejšega zemljáka, da se človek uvéri, kako težko je o najboljši volji na skrb vzeti mater in dete. Oba brata bi bila Motruni rada storila kàj na prid; ali njiju soprogi ste že o samem zmenku, da bi ciganka se lahko preselila v njih kočo, kričali, jeli prepirati se in jeziti tako, da nì pomisliti ni bilo mogoče jima na to, razven da bi bila zatrla domači mir. Treba je bilo Motruni ostati v koči pri pokopališči; ali tudi tù ji Maksim in Lipe nista mogla izdatno pomagati, njiju soprogi ste hudi vojsko začeli zavoljo sleharnega darú, ker bali ste se záse in za otroke svoje, bali glada pred žetvijo. O najboljši volji more kmet redkokdaj pritrpati si črnega kruha kósec. Najbogatejši ima komaj toliko, da se ne boji lakote do novíne, in s prodajo malostnega ostanka ustreza najnujnejšim potrebam življenja svojega.

Ali je treba mnogo čutja, mnogo svetih dolžnosti, da bi nevarnosti izročil svojo in rodbine svoje usodo? — Brata sta pomagala Motruni, ali ker sta se zatajevala sprogama, pomagala sta ji le časih in skromno.

Gospod Bog ji je poslal váruha in nepričakovanega pomočnika — bedastega Janka. Tega zavrženca usoda je pod njegovo streho bila tako trpka, pometali so ž njim tako, često so ga odganjali, dasi je delal več, nego li kar stori samó jeden človek in jedna domača žival, dajali so mu dobro besedo težko tako, da je glupi Janek, ki je brez potrebe vél se bedasto, da je smeleje in smeleje bližal se Motruni in ciganu in da je krepkeje, kakor na svoje ljudi, navezan bil nánja.

Posebno se je zdelo, da ga peče Motrunina usoda, zategadelj je poslednji čas črtil Tumrega in vnemal na samoumor iz milosrčnosti, ki jo je imel do Motrune. Po njegovi smrti Janek nì na hip ni zapustil Motrune: sam je preskrbel pogreb, vdovico odvedel v kočó in ostal pri nji na straži in njo in dete vsprejel za rodbino svojo. Précej tisti večer si je pod lestvo na tleh pri durih v izbo priredil slamnato ležišče in udomačil se je tam. Drugega dné je šel k svojim ljudem, odbral šop cunj, ki so bile njega imovina, in ni niti črhnil, temveč zapustil je očetovsko kočó na veke.

Motruni je bil več, nego pomočnik in sluga, brat ji je bil, váruh, ki je neprestano čuval njo in sirotico. Udanost in usmiljenost je Janka prerodila v bitje, polno premetenosti, postrežljivosti, v človeka — opreznega in bistrega o potrebi. Motruni je védel preskrbljati zaslužek, donášal ji je predivo in znašal razno drobno delo, o čimer se je bil sam pobotal ž njo že prej; imel je v koči na skrbi živež in potrebno orodje in posodje. Drva je sam bral in znašal, hodil je po vodo, sekal, kuril, kuhal, po vse ure zibal dete; a da je várčeval, živel je ob suhem kruhu in ob ostankih, lepečih po loncih — ob ostankih, katerih bi razvajeno pse ne bilo hotelo uživati.

V koči niso takoj poznali, da ni glupega Janka; ali ko ga ni bilo nekoliko dnij, pogrešali so ga nekako vsi. Bratje so poznali, da nimajo nikogar, ki bi jih naméščeval; sestre niso imele koga pošiljati krog, koga

kregati in mučiti, jetrve (Schwägerin) pa niso imele nikogar, da bi se mu bile smele posmehavati. Če prav so prej vsi tožili, da zastonj pojéda kruh, vendar so, ko ga ni bilo več, začeli javkati, da ne prebodo brez njega in preklinjali so uskoka.

Iskali so ga, povpraševali, vé li kdo, kam bi bil prešel, in napósled ga je nekdo zalótil, da Motruni streže. Takoj so poslali starejšega brata, naj privéde bedastega Janka, a ta je naglo stopil v kočó in ga začel karati; ko ga je bil našel, sedél je na bobku v veži pod lestvo in plél kós vrví.

»A kaj delaš tù, lenuh, postopač? — Domóv na delo!« — kričal je brat.

Janek je vsklonil glavo, zamižal samó na jedno okó, pogledal prišleca, pljunil in dalje plél vrv.

»Kaj pa hočeš tù delati?«

»Kaj hočem tù delati?!« — odgovoril je Janek, »tù hočem ostati in ostanem!«

»Ali misliš, da ti mi dovolimo, da se bodeš potepal, kadar bodeš hotel?«

»A kaj li bi delal pri vas?« — odgovoril je Janek in zgenil z ramenoma, »ali se niste še nagodrnjali, da zastonj jém vaš kruh? — Ali ste mi kdaj dali kos obleke, novo srajco, ali onóžnike na trudni nogi? — Ker sem vam nepotreben, kaj bi delal pri vas?! — Idi, bráte, z Bogom in pozdravi mi starega Lišca...«

Brat ga je hotel udariti, ali Janek ga je zgrabil za róko, sunil iz veže in zapahnil vrata, poslanec pa je kričal in grozil se na dvorišči — in brez njega odšel domóv. Pozvali so Janka v grad na zagovor, ali bedasti pritlikavec se je branil tako in držal besedo svojo, da so mu dovolili, naj smé ostati pri vdovici, bratje pa so ostali brez njega. Dokazal jim je, da ni prisévka*) ni imel nikjer na polji, da ni dobival obleke, niti plače — in da mu prav nič niso dali očetne zapuščine; torej ni bil nikakor dolžan delati tam, kjer mu nihče ni dal ničesar, niti žlice zaslužene jedi.

Bratje so besnili, kričali, védeli so, da ne morejo biti brez njega, kakor brez metle ne, da jim ne bode

*) Hlapcem plača.

lehko vsega snažiti; poskusili so, da bi ga pregovorili z obéti, ali vse ni pomoglo nič.

»Prebito bi res bil bedasti Janek« — opomnil je pritlikavec, »da se dám zvabiti, kakor vrabec s plevami. Hoho, tega ne čakate! Iznebil sem se tega breména, drugič ga ne denem več náse, izkušen sem, kakor mezèg! Imejte se dobro in pozdravite starega Lisca!«

Lisko, star pes-čuvaj, ta je bil v koči jedin prijatelj Janku.

Ne Motruni, niti Janku ni na um ni prišlo, da bi ob obeh govorili v sêlu; ali hudobni jeziki v vasi niso prizanašali ni kruljevemu Janku, niti bleði, oslabéli Motruni: opevali so ja po krčmah, posmehavali so se jima na studenci in na prelazih, onadvá pa nista ni slutila ničesar o tem.

Janek je bil nêstvor, grd in le starim babam in bratovim ženam v glavah se je mogla poroditi misel, da bi ga utegnili kdo ljubiti; a vendar je blebetanje, kdar koli je vstalo, prijemalo se, verjeli so mu ljudje radovoljno, toda Janek je bil le vdovičin delavec.

Oba često po vse dneve ni črhnila nista drug drugemu, Janek je le časih, kadar je bil dobrovoljnější, spomnil se kake povesti in Motruno razveselil ž njo. Vdova je poslušala in molčala, molčanje, to je bilo njé navada in druga natora tako, da ni lahko izpregovorila kake besede. Časih je zapela otroku, vzdihnila utrujena, ali iz njé potrlih prsi se ni mogla izviti ni jedna tožba, ni jedna opomnja.

Máterinska ljubezen je zadoščevala njé ubožnemu življenju, v nji je počivala vsa tolažba, nada in bodočnost, ali sirotnega deteta smeh je vabil tudi na njé ustni nekaj, kar je bilo podobno žalostnemu, solznemu in bledemu smehu. Strmela je v zibelko, sedévala pri nji, spala nad njo in ni na hip je ni pustila. Časih, kadar se je utrujena zgrudila, prikradel se je Janek in neokretno je zibal dete; ali ko je zaplakalo, planila je po koncu, oplašil jo je plač, in zopet je sama negovala ljubljenežnega otroka.

Takovo je bilo življenje v ti ubogi koči po dnevi in po noči — in jednolično so dalje pluli meseci in leta. V vasi je zmerom vladala živóst: nekateri so prihajali,

nekateri odhajali, delali, mislili in se sodili. Le slamnato streho je porasel mah, Motruna je bledela in venéla od dela, Janek žoltel in grbavel dan za dnevom huje, dete je začenjalo hoditi; ali ni se izpremenila usoda, niso prišli boljši dnevi v cigansko kočó.

Vas se ji ni odmikala, pa tudi družila se ni ž njo, ne zaradi kakega praznovérskega predsodka, temveč najbolj zato, ker se je bala njé ubožta. Oj, kako mnogim, kako zeló mnogim na svetu ni nič strašnejšega, nego je siromaštvo; nehté dotekniti se ga z roko, ozreti se vánje, zato ne, da ne bi oglasilo se jim s kako prošnjo, da ne bi zahtevalo od njih kake pomóči.

Pa tudi z delom je Motruna imela težavo, malokdo je predrznil se, ter zaupal ji kaj, bali so se bliže dotike ž njo. A vendar ji po Jankovi skrbi ni manjkalo kruha, ne dela, niti zaslužka, tudi drugih najpotrebnejših pomočkov v življenji ne. Po letu, ko je bilo odraslo dete, ko je Motruna lahko imela ga pri sebi v koškú — po letu je hojevala žet! Janek je tudi delal, pridnejše od drugih, časih, kdar se je razmajal, postavil je v razstavke po dve kopi ozimine. Po zimi so živeli ob prisluženih novcih in ob vdovičinem perilu.

O tem neprestanem delu je začel Janek po nekolikih letih očito izgubljati moči, dasi je zdelo se, da so neusahljive; a ker je bil praznovéren in ni umel, od kodi prihaja ta zmena, pripisaval jo je jetrvam, njih čarom. Začel je hoditi od rastlinarice do rastlinarice, pil je razne čarovniške leke, zató da bi se znebil nesrečne začaranosti, pomagal si je sè zagovori in raznimi »ingredijencami« jako sumljivih lastnosti, tako, da je zbog teh zdravil shujšala se njega bolezen in da je napósled smrtno zbolel.

Še je njega život vzdržavala nekova krepka telesna in duševna moč; vlačil se je ob palici iz veže v izbo, iz izbe pod streho in pomagal je Motruni; ali ko je bil nekega večera začutil, da je mnogo hujše mu, in pomislil, da s svojo smrtjo ubogi vdovi nakloni sitnosti, vzel je svojo z železom okovano palico in zavlekel se je v kočó svojih bratov, nikakor se ni poslovil od Motrune, temveč pogledal je le skozi režo v durih otroka, ki je že tékal po izbi in blebetal.

»Haha, tù me imate, bratci! Hoteli ste, da bi se vrnil k vam, tù sem zdaj na postrežbo! Morate mi iz očine zapuščine preskrbeti vsaj pogreb in dati domovinko!« *)

Uro kesneje bedasti Janek ni živel več, bratje pa, če prav so se prepirali in ga zaničevali, morali so mu prirediti pogreb.

Ni mogoče misliti, kolika žalost je prešinila Motruno, ko je bila čisto nenadoma zvédela Jankovo smrt, ali pravo za pravo spomnila se je, da utegne umreti, ker kaj drugega bi bil povod tega, da je kar izginil. Ti osebi ste bili sprijaznjeni tako, da je vdovica takoj ugenila njegovo misel in se zjokala, ko je pomislila, da se je v smrtnih bolečinah spominjal njé in se bal, da ji ne bi delal ni najmanjših sitnosti. Že mu je bila vikla tako, da se ji je nemogoče zdelo brez Janka živiti sebe in otroka. Že drugič jo je usoda povdovila!

Bedastega Janka je manjkalo povsodi in zmerom, živ še je bil duša ubogi koči. Motruna ni mogla stopiti na prag, da bi se ne bila spomnila tistega prostora, kjer je v veži pod lestvo po zimi in po letu bival, kakor v kaki kolibi, spleteni od grahove slame in métnega bilja. **) Po koči je bilo polno znamenj delavnih njegovih rók in njegove bistrournne glave: naučil se je bil sodarstva, tesárstva, zidárstva in delal je do malega vse sam, zato ker ni imel s čim plačevati rokodelcev. Na klinu nad klopjo, ognjišču nasproti, kjer je sedéval in se grel, visel je še njegov stari luknjasti slamnik, oprášen, to je bil poslednji vidni spomin po njem.

Zopet je Motruna šla za pogrebom, a za pogrebom prijatelja svojega; poljubila je njega rakev in po običaji položila nánjo poslednji hleb kruha, poslednji kósec platna, bratje mu ni tega niso hoteli utrpeti. Pozno po noči se je otrpla vrnila v pusto, strašno pusto kočó svojo in premišljala je, kaj začne sáma s seboj in z detetóm, in ta misel ji je na dolgo zvezala roci.

*) Tako nekatere Volinske vasí pesniški imenujejo rakev.

**) Méta je rastlina.

Še-le blebetajoča hčerka jo je vzdramila iz nemi-lega snà in obudila v življenje in na delo. Iz bede izvira samó ta korist, da je v nji delo neogibno, to pa je naj-boljši lek v trpljenji.

Zopet je bilo treba prijeti se préslice in vretèna mali Marijici za kruh; ali ni imela nikogar, ki bi jo bil zavetoval v vasi, odnašal prejo in donašal predivo.

* * *

V takovem razmerji in v največjem uboštvu, ki je dan za dnevom grozilo s smrtjo za gladom, rasla je sirota Marijica.

Mati je v nji videla, kar vse matere vidijo v svojih otrocih, malo čudo in veliko nado; ko je hodila, lovila máterin predpasnik, šla za njo po drobnih nožicah in poskakovala, kakor ptičica, ozirali so se nekako ljubko v ciganovega otroka celó tuji ljudje in neprijatelji.

Marijica, kakor so ji rekali sploh — Marijica je res bila krasna deklica, v njé obrazci ste se družili dve podobí, vshodna in séverna, in sijala je iz njega tretja zvlastna podoba, ki je imela obeh prvih podob milino. Marijica je imela krasne, temne oči, nos raván, čelo visoko, ustni nekoliko kipeči in polni smeha in sladkosti, pòlt čudovito belo, lasé temno-zlate. Že otrok se je odlikovala z nenavadno mično gibčnostjo, kar je prerokovalo, kakova bode, kadar vscvete v dévo. Motruna je bila vrtoglavo zaljubljena vánjo, oblačila jo je, dičila, s čimer je mogla in nenasitljivo svoje okó napajala z obličjem, polnim časnega razuma, bistrodušnosti in ljubke dobrote.

Iz vsake sirotičine besedice je krilil nenavaden dovtip, nestrpna zvedavost, ki rada spoznava svet, in volja, ki ob svoji moči uhaja med ljudi. Že majhna je začela mater nameščevati tako spretno v vsakeršnem delu, nenadila jo je z razgovori svojimi tako, ugajala ji z mislimi in dajala ji nasvete, da bi Motruna bila časih kar pokleknila pred čudovito svojo hčerko. Sukala se je od jutra do večera po koči, popevala je, tekala, in kadar je mati po svoji navadi sklonila glavo, ki je trla jo žalost, sedla ji je na koleni in s poljubi zamišljenost pregnala iz njé.

Ker je Marijica rasla v neprestanem pomanjkanji, zato ji je bilo vse po godu — in v svoji otroški glavi je često nahajala več, nego li mati v vsem bolečem svojem srci.

Umela se je militi, smijati, priljubljati, dobrikati tako, da je najhladnejši človek često se ustavil, ko je izpregovorila; — dà, stare babe, na poti iz semnja, metale so ciganski hčeri jàbolka ali preste.

Tako je dvanajstega leta učakala Marijica — in to je poslednja junakinja naše koče za vasjó; če hočete zvédeti, kaj se je zgodilo s siroto, potrpite malo, da začnemo pripovedovati dalje.

DEL III.

Znana vam je že pri pokopališči siromašna koča, zgradil jo je cigan skoraj od ničesar, le z močjó volje svoje, s strastjo in srditostjo. Nova ni bila nikoli, po nekolikih letih zgradbe svoje je bila zgrbljena starúha, da je, ko je dete, cigana Tumrega jedino dete, jelo odraščati — da je z ubogo Motruno vred tudi koča bližala se razpadu. Vsak čas je bilo treba popraviti kàj, podpreti, zalepiti ali zadelati kako réžo in dostaviti kako sprhlo brúno, ki ga je snedla mokrota. Strehe ni imel kdo krpiti s slamo, luknje v njej so zadelavali z rušami, ki pač niso prepuščale dežja, ali pretežke so bile krhkim in slabim škárnicam (Dachsparren). Na jednom prostoru nad vežo so bile že gnile tako, da so se skoraj lomile. Zato je po letu vse zeleno rušje spominjalo na tla, iz katerih je bilo prišlo, oživelo je in razraslo se tako, da je prijeten bil pogled na viseči vrtiček. Iz gosto spletenega stebliča navadne trave je tam pa tam gledala cvetka naših lók in se čudila, ker jo je tako visoko bila zanesla usoda. Tudi nekoliko brézic, ki jih je bila tam zasadila božja roka, dvigalo se je z belo svojo skorjo in s trepetajočim listom visoko nad dimnik in presežalo oddelek dobro stoječe strehe. Slama, ki je je bilo vsak dan menj ter je bilo treba streho krpiti z rušami bližnjega rova na pokopališči — gnijoča slama je bila živež tem lakotnim zračnikom.

Mnogo nesrečnejše so bile stene, ki so se rušile, sklanjale k zemlji, krivile, nagibale, da so napósled bile neka nenavadna grmada čudno zmešenega gradila. Les, ki ga ni bilo v njih, nameščevalo je dračje, glina, zemlja, slama, smeti in vse, kar koli je bilo pri rokah. Lástavičje

gnezdo pod gostoljubivo streho ni umeteljneje zlepljeno. Za podporo je bila o sili dobra nepotrebna, razdrta kovačnica, ki je nekoliko časa dajala tudi palivo in brúna. Ostali slopi, kovačnica in grmada razpadline — vse to je s svojim sosedstvom ubogo kočó delalo še večjo podrtino, ali dobrodejna mati je na ti goli grmadi naglo zasejala kopriv in poljske gorčice, ki je z zelenim listjem krila človeških rók razpadlo delo.

Ali človeku, ki mu po smrti tako malo pomaga dômec, treba je le malo tudi živemu. Hodili so v kočó sklonjeni, da se niso zadevali ob nizke vereje; okno se je z obódom dotikalo zemlje, a znotraj, v ti temni žalostni in vlažni jami so živeli vsakdanje, popolnoma tako, kakor živi človek trpeč, vzdihujoč in ječeč v marsikateri mozajikovani palači.

Kadar je po hudem nalivu kje od stene se odlúščil omèt ali se osula glina, suha od velike vročine, da je veter, ta nepovabljeni gost, prepihaval izbico, šla je vdova za kočó, razmesila glino, pridela razsipa iz kovačnice, zadelala odprtino, in zopet je nekoliko časa bilo tiho in celo v koči.

Deklica, ki je o ti razpadlini rasla, videla ni nikoli lepšega bivališča, védela ni, da so na svetu stanovališča lepša, ugodnejša, prijaznejša od izbe v koči. Tako se vara mladost, ki sanjari, a deklíca je tako rada imela kočó svojo! Nji bi se bila večja in rednejša bivališča zdela žalostna v primeri s kočó na holmu pri pokopališči, dasi jo je rajši pohajal veter, nego li ljudjé.

Mnogokrat na suhi skali, v pèsti suhega peska opazimo, da bohótno in krepko raste zél, ki jo živí le nebeški Oče, in stojimo in čudimo se in premišljamo, od kodi zavrženka dobiva redilnega soká. Imela je gotovo v zrnú, ki ga je objemala tenka lupina, vèlik zaródek življenja svojega in ta skrivnostná moč jo krepčá, da rase in se dviga. Prav tako je rasla, vshajala in se razcvítala sirota, če tudi ji nič ni pomagalo o tem.

Dasi je bila z žalostno materjo vred neprestano zaprta, če tudi je gledala njé blede, velo óbliče, poslušala neusahljive vzdihljaje, zahaljena bila v smrtno ozračje, vendar se je smijala življenju in rudečica je

časih odičila njé krasni obrazek, iz očij pa ji je sijalo hrepenenje po življenji in gledala radovédnost, kakov je svet.

Ali véste, kako se gojé otroci na kmetih? — Kakor ptice pod nebom, kakor cvetice na polji, kakor vse, kar Bog sam goji z rokami angeljev svojih. Poslušajo večerne basni in máterine pesmi, gledajo očetov svojih delavno življenje, premišljajo pólje, pogledujejo na nebó, da se jim napósled razgreva srce, v glavi razvija misel, probujajo se, da so ljudjé, kakor drugi, često boljši od drugih. Vedó res menj od nas, ali čutijo tako, kakor čutimo mi, če ne krepkeje, in umó več in lepše pripovedovati, nego mi, zato ker v njih govori srce, ki ga znajo slušati.

Motrunini hčerki ni dohajalo mnogo ni te malosti, ki je imovina vsem; njé mati je bila tako tožno molčeča in vas je bila neusmiljeno hladna do obeh.

Ni bilo nikakove zarote in nihče Motrune ni jezno pehal od sebe, ali rekali so ji zaničljivo ciganka, njé hčerki pa ciganče, in, dasi je Marijica znala se militi, dobrikati, priljubljeni, če tudi je niso odganjali, vendar so se vaški otroci nekako boječe ogibali sirote, utekali ji in često neusmiljeno burke brili ž njo. Uh, otroci so neusmiljeni!

Mnogokrat je odhitela na pólje in rada bi se bila približala pastirjem, ki so, če so bili na ti stráni ledine, prav v koči kurili ogenj, pekli korún, brili burke in pazili na blagó in na ovcé, ki so se raztresene pasle po njivah. Ali dečki in deklice, kadar so jo zagledali, šepetali so: »Čarovnica! Cigansko dete!« in razgubili so se po smrečji. Uboga Marijica jim je stregla, donášala ognja, trsák, dračja; jemali so od njé darke, ali ni mogla razgovarjati, ne veseliti, niti družiti se ž njimi.

Marijica je najčešče bila sáma, samotárka, in malo po malo se je pomagati sáma sebi navadila tako, da je niso zanimali ljudjé. Mnogokrat je po vse dni v koči na pragu sedeč gledala na pokopališče in na holm, na katerem, kakor se je zdelo, ni bilo videti ničesar, in védela je tam nahajati nenavadne zanimljivosti.

Priletela je zdaj pa zdaj lastavica, v kljunčku donesla malo blata, zopet kako drobnjáv: slamo ali kako

peró; Marijica jo je z očmi spremljala tja in nazaj in skrbno pazila na te pridne ptičice, da je teh sosed poznala skoraj vsako posebej in razznavala jih po gibanji in delu. Védela je, kje ima katera gnezdo in od kod prinaša živež, a po njih nepokojnem letanji se je učila poznavati prihajajočo burjo. Zanimali so jo ščebetávi vrabci, zanimale drobne ptičice, ki so gnezdile po vrbah krog pokopališča, in gizdave srake, ki so celó dva koraka od njé sprehajale se po cesti, ali nad vse so ji zanimivi bili drobni netopirji, ki jih je neizmerno mnogo bilo kraj poljá in ob mejah.

Jasnega dné in svitle noči, ko je tiho bilo vse krog, ko so netopirji na pragih podzemeljskih svojih bivališč uživali čvrsti zrak, sedévali v vrstah in se gotovo razgovarjali, take čase je Marijica zatajevala dih v sebi, zato da jih ni oplašila z najmanjšim šumom: bojazljive živalce so takoj bežale v svoje domóve. Njih zabavno gibanje, skoki, glas, ki je motil tihôto, vse se je smililo osaméli deklici.

A ker je cesta s te strani bila skoraj prazna, pólje razsežno, ker lesovi niso bili daleč, imela je radovédna deklica malokdaj in menj navadnih gostov. Nad kočo so mnogokrat priplule race, letele so na prenočišče v bližnji ribnik; prikazal se je zajec, umival se je z roso, ali pa objedal zelišče; sedevali so časih tù dežévniki (Regenpfeifer), priplavala je glasna truma škorcev, iz dobrane zablodila šoja z modrim pérjem... posebno pa so jo zanimale droplje (Trappe) na krepkih nogah in popotni žrjavi... Imela je kàj gledati in komu čuditi se.

Ali pa je mnogo treba takim mladim očém, ki svet popolno gledajo z nekim živim nagonom, z nekako neumljivo močjo srca in čutja svojega! Mnogokrat je oblak komárjev, ali sta žolta pomladna metulja, ali je ptičje peró, ki ga je veter nosil po zraku in zanašal na vse strani, dolgo kratkočasilo nje okó, ki je iskalo takih prizorov, dokler ni izginilo v dalji in v zračnih prostorih.

Marijica je premišljala božji svet, stvari božje, cvetko, ki je nihče ni vsadil in ji prilivala, pa je vzcvela pri pragu, in jednako je bilo njé premišljanje čarovni basni, pesmi in mladosti, polni dobrodejne svežesti.

A ko je vstalo slabo vreme, vstala burja in zima ter je morala z materjo vred zapreti se v izbo, govorila je tako, da je molčeči Motruni morala beseda priti iz ust in da je mnogokrat posililo jo na smeh, na pripovedanje, na uk — ali na žalost.

Sicer je Marijica čudovito lahko ugibala, česar ji mati ni mogla dopovedati. Ubogo ženo je bilo življenje zmučilo tako, ker ni mogla vzvišati se nad bolečino svojo, trpela je toliko, da je celó máterinska ljubezen malokdaj odprla ji usta in da so izza odmrlih usten prihajale odmrle besede, ki niso mogle mnogo naučiti, kajti ko bi bila hčerka rada vesela, jasna videla božji, cvetoči, zeleni svet, slišala je iz máterinih ust samó tožbe, žalôbe in časih... časih celó kletvino. Ta neskladnost med pogledom na spomladno zemljo, oblečeno prazniški, med bitjem njé srca in med máterinimi besedami ni mogla dolgo vdomačiti se v dekličini glavici — in prvo zamišljenost je v Marijici porodila neskladnost, ki si je ni mogla razjasniti.

Iz máterinih vzdihov je prvič spoznala trpljenje, muke, bolečine, ki jih nikoli ni videla med preljubljenimi stvarmi, veselimi zmerom, do konca življenja svojega, in ki ščebéčejo celó o smrti; in sirota je mislila, da je mati izimek, ali pa, da je žalost nastopek njé ostarélosti in bolezni.

Marijičini pojmi o življenji so bili zeló krivi, destinski, prvotni in, da je misli svoje zaupala najtrdokornejšemu človeku — krvavo bi bil plakal zaradi njé radosti in upa v bodočnost. Kakor žrtev, ovenčana s cvetjem, šla je naproti grozni usodi, ki je je čakala, in videla je namestu noža in ran cesto gladko, posuto s cveticami v zlatih suknjicah.

Marijica je tako rasla v neskrbni veselosti, ki Bog ž njo zlati prvo mladostno dôbo, prvi bleskòt v življenji; Motruna pa je dan za dnevom, uro za uro starala se in nagibala k prezgodnji mogili. Ni živela več, temveč samó dozorévala je.

Ni ljubljena hčerka je ni mogla prikleniti k življenju, manjkalo ji je moči do njega, in njé ostanek je ginil z vsakim dihom.

Mrzel pot je prediral materi na čelo, kadar je pomislila, kako ubogo svojo siroto na svetu pusti samotno; srce ji je utripalo od samega straha, ali srčno obje-manje, o katerem je k sebi stiskala svojo hčerko, ni je oživljalo, temveč do céla slabilo jo in pehalo v nenavadno, morečo vročico.

Bolezen je zmagovala malo po malo; vendar Motruna se je téšila s počasnostjo bolezni svoje — gojila je v sebi nado, da Marijico vzgoji, predno oči zaprè na veke; toda varala se je. Ovladala jo je nenadna slabost, napredovala je po želvje, napósled pa se je večala in večala, da je uboga mati nekega dné opazila, kako ne dvigne več véderca, da je najlažje polénce ji nezmogljivo breme in da jo sama hoja po izbi smrtno trudi.

Sédla je na postelji in zaplakala tiho. Marijica je pazila na vse, ali máterino oslabélost je prisojala samó starosti, mislila je, da je mati mnogo starejša, nego li je res bila, a kadar je bila opazila njé onemoglost, nameščevala jo je radovoljno v delu.

»Oj, nikar se ne trudite, mamica« — vskliknila je in poskočila, »saj tako rasem in umela Vas bodem nameščevati. Poskusila sem, ali ponesem dvé véderci polni, ali če tudi se nekoliko pripogibljem k zemlji, vendar njiju ne nesem težko, suhljádi precejšnjo butaro zadenem na pleča. Le mirno počivajte, meni le znamenja dajajte in uvérite se, kaj storim.«

Marijičino ščebetánje pa je še trpkejšé solze privabilo iz očíj ubogi ženi, ki je molché hčerko pritisnila k srcu.

»Golobičica ljuba« — opomnila je s tihim glasom, »volje ti ne manjka, ali kje so moči, ki se tako ponašaš z njimi? — Véderci zmaguješ, ali vôdo dvigati, drva nositi iz lesa, zvrševati toliko težkih del krog dôma, to preseza tvoje moči!«

Marijica je pokimala z modro svojo glavico.

»Čujte, mamica mila« — zapela je deklica s svojim ptičjim glasom, »Vi ste nedavno zvečer meni pripovedovali vsakojake zanimivosti, in jaz sem jih dobro zapomnila. Čujte, če kdo hoče resnično storiti kaj, zdi se mi, da stori to, kar je sklenil.«

»Marijica mila, takisto pripoveduje basen!«

»A kaj je to — basen, mamica?«

»Basen je ljudska izmišljotina trpkemu življenju na tolažbo. Morebiti je to tako bilo nekdaj, ali danes je drugače: svet je žalosten, ljudje so brez usmiljenosti!«

»To se Vam le zdi, mamica; in da so ljudje tudi hudobni, kaj bi bilo zato? — Dobrega človeka brani dobra moč, ki je v njem, zla moč pa nič ne škodi pošteniaku.«

»Hôti Bog!« — vzdihnila je ubožica, več je ni bila volja povédati.

Imela je na jeziku besede, hotela je Marijice vprašati, kaj bi začela, da ji umrje; ali manjkalo ji je srčnosti, ni hotela žalostiti hčerke svoje, bala se je, da jo oplaši.

Marijica se je v tem prostosrčno tešila, da bode zdaj sama služila mater in gospodinjala doma.

Bog vé, kaj se je godilo v nje mladi glavi! Spečo so jo motile sanje: tako je delala, tako brzo se sukala, tako snažila kočo, tako čudovito je red in obilost v nji na skrbi imela — polna upa v Bogá in ljudi!

»Že vém, oj, vém, kaj storim« — šepetala je in se obračala na trdi posteljici, »ko pojdejo ljudje s semnja, pojdem na cesto in se ustavim in nasmejам in jim poklonim; le ko bi ne imeli srca, ne podarili bi mi vsaj jagnjeta, ali kozliča, ali šopaste kokoši! Podložim ji, ob letu bodo štiri, po dveh letih jih bode mnogo — cela truma, cela jata! V vasi je prediva dovolj, presti že znam, dosti tenko, Bog bi ne bil milostiv, ko bi sama ne napredla za srajco, ne priprédla malo sira, jajec, moke, kaše, zabele... Oj, posreči se to, uveri se, mama! A potlej pridejo svatje najbogatejšega gospodarja v vasi, prinesó mami pošten dar, poklonijo se ji, poljubijo roki... in v cerkvi bode poroka, čudilo se bode mnogo ljudi, a sveker moj mamó vmesti, kakor pri Bogu, za pečjó, v topli, novi, beli koči. Le jej, spi in uživaj!«

Deklica se je v sanjah svojih zazibala srčno tako, da je že mislila, gospodinja sem, mati, sivolasa stárčica; videla je ogromne shrambe, polne žita, staje — polne

blagá, dvor — poln samó bele perjádi, da je napósled sèn zvlažene trepalnice zlepil ji v nemirni radosti.

Ko se je bila Marijica prebudila, videla je mater blede, ožoltelo, mršavo, kakor da je to noč preživela deset lét in da stoji pri njé postelji in palico drži v roci. Po robcu na plečih, po belem predpasniku, po starih čevljih, ki jih je Motruna nateknila na nogi, poznala je Marijica, da odhaja nekam; toda ker je mislila, da hoče iti po vode, planila je po koncu, da bi jo prehitela.

»Kam li — kam, mama?« — vprašala je prestrašena.

»Lêži, hčerka, lêži, moram iti v vas.«

»Ali v vas? — Po kaj? — Pošljite mene!«

»To ni mogoče, srce, ni môči, golobičica! Pojdem k Soloduhi, posvetovat se moram ž njo o bolezni svoji.«

»Jaz Vam Soloduhó privêdem domóv.«

»Ne, ti ostani domá, moram iti sáma.«

»Ali ste slabi . . .«

»To nič ne dé, pojdem ob palici in pridem tja. Treba mi je hoje; skoraj se vrnem.«

Marijica je hotela braniti, ali Motruna je molčala, odprla duri — in dasi je prijemala se stén in držájev, odšla je hitro z dvorišča.

Deklica je z utripajočim srcem gledala za njo, poklicala jo še jedenkrat tiho, in morala je ostati domá.

»Ker mora biti tako« — pomislila je, pripela spodnje krilo, robec déla na glavo, dan je bil vlažen, »pojdem in prinesem vóde, zanetim ogenj in pripravim juške, predno pride mama . . . Uvéri se, kakova gospodinja sem!«

Ko se je pridno sukala po koči, v tem je Motruna bolna oddehtéla v vas. Ali kako daleč se ji je zdela! Kadar je bila odšla nekoliko stopinj daleč, ustavila se je, počivala je in lovila zrak, kakor da ga že manjka na svetu; toda zopet je šla dalje nestrpno, pa takoj je zopet sedla, boleli ste jo nogi; vrtelo se ji je v glavi. Šla je tako — šla v kočó k Soloduhi, to je bila stara rastlinarica in vse vasi lekarka; ali njé kočá je bila daleč, na drugem koncu vasi, in vas je bila velika, cesta brdovita.

Mlad človek bi bil v nekajminutah prišel tja, toda Motruna je hodila dobro uro; pa sreča je bila še to, da je na potu bil tû plot, tam zid ali kamen, tû kako drevó, ki se je oprla óbnje, ali si pomogla, da je sedla. Mučno hodi bolno teló, ki je težko, kakor svinec! Soloduhina kočá — kakor bi se bila odmikala, zdelo se ji je; napósled jo je vendar ugledala, že je videla vrata in nekako lahko je bilo njé srce, da vsaj na potu ne ostane.

Dvé nesrečni osebi se bližate druga drugi. Soloduhi svet tudi ni bil raj, dasi njé uboštvo ni na pol ni bilo podobno cigankinemu siromaštvu. Starka je imela možá priletnega, slepega, nerodnega, opílega, zapravljivega, ki jo je često otolkel in ji ranil glavo; ali bil je spreten potepénec, donášal je novce, mnogokrat je prinesel torbo polno suharov in vsakojake ljudske miloščine. Soloduha je stražila kočó in živela ob rastlinarstvu. Bog sam vé, kako si je prisvojila to učenost, gotovo je naučila je starost in vraske (Runzel). Marsikdo je prišel posvetovat se ž njo, pa je tudi pomogla marsikomu; iz početka so jo k slabótnim ženam klicali za bábico, napósled pa se je naučila, da je umela zdraviti zimnico, pokostno bolezen — in kdo vé, kaj še! Imela pa vsa vas ni druge lekárke.

Ljudjé je niso posebno čestili, Soloduha nikomur ni prizanašala z jezikom svojim; ali kadar je zastokal kdo, rada mu je pomogla in tako je živela ob tujih žuljih.

Stari Rataj (to je bilo rodovinsko ime Soloduhinega možá) ni prosjačil neprestano in ni se klatil zmerom krog, len dedec je bil to, ali je sedél v krčmi, ali je na hrbtu ležal kje domá, kadar pa je prišel predpust, ali je bilo kako proščenje kje, ali semenj, ali božji pot, vzel je torbo in odšel z dóma.

Pa ni prišel v zadrego nikoli, dasi je bil slep, tudi vodnika ni potreboval, ali kjer koli se je ustavil, védel je, kaj naj storí, kam naj ubere pot, tega ni povpraševal ljudj.

Po pólji, po lésu, po vasi, po najrazličnejših stezicah, ki jih po letu le naključje riše po pólji, hodil je smelo tako, da so se ljudjé ustavljali, čudili mu, gledali

ga in skomizgali z rameni. Če tudi se je časih opil, držal se je na nogah in ni zablodil nobenkrat. Če ga je spanec posilil, odbral si je dober prostor, kadar pa se je vzbudil, ni vprašal, kje se je napil vódke, stresnil se je, zagodrnjal in šel je svojo pot dalje.

Zlágal se je z ženo v marsičem.

Zapravljala sta oba, dokler je bilo môči. Soloduha je hojevala, kakor pravijo, na Podolje, to je: potépala se je po vse mesece krog, domóv nì pogledat ni šla. Različen je bil Ratajev kruh, spaval je na vozu in pod vozom, dokler se ni zopet našel z ženo, da sta šla domóv sedét, karat se in oštevát. Soloduha je bila lepo vzrastla ženska, še krepka, čila, blebetáva in res znamenita zéliščarica. Bolezen ne vém, ali je poznala katero, človeka pa je presodila prav natanko. Dosti je bilo, da je le v oči pogledala komu, takoj je védela povédati, kaj misli; smrt pa je videla vsakomu na očeh tako, da, ko je z glavo odmajala komu, potlej mu gotovo ni bilo mogoče pomôči.

Mnogokrat so jo zvali tudi v sosedne vasi, pa ne le kmetje, temveč še graščáki, oskrbniki, celó iz Rudne mitno plemstvo, bivajoče pod gospôskimi strehami. V koči ni bilo nikakovega pomanjkanja o dvojnem rokodstvu, in da sta varovala, lahko bi bila dobro živela; toda oba sta na stare dni udala se vódki; ali zviti žid in od njega nič poštenejši krčmar plemenitaš, kadar sta ujela koga, rovašila in pisala sta neusmiljeno.

Posrečilo se je časih, da je Soloduha kupec novcev zavezala v ozel in jih spravila za slabe čase in da je Rataj v kakšen kot vtaknil priprošeno miloščino, da bi ga obvarovala bede; toda po nekolikih dnéh sta oba vzela vsak svoj zaklad in ga veselo zapila. Ali vendar jima ni manjkalo kruha in ugone. Soloduihi nihče ni odrekel ničesar, bali so se, da ne bi začarala koga, Rataj pa je beračil silno tako, da bi bil iz kamena izvabil novce. Če je koga miloščine prosil pri durih, dasi redkokdaj, vendar je dobil belič.

Rataj je imel izbornó uho. Kadar se mu je zadelo, da se pelje gospod, bežal je sam odpret, priklanjal se je do tal in svoje bele oči obračal navzgor,

zato da je kazal slepoto; zahteval je z roko in z glasom darek silno tako, da je marsikdo radovoljno svojo mošnjico oddrgnil skrčeni dlani njegovi.

Dasi sta imela slabe navade, vendar nobeden ni bil hudoben, kadar koli sta mogla, rada sta dobro storila, nihče ni mogel povedati, da sta kaj škodila komu, ni očitati, da sta očarala koga.

Soloduha je sedela na pragu, roci je imela pod predpasnikom, brado pa je držala na kolenih, ko je bila opazila ubogo Motruno. Rataj ji je ležal za hrbtom v veži na pēsti slame. Ko je bolnico videla z daleč, pokimala je z glavo.

»Da te vendar« — opomnila je, »kdo bi dejal, da sem jo poznala dekle, ko je bila deklica, in da je njé mati bila mlajša od mene. Glej, zdaj je stara, kakor sem jaz, in kar je huje, slabejša je od mene. To je njé dobiček, ker je vzela cigana!«

»O kom govoriš?« — povprašal je Rataj.

»O kom bi govorila, če ne o ciganki! vleče se lêsem, ubožica, morebiti gré, da bi ji pomogla; ali komur zmanjkuje življenja, temu ga ne povrne nikakeršno zélišče; vidim na nji z daleč in davno vém, da zíme ne učaka ubožica! Njé duša komaj tičí v telesu in išče odprtine, da bi prešla ...«

»Da te vendar, kaka vedeževalka si ti, preteta baba!« — zakričal je starec na ležišči svojem, »da bi ti svojo poslednjo uro védela tako, kakor véš njeno! Čuj, ljudem pomagaš, mene pa bi pustila, da bi se iztegnil! Kakor bi te ne poznal!«

»Môlči, stari, jaz tudi tebi povém poslednji dan!«

»Ne moreš ga pričakati, zmija!«

Spričkala bi se bila, da Motruna ni došla ta hip.

Soloduha, ki smo jo slišali pred hipom, da se je prepirala z móžem, izpremenila je obličje, kakor na povelje, v svojega stanú obraz: v krotkost, v zamišljenost in tajnost, ali dasi je Motruna bila beraška, uboga sirota, vendar jo je vsprejela uljudno.

»A kaj ti je, golobica ljuba? — Menda nisi bolna?« — vprašala in ogovorila je prihajajočo Motruno.

»Bolna! Še več sem, nego li bolna« — odgovorila je s pretrganim glasom Motruna, »prišel je smrtni moj čas!«

»Kakova beseda je to?! — Kdo pa sam sebi napoveduje smrt?! — Nu, kaj ti je? — Povedi, golobica, morebiti ti pomorem.«

»Oh nikoli!« — odmajala je z glavo in na klado sedla Motruna, ki ste se ji nogi tresli in svet se vrtel v glavi.

Soloduhu je nekoliko razžalilo pomanjkanje cigankine vére v njé učenost.

»A zakaj si prišla k meni, ali ne po svèt?« — vprašala je in se nasmijala.

»Oj, ne po nasvèt, ne« — odgovorila je Motruna, ko se je bila nekoliko oddehnila, »pač pa po milosrčnost. Jaz ne morem več živeti, to je zastonj!«

Rasla je Ratajeva in Soloduhina pozornost, bolnica pa je s pretrganim glasom dalje prosila:

»Jaz ne čutim še-le danes, da moram umreti, da ne učakam sivih las. Oh, rada bi zapustila svet, da ni uboge moje hčerke! Dà, Soloduha, mati mila, ginilo je življenje — ginilo in izginilo je; brezvspešno bi kuhali zélišča in ja blagoslavljali. Gospod Bog vé, kaj dela: očetno prekletstvo počiva na meni! Mirno bi umrla — mirno, da ni hčerke; ali v vasi ciganka nima brata, tudi ciganska hči ne bode imela váruha. Moja Marijica pade in se pogubode. Takovih muk, kakeršne so moje, Vi ne poznate, Soloduha! Živela bi — živela in mučila se, samó da bi vzredila hčerko, ali Bog ne dovoljuje tega zavoljo grehov mojih. Oh, kaj bode z Marijico mojo?!«

»Ali ni Boga?« — vprašala je Soloduha, »ali so na svetu volcjé, ne ljudjé?«

»Oj, Bog je, ali hudo kaznuje pregrehe, toda ljudjé...«

»A ljudjé!« — zagodrnjal je Rataj na ležišči svojem, »vrag jih pozôblji, niso mnogo boljši od volkov!«

Nobena ni odgovorila opomnji starega Rataja, temveč Motruna je, kakor v vročici, dalje govorila:

»Oh, hčerka moja, hčerka moja, kaj li bode z mojo Marijico! Smrt prihaja in hčerka mi je prikovana k srcu!«

»Varaš se« — odbila je Soloduha in bliže sédla k nji, »če glava zaboli koga, ne umrje précej. Čuj, še bodeš zdrava, povédi, kaj ti je?«

»Kaj mi je« — govorila je vdova bolestno dalje in se nasmijala, »ba, skoraj bode konec vsega, vprašajte me le, kaj je bilo! Umirala sem, sušila se, slabéla sem, teló je umiralo dan za dnevom, oči so se zapirale dan za dnevom, a čuj, danes ali jutri bode konec vsega!«

»Naj ti povédežujem!«

»Vse je brezvspešno, mati Soloduha, jaz čutim, kaj mi je; moram umreti, druge pomóci ni, kakor tudi hčerki ne.«

Soloduha je začela molcé odmajevati z glavo.

»Kaj je treba storiti?« — šepetnila je, »ali imaš sorodnike?«

»Sorodnike! Ti so zmerom najnemilostnejši!« — odgovorila je Motruna, »ni vredno spominjati se jih, nasvetujte káj drugega. Smiluj se me Bog o smrti! Ubožica sáma ostane v koči, kakor palec na roki, in ne bode nikogar, ki bi ji podal kósec kruha; poginila bode siromašno!«

»Morebiti jo vzemó v grad?«

»Oj, to je poslednja nada!« — vskliknila je Motruna in kolebnila z roko, »nečem; videla sem dosti sirot, vzrejenih v grádu. Marijica bode zala... pogubode jo obraz. Rajša bi, da umrje za gladom, pa poštena! Čujte, ali véste kaj? — Soloduha? — ubožni ste, kakeršna sem jaz, otrok nimate svojih, bodite Vi Marijici mati!«

Po teh s trdom izgovorjenih besedah, ki je narokavala jih le obupnost, vstala je Soloduha s sedeža svojega, Rataj pa s svojega ležišča, in oba sta se čudila in z neumljivim glasom nekaj vskriknila. Nastal je hip zlovéstnega molčanja po njiju vskriku, ki baš ni značil zamrze in nevšečnosti, pač pa strah in zavzetje. Starec in starka sta skrivaj se ozrla drug v drugega, in bele Ratajeve oči, dasi slepe, obrnile so se na stran, kjer je stala žena.

Motruna je bila nalovila nekoliko zraka, ni dala jima časa, da bi bila odgovorila, temveč opomnila je:

»Delala Marijica ne bode le namestu vaju dveh, ampak namestu trijih. Takove deklice ni v vasi: lahko ji bosta zaupala kočo in jo poslala po kar koli, vse umeje, in kako je tiha in pokorna! Imela bi služabnico za kósec kruha, pa hčerko, kakor bi bila vajina.«

Starec in starka sta molčala doslój.

»Čuj« — odbila je Soloduha in premišljala še, »to je prezgodnja beseda, ne misli nepotrebno na smrt, ne kliči volka iz löze!«

»Že je tukaj in stoji pred menoj« — opomnila je vdova tiho, »kaže mi zobé in dušo ž njimi iztrga iz mene.«

»Bolniku je zmerom smrt na umu.«

»Nujte, ali vzamete Marijico mojo?«

Rataj je stal pri durih, jel je poslušati in stresati glavo.

»Glej« — odgovorila je Soloduha in svojega predpasnika vozál trla z roko, »treba je dobro premisliti le-to, da se ne bi kesala zato: saj véš, kako živiva, ob miloščini in milosti božji; imava komaj kósec kruha. Ne bilo bi ga nama žal, ali Marijica ne bode dobro imela se pri nama.«

»A kje bi ji bilo bolje? — Kakov bogat gospodar, ki bi vsprejel jo, pometal bi s siroto. Vi nimate sami svojih otrók, samá sta ubožna, rajša se usmilita ubožice in odmerita ji grizljaj kruha.«

Zopet sta molčala stara, napósled pa je Rataj ob palici prišel iz kočé in stopil pred Motruno.

»Čujte, soseda« — ogovoril je ciganko čvrsto, »čemú je treba toliko besed, midva vzameva Marijico, a da Soloduha neče, nu, omečim ji hrbet s palico!«

Stara se je nasmijala na vse grlo in skočila je k móžu; ni rada vpričo ljudij udajala se zakónskim prepirom.

»Da te« — opomnila je sladko, »le burke se rade lové tebe. Nu, palico imej za psé, dogovorimo se drugače!«

Rataj je zagodrnjal nekaj in umolknil, Motruni pa so se vdrle iz očíj solze.

»Vidva jo vzameta, vidva jo bosta imela na skrbi, če vidva ne, drug tudi nihče ne. Le beda vé, kaj je

trpljenje, in smiluje se sirote. Soloduha, mama, bodite ji mati, jaz bodem še v grobu molila za Vas!»

»Ne skrbite že zdaj za hčerko« — segla ji je v besedo Soloduha. »Kogar je Gospod Bog ustvaril, tega ni umoril, še sami jo boste gojili.«

Motruna je stresnila glavo.

»Danes še in morebiti jutri« — dejala je tiho, »pa bode konec vsega. Za svoje onemoglo teló nimam nika-keršne skrbi, pokopati me bodo morali, a zdaj, ker je Bog starše dal deklici, umrjem vsaj mirnejše.«

Vzela je palico v roko, hotela vstati, čutila je večjo in večjo slabost, zato bi se bila rada vrnila v kočo, ali kadar je bila vstala, zgrudila se je zopet na klado.

»Kako bi šla domóv, ker si tako utrujena?!« — opomnila je Soloduha, »moraš se oddehniti . . .«

»Ne utegnem!« — vskliknila je Motruna nenavadno zmóčena, »pridem še vsaj do praga.«

Soloduha je tlesknila.

»Ne ganeš se mi ne s prostora!« — odločila je, »ali če se ti tako mudi, dej, tam-le gré Job, popov sluga, poprosim ga in odvede te k pokopališču.«

»Ko bi to hotel storiti!« — vskliknila je in vzdihnila.

»Gotovo stori! Minuli teden sem mu ulé ozdravila pod pázuho, divjal je od bolečine svoje, pa ni imel toliko, da bi mi bil kupil mérico vódkke; pogovorim se ž njim.«

Po teh besedah je Soloduha le mignila slugi, v svesti si je bila zmage svoje.

»Čuj« — ogovorila ga je, »kaj bi storil, da zopet dobodeš ulé pod pázuho?«

»Gospod Bog me váruj tega!« — vskriknil je Job, »vesel sem, da sem se iznebil ondanjega!«

»Nu, torej nečeš več imeti nobenega ulésa?«

»Kaj Vam je, žena, prišlo to na misel?«

»Jaz te le vprašujem, saj véš, kdor ne sluša mene . . .«

»A kaj zahtevate od mene?« — vprašal je sluga nepokojen in popraskal se po glavi.

»Odvédi to-le bolno žensko v kočo pri pokopa-lišči« — šepetnila mu je na uho, »ne bode živela več dolgo, ni domóv se ne privleče sama.«

»Odpeljem jo, odpeljem, še na voz jo posadim in dvignem raz voz« — nasmijal se je Job — vesel, da se je z malim končalo, »naj se le dobro pokrije, da je ne bodo ljudje poznali, če ne, s prstom bi me kazali v krčmi, da sem se pobratil ž njo.«

Govoril je še nekaj, a ni ga bilo slišati, Soloduha pa je ubogi Motruni pomogla na voz, ki je s pokrito žensko polagoma se pomikal na drugi konec vasi.

Motrunina bolezen je rasla, morebiti zato, ker se je bala za hčerko, ali pa je prehudo bila utrujena — njé bolezen je rasla vidno, in ko je bil Job dvignil jo ráz voz ter posadil koči pred vrata, zavlekla se je komaj k postelji.

V koči je bilo pusto. Marijica je po lózi brala suho vejevje, da bode kaj priložiti na ogenj, in Motruna je imela čas, oddehniti se, predno se je vrnila hčerka, ki je privlekla precejšnjo butaro suhljádi.

Ne vém, kje je vdova nabrala novih močij na nov trud, poljubila je hčerko na čelo in ognjenih očij šla na prazne dilje, kjer je ležalo le malo perila in nekoliko kril na stópnicah. Odbrala je srajco, star predpasnik, omila se, jela brzo oblačiti se, ali Marijica ni izpregovorila ni.

»Ali hočete še kam iti, mama?« — vprašala je sirota in se čudila.

»Hočem, menda bode treba« — odgovorila je mati jecljajoč, »ne vém, moram govoriti z gospodom.«

»Dosti že ste se utrudili danes.«

»Ne prehudo! Job me je domóv pripeljal iz vasi.«

»Utegnete pa jutri tja iti...«

»To je nujna potreba, z gospodom ni, da bi se šalil človek« — opomnila je vdova, igrale so ji solze v očeh in ihteč je trgala besede. »Ne boj se, ljuba Marijica, če ne bode móci, pa ne pojdem!«

»Lézite rajša« — jela je govorčiti deklica, »jaz raznetim ogenj in pogrejem Vam včerašnjje kaše, da se pokrepčate ž njo.«

Po teh besedah je Marijica odhitela, razgrebla ogljije, skrbno pokrito s pepelom, mati pa je kolikor toliko se oblekla, z robcem ovila glavo, počasi odšla iz pristénka in legla je na posteljo.

Marijica se je razveselila, ko je videla, da jo sluša mati, in še živeje se je lotila svojega dela. Vzela je lonec iz peči, snela réno, a kadar je bil zaplapolal ogenj, pristavila je malo nalašč shranjene kaše; sama pa je, kakor miška, skrivaj snedla suhega kruha kósec, kajti zeló je bila lačna.

Motruna je v tem molčala, zaprla je oči in zdelo se je, da je počasi zaspala. Marijica je bila tega vesela, hodila je tiho, po prstih po koči. Že je bila zavrela kaša, skleda in žlica je bila pripravljena, videlo pa se je, da močno spi Motruna. Deklica je zakašljala nekolikokrat, menila je, da vzbudi mater, ali mati je bila utrujena in spanca potrebna tako, da se ni genila ni.

»Čemú ji je moja kaša?!« — pomislila je Marijica, zlila jo nazaj v lonec in pristavila k ognju, »spanec jo bolje pokrepčá, jelo pa ne pobegne.«

Sédla je torej na klop, priložila suhljádi, lonec malo odmeknila, sedela, oči imela uprte v mater in zadržavala sapo, da je ne bi prebudila.

Motruna je na videz spala pokojno tako, da ni genil ni njé prsi živejši oddih in da se trpljenje ni ojavilo z nikakeršnim gibljajem; obraz ji je bleдел in bleдел, oči, le na pol odprte, zdele so se, da ne gledajo več hčerke, ki so prej zmerom ozirale se vánjo, ustni pa ste, nenavadno odprti, ostali nepremični.

V tem odpočitku ji je Bog poslal večni odpočitek — zaželeno smrt po boleznem življenji. Ali vdovina deklica, ki dosléj nikoli ni videla mrliča, ni védela, da je mati mrtva, in sirota je vesela bila navideznega mäterinega pokoja.

Pogledala je zdaj pa zdaj na posteljo in bala se je geniti, da bi ne prekalila blagostnega sná.

»To je dobro« — opomnila je Marijica sama sebi, »bolezen je mine v snù, pokrepčá se s spanjem mama in vstane zdrava, popolnomo zdrava in vesela! Ta sèn! Jaz ne pomnim, da bi kdaj bila videla koga, da je spal tako trdno; ko sem se dosléj katerikrat le genila, takoj se je vzbudila. Gotovo je v tem spanji mine beteznost!«

Tešila se je in sanjarila deklica čakajoč prebuje, toda bleđi Motrunin obraz je bleдел in bleдел, žoltel,

napósled pa je osinjavel in nenavadna, strašna smrtna barva se je razlila po njem malo po malo. Marijica je gledala mater, a ni slutila nesreče svoje.

Že je bilo poludné — mati se ni prebudila. Marijica je zadremala na straži pri kaši in ognji, prebudila se je, zaspala zopet in v ti jednolični tihôti ni opazila ni, da zahajajoče solnce gleda skozi okno z zlatim svojim leskom in da njega žarek seza pokojnici narávnost v obličje.

Začudila se je deklica, ko je bila solnce zagledala tako nizko, dan pa je izgubila o spanji in čakanji. Mati je še spala in spala zmerom.

Ali ta nenavadni spanec in Motrunina negibljivost je s krepkejšo nado pojila srce ubogi deklici, ki ni slutila svoje nesreče; uverjena je bila, da se mati prebudi zdrava.

Že se je bilo začelo mračiti, Marijica pa je suhljád pokladala na ogenj, sedela in okó upirala v posteljo. Prišla je noč, toda nič se ni izpremenilo v koči.

»Mati spi, dobro spi!« — dejala je, »ne smem je vzbuditi, dvojim, da bi hotela jesti po noči.«

Odstavila je lonec s kašo vred in prižgala glinasto svetilnico, da je ogenj imela pri roci, šla je spat, ni slekla se ni, da ne bi premočno zaspala.

Oprézovanje, nepokoj, prisiljena negibljivost — vse jo je utrudilo tako, da je, kadar je bila glavo položila na posteljo, takoj polastil se je spanec — močen, mladosten. Že je dan gledal skozi okajeno okno, ko je zopet odprla oči, pokrižala se in čudila, kako je vso noč mogla prespati ne da bi se prebudila.

Najprej se je ozrla v mater, ki je v žaru gasnoče svetilnice in o ranem svitu bila takova, kakeršna prejšnjega dné: mirna, nenavadno bela in bleda. Bledosti, ki je bila prikazala se s prvimi svojimi znaki vred, ni se čudila presilno, zdaj pa se je svežemu očesu zdela, da je le prečudovita.

Bližala se je počasi po prstih postelji, jela vleči na uho in paziti; ali ni mogla začuti nikakeršnega diha, ni opaziti nikakovega gibanja.

»Kakov spanec se je je polastil.« — opomnila je sama sebi, »spanec čuden, kamenen! Ni se še obrnila, niti ne diše in ne giblje!«

Doteknila se je na lahko, oprézno máterine roke in ko se je bila uverila, da je hladna in takova, kakor bi bila okamenela, jako se je začudila, misel na smrt ji ni prešinila glave; verjela je, da je to neka nenavadna bolezen, čudovit spanec o slabosti. A ker prosto ljudstvo verjame, da je spanec res često hude bolezni prerok, in ker je mnogokrat čula o takih pripetljajih, upokojila se je malo po malo deklica, čudila se je le svoji slabosti, ki se je tako čudno prikazala, kakor je menila sama.

Zopet je minil dan, kakor poprejšnji. Marijica je zakurila ogenj, pripravila čvrste kaše z ostalo zabelo vred, okrepčala se z včerajšnjo že kislikasto kašo in s kóscem kruha ter osmelila se in odšla na prag, zato da bi se ojačila s svežim zrakom.

Pa nepokoj je gonil jo nazaj v kočó. Komaj je utegnila ozreti se po spomladnem božjem svetu, ozreti v žareče solnce, ki je po nekolikih deževnih dnéh neprestano zopet sijalo in s srebrnim svojim mrazom obetalo jasno vreme.

Blato je bilo zmrzlo, veje po drevji so se kar lesketale vse, trava, stebila, list je pozébel do céla: vse je bilo v tistem leskečem krilu. Pokopališče s svojimi vrbbami in visokimi premrlimi travami vred je kar lesketalo v srebrnem ivji, ki je Marijici na ustni vabilo veselost in smeh.

»Kako je tù krasno, kako veselo« — vskliknila je, »ali kako pusto! Nikakove ptice ni tù, ni vrane, ni srake, tudi vrabci moji so se preselili nekam pod toplejšo streho!«

A res ni bilo na cesti, pokriti z grudami, kakor daleč je sezalo okó, nikakeršne žive stvari, povsodi je vladala le grobova tihôta. Marijica je nekoliko časa gledala krog s praga, napósled pa se je vrnila v kočó. Mati je spala nepremično, neprebudljivo, zmerom takisto neumljivo.

Že je bilo minulo poludné, deklico je naravno začel grabiti nekov nemir: hodila je k postelji, vlekla na uho,

vračala se, trdo hodila po izbi, pokašljevala, da bi vzbudila mater, ropotala je s korcem in z lonci, pa vse ni pomaglo nič.

Bližal se je večer, Motruna ni vstala, ni dala ni znaka, ali še živi, a ko je bila vstala noč, zadremala je Marijica na zapečku, ni hotela iti na posteljo, da bi pretrdo ne zaspala.

Noč je imela nepokojno, neprestano se ji je zdelo, da bi mati morala prebuditi se in da se prebudi; vstajala je, begala in sedala in zopet opešala, da sama ni vedela, zmagoval jo je spanec. Drugega dne zôra jo je naposled popolnoma prebudila; oplašila jo je materina bledost in začela je oplašena premišljati, kaj bi začela.

»Moram jih vzbuditi! Dva dnéva in dve noči, to je že predolgo!«

Ta misel je deklico pognala k materi. Prijela jo je za ledeno roko, vendar prestrašila se je, ko je bila začutila, da je otrpla, lesena, težka in brez moči; jela je mater na lahko tresti, govoriti ji, premikati jo ... ali zastoj!

»Moram iti k Soloduhi« — opomnila je sama sebi, »ta gotovo pomore, rastlinarica je, vedela bode nasvetovati kaj o tem trdem spanci; mati so sami zahajali k nji. Postavim kašo na zid, ko bi se utegnili vzbuditi, pa odhitim in takoj se vrnem.«

Po teh besedah je Marijica na glavo dela raztrgan robec, zaklenila vrata v koči in odhitela je na drugi konec vasi k Soloduhi.

Rataja ni bilo domá tega dne, drugega dne je bil v mestu semenj, a da bi mu pred cerkvijo kdo ne prevzel ugodnejšega prostora, odšel je zgodaj na semenj. Soloduha se je sama sukala po koči, nekaj je kuhala na ognjišči, ko je Marijica pribežala vsa zasôpla.

Starka se je zvedavo obrnila vânjô.

»Kaj se je pripetilo, golobíčica?« — vprašala je.

»Oh, mamica, soseda« — vskliknila je Marijica takoj, »mati so bolni!«

Soloduha je le prikimala z glavo.

»Kaj pa jim je?«

»Polastil se jih je nekov čuden spanec, mamica! Kar so začeli spati, že je tretji dan; kar so bili prišli

od vas, niso se genili cela dva dneva in nekako mrzli so, strašno blede, ne dišejo pa nič!«

Stara Soloduha je tlesknila z rokama, padla ji je žlica iz njiju.

»Da te, kaj govoriš?«

Marijico je oplašil Soloduhinega obraza izraz, uprla je velike svoje oči vánjo, že so ji v njih igrale solze.

»Spé« — opomnila je tiho, »poskusila sem, da jih vzbudim, toda niso se prebudili, in vsi so mrzli!«

»Ali je križ s teboj!« — vskliknila je starka, »gotovo so umrli!«

Ta strašni izraz, ki ga ni dobro umela Marijica, doteknil se je njé useša, kakor strela z daleč; premišljala ga je nekoliko hipov in molčala je, ali zopet je izpregovorila.

»Ali le spé, trdo spé!« — opomnila je. »Vi poznate zdravila, bi jih lahko vzbudili.«

Ratajeva žena je sklonila glavo, namrščila obrvi, molčala in odšla v kot po kožuh.

»Idi« — rekla je, ogenj polila z vodo in ogljije zagrnila s pepelom, »idi, uverim te, ljuba deklica!«

Zaprla je starka kočo z lesenim ključem in zamisljena odšla z deklico vred, ki ni lahko počasi hodila, tako je gnalo jo k materi.

Pot se je zdela smrtno dolgočasna in dolga Marijici, ki je ni mogel razdramiti pogled na priljubljene ptice, niti nemir v vasi. Strmela je v tla, počasi stopala za starko in vzdihnila po vsakem koraku.

Navzgor v kočo Soloduha, dasi je šla ob palici, ni lahko kimala; morala je nekolikokrat oddehniti se, ko pa je bila prišla pred prag, sédla je, da se je zopet oddehnila, predno je stopila v kočo. Marijica je pred njo odšla v izbo in pogledala na posteljo: nekaka črnost je otemnila materi zmučeno obličje, njé obraz je bil izpremenjen grozno tako, da je misel na smrt siroti prešinila srce s strahom in slutnjo.

V tem je tudi Soloduha stopila na prag, pogledala prédse in široko mahnila z roko.

»Pristopite, nu, pristopite!«

»A zakaj?!« — vskriknila je lekárka, »umrli so, davno so že umrli!«

Marijica, kakor je stala tù, sklenila je roci in ihteč se zgrudila na tla.

* * *

Stara rastlinarica se ni dolgo mudila v koči; sklenila je, da pojde v grad — in zastonj se je trudila, da bi vzdramila Marijico. Treba je bilo smrt oznaniti grádu in duhovniku, zato, da bi kdo usmiljeno pomislil na domovinko, na grob, na molitev in ubog pogreb.

Kogar je Soloduha zalótila na poti, začela mu je pripovedovati, kako je Motruna umrla že pred tremi dnevi, kako je sirota mislila, da je ta smrt le sèn, in tožila je, da ne vé, kdo pokoplje pokojnico.

Ta novica se je po bliskovo hitro razvédela po vasi, radovédnejši vaščanje so torej začeli shajati se malo po malo pri ciganovi koči, obsuli so duri v izbo, kjer je Marijica ječala klečé na tleh.

V tem je v grádu vstal velik nepokoj, bali so se, da utegne duhovnik odreči pogreb in da bode treba pozvati urad, zato, da preišče smrt in se uveri o nje povodu. Ali Soloduha je preskrbela vse, šla je k župniku, h gospodu na dvor, povédala jima je, kako je bolnica povprašala je za svet, kako je bolehalo že dolgo, in genila je oba povest o siroti, ki je verjela, da smrt je sèn, da je tri dni pazila na pokojnico. Nobeden ni odrekel pogreba ciganki.

Ali ni bilo nikogar, da bi bil od desák zbil rakev, na pokopališči izkopal jamo in se žrtvoval poslednji potrežbi.

Iskali so po vasi sorodnikov, spominjali so jih na dolžnost, ali gluhi so bili, drug drugemu so izročali to breme; grad tudi ni hotel preskrbeti ničesar, a zavleklo se je to do večera.

Še-le, ko je bil duhovnik sam prišel v grad, pospešil je pogrebni obred in v mraku so bile deské že pripravljene, tesár pa je začel rakev delati za tlako.

Ni imel mnogo dela ž njo.

Nekoliko pobožnih starčic je prineslo sveče, nekdo izmed bratovščine je prinesel cerkveni križ in ga postavil k mrliču, ali dasi ni bilo nikogar, ki bi bil pri-

pravil večerjo in preskrbel vódke, vendar ste prišli dve pobožni ženski, da ste po noči čuli pri mrliču.

Hoteli so Marijico odtrgati od mrtve matere, pa deklica, ki je plakala, da ni imela več solz, ni se dala odvêsti, navdušila jo je bila neka odločnost.

Ko so bili zjutraj prinesli domovinko, zbito od smrekovih desák; ko je bilo treba mrliča položiti vánjo, pomagala je Marijica sama ženam, sama je pod glavo dela blazinico, nogi ovila materi, zložila ji roci — in napósled poljubila jo, predno so pokrov pribili na veke.

Resnično je bil to ubožen pogreb, pri katerem niso praznovali starodavnih obredov in običajev; kdor se ga je zavoljo ljubezni udeležil, vsakdo je skrbel, da je na moč hitro iznebil se tega bremena.

Nekov milosrčnik je jamo izkopal ozko in plitvo tako, da so komaj z glino zagrnili rakev, križec je bil zbit od dveh palic, slabo obeljenih, a pri sprevodu je bil le duhovnik, nekoliko ljudi iz bratovščine, križ, pa črna žalobna zastava. Sprevod iz koč na pokopališče ni bil dolg, sezal je le čez cesto k mogilam, kjer je bila pri vratih pod staro vrbo jama izkopana.

Marijica je šla za rakvo s Soloduhom in z nekolikimi ženami vred, ki so smélo korakale in mrtvo spremljale do dóma večnega odpočitka. Sama je prva pest vlažne ilovice vrgla na rakev, ki so jo brzo zagrnili in z lopatami otolkli mogilo, vzvišeno le malo nad zemljo. A ker v siromašni koči ni bilo pogrebščine in nihče ni bil tako prijazen, da bi bil kupil jedi in vódke, razgubili so se vsi, ki so bili prišli, takoj po pogrebu.

Marijica je sédla na mogilo in jela plakati — in plakala je, da se je srce topilo ubožici od same žalosti.

Nekoliko stopinj od njé je stala Soloduha zamišljena in trla v roci vozál na robci, močno je bila zamaknena, kakor bi ne bila védela, kaj naj stori.

»Pokojnica me je prosila, da bi jo vzela k sebi« — opomnila je sama záse, »ali čemú bi si na glavo nakopala siroto? — Ne stori toliko, kolikor sné, ne bodem imela ž njo radosti toliko, kolikor dela. Pa bilo bi je vendar škoda, ko bi motavílila krog, ali kdo bi jo vzel, če ne grad, ali v grádu tudi ni raja! Nama bi ne bila do céla nepotrebna, lahko bi me nameščevala časih,

vsaj bi imela po vode poslati koga. Kadar stari odide po svetu, moram govoriti s stenami. Kaj bi storila? — Vse ima svoje slabosti, pa tudi dobroto svojo... Nu, vzamem jo — dà, vzamem! Gotovo ni hudobno bitje, poskusila je bedo, delu pa je vikla«.

Prestopila je Soloduha, a zopet se je ustavila in premišljala, kaj bi storila.

»Čuj, Marijica« — vskliknila je napósled, »že si se našalovala; vstani in pojdi z menoj!«

Ali deklica je ni slišala takoj, morala je starka prijeti jo za roko in s silo jo je odvedla od vrat na pokopališči. Marijica se ni upirala prav nič, šla je nekako brez moči, zaplakana, poslušna, če tudi nerada, zmerom je predpasnik držala na očeh in časih je močno zajejala.

»Nu, nehaj vendar!« — opomnila je rastlinarica, »solze ne pomorejo, vsi smo se narodili zato, da umrjemo, to je gotovo! Z jokom jih ne prikličesh izpod trde zemlje in žolte mogile; pomislimo rajši sami náse!«

Marijica ni odgovorila, oprla se je ob slop pri vratih in zopet je začela jokati.

»Bog bodi s teboj!« — govorila je Soloduha dalje, »pojdi, saj ni treba, da bi se še dalje mudila tù, pokrižaj se, pomôli, pa pojdeve v kočo.«

To je povédala, toda ker je videla, da malo pomagajo besede, prišla jo je za roko, odvedla na cesto, ustavila se pred ciganovo kočo in je povprašala:

»Ali imaš domá še kàj dela?«

»Zakaj in kje?!« — odgovorila je deklica in se zavzeta ozrla vánjo.

»Torej pojdi z menoj!«

»Po kaj?«

»Ali sáma ostaneš tù?«

»Zakaj ne? — Saj je to naša kočá, čemú li bi iskala druge.«

Soloduha je osteklela, zagodrnjala je nekaj sáma sebi, zgenila z ramenoma in se počasi pokrižala.

»Ali meniš tù ostati?«

»Kaj pak, a kam bi šla?« — odgovorila je Marijica mirno.

»Imam križ s teboj! Ali ostaneš tù sáma, čisto sáma?«

»To je — dà, ker nimam nikogar! Drugače ne kaže!«

»Kako li se bodeš živila?«

»Kakor sem se živila z materjo vred. Živelci sve v sili, ali za gladom nisve umrli. Trpela bodem dalje usodo svojo.«

Soloduha ni hotela verjeti ušesu svojemu.

»Ali pride noč« — opomnila je, »ker bodeš sama, strah te bode.«

»Strah, koga?« — povprašala je Marijica.

»A pokopališče?« — vprašala je starka tiho.

»Od detinstva sem bila na pokopališči po dnevi in po nôči« — vzdihnila je Marijica, »to ni meni nič novega.«

»Toda máterina mogila? — Gospod Bog bodi s teboj!«

»Čemú bi se bala matere?!« — vskliknila je deklica plakajoč.

Starka je poslušala, vendar ni mogla umeti Marijice, ki je otirala oči in odgovarjala tako smelo, nenavadno mirno tako, kakor bi njé stališče, njé osirotélost, njé bodočnost ne bila imela v sebi ničesa strašnega, ničesa nenavadnega. Ali zopet je Ratajka jela stresati glavo, godrnjati nekaj sama sebi in zvedavo strmeti v siroto.

»Torej hočeš tù ostati?« — vskliknila je po nekolikih hipih, »čisto sama, kakor palec na roki?«

»Ni drugače mogoče« — šepetala je Marijica, »ta koča je dédsčina po mojem očetu, to je moj dom, vendar da ga zapustim, razpadel bi, ali bi grad koga naselil v njem.«

»Kdo pa bi hotel bivati tukaj?!« — prestrigla ji je besedo Soloduha, »po nobeni ceni ne! Idi v kočo, idi, pogovorive se, a ti se zmodriš, ker sama nè véš, kaj praviš.«

Zopet je starka morala deklico prijeti za roko in pokorno in brez moči odvesti jo v kočo.

Ta jama ni bila nikdar vesela, nikoli se nič v nji ni nasmijalo človeku, ali o ti priliki je bila strašljivo žalostna: povsodi je bilo polno smrti. Pogreb, ki je bil še-le odšel iz njé, pustil je po sebi znamenje. Ležala je

tù gromada trsák, prinesenih iz rakve v izbo; dve poleni, ki so domovinko nánjo postavili; na klópi je ležal hlebec kruha, prinesla ga je bila neka usmiljena ženska, naj bi ga položili na rakev, pa je zaostal, kakor da je bil odveč, in debel prt, ki ga tudi niso bili porabili, morali bi bili kruh zaviti vánj. Postelja ni bila še postлана, imela je znamenje trupla, ki je predolgo ležalo na nji in čakalo pogreba; po kotih je vse bilo v največjem neredu in razmetano. Na ognjišči in v pēči je bil popolnoma ugasnil ogenj in neprijetna zima je go-stovala po koči.

Soloduha je deklico posadila na zapeček, Marijica pa se je ozrla po izbi, ki je toliko spominov vzbujala v nji, in zopet je začela plakati, starka pa je zamišljena jela sukati se po koči.

Ker je rastlinarica skoraj rabotno bila vikla delu in redu, gospodarstvo domá je počivalo na njé ramah in ko je prišla zdaj pa zdaj h kakemu bolniku, morala je često sama urejati vse — ker je bila vajena delu, ni mogla vstrpeti, da bi ne bila tam pa tam česa pospravila in uredila.

Tù je postavila véderce, ki je bilo z dnom obrneno navzgor, stalo je pod klopjo, tù je zanetila ogenj in trsák naložila nánj, dokler napósled ni našla v kotu omazane in razsušene metle, poskusila je, zgenila z ramenoma, začela pométati smeti in izmétati jih k pragu na kupec. Marijica je zmerom sedela in strmela v posteljo, kjer je počivala mati, in solze, ustavljene na nekoliko časa, jele so se ji zopet vsipati iz očíj.

»Krasno gospodinjstvo je to!« — opomnila je Soloduha, ko je bila pregledala vse kote, »nikjer ni ničesar, le cap je nekoliko, živeža pa nič, kakor bi bilo vse izmeteno... kakor po vojski! A kaj ti začneš tù tako mlada in slaba? — Jaz sem stara, pa da bi mi odkazal in plačal kdo bivališče tù in da bi urejala vse, če prav sem izkušenejša od tebe in vendar umejem nekoliko delati, iztrgala bi se in pobegnila bi! Ti pogineš tukaj!«

»Da poginem! Torej poginem, ali ne premaknem se ne z mesta!« — vskliknila je odločno deklica in otirala oči, »to je moja domovina, to koča moja, ne

zapustim je. Mati in jaz sve tù živeli, bedovali, jaz sem vzrasla tù, shodila, zagledala svet... mama je umrla tù. Oh, ne, to je meni sveto zavetje, ne zapustim ga, ne zapustim kože svoje!«

Soloduhi se iz početka nikakor ni hotelo, da bi bila na skrb vzela deklico, toda zdaj je začela nekako premišljati, poleg tega pa je prirojenost, ki rada pomaga drugim, napeljala jo, da je tiščala v siroto. Čim silneje se je Marijica branila, da ostane, tem pridneje je starka jo vabila za seboj.

»Kaj je treba toliko besed?!« — opomnila je napósled stojé pred siroto, »tvoja mati, ko so čutili, da so slabi in da imajo že malo življenja v sebi, mati so sami dovtikli se k nama, a zakaj? — ali véš, zakaj? — Rotili so mene in prosili mojega starega, da bi se te usmilila... Umirajočim ne smemo odrekati prošenj. Rataj in jaz, dasi je nama samima težko, ne bodeva očitala ti kruha, služba pri nama pa tudi ni težavna. V najini koči najdeš toplo bivališče in živež, tù pa umrješ za gladom!«

Marijica je poslušala starko, počasi otrla oči, vstala, ozrla se po izbi in opomnila je s pretrganim glasom, ki je vsak hip imel več moči; dejala je:

»Čujte, mati, dobro srce imate, Bog Vam poplati, Vam in staremu Rataju, ali iz tega ne bode ničesar! Če hočete skrbeti za siroto, pridite zdaj pa zdaj pogledat k meni, prinesite mi kósec kruha, naj si tudi ga nimate preobilo, ali jaz ostanem tù, pa ostanem! Oče so postavili kočó, mati so v nji živeli in umrli, a jaz... jaz jo ljubim tako, da bi mi srce počilo, če bi zjutraj, ko spregledam, ne videla razpoklih stén — ko pridem na prag, če bi ne zagledala vrb na pokopališči.«

»Ali za Boga« — vskliknila je starka, »pomisli, kako bodeš živela tukaj.«

»Tako, kakor sem živela z materjo vred.«

»Ali ste delali dve.«

»A dvé, da sve živeli, meni sámí ne mara ne bode treba mnogo!«

»Kje pa si slišala, kje videla« — vskliknila je Soloduha, »da bi deklica, ali prav za prav otrok, kar si ti, sam živel in gospodaril? — To ni mogoče! Kadar

gospodar ostane sam, jame iskati in najde si koga, ne sodi tako, kakor sodiš ti, otroče, sirota!»

»Mnogo rečij, mati, ni na svetu, ali pride čas, in morajo biti, če tudi se jim čudijo ljudjé« — opomnila je deklica in kimala z glavo, »kaj je meni do tega, če bodem sama? — Matere ni mogoče kupiti, če je Bog ne dá, očeta ne izprosi. Menite li, da sama umrjem za gladom?»

»Če bodeš beráčila, ne!«

»Nikdar nisem beráčila in tudi ne bodem prosjáčila« — vskliknila je Marijica in ozrla se v starko, ki se je spomnila na svojega Rataja in čudno zategnila ustni.

»To je kruh, kakeršen je kakšen drug« — popravila je deklica, ko se je bila spomnila neopreznosti svoje, »ali jaz ga ne maram.«

Stopila je k Soloduhi in ji poljubila žolto roko prijazno tako, da se je starka malo po malo potešila, dasi jo je bil prej razžalil spomin na beraštvo.

»Čemú bi se ubijali s siroto, ker sami nimate na ostajanje kruha?!« — opomnila je po hipu Marijica, »sicer pa mi boste lahko pomagali, če tudi me ne vsprejmete v svojo kočó. Dovolite mi, da Vas smem časih pohoditi, posvetovati se z Vami, in če ne bodem zdaj pa zdaj imela skorje kruha, dajte mi odlomek suhara, ali kar je bolje od njega — dober svèt, prijazno besedo.«

Starka se je nasmijala in stresala z glavo.

»Oj, ti deklica« — dejála je, »kaj ti róji to po glavi! Da imaš i kruh, ker niso še pomrli vsi milosrčni ljudjé, kako pa prebodeš brez tovarišije, brez razgovora, brez živega duha v ti pušči? — A kaj bode, ko bodeš morala često noč in dan samotna sedevati na klópi in ko ti osamelost do céla prešine glavo? — Jaz vém, kaj je to! Jaz sem že stara, meni se je prignusilo že vse, ali mnogokrat, kadar Rataj odide po svetu ter moram samovati po nekoliko dnij — mnogokrat bi človek psa poljubil, samó da bi govoril z njim, tako se dolgočasim, tako mi je trpko! Kaj še-le mlado bitje, ki ga jezik srbi in mu hitreje bije srce! Ne, ti ne prebodeš tù, pa ne prebodeš, pravim ti!«

»Prebodem« — opomnila je Marijica žalostno, ali odločno, »saj ne bodem sama: govorile bodo stene in klopi, mati, a imam tu dôkaj znancev krog sebe, ti so vrabci — dà, i miši me poznajo.«

Soloduha je pljunila in skomizgnila z ramenoma.

»Nu, poskusi« — rekla je in se nasmijala, »uverim se, kako dolgo vstrpiš! Ali hočeš tukaj ostati že danes?«

»Zakaj ne?« odgovorila je deklica, »ostanem.«

»Moram iti« — opomnila je starka in prijela palico, »imej se dobro, in če se ti bo hudo godilo, pomni, da imaš v najini koči pribežališče, dela ne bode težkega... imej se dobro!«

»Zdravstvuj!« — poslovila se je in nekolikokrat ozrla v deklico, ki je sédla, glavo oprla ob roko in se globoko zamislila.

Soloduha je odšla, pa ni verjela Marijici, zastonj je sodila, da sirota pride za njo; zastonj se je ozirala, ko je šla s holma, vrata v koči so ostala zaprta in nihče ni prišel za njo.

* * *

Težka je iz početka Marijici bila srčnost in težko je novo življenje začela čisto sama, ob svoji môči; ali Bog daje moč, kadar jo potrebuje človek; volja dela čuda in čuda zvršuje v otroku in o potrebi. Na večer je deklica čutila glad in mraz; morala je vstati z zapečka, zanetiti ogenj, pomisliti, kaj bi jedla, s čim naj se okrepča oslabeła. V koči ni mogla najti ničesar, le na klopi je počival nekove ženske darek, pogrebni hleb, morali bi ga bili položiti na rakev, a če prav ga niso porabili, vendar ji predsodek ni dovoljeval, da bi ga bila odnesla. Ta hleb kruha je bil nekako poslednji materin dar. Marijica ga je radostno zagledala, narezala, zajela vode in imela je beraško večerjo.

Sédla je k ognju in pojokala, ali ker ji je na misel prišlo, ob čem bode živela dalje in kako bode treba težko delati, da si služi kruh, polotila se je takoj kodélje. Spomnila se je, da mora do drugega dné Seme-nihi napresti polno motavilo, potem dobode nekaj grošev. Pomislila je in takoj sédla na delo. Ali ubožici ni

šlo od rók: ni imela še močij, potrebnih predici, toda kadar se je bila začela natezati nit in plesati po vretênu, stisnil ji je trepálnice po utrujenosti, po bolesi, po gládu, krepek spanec, poslala so ji ga bila nebesa, da bi pri-spála izgubljene moči.

Vretêno se je na láhko zatrkolilo na tla, préslica se je nagnila in naslonila ob peč, a sirota je zaspala, kakor zaspí otrok, ali kakor zaspé nedolžne duše ali ljudjé, ki jih delo utruði.

V tem je Soloduha, ki je bila zapustila kočó pri pokopališči, močno čudila se, korakala po vasi in ni mogla vtepstí si v glavo tega, kako more Marijica ostati sáma in kako si bode pomagala.

»To je nenavadno bitje!« — opomnila je sáma sebi, »ali jaz sem stara, pa vendar bedasta, ker sem to privolila. Nu, ali bi jo bila s silo potegnila za seboj? — Napósled bi ljudjé trdili, da sem si jo prilastila! To pa ni mogoče, saj pogine ubožica! — Ali naj grádu oznaním to, dobrodzíejú, županu, občínskím starejšínam? — Kdo li bode hotel pomagati! Ciganka je, ali nekaj takega, vendar je stvar božja; da bi le za gladom ne umrla, sram bi moralo biti vasi naše!«

Tako govoré sáma s seboj je Soloduha kimala po vasi, ali ker ji je bil stan pridobil mnogo znancev, začela je po vsakem koraku s kom razgovor. Še so sluge, kumi in starejšíne v gručáh stali in drug drugemu pripovedovali o cigankini smrti, o njé pogrebu. A ker je bila Soloduha najdelj se zamudila v koči za vasjó in ker je zdelo se jim, da je siroti oskrbnica, gnetli so se ljudjé krog njé in povpraševali so po Marijici.

»Nu, ali kaj začne? — Govorite!« — povpraševali so je z vseh strani.

Solodui se je poresnobil obraz, zgibala je z ramenoma in začela tiho govoriti, kakor bi bila kaj prav zanimljivega pripovedovala.

»Prav od tam prihajam« — dejala je, »naravnost od njé, ali pa verjamete?! — ni se dala odvêsti iz kočé in ostala je čisto sáma v nji!«

Ljudjé so poslušali in se čudili. »Kako sem prosila, kako jo nagovarjala, vendar vse ni pomoglo nič;

pravi, da se bode sáma živila, da je to njé koča, pa je dosti vseh besed. Žál je človeku, ki pomisli, da bode to njé poguba.«

»Za kós kruha bi jo vzel takoj« — pogodrnjal je stari Martin Neduha, »jaz sem jednoók, žena pa je bolehana.«

»Zastonj bi jo ogovorili; dokler korenito ne poskusi bede, ne pojde nikamor« — segla mu je brzo v besedo Soloduha. »Zdaj se ji zdí, da se preživi; ali treba se je prepričati in voljnějša bode.«

Ljudjé so, kakor so navadno hladni, kimali z glavami, šepetali, ta in óni se je smijal, ta je vzdihnil, ali vsi so se napósled razšli — vsak na delo svoje, Soloduha pa je oddehtela v kočó.

A Marijica, kakor je bila zaspala sedé pri peči, v kateri je brzo ugasnil ogenj, tako je trdo spala prav do jutra, ni se genila, ni čutila ničesar, ni senjalo se ji ni o ničimer. Še-le ko je bila rana svitloba posijala skozi okno, doteknila se njé oči, dvignila se je naglo, otrla oči, in ko se je obujala v življenje, izpametila se je v bedi svoji.

Bolest, utrujenost ji je bila misli zmotila tako, da se dolgo ni mogla izpametiti, ali je spala vso noč, ali delj časa, ali samó kratko uro. Šla je na prag — in ker je po solnci spoznala jutro, začudila se je.

Svet je bil vesel in krasen, le sirota je bila žalostna. Solnce je vshajalo jasno, vse je bilo tiho krog in krog, vrabci so oživljeni ščebetali pod streho, letali, podili se, cvrlikali so, ruvali se za zrnice, izgubljeno kje na cesti, in kalili so zrak z nemirom.

Deklica se je začela ozirati po svetu, po njega krasnem, vabljevem obrazu, a njé okó je obtičalo na žolti máterini mogili pokopališču za nizko ogrado. Vrata v kočó so bila odprta na iztežáj, a Marijica je pobegnila, pritisnila se k mrzli mogili in razjokala se je.

Ne vém, kako dolgo je trajalo to, od vasí je brzo korakal in se prikazal čil, tršat starec, dasi je bil očito slep, stopal je živo in smelo k vrhu. Palica samó je vodila njega korake in poti svoji je bil v svesti si tako, da je le doteknil se ž njo zdaj pa zdaj zemlje, pa je šel dalje, kakor bi bil imel do céla zdrave oči.

Naglo se je ustavil, obrnil je belo zrenico proti pokopališču in pazno poslušal. Slepí stárec je imel bisten sluh in zvláстно čútje. Tihi deklíčin pláč ni zatajil se njega pozornosti, domislil se je, kdo pláče, zgenil je z ramenoma skoraj jezno in zopet je začel brzo korakati in ubral je pot, kakor da vidi, k pokopališču. Poznal je tù svet dobro tako, kakor vse kote v vasi; prišel je k pregnitemu mostku, do vrat — in ker je popolnoma dobro ubíral pot med mogilami, prišel je prav k deklici, vodil ga je njé tihi jok.

Marijica ga je bila opázila še-le, ko jo je bil ogovoril.

»Dosti je tega joka — dosti« — rekel je, »mrtvim tihi mir, živim pa delo in živéž! Dèj, vstani in idi!«

»Kam?« — povprašala je nepokojno deklica, ki ni dobro poznala Rataja.

»Ali kam? — I nu, k nama!« — odgovoril je stari potepénec, »ali hočesh morebiti sáma gospodariti? — Saj je tvoja mati želela to, da bi šla k nama; sáma ne moreš ostati tukaj.«

»Gotovo ste Vi Soloduhin mož, kàj ne?«

»Stari Rataj, slep stárec sem, ali me ne poznaš? — Ne govôri dolgo, odpravi se brzo in idi!«

»Ali sem že včera j vaši ženi povédala, da ostanem v koči.«

»A jaz sem te zalótil tù na pokopališči, krasna kočá je to! Vendar kaj bode s teboj, če začneš lê-sem hoditi in plakati? — Kruha ne priplačesh, to je gotovo, da ne! Moraš iti k nama, ne pomaga nič!«

»Ne pojdem, pa ne pojdem!« — vskliknila je Marijica, »nečem iti, ne morem, imam svojo kočó in v svoji koči umrjem, če bode treba!«

»Ali si ovrto glavela, Marijica, kaj?«

»Naj sem, toda ne pojdem!« — odrekla je deklica. »Čúдите se, ker ste me našli tù, ali kako čúdo je to? — Že sinoči sem začela présti, pa spanec me je zmogel, da sem vso noč spála, kakor drevó... Zjutraj sem šla pogledat na solnce, ugledala sem mogilo — in najokala sem se na nji.«

»Tako bode vsako jutro?«

»Ne, očka, ne! Vém, česa je treba: začela bodem delati, delo me bode živilo, a solzam odločim nedeljo.«

Rataj je stal in se čudil, kakor njegova soproga, v svesti si je bil, da najde deklico, ali našel je dozorelo in tožno osebo; sam ni védel, kaj naj začne, kaj govori.

»Odvédi me v kočó svojo« — rekel je po kratkem premisleku, »nikoli še nisem bil v nji, moram jo ogledati...!«

Rataj je imel navado, da je govoril tako, dasi ni videl, ali ni se motil, znal je okó z nenavadnim čutjem in z domišljavostjo nameščevati tako, da je mnogokrat videl več, nego li kdor koli z najzdravejšimi očmi. Šla sta torej skupaj v cigansko kočó. Starec je obtipal duri in pokimal z glavo, ker se je bil uvéril, da so nizke, prestopil je prag, toda ni se ustavil nikjer, temveč šel je po izbi, z rokama doteknil se mize, peči in klopi, po navadi svoji pogledal v pristének, vrnil se mračen — in sédel na zapeček.

»To je ciganska koliba« — opomnil je sam sebi tiho, »slabejša od sleharné kleti, v kateri je vsaj tiho in toplo. Kako li je mogoče tù živeti?«

Deklica je slišala poslednje besede.

»Oj, živeli sve, oče, in dobro je nama bilo v bedi!«

»Kaj misliš? — Kaj začneš? — Govôri« — vskriknil je Rataj, »treba mi je, da vé m to.«

Marijica se je zasmijala in uprla je v starca svoje temne, bistre, dasi zaplakane oči.

»Torej poslušajte!« — rekla je. »Vendar ni težavno delo to, ki sve ga imeli jaz in mati. V vasi dajó prediva, za prejo lehko dobim kruha, zabele, kaše, časih tudi kako capo. Jaz, oče mili, ne da bi se hvalila, predem tako, da mi je redkokdo kos. V tednu napredem zvezek štrén, naučila me je mati sama, znana je bila v vasi, da je prva predica, nì slovéča Horpina Mudrahelova ji ni bila kos.«

»Kaj pa bode, če oboliš?« — vprašal je Rataj mračen.

»Nu, lêgla bodem, ali kar Bog dá, to dá!« — odgovorila je in vzdihnila. »Mati je zmêrom trdila, da je sirotam Bog váruh!«

Rataj je poslušal in se zeló čudil, tako, da ni črhnil ni mogel. Oči so se mu obračale v Marijico in njé glas; človek bi bil rekel, trudi se, da bi predrl večno temo in spoznal dekličino obličje; o tem je njegovo čelo bilo oblačno in zamračeno.

»Kaj ti to tiči v glavi?!« — izpregovoril je po nekolikih hipih, »nu, zakaj li nečesh iti k nama? — Povedi, zakaj ne? — Morebiti se bojiš Soloduhe? — Za Boga, naj ti reče samó hudo besedo, précej jo namlatim po bokih, da bi ti roko morala poljubiti ...!«

»Jaz se ne bojim nikogar« — segla mu je brzo v besedo Marijica.

»Zakaj nečesh iti k nama?«

Deklica je pomišljala, solze so se ji vdrle izpod trepalnic, približala se je starcu in začela je z ganjenim glasom govoriti:

»Oče, lahko bi me bili umeli že kdaj! Morebiti je smešno, morebiti grehótno, morebiti glupo, kar Vam povém, ali kaj? — Naj je, kar koli, tajiti Vam ne smem resnice: ne mogla bi zapustiti te kočé! Saj ste slišali, kako jo je postavil ubogi oče! Ali koliko sve z materjo pretrpeli v nji! Jaz sem porodila se tù, mati pa je umrla tukaj. Ne, ne morem je podpreti s kolcem in zapustiti prazne; dokler bodem živa, bivam v nji!«

»Stóri, kar hočesh!« — vskriknil je starec, stisnili ste se mu ustni, žál ali tajna ganjenost se mu je brala na licih, »Bog bodi s teboj, ali pomni, če se ti bode hudo godilo, da je pri Soloduhi na klópi pri péči vsak čas prostor, odločen tebi, in v Ratajevi torbi kósec kruha. Toda na máterin grob ne zahajaj prepogosto, ne véš še, kaj je plač in žalost. Žalost hodi po svetu, kakor môra, in kogar zalóti, duši ga, muči in zadavi ga, če je ne odkriža. Gospod Bóg môri ne ukazuje, naj se udaje in brani. Tvoji materi ni nič do tvojih solz; rajša zmôli za njo óčenaš, a ne zahajaj na pokopališče. Sédi, predi, gospodinji, ker hočesh okusiti samóto, ali ta ti ne bode ugajala. Človek potrebuje človeka; koliko bi dal za to, ko bi časih zagledal — če tudi neprijatelja svojega obraz!«

Po teh besedah je starec vstal s sedeža svojega, snel torbo, ki je imel čez ramo obešeno; in začel je iz

nje jemati kóse kruha — suhega, še-le pečenega, plesnivega, belega in črnega, da je izpraznil jo do dna in vse zložil na klop.

»To je tvoje na začetek gospodinjstva« — rekel je tožno, »kakeršna je roka, taka je tudi miloščina; zdravstvuj, Gospod Bog te váruj!«

Rataj je odšel, ni ga bilo treba spremiti venkaj; smelo je stopil čez prag, ni udaril se z glavo ob nizke vereje, iz veže je našel pot venkaj, kakor bi bil sam postavil kočo — in odšel je po cesti navzdol, ni palice ni dosti rabil na tipanje pred seboj.

»Kakov je ta rod« — godrnjal je sam sebi na poti v vas, »da je iz kake druge vasi, ne verjel bi, da je mladika, sirota, deklica, pa hoče imeti voljo svojo! Takov je bil ves rod: ded je umrl in ni dovolil hčeri možitve, hči je od sáme bede umrla v svojem bivališči, brata sta se zaklela, da jima bode tuja, in glej, zvesta sta bila besedi!«

Ustavil se je na nekoliko hipov.

»Toda ko bi šel k Maksimu in Lipetu, hm, kdo vé, ali bi ne izprosil česa siroti? — Poskusim, morebiti me ne odženeta s psi, pa da bi me odgnala!«

Cesta do kočice Marijičinih strijcev je držala mimo krčme, ki je Rataj ni zgrešil nikoli. Ni vstrpel, stopil je vánjo, razvezal je vozál v srajci, kjer je imel zavezanih nekoliko grošev. Izpil je četrťinko in okrepčan in veseleje misleč je krenil molčé smelo h koči Motruninih bratov.

Živela sta doslój skupaj in če tudi se je bila rodovina pomnožila, da je je polna bila kočica, vendar nista izprosila ni kósa pólja, kajti pustín ni imel »pan«, pólja pa ni bilo lahko deliti.

Maksimu in Lipetu ne ni godilo najbolje; Bog je dal otrók, prišlo je nekoliko nerodovitih let, ženi ste se karali zaradi loncev v peči, prepirali v staji, jadili na dvorišči, ker je prasec prascu kradel iz korita, in če je bilo treba iti na tlako, gonili ste druga drugo in ruvali ste se tako, da sta mnogokrat možá branila in se samá pokarala. Kočica se je popolnoma izpremenila v pekel:

Zanašali so se drug na drugega, nihče ni delal, Motrunina brata sta ubožala in klela svojo usodo. Ne

poznal bi človek zdaj nekdanj čistega dvorišča, snažne koče, ne našel bi prejšnje obilosti, tako je bilo vse vnemarno, tako je vse propadalo in pojemalo od lenosti. Plotovi so stali polomljeni, celi kósi so jih bili požgani, streha se je povešala od gnílobe, stene že dolgo niso bile pobeljene in hojevi skedenj je kazal rébra, skozi katera so gledali šopi slame. Nekdanj, še za starega Lepiuka je to bilo jedno najlepših gospodarstev v vasi, zdaj pa sta oba brata v staji imela samó dva vóla. A kakova vóla sta bila to: jeden je bil star in mršav, drugi še-le v tretjem letu, nedorastel in bolehav, da je bilo sramótno iti s plugom na pólje ali vpreči ja v voz. Toda ko jih je bila zalótila ta beda, začeli so se vsi prepirati, nobeden se ni hotel udati, da ji je prvi vrata odprl. Maksim je krivičil Lipeta, Lipe Maksima, sinahi pa ste krivičili oba možá in druga drugo. Pred žétvijo je bilo treba na pósodo jemati žita za plevnati kruh, a znano je, kaj je sélska posodba! Za četrtno žita dáj četrtno namečka; dobro je, če je treba tri dni delati zánj, dasi bi ga zvrhan polovnik kupil za pet goldinarjev.

Rataj je védel, kako se imata Motrunina brata, v vasi vsakdo vé, kaj se godi pri sosedovih; ali vendar je šel k njima, ker sta, če tudi ubožna, imela stokrat več od sirote, torej jima je bila pomoč lahka.

To je bilo prav takega dné, da je vse našel domá! Maksim je nabijal véderce, ki se je bilo sesulo, Lipe je nekaj dojedal iz sklede, odhajal je v les, sinahi pa ste vsaka v svojem kotu v izbi si stali nasproti in se kregali na vse grlo zavoljo nekega zavrženega vretèna. Možá jima nista pomagala, vajena sta bila tega, kakor vsakdanjega kruha; le skomizgala sta z ramenoma in se praskala po glavi.

Ko se je bil starec prikazal na pragu, spremljala sta ga dva lajajoča psa, potomca starega, čujnega Kaštana — vsi so glave obrnili vánj, Maksim pa je prenehal delati in kriknil:

»Pojdite z Bogom, mi zdaj nimamo kruha!«

»Nisem prišel po miloščino« — opomnil je Rataj, »ali me ne poznate? — Ali jaz beračim po svoji vasi, če ni proščenja? — Pi te bodi, Maksim, vrti se ti v

glavi, ali ne poznaš Rataja? — Ali vam klop poterem, če se oddahnem na nji?»

Maksima je bilo sram, poprijaznil se je.

»Ne karajte, stari« — rekel je, »sédite in oddehnite se; res Vas nisem poznal.«

»Nu, stari ded se ne zná jeziti; kruh me je navadil obojega: ljudske milosrčnosti in ljudskega krega. Otresnem se, kakor moker pes, in dobro je. Če me kdo kolne, prekolnem ga jaz desetkrat, če ne vpričo, pa za hrbtom.«

Po teh besedah je Rataj otipal klóp, umolknil na hip, kakor bi na uho lovil najmanjši šum, da se uveri, koliko je oseb navzočnih v izbi, in začel je globoko vzdihati:

»Ali znate, kakova dedščina je délež moj?»

»Nu, kakova dedščina?» — povprašala sta brzo Maksim in Lipe.

»Dedščina po vajini sestri Motruni!»

Brata sta molčala, kakor bi jima bil kdo usta zadelal; Rataju se tudi ni mudilo, da bi bil govoril dalje.

»Srce poskakuje v meni« — opomnil je po nekolikih hipih, »davno sem že otroka želel, in na stare dni je Gospod Bog dal meni in babi moji otroka radovoljnega, vzgojenega tako, da bi ne bilo treba sramovati se ga vpričo nobenega kralja. Motruna mi je zapustila hčerko svojo.«

»A, a...!« — oglasila sta se oba brata.

»Ba, res je to! A kako vrla deklica je; škoda je le, da, kakor ste vi vsi čopaste kure, ima tudi čopico: samoglava je, kakor kozel.«

Nihče ni niti črhnil, in Rataj je govoril dalje:

»Tešil sem se, da jo vzamem k sebi, imel bi mi kdo postreči domá; ali naj si je ostala čisto sama, ni mogoče odvêsti je iz koč. To je kaj nenavadnega! Sama je, kakor palec na roki, brez kósca kruha, ali trdi, da se preživi, da bode sama gospodinjala, pa ni še odrasla zemlji!»

Brata in sinahi so pogledali drug drugega, zgenili z rameni in zvedávost jim je razvezala jezike.

»Kaj pravite?!« — vskliknil je Lipe, »da tako govori ta deklica?»

»Dà, deklica, ali ne taka, kakeršna je vaša, ki se máterinega krila drži in sáma čez prag ne zleze; daj ji skledo in žlico, in vrhu tega ji je treba še usta odpreti, da bi jedla.«

»Naj je kakeršna koli« — opomnil je Maksim malo po malo, »pogine, kakor netopir... Ni zastonj oče preklel vse njiju rodovine: cigan se je obesil, Motruna je umrla za gladom, in sirote tudi ne čaka boljša usoda.«

»Rajši bi ne prerokoval« — segel mu je Rataj v besedo, »ali je Marijica kriva grehov, ki so drugi udali se jim?! — Gospod Bog je boljši in milostivejši od ljudij, ne dá ji, da bi poginila. Kdor je bil krivičen, ta se je že spokoril.«

»Vendar povédite« — oglasila se je Maksimova soproga, »kaj hoče storiti? — Kako li bode živela? — Ali čisto sáma? — To je čudovito!«

»Res čudovito je to! Sam ne vém, kaj bode« — odgovoril je Rataj, »zdi se mi, da bode nekoliko časa trpela v ti púšči, napósled pa, da pribeží k nama. Bogú in pravičnosti na ljubo morali bi ji tudi vi nekoliko pomagati: dajati malo po malo vsaj kruha.«

Po teh do cela nepričakovanih besedah so Maksim in obe soprogi soglasno vsikrknili:

»Kaj Vam prihaja na um? — Morebiti imamo preveč kruha?«

»Hm, kruha nima nihče preobilo« — opomnil je Rataj, »vém, da ga i vi nimate na ostajanje; ali zakaj bi ga ne poblagoslovil Gospod Bog? — Kdo vé, če ne zaradi Motrune, ki ste jo zavrgli? — Živite tudi, dasi niste bogati, dva psa, našli bi torej skorijco kruha še siroti; kdo vé, ali bi to seme ne obrodilo dobrega sadú!«

Maksim je zgenil z ramenoma.

»Molčite, že vém, čemú ste prišli! Zastonj se trudite; ne bode ni to, ni óno. Ker jo hočete Vi vzeti k sebi in če se more preživiti sáma, čemú jo obešate nam na vrat? — Iz tega ne bode ničesar, dosti nas je brez njé!«

»Pi te bodi, Maksim« — zakričal je starec in trknil s palico, »čuj, kako si sámó po svoji modrosti se domislil, kar mi niti na um ni prišlo! Da jo hočete vzeti

k sebi, ne dal bi je vam in zatrjujem: ne pojde ni k meni, ni k vam! Ali kar sem hotel, povédal sem vam; morebiti bi vaš darek bil tečnejši od miloščine moje, pa saj za gladom ne umrje, dokler sem jaz živ! Naj se vam godí, kakòr se je vam godilo, zato ker imate takova srca!»

To je povédal in takoj vstal, s palico trknil ob tla in ni zinil ni besedice dalje, temveč trlesknil je z durimi za seboj in na dvorišči sta le psa lajajoč oznanjala njega odhod.

Brata in soprogi so nekoliko hipov stali omračeni in gledali drug drugega.

»Kakov modrijan je to!« — izpregovorila je Maksimova najprej, »hotel nam je vsiliti še jednega otroka, kakor bi te drobnjavi samí ne imeli dosti!«

»Môlči, žena!« — obregnil se je Maksim vánjo in glavo dvignil od dela, »ne javkaj zavoljo otrok, utegne ti jih pobrati Gospod Bog!«

»Ne govorita tako!« — rekel je Lipe, ki je resen vstal od mize in čapko deval na glavo, »po pravici ni treba te sirote na skrbi imeti nikomur, nego nam. Sirota je najine sestre otrok; da ga zapustimo, bilo bi sramôtno in grehôtno, in naj ga kdo drug vzame k sebi, s prstom bodo kazali za nami.«

»Ciganka je« — zakričal je Maksim, »ne sêstrina hči! Oče jo je zapustil... krí potepinsko! Naj odide za svojimi ljudmi, za cigani, nam ni do njé nič!«

»Prav praviš!« — pritegnila je Maksimova soproga, Lipetova žena pa je osáto pogledala možá in šepetnila:

»Ali smo že imoviti tako, da bi tujo hčer obesili si na vrat? — Skrbi le, da bodo tvoji otroci imeli dosti kruha!«

Lipe je zgenil z ramenoma, prikimal z glavo, čapko pritisnil globoče na ušesi, povez zadel čez ramo, sekiro zateknil za pas, lulo zapalil pri pēči in odšel k vozu, ki je že zaprežen stal pred vežo.

Drugi so molčali dolgo; ker niso védeli, s kom bi se karali, in ker je bil minil jih prvi nepokoj, začeli so vsi misliti na to, kako je sirota ostala sáma in kako bode živelá. Niso smeli odpreti ust, ali srbel jih je

jezik, radi bi bili govorili o tem, o čemer je govorila in kar je ta čas obravnavala vsa vas, župa, grad.

Davno se je bila že razvédela vést o Motrunini smrti, o deklici in njé sklepu, da ostane v koči ob svojem gospodinjstvu, toda vsakdo se je čudil in radovéden bil, kaj li bode iz tega.

Tudi obe soprogi in Maksim so se čudili, kakov konec bode imelo vse. Kadar pa so bili začeli premišljati in sami sebi risati samôtno življenje v koči pri pokopališči, to usodo, to puščavo, vzbudilo se jim je v srcih nekoliko usmiljenosti. Ali če tudi so se vsi trije zeló bali, da ne bi razodeli sočutja svojega ter vzbudili ga v drugih in si na glavo nakopali nepotrebnih žrtev, vendar ni bilo lahko dalje tajiti tega čutja.

»Zeló bi rada védela« — oglasila se je najprej Lipečka, »kako bode sáma gospodinjala ta ciganka. Najbrž še nima popolnoma dvanajst, trinajst let, in že misli, da prebode brez ljudij. Rada bi se ukradla k nji, da bi videla, kaj se bode godilo. To je nekaj nenavadnega, tako mlada deklica, pa bi sáma bila v koči!«

Maksim je prikimal z glavo.

»Vzameta jo Rataja k sebi.«

»Soloduha mi je pripovedovala, da jo je s silo vlekla za seboj, toda ni se dala pregovoriti.«

»Uveriš se!«

»Res, prepričam se.«

»Moj mož je tudi rekel« — opomnila je Lipečka tiho, »ali jo vzamemo ali ne vzamemo k sebi, da moramo tudi nekoliko pomagati ji, če ne, razkričali nas bodo ljudjé, da smo najgrši zveščelci. Dokler je mati živela, drugače je bilo vse, sirote pa se je treba usmiliti.«

Povédala je to, ali tako pohlevno, tako bojazljivo, ozirala se je v tovarišico svojo in v Maksima tako, kakor bi se bila bala najhujšega kriča ter rada takoj preklicala besede svoje; ali, kar je bilo nenadno, nobeden ni ne zinil nikakove protivne besede.

Maksim je lulo vzel iz ust in jel odmajevati z glavo.

»Kolika bogatinka si ti, Lipečka! Oj, ne rekel bi ničesar, da je to bilo prejšnja leta, ko smo leto za letom imeli stog žita in ko je v shrambi polno bilo živeža;

zdaj pa . . . morali bodemo sami izposoditi si zrnja in ali obsejemo polovico pólja s semenom, ki ga bodemo pridelali?»

»Saj bi ne potrebovala mnogo« — opomnila je Lipečka že smelejše, »pomagali bi ji — kolikor toliko, da bi nas ljudje ne objedali in da bi vést bila mirna.«

»Kakšna gospodinja si ti!« — ulovila je besedo Maksimova, »dajaj, le dajaj, ali od kodi bodeš jemala?«

»Vendar bi našla kakove drobtine!«

Maksim je molčal, soprogi ste se po dolgem času poprijaznili prvič in jeli ste šepetati; ali, čudo veliko! niste se karali, le živo ste nekaj pripovedovali druga drugi in sukali se po kotih, milosrčnost je posijala v obe in privedla slogo za seboj.

Ni boljših in poštenejših src, nego li jih imajo naši ljudje, ali često jih tare beda, muči glad in žeja. V velikih težavah se malokdo ponaša z usmiljenostjo, poslednjega grizljaja ni voljan deliti vsakdo. V koči je uboštvo bilo veliko; ali ko so jim bile na misel prišle dolžnosti, ko so bili jeli ozirati se po lastnih srcih, genila se je vést, radovoljno so hoteli uboštvo svoje deliti z ubožnejšim. Darek je težko šel iz roke, močno so se zamislili vánj, o prvem vskipu so bili odločili, da bodo več dali, ko pa je bila vstala resnica, godilo se je vse polagoma; napósled so se Maksim in soprogi vendar pobotali, da nekaj ponesó siroti in da pogledajo, kaj in kako se ji godi.

Veliko to pôslo so odložili do drugega dné, kar je deklici bilo na kvar: zjutraj so še premišljali, umeknili se z darkom in le gledali so drug drugega.

Oj, mi vsi delamo takisto; srca so dobra, ali glave so bojazljive in hladne.

* * *

Težavno so deklici ginili prvi hipi v koči; ali ni to prazna beseda, ni težko umeti in razumu primeriti tega, kar nas véra uči, da Bog v človeka lije ljubezen. Vsak človek ima srce in čist obvaruje v težavah življenja svojega, ta dar božji, primeren njega stánu, če ga

je vreden. Po angelju váruhu nevidljiva previdnost pošilja plodovite misli, vstrpnost, moči, vstrajnost, ki bi se človek sam brezvspešno trudil in jih iskal. To je pomoč o gládu iz zakladnice otrok božjih.

Tako je tudi siroti zasvetila v hudi stiski in osamelosti, ko so se bile posušile prve solze ter je srce jelo mirneje býti — zasvetila ji je srečna misel, prinesel jo je bil angelj in položil na njé skranje (Schläfe).

Drugo jutro je Marijica vstala čilejša, šla je na prag v koči in pogledala v solnce, ozrla se v letajoče ptice, po vstajajoči zemlji, v gospodarsko življenje v vasi — v življenje, ki se ji je oglasilo raz pólje, in začela je premišljati sirota.

Oči so ji po navadi blodile in uhajale za vrabci, ki so se čilo preletavali izpod strehe na cesto in s ceste pod streho.

»Glej, kako so majhni« — pomislila je, »kako so ubožni, drobní, brez varstva, v nevarnosti, ali Bog jim daje življenje in hrano! Trudijo se ubožci, bivajo pod gnilim krovom, gradé gnezda, in še tako veselo ščeбетajo! Zakaj bi jaz sama sebi ne védela svéta, kako naj se polotim dela?«

Deklica je s svojimi očmi v živi knjigi tega svetá čitala skoraj od besede do besede v evangeliji zapisane izraze, ki je sv. Matej slišal jih iz Kriščevih ust. Poglej je VI.: »Respicite volatilia coeli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, et pater vester coelestis pascit illa. Nonne vos magis pluris estis illis? *)

Ta misel ji je oživljala srce, poslal jo je bil nji Bog sam, zapisana je bila v živi knjigi človeškega življenja, Marijica se je ozrla v mogilo, ali tudi ta ji je govorila skoraj tiste besede.

»I moja mati je delala, čisto sama, toda še več, delala je záme in záse, za náju obé, vendar ni imela nikogar, da bi ji bil pomagal, a živela je toliko let!« Tolažba ji je posvetila v srcu.

*) »Poglejte ptice pod nebom, ker ne sejejo in ne žanjejo in ne spravljajo v žitnice; in vaš Oče nebeški jih živi. Ali niste vi veliko več, kakor oné? —«

»Čemú li stojim tù na pragu?« — vprašala se je, »otarem si solze, ker ne priplačem ničesar, zmolim očenaš za mater in uredim kočó.«

Pokrižala se je in zbežala v kočó in prvič je po máterini smrti opazila, kako je v nji smetnó, vse razmetano in v neredu.

Kakor bi trenil, zateknila je predpasnikova konca, zavihala rokava in jela sukati se po izbi. Začela je v pristénku, kjer je v neredu ležalo nekoliko rén, kril in drugih reči; spravila je, kar je bilo treba spraviti, pokrila posodo, pomila jo in odšla v izbo. Tù je nedotaknena stala postelja, kjer je bila umrla mati, a ker se ji je morala približati, skrčilo se ji je srce; ali pa je mogla táko pustiti to ležišče ljudem na zasmeh? — Vzdihnila je in malo po malo z nekolikim strahom in s skrčenim srcem polotila se bolestnega dela.

Zgenila je ostalo odejo, z debelim platnom pogrnila posteljo, a ko je bila zvršila to najtežje delo, šlo ji je vse drugo naglo in lahko izpod rok.

Pomêla je tla, smeti stresla na ognjišče, dobre so bile, da je zanetila ž njimi, obrisala je mizo in klopi, spravila kruh, naložila na ogenj, našla je bila prejšnjega dné ogel, ki je še zmerom iskra tlela v njem, zaprla vrata in odšla z védercema na studenec.

Mnogo misli se ji je na potu križalo po glavi! — Kako si uredi kočó, kako preskrbi živeža, od kodi do bode kuríva, od kodi loncev za kuho? Ne vém, ali v vsem je sáma sebi védela svét — pomoč, da je le nekoliko pomislila.

»Vstanem rano« — dejala je, »vsemu bode časa dosti; voda ni daleč, jaz je imam véderce dovolj; drv je v lésu dosti, brala jih bodem v mraku, ko ne bodem videla presti. Bog bi ne bil milostiv, da si s prejo ne prislužim kruha . . ., srajco si naredim od máterinih srajc, nosila jih bodem dolgo. Kril bodem imela dovolj vse žive dni; staro bodem nosila za vsak dan, za nedeljo pa imam še dobro, dala mi je je sešiti mati . . . Predno se to raztrga, dorastem máterino. Čemú bi še huje mučila si glavo? — Če je kruh in voda, ni glada. Vse bode ugodno o pomóči božji in v máterinem varstvu,

kajti mama gotovo gledajo náme. Oj, gledajo, jaz čutim, zato mi je lože, a mati ne dájó, da bi poginila njih hči! Mogočnejši so tam, nego li so bili tù, ker živé pri Bogu, in izprosijo hčeri svoji, česar ji je treba.«

Tako je sanjarila Marijica in prišla do studenca, natočila vode, ko je bila z védercem odstranila smeti, zbrane na vodi, in ni trátila časa, ni ozrla se ni v vas, ki je od tù človek videl vso, kakor na dláni; odhitela je domóv.

Našla je ogenj še tlèč, ali ni imela priložiti ničesar, tako se je bila zmanjšala zaloga drv. Premišljala je nekoliko in skočila k lestvi, ki je držala na dilje, zlezla je po nji in radostno vskliknila: pod streho je bilo polno sušévja. Nanesel ga je bil glupi Janek Motruni, po pritlikavčevi smrti pa je zabila nánje; deklici — ne vém, kako ji je prišlo na um, da je lezla za kokóšjo in videla tam suhljád — in našla je zdaj gotovo zalogo za dolgo. To je bilo ubožico razveselilo tako, da so ji solze priigrale v oči.

»Oh, to je Bog poslal mi o pravem času!« — vskliknila je, »v tem mine zima — izgine sneg, in o suhem vremenu bodem lahko dračje brala po lésu.«

Na ognjišči je vsplápolal lep, vesel ogenj. Marijica je omila lonec, pristavila vode, ali kaj bi kuhala? — Ni bilo nikakovega izbiranja: narezala je kruha, dela ga v krop, nad ognjiščem v torilci je bilo malo soli, ali slastna, oj, slastna jed se je iz tega naredila gladni siroti.

»Tudi ob tem bodem lahko živela« — opomnila je sáma sebi in srébala krúševce. »Nu, imam obed, večerje pa ne prosim, užijem suhega kruha z mrzlo vodo vred, pa ne umrjem za gladom!«

Ogenj je razgrel izbo, Marijica je skrbno omila lonec, pokrižala se, vzela kodéljo, sédla k okencu in predla. Kadar je bila sesukala dolgo nit, jela je gledati po koči, po dedščini svoji. Ko je bila v steni našla režo, premišljala je, kako bi jo zalepila; kjer je bila odpadla ilovica, úmila je, kako bi odrtino popravila spomladi, ko bode topleje. Delala je z roko, delala z duhom in imela srce polno sladke nade.

Čas beží, beží, beží, pa ne slišiš, kako utéče, že je skoraj poludné, a pred kočó je izpregovoril nekdo.

Menila je, da je Soloduha, ali stari Rataj, drugega gosta se ni nadejala nobenega, zato ni vstala s klopi, da ne bi trčila dragega časa; v tem se odpró duri in stopili ste v izbo dve neznani ženski, bojazljivo ste porivali druga drugo in nekaj šepetali.

Bili ste to obe soprogi: Maksimova in Lipečka. Marijica njiju ni videla žive svoje dni, ženski pa sirote niste videli še; zategadelj so jele gledati druga drugo, toda radovednost je obe soprogi ovladala tako, da niste ni žugnili, temveč gledali šte zdaj deklico, zdaj kočó, in niste mogli začuditi se obema.

Marijica je vstala, príslico dela na stran in čakala, da bi jo ogovorili. Napósled je Maksimova, sunila jo je bila bojazljiva Lipečka z lehtjó, nasmijala se in izpregovorila:

»Slava Bogú!«

»Na vekov veke!«

»Prišli sve te pogledat, kaj delaš, če tudi se ne poznamo, ali ...«

»Bog vama poplati vse!« — zahvalila se je Marijica, »kaj li bi delala? — Ubijam se, da živim.«

»Gledi« — šepetnila je Lipečka, »kako je vse snažno in v redu: tudi ogenj je na ognjišči in véderce polno, in pometeno je ... a kdo ti pomaga?«

»Nihče« — odgovorila je deklica tožno, »dve roki, tretja pa glava. Kdo bi hotel pomagati siroti? — Rataja časih prideta pogledat, drug nihče, le Gospod Bog in pokojna mati moja.«

Lipečka se je bala celó spomina na pokojnike, zato se je takoj pokrižala, da je odgnala neoprezno izgovorjene besede.

»Nuji sésti« — rekla je Marijica in s predpasnikom otrla jima klóp, toda ni se upala vprašati, kdo bi bili; »Bog vama poplačaj, ker ste prišli vsaj besedo izpregovorit mi; ne vésti, kako je težko samótno živeti!«

»Verjamem« — pritegnila je mlajša, »ali jaz ne vém, kako moraš tù vstrpeti; gotovo je tukaj strašno in tiho!«

»Oj, nikakor ne!« — odbila je Marijica in se nasmijala, »vrabci po ves božji dan čivkajo pod streho,

ščekéčejo srake, pogleduje me solnce, ali imam tudi nekoliko sivih mišek, prišle so bile na zimo s pólja v kočó, vendar privajene so tako, da se me čisto nič ne bojé in mi kar pred nogi pritekajo po krušne drobtine.«

Maksimova se je čudila in udarila po obrazu, preprosto zgenila se in skoraj ni verjela; Lipečka pa je odprla velika svoja usta — in obé ste ostekleli, taka novica in tako nenavadno jima je bilo to!

»Kaj pa po nôči?« — vprašala je mlajša in se bojazljivo ozrla.

»Po nôči, ko se naveličam dela, spim, kakor les; mati mi je pravila, da angelji varujejo človeka, ki s svetim Križem leže spat.«

»Kako govori!« — opomnila je Lipečka sama sebi, »kakov razum ima! Noben star človek bi ne govoril bolje. To je nenavadna deklica!«

Ženi ste se pogledali in močno čudili, skomizgali ste z rameni, kakor bi se bili hoteli vprašati: kaj pomenja to?

Marijica ji je v tem prijazno opomnila, naj bi sédla, a sama je začela zopet presti. Ženi še niste hoteli sestiti, ozirali ste se radovédno, šepetali ste in se drezali z lahtima; obé ste nekaj imeli v predpasniku prinesenega, ali niste védeli, kako bi stvar oddali Marijici . . .

Deklica, njé preprostost, smelost, srčnost ji je očarala z nenadno močjo, kateri se niste mogli protiviti; to je bilo več, nego li zavzetje, bilo je nekako razvnetje in neka čast. Srce je utripalo ženama, dasi ste se smijali, tajili ste razvnetje, ki mu niste bili vajeni.

»Nujti vendar sésti, prosim« — opomnila je Marijica, »nimam s čim postreči vama, kajti razven kruha, ki ga je Rataj podaril mi, ne najdeti ničesar pri meni; ali s čimer je kočá bogata, s tem vama rada postrezam.«

»Čuj, ali ti — razven kruha, ne jéš ničesar?« — vprašala je Lipečka.

»Dosléj živim ob kruhu, drugega nimam ničesar; ali skuhala sem iz njega krúševéc in nisem lačna, a dá li Bog, imela bodem kaše in zabele, kadar spredem in če bode več preje. V vasi mi dajó delo, ker vidijo, da

predivo ne hodi v izgubo in da preja ni nič lažja. Semenova, Kociukova, Pavlova, Lebedova me že dobro poznajo.«

Ženi ste pazljivo poslušali deklíčine besede in bolj in bolj ste se čudili njé smelosti, srčnosti, nadi in samosvesti. Zagledali ste se v njé krasno obličje nekoliko zaplakanih očij in obe ste skrivaj vzdihnili, da bi njiju hčerkam Bog ne dal ućakati takove usode, temveć da bi jih nadaril s srcem in z glavo, kakeršno je imela sirota.

»Kaj pa« — oglasila se je Maksimova, »morebiti tudi sama nosiš drva in hodiš po vodo?«

»A kaj? — Sáma delam vse, kar le roci utrpiti« — odgovorila je Marijica, »že sem poskusila in izumila, kako bodem živela.«

Jela jima je pripovedovati, kako uredi življenje in razdeli podnevne ure, ženi pa ste se zelo čudili in zopet zamislili.

»Čudovito je res« — opomnili ste, »kaj nenavadnega! Redka deklica je to! Treba bi bilo, da bi jo človek hodil poslušat, gledat in se ji čudit.«

Že ste se mudili nekoliko časa pri Marijici, vendar niste se upali pokazati malega dara, ki ste ji ga bili prinesli; ko ste sedeli na klópi, vzeli ste ga iz predpasnika, položili za sebe, posedeli še, potlej pa poslovili se od Marijice in v vas odnesli mićne vesti o nji.

Raznesli ste vést o Marijici po vsem Stavišći; s komer ste se sešli, vsakomu ste pripovedovali o deklici in niste mogli nagovoriti se o nji, tako, da ni bilo ničesar drugega slišati po hišah, v grádu, pri dobrdziejih, v župni hiši in v krćmi. Sovraštvo do ciganov in ciganek je bilo ugasnilo že davno in se umeknilo hladnosti, ljudje so zabili nánje, a sirota je zdaj vzbujala splošno soćutje in pozornost. To, kar ste bili obe ženi in Rataja povédali o nji, obudilo je radovédnost, in ljudje so čuda govorili o siroti puščavnici, ki je bila prikazen v Stavišći in po okolici takoj prve tedne po máterinem pogrebu.

Ni bilo več lahko dvojiti, da si deklica pomore sáma; tudi Rataj je nehal upati, da bode pri njima imela pribežálišće, in le čudili so se, od kodi je v

mlado glavo prišlo toliko razuma in reda, in v srce toliko srčnosti.

Iz vasi je vést o Marijici najprej prišla v grad; ali tu med ohlajenimi ljudmi, ki so živeli krog pana, ni imela tolikega vpliva. Pan Adam, znan nam zavoljo svojega čutja in posebnosti svojih, gospodaril je še zmerom v grádu; ali njegov grad in sam izpremenil se je močno po mnogih letih in predrugačil tako, da ga ni bilo lahko poznati. Znano nam je npravnostno stališče tega nesrečneža, ki mu ni kazalo nič drugega, nego da bi umrl, ali da najde kakšen nov živelj, ki bi bil zavetnik njega življenju.

Našel ga je, dasi ne brzo. Po dolgem bóji z obupom in z omrtvélostjo je moral kupiti zapravljeno mladost, ali težko mu je bilo prebiti poslednje hipe pojemačega veka, njega strasti. Pan Adam se je zvijal, kakor gad, v plamenu, uhajal je iz njega, metal se vánj — in že je mislil na samouboj, pa manjkalo mu je moči, kar mu Bog nenadoma na pomoč pošlje osebo, o kateri gotovo ni mislil, da se kdaj snide ž njo.

Nekega jutra, ko je pan Adam utrujen bil prišel na mostovž in sam prav ni védel, zakaj in kam gré, sešel se je na pragu z nekim človekom, čudno oblečenim in podobnim kakemu beraču.

Bil je to starček v sivi, skoraj duhovski obleki, imel je molek na prsih, palico v roki, sivo in pristriženo brado, plešo, bled je bil, kakor mrlič, ali od bolezni, ali osláblosti. Stal je pri stópnicah oprt ob svojo popotno palico, roci je držal navskriž na nji, in vél se je pokorno in tiho.

Pan Adam je umikal pogled na človeško bedo in takoj je izginil v sobo; vendar ker ni slišal ni prošnjega glasú, ni vzdihá iz starčkovih ust in ker ta ni izpremenil obraza, ni druge svoje vnanjosti, čudil se je popotnikovi hladnosti in se mu približal.

»Kaj bi rad?« — vprašal ga je.

»Po moji obleki, po starosti in po obrazu bi moral poznati, česar mi je treba...«

Gospodar mu je vrgel zlat (goldinar), ki je bil nejevoljen ga potegnil iz žepa, in zaničljivo rekel: »Pojdi z Bogom!«

Starček je pokorno vsprejel miloščino in kakor je bil, na mostovži ostal oprt ob palico.

»Česa še čakaš?« — vprašal je nestrpno pan Adam.

»Ne čakam ničesar, le nagledati se te hočem.«

»Ali mene?«

»Takisto je! Mene ti nisi poznal, jaz pa sem v mladosti dobro poznal roditelja tvoja in tebe, pan Adam. Ljubi Bog, kaka beda te je doletela!«

»Ali mene? — Beda? — Kdo si? — Kaj pomenja to?« — vsiknil je razburjen in v razdraženi radovednosti obrnil se v prosjaka.

»Jaz sem Josip Mniševski... Ha, ali se me spominjaš? — Roditelja tvoja in jaz smo sosédovali!«

»Kaj? — Ali ti si Mniševski?«

Začel ga je gledati in čuditi se mu in čudil se mu je bolj in bolj vsak hip, toda iz izpremenjenih črt je spomin polagoma ustvaril obraz že prepadel, in pan Adam je sklenil roci.

»Mniševski! — Pa takov?!«

»Kakeršnega me vidiš! Imel sem dve vasi, bogat sem bil, zapravljaj sem, ponašal se z imetjem, živel sem... sedaj pa ob palici hodim in prosjáčim. Ali véš, Adam, da sem sedaj srečnejši, nego li sem bil nekđaj, vendar ti si poleg vse obilosti svoje ubožnejši od mene?«

Pan Adam se je dobro spomnil sedaj na Mniševskega in nekđaj slavni dom njegov, na tega rodú potomca, da je izginil, ko je bil ubožal; je prijel starčka za roko, in ker bi ga bil rad pokratkočasil, odvédel ga je nekoliko ganjen v sobo.

Tù mu je starček povédal življenja svojega zgodovino, znana dejanja zapravlјivosti svoje, ki je srečo, ne pogube, pač pa samosvest preskrbela njemu. Po čudovitih potih nas Bog kliče k sebi: tega po poti poštenega življenja, tega po poti samih izkušenj in zmot, ki jim je za petami velika pokora, tolika, kolikeršne so bile pregrehe. Na tem potu se je Mniševski uveril, koliko je svet vreden in njega sreča, pa kaj je mir božji, ki ga svet ne more dati.

Ubog, z uničenim telesom in z uničeno dušo je ležal v bólnici, kjer je prvo zrno poboljšanja v njega dušo padlo iz ust usmiljene sestre, ki mu je stregla. Ta angelj je nad njim šepetal očenaš in ga napajal z lekom, odločnim, da mu dá življenje; vzbujal ga je na molitev in prestvaril je brezbožnika v spokornika, polnega ske-sanosti — v slugo božjega.

Mniševski je prišel iz bólnice, začel prosjáciti in otišel je v sveta mesta.

»Ali meniš« — opomnil je Adamu, »da sem bil kedaj srečnejši, nego li tačas, ko sem od svetá odločen bil o neumljivem duševnem pokoji na rómarski poti s palico v roki, s torbo čez ramo? — Ne, nikoli nisem poznal tega pokoja, tega srčnega mirú, te pokojne vesti, ki sem jo začel uživati, ko sem se bil odrekel vsem pozemeljskim nadam. Meniš li, da zavidam tebe ali koga drugega izmed vas v tem bivališči, ki nima prave svrhe in vodi, kakor vijúgasta cesta, v propast? — Ne! Prišel sem v to krajino, da bi še jedenkrat obiskal naših očetov mogile, da bi nánje položil poslednjo misel in grehôtno žal minulosti svoje . . .«

Tako je govoril Mniševski, in njega beseda je ne- navadno in globoko segla v pan Adama. Odbila mu je ura izpremembe, a beračeva roka je pospešila njé prihod in narisala mu pot.

Zamislil se je od užitka oslabéli pohôtnež in lenuh; a ker je bil vaje strastnim čutom in vskipom, silno in strastno se je tudi oklenil pozabljenega Bogá.

Leto kesneje ni bilo lahko poznati pana Adama, ki so ga ljudjé gledali, kakor čudo. Na nesrečo njegovo prerojstvo ni bilo popolno, niti čisto; to je bila le zména poti in nada, da pot, ki hodi po nji, drži do prave svrhe. Pan Adam se je izpremenil v krotilca počutnosti svoje, v pobožnega človeka, toda sanjarski.

Delavno življenje, to je do céla zavrgel in sodil, da ni njegova dolžnost. Po vse dni je molil le očenaše, postil se je po vse tedne, neprestano je sedél v cerkvi, neusmiljeno se bičal, oblačil je raševnato robačo, pre- vezaval se z bodečim pasom, in na tem počenjanji, ki je dobro le, če ga vodi čisti duh, ustanovil je življenja

svojega izpremembe. A ko je oblačil raševnato robačo, ni stregel oholosti in sebičnosti.

V srci mu ni vskalila milosrčnost, niti krščanska pokora; nepristopen ljudem, strog z drugimi tako, kakor sam s seboj, neusmiljen v karanji tujih grehô, zdelo se je, da išče le hvale zavoljo sanjarstva svojega, kakor se je prej odlikoval s samopašnostjo in nevéro.

Pohujšaval je skromne ljudi s pobožnostjo svojo, ki je bila slepôtna, prenapeta, čudna, gizdava in ki se je ljudem zdela, da je napihnena; pohujšaval jih je tem vspešneje, ker je pripoznaval Kriščevo véro, pa ni uméval iz njé čistega vrelca zajemati ljubezni in pokore, nì živeti po nji.

Nekako čudno se ga je polotila zveščelost in začela mu je razjedati srce. Nepreprosljiv in strog gospod je bil ljudem — in ker ni védel, kako bi v duši pobožnost združeval s skopostjo, zato ste mu obe bili oslabélega življenja svrha. Grad v Stavišči, bedastih prizorov svedok, izpremenil se je v žalosten samostan, v nepretrpljivo ječo. Pan Adam je zapustil druge sobe in v neki izbi postavil oltar s podobami vred, kjer je spal na tleh in stražil križ in kovčeg. Da bi pozorno zagovarjal početje svoje, našel je v glavi svoji najsurovejše zvijače, ki se je ž njimi opravičeval vésti svoji in izpovedniku.

Vsako leto je stavil nove križe, peš hodil po božjih potih, postil se, da je skoraj medlèl, ker je živel samó ob kruhu in vodi, močno pokoril se predbožični čas in o štiridesetdanskem postu, toda ubožce je izročal le milosti božji in neusmiljeno mučil zemljáke.

V takem grádu torej — v grádu, kjer z gospodom vred niso poznali nikakeršne usmiljenosti in kjer so hladno zvrševali dolžnosti do vnanjega svetá, Marijica ni mogla najti váruhov, gospodu pa se o nji nì ziniti ni upal nihče. Gospodar je prikimal z glavo, šel je pogledat, kaj se godí v koči, in zapustil je siroto v očetnem bivališču, in že to je bila velika milost...

* * *

Neko nedeljo, ko se je bila rano vzbudila Marijica, šla je pogledat na máterin grob; zaslišala je cerkveni

zvon, ki je z močnim glasom ljudi vabil na službo božjo; in opomnilo jo je to, da bi šla molit z drugimi ljudmi vred.

»Oblečem se, pa pojdem« — opomnila je sama sebi, »dobro je Bogá pohoditi, saj danes ne bodem delala ničesar.«

Kar je bila sklenila, to je storila. Omila se je, počesala, izbrala je belo srajco in prazniški predpasnik, vzela belo krilo in čevlje, ki jih že dolgo ni obúla, kupila jih je bila še mati za poslednje novce, in tako je ubožno, a čisto oblečena zaprla kočo in po kolovózni poti odšla v vas.

Srečnejša je bila v ti praznični obleki z obličjem, polnim življenja, ognja in mičnosti. Nekova neprisiljena ljubkost se je družila s sleharnim njé gibljajem; životèk se ji je oklepal, kakor bi ji bil lit, robec ji je lepo zaslanjal obličje, tako, da Marijica ni bila podobna ciganski siroti, temveč hčeri kakega imovitega gospodarja.

Ko je bila prišla v ulice in ko so jo bili opazili ljudjé, vseh oči so se obračale vánjo, začeli so jo kazati celó s prsti. Marijico je oblila rudečica in pospešila je korake; hotela je uteči, ali spremljali so jo z očmi in z znaki posebnega zavzetja, deklice in dečki njé starosti pa so drli za njo.

Dasi je Marijica osamelo živela, vendar ni bila prav nič plaha; ni ji manjkalo celó smelosti, ali po prvi zadregi je osvestila se takoj in počasneje je stopala, dokler ni prišla k cerkvi. Tù je, kakor je sploh navada, službe božje v gručah čakala vsa vas praznično oblečena, govorili so, smijali se in shajali v korušlje na razgovor. Tù je bila tudi Soloduha, stari Rafaj, popeval je z močnim glasom pesem o čudotvornem Počajevskem obrazu, in Maksimova in Lipečka in oba Motrunina brata in stara, čislana Semenih Bilikova.

Kadar se je bila deklica prikazala pri vratih, prihiteli so k nji vsi znanci, kajti zeló so bili radovédni; ali ker so videli njé obličje rudeče, obleko urejeno in deklico, da ljubkost žari iz njé, čudili so se še bolj. Ta in ta je začel motriti jo, otroci so jo vabili na zabavo, deklice so popravljale na nji krasni pas, kite in robec,

čudé se, ker se umeje sáma tako pristojno obleči. Koli-ko je bilo tù šepeta, besed, pogledov in vprašanj! Stare babe so jo z daleč merile s pogledom, a jedna izmed njih je Soloduho odvêdla na stran in zeló tiho ogovorila jo tako-le:

»Ali vidite?«

»Kaj li, mamica?«

»Nu, Marijico, ciganko!«

»Vidim jo — vidim! A kaj je, lepa deklica je, pa je!«

»In kako je lepa!« — pritegnila je baba ter od-majevala z glavo, »v tem nekaj tiči.«

»Kaj li bi tičalo v tem?« — vprašala je Soloduha.

»Čujte, jaz Vam povém, kar mislim: nisem še-le danes na svetu, mnogo sem že videla, tudi čarovnike cigane, o čarovniki! Da kateri naših otrok ostane tako sam, v trijih dneh bi bil mrtev. V tem tiči hudoba!«

»Ne govorite tako, kuma! Hde Rim! hde Krim! hde Babińska koreczma!«

»Čakajte, nisem slišala sámo jedenkrat o enakih rečeh! Motruna je bila čarovnica: zmerom je imela, kar sem zvédela, dosti mleka, dasi nihče ni videl njé krave; zabila je kôlec v steno, pošepetala nekaj in molzla je, kakor bi to bila krava. Njé mož je bil tudi čarovnik; to vsakdo vé, da je hudôbec po vse noči mu pomagal staviti kočó ... Onadva sta gotovo netopirja in vračata se k svoji hčeri, da pazita nánjo, da jo oblačita in redita. Verjemite mi, to ne more biti drugače!«

Te besede, izgovorjene resno, prepričalno in z važno tajnostjo, prešinile so celó Soloduho globoko tako, da se je ozrla v Marijico in zgenila z ramenoma, ali molčala je.

»Nu, gledite le« — dodala je baba, »kako ima lasé zlizane, perilo, kakor bi bilo pobeljeno s snegom marcija meseca, in obutalo, pas in gómb pri srajci, da bi nobena sêlska deklica ne mogla kósati se ž njo. Od kodi je dobila vse? — Iz néba ni padlo! Ali morebiti poznate na njé obrazu glad in bedo?! — Jaz svojega otroka pasem z mlekom, in vendar ni takov. V tem nekaj tiči!«

Zbralo se je bilo več ženskih krog Soloduhe in te domišljave starke so poslušale njiju razgovor, ali ker se človeka nič ne oklene tako naglo, kakor najsmelejša misel, ki mu jo v obraz pové kdo, verjele so takoj v netopirje — in na drugem konci vasi so že jeli pripovedovati, kakor bi bili Soloduha in Maksimova na svoje oči videli Motruno, da je vstala iz groba svojega, ukradla se v kočo k svoji hčeri, gladila ji lasé, po noči pa ž njo vred kodéljo predla za plačo.

Tem čudovitostim je vsakdo pridél nekaj iz svoje glave, a to nedeljo so zložili basen, ki so jo zvečer po vsi vasi pripovedovali tako, kakor najsvetejšo resnico.

Marijica, ko je šla iz cerkve, ni védela, zakaj se nihče ni rinil, zakaj nihče ni hitel za njo. Otroci so ostali v cerkvi, bojazljivci so po stráni gledali za odhajajočo, ženske so se obračale na stran, in sáma je polagoma odšla iz cerkve in se žalostno vračala domóv.

Ker tega dné ni imela nikakeršnega pôsla, in ker je morala iskati ga, prišlo je na potu ji na misel, da bi stopila k Semenih, ki jo je spremila iz cerkve.

Našla je Semenih nekako čmerno in zamišljeno, snemala je z glave ruto in počivala na klópi.

Bila je to najbogatejšega gospodarja žena v vasi, imenitna ženska, vladala je vsi hiši, slušali so jo in čislali mož in možna rodovina, krila jo je že sivost z grbanci vred; to je bila žena dobra in delavna, ali kakeršne so ženske sploh, tudi praznovérna. Žlobudranje o netopirjih, katero je pri cerkvi slišala, prešinilo jo je neprijetno in zadelo globoko. Nemilo ji je bilo pomisliti na to, da taka nečista moč pomaga ter prede njé predivo — predivo, odločeno za svatbeno platno in prte ljubljenim hčerkam.

Po pogledu na njo je Marijica poznala, da je ne vsprejemlje uljudno tako, kakor o drugih prilikah; zato je bila še pokornejša. Poljubila je starki roko, ustavila se pred pragom molčé in Bogá prosila, naj bi ji Semenih ne odrekla dela.

Starka je še razvezavala ruto, umeteljno zvezano na glavi po starodavni navadi, in pogledavala je izpod sivih obrvij pokorno siroto, ki je stala in molčala.

»Česa želiš?« — povprašala je napósled, »kaj bi rada, Marijica?«

»A kaj, mamica? — Dela bi rada, za milega Boga, želim kake miloščine! Da Vi niste milostni siroti, manjkalo bi ji kruha.«

»Dela bi rada« — opomnila je Semenihha vedno v skrbi in oblačno, »prav govoriš, ali morebiti nimam več prediva.«

»Oh, za Boga, Vi, mamica« — govorila je deklica dalje, »Vi, takova gospodinja, gotovo imate polno shrambo lanú, belega — kakor sneg!«

Semenihha se je nekako nasmijala po ti pohvali.

»A da ga tudi imam« — dejala je gospodinja, »dala bi ga spresti domačim: Kasiji in Paraski, pa tudi pastirici ni treba, da bi sedéla s prekrižanimi rokami.

»Ali meni ne ostane nič lasú?« — povprašala je sirota tiho, z žalostnim glasom, polnim globoke bolečine, da se je Semenihha ganjeno čutila. »O drugih prilikah ste bili milostivejši« — dodala je deklica, »pa bi me zapustili sedaj, ko matere nimam več! Oh, saj ni mogoče! Vaše srce, mamica, ne dovoljuje tega. Ali sem jaz kriva, ker sem nesrečna?«

Semenihha je vstala s klopi, popravila nekaj pri ognji — in začela je hoditi gori in doli in premišljati.

»Ljudjé, Bog vé, kaj mislijo o tebi« — opomnila je po nekolikih hipih, »pravijo, da si rojena čarovnica, in Bog védi, kaj še; da ti neka nečista moč pomaga ter prede...«

Marijica se je pokrižala po opomnji o nečisti moči in prestrašena je udarila z roko ob roko.

»Oh, ljubi Bog« — vskliknila je, »kdo bi mogel, kdo smel tako krivico delati siroti?! — Saj so me vendar v cerkvi ljudjé videli, saj se križam in molim, kakor drugi, toda kdaj sem komu storila kaj slabega?«

Začela je plakati ubožica.

Semenihha je bila posebno dobrega in milostnega srca; žal ji je bilo deklice, oblile so jo solze, obrnila se je vánjo in mahnila z roko.

»Pst, pst« — dejala je, »dèj, čuj, kaj žlobudrajo ljudjé! Uh, njim je do tega, da govoričijo, jaz ne verjamem tega, nikakor ne verjamem. Niso imeli radi

očeta, niso imeli radi matere, tebi pa bi radi škodili. Jaz ti vse le razodévljem, da bodeš védela, kako se moreš vésti dalje. Dokler bodeš bivala osamelo, neprestano bodo brusili jezike; čudno se nekaterim zdi, ker si sama pomagaš, in nekateri ti zavidajo to, ker si ljudem podobna, ker skrbiš za red.*

Marijica je neprestano plakala, a Semenihja jo je mirila, kolikor je mogla; napósled je sama lonec postavila od ognja, vzela okrožnik in žlico, posnela kuhe, siroto posadila za mizo k jédi in jo gladila po glavi.

Ta starkina dobrota je Marijici olajšala bolečino. Semenihja je takoj jela povpraševati je po posameznostih njé življenja, o koči, o gospodinjstvu, deklica pa se je razbesedila malo po malo in otirala solze, ki so se ji usipale po obličji.

Začeli so od službe božje shajati se tudi drugi: Kasija, Paraska, Semenihin mož, zetje — in vsi so radovédno obsuli ciganko, ki jim je začela pripovedovati svoje življenje, delo in muke.

Po razgovoru, trajajočem dobro uro, razvnela je deklica s svojim pripovedovanjem, polnim preprostosti in očitosti, vse tako, da je vsak, ki je imel kàj in mogel dati, skrbel, da jo je nadaril. Dali so ji kruha, kaše, sira, masti, skladali so ji, kakor kaki pástorki, Semenihja pa, da bi nagradila solze, ki jih je bila kriva njé neoprézna beseda, podarila ji je kokoš, ki je nesla, in natanko je Marijico poučila, kako naj redi njo in bodočo rodovino.

Srečna sirota je starki poljubila roci, hitela bogata z najbliščobnejšimi nadami v pusto svoje zakotje in na rokah nesla majhne, ali dragocene darove.

* * *

Tako je začela nenavadno življenje sirota, ki na božjem svetu razven dveh slabôtnih rok in velike srčnosti, ali resničneje, razven nepoznanja svetá, ni imela ničesar drugega. Ljudjé so jo gledali tako, kakor čudo, kakor kàj, kar ni bilo, kakor vresničeno basen o zlati jablani ali ob igrajočem vrelci; nekatere je netila zvedavost, nekateri pa so te tajnosti razlago iskali v čarih

in netopirjih. Sanjarije, izmišljene pri cerkvi, krožile so nekoliko časa le po vasi, do céla pa se niso izgubile nikoli, ali najumnejši ljudjé, ki so bliže motrili Marijico, smijali so se tem sanjarijam. Stara Semenih, prijazna delavni deklici, imela je zmerom kaj odločenega nji na pomoč; Soloduha je čutila dolžnost, da mora paziti nánjo; Rataj, ki je rajši in rajši jo imel, a napósled Motruninih bratov koča, s kratka: vsi so z daleč čuvali Marijico.

Ker je bila prisiljena, da je premišljala, kako bode živela, zvrševala je sirota čuda, in videlo se je, da ji nekov dober duh šepeče, kaj naj stori.

Vsa njé zabava je bila predivo, ki ga je predla Semenih in drugim gospodinjam; vsak dan je pridobila več vaje v tem in poleg vsega je imela dosti časa za vse drugo. Zjutraj in zvečer nikoli ni zabila na snago in red krog koč in v koči: vselej je donesla sveže vode, nekaj nasula kokóši, da je imela s čim baviti se, pozdravila svoje stare, dobre znance: vrábce izpod strehe, lastavice, ki so se vračale spomladi, tekave srake, ki so ščeketale po cesti, in ves živálji svet, ki je oživljal njé puščavo.

Spomladi, ko se je bila ogrela in osušila zemlja, domislila se je, da bi lahko nekoliko gredíc izkopala za koč na ozkem pasu zemlje, ki je bila njé last — okopana in ograjena, zarasla s plevelom. Neko nedeljo je šla posvetovat se s Soloduho, kaj bi mogla posejati tamkaj. Starka je zgibala z ramenoma in prikimala z glavo, ker je videla, da deklico veseli delo; zagledala je za pečjo neko staro lopato in ji je podarila nekoliko presada in malo korúna.

Kadar je bil nastal mrak ter ni bilo mogoče presti v koči, odhitela je Marijica na vrtič, ki je bil ga majhen kos glinaste zemlje, in kopala je, prekopavala, sadila, zalivala, in se veselila, ker je Gospod Bog očito blagoslavljal delo in ker so zeleni listki s svojimi zvedavimi glavicami bodli iz črnih gredíc.

Kokoš ji tudi ni slabo ugodila, sama, brez deklíne pomóči si je postlala gnezdo, sedla in izvalila desetero ljubkih žoltih piščet. Zavoljo tega nepričakovane prirastka je Marijica strátila ves dan, kajti kadar

so bila piščeta prišla na svet, odhitela je v skrbah k Soloduhi učit se zopet, kaj naj stori in kako jih pase. Ali to ni zahtevalo mnogo modrosti, srečno so ji odrastla skrbno pitana piščeta; le jedno pišče je neka ničemna sraka pobrala pred njé očmi, Marijica je zato njé blebetavemu rodu prisegla večno osveto.

Spomladi je z zelenjem in s toploto vred vstalo ugodnejše in veselejše življenje. Marijica je lahko sedela pred kočó na starem, otesanem čoku, na dvorišči predla do mraka, čudila se pticam, ali pa je žalostno pogledavala zelene mogile na pokopališči. Mnogokrat je préslico nesla v roci in čez cesto šla na mrtvišče, sedla k máterinemu grobu in tam dolge ure v máterini bližini presedela zamišljena v jednolično svoje delo.

Dnevi so ginili brzo, jednolično, jednaki drug drugemu, kakor bratje. Jednoličila jih je potreba, le kakšen dogodek je časih razkalil to vsakdanjost.

Kadar se je začelo daniti, vstala je Marijica nemudoma iz postelje svoje, raznetila malo ognja in tekla na studenec po véderce vode; predno se je razdaniło, treba je bilo pomesti kočó, vežo in zunaj pripraviti vse, podpreti kaj, zalepiti, zadelati kako luknjo, kajti deklica je močno na skrbi imela snago in red v koči svoji. Ko je použila kaj malega, sédla je k préslici, ali pred kočó, ali k mogili pod staro vrbo, na kateri je oblak vrabcev in drugih drobnih ptic, ki se je niso kar nič bale, žvrgolel siroti nad glavo. Le o neugodnem vremenu, o vihru in burji je morala zapirati se v kočó in gledala je skozi okence, kaj se godi na dvorišči, pričakuje vedrega vremena. Časih se je zjutraj okrepčala s kako pogreto jedjó, malo oddehnila se, pokratkočasila s trumico svojih kúr, pa zopet vrnila se k predivu in predla je do mraka... Po preji je šla na vrtič, vrnila se v izbo, sukala se po nji do noči, krepko zaspala v trudu, ki je vselej o pravem času ji zaprl trepalnice.

Kdor koli je prišel mimo pokopališča in ciganove kočé, ni mogel iti dalje, da bi se ne ustavil, ne pogledal in ne čudil se deklici, ki je vsakoga pozdravila z veselim nasmehom in s prijazno besedo.

Že nekoliko dnij sta Soloduha ali pa Rataj samá pohajala Marijico in jo ogovarjala, naj bi šla k njima,

uverila sta se bila, da lahko prebode i brez njiju. Nista ji pomagala dosti, ali kósec kruha, malo jedi jima ni delalo nikakove preglavice, nji pa je vsak takšen dar bil znaten.

Kar se je iz početka vási zdelo, da je nemogoče, da je čudo, to je, ko je bila seznanila se z okolnostjo, v kratkem bilo kàj navadnega, in rad ali nerad — vsakdo je moral priznati, da take deklice, kakeršna je Marijica, ni na široko in daleč nikjer. Njé préslica, njé vrtič, kure, hoja na pokopališče, kjer so jo najčešče videli v jasnih dnéh — vse to je bil priljubljen predmet razgovorom o večerih in prejah in marsikdo jo je svojim otrokom stavil na vzgled.

Tako je bila minula spomlad, poletje in jesen, bližala se je zima, strašna zima, ali Marijice ni zasačila nepripravljenosti: imela je vežo — polno drv, peč zopet zalepljeno, kočo pokrito, obloženo krog in krog, a pod streho je bilo, dasi ne mnogo, vendar za zimo dosti živeža. Rataj ji je preskrbel novo obútaló, ki ga je bila že potrebna, da je hódila izpod strehe in prat na vódo; Soloduha ji je podarila kožuh, a ko je bil sneg, prvi smrtni vestnik minljivi zemlji, pobelil prazno pólje, pozdravila ga je Marijica z nedolžnim smehom, ni se bala neviht, ki bi jih utegnil imeti za seboj, žalovala je le, ker so dnevi bili krajši in krajši.

Oj, bežé leta, bežé! Ali pomisliš človeka, ali ljudstvo, ali naših rók delo — vse nam, kakor kazálo na uri, priča minljivost in nestanovitost pozemeljskih stvari; le kamen v sto letih zaraste mah, ali tudi ta se spodaj razsiplje v prah, vrhu njega pa mah dolbe neznatne starobne globélice . . .

Ko si je bila deklica ustanovila življenje, kateremu so se čudili ljudjé krog nje, rasla je neopazljivo pod ubogo streho, vsák dan se razvijala v zalo bitje, kakor bi jo bilo čudo porodilo, in razvila se je sredi grobóv v púšči in v samóti. Ciganska kri se ni ponašala s plemenitimi znaki v črtah, mičnih in polnih življenja, pač pa jim je dajala neviden ogenj sredi našega preprostega in zdelanega ljudstva. Takovo njé življenje, dasi delavno, odločeno, osamelo in zasedlo, vplivalo je morebiti ne le na razcvit njé krasote, temveč tudi na razvoj

njé duha, ki je bil vzbohotil ob obraznosti in sanjarstvu; ali ker se je morala napajati samó s tem, kar so ji oči donašale v dušo z molčečega svetá, tešiti se z utvori (Gebilde) svoje glave, z neprestanim razodevanjem vseh svetskih tajnosti, in ker se je malokdaj sešla z ljudmi, ustanovila si je in prilastila nekov poseben svet, navadnemu svetu nepodoben, neviden drugim, krasen, žalosten, začaran, poln prikazni, duhov in čuda.

Pojem o tem, kar so je bili naučili samó nazori s premišljanjem vred, dihal je v njé krasnih črtah, ki jih je oživiljal ognjen duh, pa tudi zastirala sirotinska žalost in ki so se smijale zavoljo neorožene neizkušnosti.

Nehali so se ljudjé čuditi takovemu njé življenju, ki se je iz početka zdelo, da je nemogoče, toda pokazalo, da trdna volja s pomočjo božjo je kós tudi največjim težavam; čudili so se le mičnosti, v kateri je rastla dan za dnevom in se razcvitala v čudokrasno deklico, o kakeršni se vaščanu lahko sanja le v pesmi, ali basni, ali podobi, ki jo je videl z daleč. Imela je v sebi nekaj tako plemenitega, vladajočega, velikega tako, da je poleg ubožnosti svoje vsakomu vzbujala posebne česti čut, reklo bi se skoraj, čut nekovе bojazni. Stari ljudjé so jo mladim priporočali na uзор, in mladi so jo gledali tako, kakor izjemno prikazen, a vsi mladeniči v vasi so jeli hrepeneti po krasni Marijici.

Kadar je šla ob nedeljah v cerkev, ali na tlako žèt, morala je tlačaniti nekoliko dni zaradi kočé in ker je vrt imela v najemu, zgrinjala se je kar trumoma za njo mladezen, pozdravljala jo z besedami, s smehom, s pokloni, če prav bojazljivo in z daleč. Marijica je do vseh bila uljudna, ali zaupljiva le do starih ljudij. Nekov zavetujoč nagon jo je dičil z nesmelostjo, z bojazljivostjo in nesamosvojnostjo med moškimi in mladežjo.

Zabav se ni udeleževala prav nič, ni hodila v krčmo na ples, tudi v grad na besede ne; najrajša se je mudila krog kočé svoje.

A dasi je tako težko bilo njé stališče, dasi je trpko čutila samóto svojo, v nekolikih letih ni ućakala nika-keršne protivnosti, ni najmanjšega nemira, vse ji je

izbornu ugajalo. Česar se je doteknila, raslo je vse, godilo ji, množilo se, oživljalo, šlo ji je, kakor pravijo, od rok. Ljudstvo, ki se mu, ne mara ne brez gotovega povoda, zmerom zdi, da je pozemeljska sreča nečiste moči vsevet, in ki vspeh prisoja ali ukradenim novcem, ali drugim enakim talismanom, sanjaril je tudi, da netopirji siroti pomagajo s srečo, da ji pomagajo čaralni duhovi, toda ker se ta domišljavost ni potrdila z ničimer, začelo je vse pripisavati skrivnemu delu in blagoslovu božjemu.

Iz tega je čast vzrasla Marijici, ki se je zdela, da nad njo neka nevidljiva, zavetujoča moč razprostrta peroti svoje. Nikoli v nje nezaklenjeni, večno odprti koči, nikoli na neograjenem vrtiči ni bilo ni najmanjšega kvara: máterin grob in pokopališče sta bila uboge kočje stražnika.

O vročih poletnih dneh je deklica, kakor je mogla, z gostoljubnostjo svojo stregla vsem, ki so péš in jež prihajali mimo pokopališča; v veži je zmerom stalo véderce s svežo vodo in s čistim kôrcem; vaščanje so védeli o Marijičini vodi in redkokdo, ki je šel iz mesta, odšel je mimo kočje, da se je ni napil in ne zahvalil: »Povrni ti Bog to kakor koli, če prav je dar neznaten.«

V nekih letih se tu ni izpremenilo skoraj nič: življenje, njega beg se je vdomačil še krepkeje, stanoviteje, nezmenljiveje, delo ji je dan za dnevom lože šlo od rok, a sirota je malo po malo lože začela dihati, privarovala si je bila že za slabe čase, za žalostne ure nekoliko novcev, malo kruha in nekoliko obleke.

O lepem vremenu je hojevala na pokopališče pod vrbo k máterinemu grobu; sedela je tam in ozirala se v kočjo, zdaj pa zdaj je s slabim glasom zapela neko pesem, ki ji je prihajala na misel s spominom na mater vred.

Kočja, ki smo nje gradbo videli s početka te povesti, nagnila se je močno k zemlji in izpremenila, vplivala so leta nánjo.

Ni moglo biti drugače.

Na brzo in neumeteljno zgrajena od surovega in slabega gradila, stala je le po milosti božji, po božjem čudu, s pomočjo obilega mahú in gób, ki so krile nje

nagnite prostore. Stene so imele, če tudi so bile olupljene z glino, neizmerno mnogo lukenj; poleg tega so se bile sesédle tako, da se je okence že dotikalo zemlje, do duri pa se je bilo treba kopati in močno sklanjati med verejami.

Streha, obložena z rušjem, udala se je pod njega težo, vsa je bila grbasta, pokrita z zelenim mahom in s travo, podobna je bila kakemu griču, in naj ni bilo okajenega dimnika, ki je gledal iz njé srede, težko bi bil človek poznal, da krije človeško bivališče. Poleg tega je bilo zunaj in znotraj mirno, urejeno in milo, povsodi je bila očita skrbna roka. Marijica je ta čas že imela veliko in bogato gospodarstvo: nekoliko nad deset golobov, precejšnjo trumo razplemenjenih kúr, nekoliko blebetavih gosij, ki je bilo dan za dnevom treba pónje hoditi v ribnik, kjer so se skuble s sélskimi sosedami; tudi sta bila tù domača prijatelja: siv maček in temno-sivo psè.

Teh dveh bitij življenja spis je bil dosti zanimiv. Maček se je že topil, Marijica ga je izvlekla iz ribnika, oživila ga je in vzredila; psè pa se je priteplo k nji, da sama ni védela, od kodi in kako. Našla ga je nekega večera — sedečega na pragu, obraza je bil zeló mirnega, kakor bi se bil porodil pod njé streho. Ko se mu je bližala, précej jo je pozdravil, kakor gospodinjo svojo, lizal ji roko in za njo šel v kočó, kakor star znanec, toda ni vohal prezvedavo po kotih.

Použil je kósec suhega kruha, napil se vode, zvil v klobko in trdo je zaspal. Ko se je ta uskok bil prebudil rano zjutraj, zdelo se je, da je nekoliko časa bil nemiren, tretjega dné pa ni bilo več ni znaka, da mu je hudo po prejšnjem gospodarju.

Marijica je bila vesela tega gosta, ki je takoj jel po noči skrbno lajati krog kočé, to je bil tistega plemena stražnik, ki spi po dnevu, kadar pa se stemni, čuti dolžnost, da straži, zato nepokojno laje tudi o najmanjšem šumu, o najrahljšem vetru, ki veje po zraku. Marijica se je iz početka bala, da utegnejo vstati trdokorni bôji in neprestani prepiri ž njé drugim vzrejen-cem, z mačkom, ki je otet iz kopeli bil potreben, da preganja miši.

Pes, dala mu je takoj ime Sirotek, opazil je mačka na pēči, ki se je grel in čutil je iz početka nekov nemil vtis: vspel se je proti njemu na zadnjih nogah, jel vohati in nemirno je zagrčal; maček je dvignil taci, pokazal nohte in mu nekolikokrat z daleč prhnil v oči, kakor bi bil hotel rēči: poberi se od mene! Ali ko je bila Marijica pogladila psa, obrégnila se v mačka, psa zagnala od njega, nagrozila se mu z besedami, ki se je zdelo, da jih sliši in umeje, nastal je mir med domačinoma. Sirotek ni več grčal na mačka, zminjal se je, kakor bi ga ne bil videl, primikal je oči, ali ne liže maček loncev, umikal se mu je s poti, da sam ni védel, in kazal se je do céla mirnega in poštenega. Maček, dasi je bil dosti vroče krvi, umel je to čislati, zato se je ogibal vsakeršnega razpora, njega povoda. Najrajši in zmerom je v koči bil zvest višjim krogom: klopém, mizi, pēči, zapečku, brez važnih povodov ni zlezel na tla, prepuščal jih je Sirotku. Po nekolicem času sta pes in maček bivala celó skupaj in ko sta bila nekolikokrat prišla drug mimo drugega ter se povohala, ko sta se bila sešla, toda brez vsakeršne jeze, neizmerno je to veselilo Marijico; vendar maček je bil mnogo smelejši in započetnejši, predrznil se je mimo prišedši, da je prav pod nos stopil Sirotku; napósled pa, ko je ta o neki priliki spal pod pečjo, légel mu je na hrbet.

Zdelo se je, da se neizmerno čudi pes: dvignil je glavo, pogledal, videlo se je, kakor bi bil hotel rēči: to je večja zaupnost, nego li znanstvo; ali ker je videl, da se maček ni ne gane, legel je mirno in posléj sta živela v najlepšem razmerji. Maček je bil slabotnejši in hudobnejši, okoriščal se je s to zmago, prav nič ni prizanašal tovarišu svojemu, ni bil hvaležen zvesti mirnosti njegovega značaja. Dražil ga je, légal mu na hrbet, časih ga je vprasnil v nos in si odbral na pobég prostor, ko bi utegnil vzrojiti Sirotek; ali Sirotek je o najhujšem pripetljaji pokazal le dve vrsti lepih belih zób, zagodrnjal, odgnal podrépnika, globoko vzdihnil in légel, da bi dalje spal.

Kadar koli je Marijica odhajala iz kočje, pes je povsodi bil njé tovariš, tudi v vas je hodil ž njo, kjer so ga napadali vseh dvorišč psi, izmed katerih je moral

pobegniti s povešenim repom in s sršéčo dlako na hrbtu, kazal jim je vselej le zobé. Maček jo je spremljal samó do praga, vračal se, na brigi mu je bila le kočá z lonci vred.

Sirotek ni zapuščal gospodinje svoje, ležal ji je pri nogah, kadar je predla na mogili; hodil je za njo v selo, dasi je draga bila ta zvestôba, a po noči, tudi v najhujšem mrazu, ni prizanašal sam sebi, lajal je ter služil živež. Vselej si je umel pomôči, kadar so se bližali volcé in ga lovili, skočil je na streho, od kodar se je varno skril za dimnik, strašno lajal in jih odganjal.

Tako je bilo gospodarstvo Marijičino, ki je tovariše svoje usode živila, imela na skrbi in skoraj kakor ljudi negovala jih v svojem varstvu; golobom, bedastim gosém in razumnemu Sirotku — vsem tem stvarém je govorila besede, ki jih ni mogla govoriti z ljudmi: govorila je ž njimi, prepirala se, svetovala jim, jezila se nánje, hvalila jih, vzbujala... Le pes, zdelo se je, da jo umeje, maček pa, dasi je bil dosti hudoben in vroče krvi, hladen je bil, zaspan, ali govoriti mu, to je bilo, kar je bob metati ob steno; perjád pa je umela jedin glas, jedin klic, ki mu je bila vikla, da se je zgrinjala.

Sirotek je bil psiček nenavadno razumen, uljuden in dovtipen. Marijica se je mnogokrat uverila, kadar pozdravlja prišle ljudi, da varno izbira uljudnosti svoje oblike: nekatere je pozdravljal molcé, da kar nič ni vstal s prostora svojega, nekatere je pozdravljal z migajočim repom, laskal se jim je in sédal k njim, za nekaterimi je vohal zrak in na nekatere je grčal z daleč ali lajal hudobno in samoglavo, kakor bi jih bil hotel raztrgati. Najzanikarnejše ljudi je potezal za obleko, toda — ugriznil nikogar ni.

Teh svojstev uljudnosti in zoprnosti ni ga mogla lehko odvaditi; kadar ga je poklicala, slušal je gospodinjo svojo, ali drugoč je storil zopet po svoje. Imel je o tem svoje nazore.

* * *

Po letu je bilo: potekal je soparni dan, vstajal je pri nas jeden tistih redkih in izjemnih večerov, ki so brezoblačni, brez víhra, jasni, tihi, zlatni, ki z leskečo rosó napovedujejo suho vreme in ki vlažé zelenje, žejno

zélšje in trave. Marijica je prišla s pokopališča, préslico položila pod peč, mačka pogladila po sršéči dlaki, vzela véderce in hotela iti na studenec, kar jo ustavi konjsko peketanje.

Po cesti v vas je nekdo hitro jezdil majhnega sivo lisastega konja in zvižgal veselo zdravíjco. Marijica se je zdrznila, ustavila in jela je pogledavati. Večer je bil še jasen, a jezdec je zadrževal stopinjé, ko je bil opazil deklico, zvedavo je vánjo uprl okó in nehal je i zvižgati. To je bil mladenič svitlih las, skromno ali snažno oblečen, podoben kakemu logarju ali pisárju, visela mu je lovska torba čez ramo, imel je črne, visoke, do kolen sezajoče čevlje, bič v roci, na glavi pa sélsk slamnik. Z ogorelega obraza mu je gledala še mladostna rudečica in goreča radovédnost, ki je predirala iz ognja polnih zrenic. Krog usten mu je blodil vesel in uljuden smeh. Konj pod njim se je vspenjal in nepokojno je topotal, kakor bi bil čudil se temu, ker ga nekaj zadržuje; videlo je kazalo, da ni bil vikel počasni hoji in razodeval je takisto čili in nemirni značaj gospoda svojega. Mladeničeva obleka je poleg svoje prostote bila nekako varno sešita, dobro je pristojala gibčnemu telu in krepkima ramama.

Mladenič in deklica sta se ustavila na nekoliko hipov in gledala sta drug drugemu iznenajena v oči; jezdec je zadrževal korake svojega sivca, da je delj gledal zalo devico, ki je odstopila, menila je, da morebiti potrebuje česa... da bi rad požirek vode po znoji in po dnevni vročini. Ali mladenič ni žugnil ni, obrnil se je h koči, pogledal jo, ozrl se na pokopališče, uprl še jedenkrat svoj pogled smelo v devico, švignil konja in odhitel je zvižgajoč veselo pesem. Marijica je počasi odšla na studenec.

A na poti je svoje okó, da sáma ni védela, obrnila na stran, kodar je hitel neznani mladenič in naglo skozi vas jezdil prskajočega sivca. Nekako milo ji je bilo gledati, kako je vladal konja, kako je srčno jezdil čez nasipe, polne lukenj, kako je plesal z živáljo vred, ko se mu je plašila, in vitežki zmogel nevarnost. Njega vesela in junaška pesem ji je milo krilila na uho in skoraj se ji je užalilo, ker je bil izginil za hiše in málinskih koles šum zatopil veselo pesem...

Tega slučajnega srečanja vtis ji ni mogel zibniti iz misli, kakor mnogo drugih ne; in dasi Marijica ni utegnila postavati, niti sanjariti, vendar ji je ta jezdec na sivem konji mnogokrat prihajal na misel.

»Prevara je to« — vskliknila je napósled, »vse je gotovo gola prikazen! Zakaj mislim nánj?!«

Nasmijala se je sama sebi, zgenila je z ramenoma in začela zopet delati.

Drugega dné rano, ko je po svoji navadi bila prišla pred prag pozdravit perjád, ogledat gospodarstvo in mogli z očesom voščit dobro jutro, prišel ji je o pogledu na prazno cesto v misel zopet včerajšnji popotnik, njega temno okó, ki je tako ognjeno gledalo izpod sél-skega slamnika.

»Kdo bi to bil?« — vprašala se je deklica, »kdo je bil to?«

Ali ker ni poznala ni okolice — dà, celó vasi svoje ne; zato ni mogla ugeniti tega. Prepustila je vprašanje vetru, hitro uredila kočó in s Sirotkom vred šla na máterno mogilo prést, dokler bi je ne pregnala dopoldanja vročina.

Pes je dobro poznal vsakdanjo pot: veselo je lajal, skakal in jo spremljal k zeleni mogili, kjer je Marijica na mahastem kamenu sedevala pod staro strhlo vrbo.

Razgled s te višine je bil razsežen in res je zabaval osamelo deklico. Čez raztrgani plot in nizki nasip si z griča, kakor na dlani, videl vas in pólje s cestami vred za selom, in v dalji na desni jarino, grmovje in borovino. Dasi je življenje na cesti bilo neznatno, ker je malokdo jezdil po ti stráni, razven o semnji v mesto, kamor je držala bližnja, ali nepoložnejša cesta, vendar se je okó lahko nagledalo prijetne živosti v okolici in ljudskega dela, njega obraza. Kar se je godilo v vasi, za vasjó, na pólji, v malenici — vse je lahko Marijica razgnala od tù; časih je njé okó nevedoč spremljalo pešce, konjike, in lahko ugibalo, kam gredó in kakšen namen jih žene tjà ali tjà. Vsak plug, ki se je vlekel na pólje, vsak voz, ki se je bližal málinu, vsa rala, ki so brzo ali počasi vozila se na njive, štela je lahko sirota in poznala jih po konjih, po voléh in spremnikih.

Kadar je bila jela nit vleči iz kodélje, zopet ji je priletel na uho živo dirjajočega konja pekèt; okó se je ozrlo na cesto in prikazal se je mladenič na sivci, jezdil je od vasi na holm k pokopališču. Zopet je pridno gonil, toda sivec pod njim se je vspenjal penast in drapal je navzgor. Deklica je z očesom spremljala oba, konja in jezdeca, in ker je poslednji še ni bil opazil, motrila je, kam hitita. Ko je bil mladenič prijezdil do kočé, ustavil je spenjenega sivca, obrnil se je z obrazom vánjo in skrbno jo pogledal; ker pa je videl, da so vrata zaprta, že je hotel zopet pognati konja, toda obrnil je glavo in na pokopališči zagledal obličje Marijičino, ki je sedela pri kodélji.

Sirotek, prebudil ga je bil nenavadni nemir, uprl se je s prednjima tacama ob krivo vrbo in grčal je in lajal, če tudi se mu ni ljubilo nič kàj; ali storil je to bolj zaradi dolžnosti svoje, nego li jeze. To je pričalo, ker je lajajoč nekolikokrat široko zazéval.

Že se je bil vspel sivec in hotel je vteči v skok, pa jezdec ga je zadržal in jel je zavzet stresati glavo; ali ker mladenič ni védel, kako bi mogel z brdko devo začeti razgovor, vskliknil je:

»Hoj, devica, ali si iz te kočé domá?«

»Sem, a česa želite?«

»Kaj li delaš na pokopališči?«

»Kar vselej: šla sem prést na máterin grob.«

Mladenič se je čudil in zgenil je z ramenoma.

»Ali bi mi dala vòde, da bi se je napil?«

»Précej, le čakajte!«

Marijica je vstala, kodéljo pustila pod vrbo, odhitela s Sirotkom vred, preskočila cesto, odprla kočó, nasmijala se in leseno čašo podala neznancu.

Mladenič je pazil na vso njé gibčnost in se ji nenavadno čudil, kakor bi ne bil verjel mični prikazni, ki jo je imel pred seboj.

Z drhtečo roko je vzel čašo in jo nesel k ustom počasi tako, kakor bi se mu ne bilo hotelo piti; sivec je v tem kôpal z nogo, Sirotek pa je po pasji navadi vohajoč hodil krog jezdeca, trudil se je, da bi se z nosom uveril, s kom ima delo. Njega preiskava ni

pričala ni hudega, kajti skoraj je mirno sedel in začel v oči gledati popotnika.

»Čuj!« — gledal je mladenič zdaj čašo, zdaj devo, »ali tukaj bivaš ti?«

»Ali je to kaj čudnega, gospod?«

»Pri pokopališči!« — zagodrnjal je jezdec, »kdo li biva s teboj vred tukaj? — Ali oče?«

»Nimam očeta.«

»Morebiti mati?«

»Nimam matere!« — vzdihnila je Marijica.

»Ali služiš koga?«

»Ne, gospod!«

»A s kom živiš v družbi?«

»Z nikomer, čisto sama sem!«

Mladenič se je čudil, vsklonil je glavo, in oči so se mu zaiskrile.

Kako je to? — Zakaj čisto sama? — A kako je mogoče to?«

»Ker sem sirota« — odgovorila je tiho Marijica.

Popotnik se je vode napil nekako očitó razmišljen; poznalo se mu je, da se močno čudi Marijičinemu siromaštvu, a tudi njé osamelému bivališču, vendar dalje ni hotel vpraševati več. Prikimal je z glavo, pogledal k višku, toda ko je bil sivec splaval v beg, nasmijal se je, pokimal z glavo in odhitel kakor strela.

Sirotek, ki je mirno sedel doslój, prestrašil se je, kakor tudi njega gospodinja, spustil za konjem in besno je lajal; ali brzo se je vrnil, ker je videl, da močno beži konj, in začel je skrbno hoditi krog konjskih stopinj, ogledaval je prostor, ki je bil jezdec tako naglo izginil z njega.

Dolgo je Marijica stala in v roci držala na pol izpraznjeno čašo, tožno je gledala za ubežnikom in zamišljena se je zeló počasi vrnila na máterino mogilo, kamor jo je zvesti psiček spremil s povešeno glavo...

Mnogo ljudij je tega dné šlo in jezdilo mimo po cesti, ali znanci, ki so siroto videli na njé navadnem prostoru, niso se čudili prav nič; vsak je prikimal z glavo, pozdravil jo in odšel dalje.

Iz početka so se vsi čudili, viděč, da prede na mogili, toda po nekolikih letih so se privadili temu in

siroti; rekali so ji pogostoma le deklica s pokopališča, in če tudi so jo stare babe skrivaj sodile, da je v zvezi z duhovi, vendar nihče ni hotel verjeti tega.

Ni še légel in v zraku se razgubil prah, njega oblak, ki ga je bil sivi konj razdražil s svojimi kopiti, ko je za pokopališčem oglasila se pesem, ki jo je pelo surovo grlo in ki je dobro znana bila devi. Po nji je Marijica spoznala Rataja in menila je, da gré prav iz krčme: kadar je bil trezen, molčal je, čim več pa je izpraznil méric, tem glasneje je popeval pobožne pesmi.

Siroték je zalajal samó jedenkrat, kakor bi se bil oglasil slepcu; nastavil je ušesi in molčal.

»Aha, Marijica je že na pokopališči!« — izpregovoril je Rataj, »dober dan, deklíč, Bog bodi s teboj! Kaj je novega?«

Po teh besedah se je bližal vhodu, stopil je na pokopališče, sédel med dve mogili in si pot otrl s čela.

»Nič, oče, nič ni novega« — odgovorila je deva, »nič novega!«

»Hoho, lažeš, ciganka!« — odbil je in se smijal Soloduhin mož, »kdo pa je včeraj jezdil tù mimo in kdo je bil danes tukaj?«

Marijica je zarudela, da je bila, kakor češnja, in vretêno ji je padlo iz rók.

«Kdo menite, da je bil?»

»Nekdo je bil tù na nekem sivci, res je bil tukaj, dekle, in vrl mladenič! Dasi ga niso videle moje oči, poznalo ga je vendar uho moje.«

»Kako Vi véste to?»

»Ali ne véš Marijica, ciganka« --- vsikrnil je Rataj in vprašal, »da slepec zmerom vé več in vidi bolje, nego ti, ki imaš oči? — Na svetu je že tako zmerom... Sinoči je prišel pogledat lê-sem, danes pa se je zadrževal tukaj... Rajša'se sáma udaj staremu!«

»A zakaj bi se ne udala?!« — opomnila je Marijica, »Vam povém vse. Čujte, kako je bilo to: včeraj je nekov mladenič prijezdil mimo kočé; nu, res je, ozrl se je v mé, in danes je zopet prijezdil mimo ter poprosil me vode, jaz pa sem mu je prinesla; malo je povpraševal... Ali ga poznate Vi?«

Rataj je molcé prikimal z glavo.

»Tudi jaz tebi povém, kdo je bil to« — opomnil je, »jaz nečem drugega, nego prišel sem te samó posvarit: mlademu piščetu, kakeršno si ti, lahko je priti v sokolje kremplje ... zato bodi oprezna!«

Marijica je drhteč in zarudela gledala v obraz starcu, ki je polagoma iz torbe izvlekel kruha in čebule, in ko je počival, snedel je krajec žitnega kruha, narttega z glavico lepo dišeče zelenjadi.

»Le-ta mladenič, dobro ga poznam« — govoril je in jedel, »to je sin bogatega beretálca iz Rudne; ker je plemenitaške krvi, piše se za Adama Hoinskega, beretá z voli, s svinjami in z žitom ... in bajè da je bogat. Sinu je ime Tomek; pozná ga vse okoli, bajè da je dober mladenič, ali ohol je in na ljubav takim ljudem, kakeršna si ti, skočil bi v ogenj ali vodo! Oče, dasi ne manjka sinu domá kruha, ukazal mu je, naj služi, in ni še dolgo, kar je pri nas dobil logarsko službo. Dosti se ne tovarišimo ž njim, zato ne, ker je ohol in vé, da ima novce v žepu ter meni, da vse kupi zánje; poleg tega je pa jedinec. Ali slepar je ves! Plemenitaš je in dosti je že oslepáril naših dekličev.«

Marijica je poslušala in zgenila z ramenoma.

»Ali je, oče, kàj čudnega to« — začudila se je ponosno, »ker je oslepáril tiste, ki so le čakale, da bi jim kdo mignil s prstom!«

»Res je — res! Tudi Kahna je, odpústi ji Bog, bajè začela s knežjim slugo, pa je imela gospodarja z Vojtovke, a napósled je prišel Tomek. Iskala je bede — in našla jo je. Bajè da je zeló nevaren mladenič, in vidi se, kakor bi hotel priseči, da se oženi, le da bi okanil ubožico. Váruj se ga i ti, slišal sem ga sinoči, ko je bil prijezdil v krèmo, précej je povprašal, kdo biva v koči; ljudjé pa mu niso povédali, temveč smijali so se mu, da je umolknil v zadregi. Danes je zopet prijezdil na prežo, toda to je slabo znamenje, ker je drugič bil tù. Da se le ti ne pokoriš zavoljo lehkomiselnosti, ljudjé bi takoj, Bog védi, kaj začeli govoriti, ali siroti je dosti samó jedna beda na plečih.«

»Bog Vam poplašaj, oče, svarilo Vaše« — opomnila je Marijica po kratkem premisleku, »dobro je, da

ste mi povédali, kdo je. Naj le še poskusi priti do mene, védela bodem, kako naj ga odpravim!«

»Srčno dekle si ti« — vskliknil je starec in tlesknil z rokama, »nauči plemenitaša kozje molitvice! Ima v glavi plemenitaštvo, morebiti ima tudi očetne groše in gladko lice, da bode z vsem tem nekaznjivo slepil omahljivke; ali ti imaš razum!«

»Oh, nimam razuma, oče, ali Gospod Bog in mati v nebesih mi pomagata ... Jaz sirota bi bila že stokrat poginila za gladom, za zimo in bedo, ali čujte, božja milost me je vendar obvarovala, sitila, oblačila in razveseljevala; gotovo me obvaruje še dalje.«

»Straženca varuje Gospod Bog« — šepetnil je starec in prikimal z glavo, »ali preveč ne upaj sama sebi; ti si mlada, on je mlad, toda kri ni voda; tebi osaméli je tožno, bila bi ura ... človek se omami in spozabi; a koliko je potlej treba pretočiti solz in mučiti oči! Že sem naslišal se takega joka, dovolj časa sem zmudil med takimi ljudmi ... Tomku je treba abotnih sanj, zato si je tebe vtepel v glavo, bodi torej oprezna!«

»Ne bojte se, oče, Bog me varuje tega!« — potolažila ga je mirno Marijica, »Tomku nič hudobnega ne gleda iz očíj.«

»Nikar« — vskriknil je Rataj in se nasmijal, »že si zagledala se mu v oči! Váruj se — váruj!«

Sirota se je le žalostno nasmijala, starec pa je dalje govoril:

»Hahá, da se hoče oženiti, ne rekel bi ničesar, ali je visok gospod, in se ne oženi. Gleda visoko, više, nego vrana letí. Toda jaz tù govorim s teboj, tratim čas, jutri bodem moral iti pa na semenj, če ne, utegne mi hromi Lajda prevzeti najugodnejši prostor ... Nu, dobro se imej, Marijica, ali kočó zapiraj tatovom!«

Smijal se je berač in odšel je s pokopališča, a kadar je bil na cesti, začel je zopet prejšnjo pretrgano pobožno pesem popevati po granesi, kjer je bil prejenjal. Marijica je začela pridno presti — in Bog sam védi, kakove misli so ji krožile po glavi, mnogokrat se je stresala: zdaj je pogledala na cesto, zdaj na

pólje, zdaj se je zamislila in odložila vretêno, da je napósled, kakor bi bila zmogla nekové motné sanje, pridno lotila se kodélje in predla do trdnega mraka.

Ko se je s Sirotkom vred čez cesto vračala v kočó, šel je pes tja, kjer so se poznala konjska kopita, in zopet se je ustavil, tekel krog dotičnega prostora in ogledal ga zeló pazno. Tudi Marijica se je ustavila, umela je ta nemir, da je njé stražnika dokaz, kako je čújen; pozvala ga je, pogladila, poljubila na čelo, Sirotek pa je, kakor blazen, od samega veselja, ker je zopet pri svoji gospodinji, bežal lajat na vse štiri ogle in oznanjat njé slavo in gorečnost svojo.

Že se je močno mračilo; Marijica se je v koči zapehnila, ko je bila zopet začula konjsko peketánje na cesti, a pes je zalajal pred vrati. Zdelo se je, da počasneje stopa konj in da se je ustavil... Tomek je bil res ustavil konja pred kočó. Marijica je zbežala k oknu in pogledala skozi-nje, in brzo se je skrila za peč.

Nekoliko hipov je bilo vse tiho, napósled pa se na zaprtih vratih oglási: trk, trk! Oj, kako je srce utripalo ubogi devici, toda psa je bil razdražil ta trk, začel je močno lajati.

In zopet se na vratih oglási: trk, trk, napósled pa na oknu.

»Kdo je?« — vprašala je Marijica z drhtečim glasom.

»Jaz sem!«

»Kdo je ta jaz? — Kaj bi radi?« — vprašala je zopet deva smelo in se približala oknu.

»I nu, jaz sem, ne boj se! Ali je tvoja kočá že zaprta? — In tako zgodaj?«

»Jaz sem tù sáma, torej se moram zapirati, ali po nôči ne odpiram nikomur.«

»Rad bi ti nekaj povédal in se vóde napil, in za jutranjo čašo sem ti nekaj prinesel s semnja... Ali mi res nečeš odpreti?«

»Idite z Bogom dalje; do vasi sta dva koraka« — šepetala je Marijica. »Po nôči nihče ne zahaja k meni, pes moj bi ga ogrizel.«

»Odprì vsaj okence in vsprejmi dar!«

»Oh, okno se ne odpira« — opomnila je deva, »in darov ne vsprejemljem.«

»Kaka preteta kočja je to!« — zakričal je mladenič. »Nu, lahko noč, dar polagam na okence. Zdravstvuj!«

Takoj po teh besedah je stopil od okna, Marijica je zopet začula konjski pekèt na cesti in veselo pesem, ki je krilila proti vasi.

Siroti je utripalo, neizmerno utripalo srce! Vrelo je po glavi ubogi devi — in dar, ta beseda ji je pred očmi lesketala v tisoč in tisoč jasnih, iskrečih, gorečih barvah... Močno jo je vleklo, da bi stopila k oknu in pogledala dar; ali nekak natoren strah je zgrabil njé srce, ohromil ji nogi. Že je Tomek bil daleč, že je ni videl nihče, šla je nemirna k vratom, kjer je pred pragom sedel Sirotek, pogledal jo v goreči obraz in zalajal, kakor bi je bil varoval. Marijica je vstrajala, začela premišljati in ostala je za pečjó.

»Smem li vsprejeti dar?« — vprašala se je, »kaj porekó ljudjé? — Če ga vzamem, ne odkrižam se ga.«

Nihče ji ni mogel pomôči, kako bi rešila to zagonetko, in da ji ni prišlo na misel starega Rataja svarilo, takoj bi bila pograbila na oknu popuščeno vabo.

Morala je vojskovati sama s seboj, dolgo in tiho je bojevala njé duša, predno je odločila: »Ne pojdem, ne dotaknem se darú, ne vsprejem ga!«

Ni lahko skleniti tega, ali radovédnost, kakov utegne biti ta dar, dolgo ji ni dala zaspati in spanec je imela nemiren.

Kadar se je bilo začelo daniti drugega dné, ni mogla vstrajati več; šla je iz kočje in iskala sinočnega darú... toliko dozdevkov jo je nepokojilo vso noč! Kaj je utegnilo biti le to? — Iz početka ni videla ničesar; a ko se je bila približala, zagledala je nov robec, krasen, rudeč, snažen... oh, kako snažen, popolnoma nov — in široke karmazinaste trakove! Njé oči, ne vajene takemu lišpu, povečale so še te sicer zeló preproste robe krasoto; ali Marijica ni take ni imela nikoli!

Vzela jo je v drhteči roci in ogledala strahoma, z dehtivostjo, v izkušnjavi, celó v nekovi žali. Odrekla se je ubožica, toda ne brez bolečine, robcu in trakém, in

obojo robo je popustila tam, kjer je ležala; a vzela je brzo véderce, začela vsakdanje svoje delo in bežala je po navadi na studenec po vode.

Sirotek je v rokah svoje gospodinje ovohal Tomkov dar, šel krog in krog njega, zagrčal in spustil se je ne- ločljivi spremnik za Marijico na studenec.

Deva, dasi ji je zeló težko bilo to, ni ozrla se ni več v dar, temveč vzela je préslico in s sklonjeno glavo žalostna odšla na pokopališče. Ali njé oči so se nepre- stano obračale na cesto, srce pa se ji je treslo od ne- kega neumljivega nepokoja. Solnce se je bilo že precèj visoko pripeljalo, ko se je z daleč oglasil sivega konja pekèt, in deva je živeje in živeje začela presti.

Logar se je ustavil kočí nasproti, vendar pasji ščeket je njega okó obrnil v devo, ki je sedéla pod vrbo.

»Za vraga! Zakaj pa sedi vedno na pokopališči?« — zagodrnjal je nemiren, ko je lezel raz konja.

Kakeršno je vse preprosto ljudstvo, tako je bil tudi ta mladenič praznovéren in nikakor bi ne bil šel milit se na pokopališče; mrzko mu je bilo, ker je na mrtvišči našel Marijico, pooblačil se je in ni védel, kaj bi storil.

»Dober dan!« — ogovoril jo je, bližal se nasipu na pokopališči in oprl ob zeleno hrgo, ki je bila med njim in med devo ne daleč sedečo. »Dober dan! A kaj? — Ali se mi ne zahvališ za dar?«

»Nisem dolžna Vam nikakové hvale« — odgovorila je Marijica in vsklonila glavo, »svoj dar najdete ondukaj, kamor ste ga položili sinoči, če ga po nóči ni vzel kdo. Gotovo ga je rosa povlačila . . .!«

Tomek je stal in se čudil.

»Ali ga torej nečeš vzeti od mene?«

»Ne morem!« — odbila je Marijica, »zakaj in na kaj bi jaz brala Vaše darove? — Kaj bi ljudjé rekli?«

»Ali je treba vse védeti ljudem?« — povprašal je izkušnjavec sladkó, vihal brke in plašno in pohotno gledal na zakleto pokopališče.

»A Gospod Bog?« — povpraša Marijica.

»Ali je Gospod Bog prepovedal dajati in brati darove?«

»Jaz ne vém tega, nisem dosti modra« — odgo- vorila je sirota po hipnem premisleku, »toda nikoli svoje

žive dni še nisem vzela ničesar zastonj, pa tudi ne bodem vzela.«

Tomek ji ni verjel doslēj, zato se je ozrl v kočo, na oknu videl robec in trakove in zgenil je z ramenoma nestrpno.

»Nu, kakor ti je drago« — dejal je zaničljivo, »vendar jo najdem, ki bode to vzela.«

»Nji dajte svoj dar« — rekla je Marijica, »če tudi bi to bila Kahna« — dostavila je in se nasmijala, spomnila se je bila Ratajevih besed, »jaz ji gotovo ne bodem zavistna zategadélj.«

»Ta deklíč je zvita glava« — opomnil je Tomek sam sebi in se ugriznil v ustno, »zadela je kôsa ob kamen! Ali bodi si, saj ni sáma na svetu!«

Ker je bil beretálec in bogatega gospodarja sin, vikel je bil ljubkemu dobrikanju in ponosen na staro svoje plemstvo; nekako razburil se je na siroto, ker ga ni marala; zazvižgal je pesem, zavsél konja, jezdil h koči, sklonil se in vzel robec, stisnil ga za čamaro (dolga suknja), ni se ozrl v Marijico in odhitel je.

Ko se je to godilo, v tem je Marijica predla s sklonjeno glavo, predla je in gledala za njim, vendar je videla vse: vsak gibljaj razsrjenega mladeniča, vsak vánjo obrnen pogled; in skrčilo se ji je srce, ker je bil odjezdil brez vsakeršnega slovesa, brez dobre besede.

Pes je lajal za jezdecem, a Marijica — Marijica je plakala...

Zakaj je plakala, tega bi ne bila védela dopovédati nikomur, ni sáma sebi; ali tako je bila žalostna, ko je bil Tomek odjezdil, težko ji je bilo tako, kakor da je izgubila najdražjo svojih živali, najljubšo posodo. Tega dné ni predla več, ni popevala, ni spala po nôči.

Uho je nevedoč v zraku iskalo znani pesmi glasov in konjskega peketa; ali na cesti je bilo mrtvaški tiho...

* * *

Tomek se je potešil z besedami te-le pesmi:

»Ne velyka sercu tuha,
Ne budesz ty, bude druha...«

Hitel je na ples v krčmo, za krasnim obličjem, za belim licem in temnim očesom, ki je tako koprnél po

njem! Mnogo je bilo deklečev v krčmi, kjer so imeli godbo, igral je slaven goslar, nekak krojač, basist, nekov tkalec in bobnar, ki je bil, da resnico govorim, dvorskega blága pastir. Logar je gostil, milil se, plesal je, srčno pozdravljal, šepetal, pil in veseljačil do sitega; ali ko se je bil naveseljačil, odšel je v svojo izbo in čudil se je, ker mu je zalo cigankino obličje zmerom igralo pred očmi.

»Za vraga« — vskliknil je sam sebi, »gotovo je najlepša med vsemi... A ker neče, zvrši se brez njé in neham misliti nánjo! Pa se še kuja in véde, kakor kaka dvorska gospodičina! Pozòblji jo hudir!«

Stara zgodovina človeških src je to: usiplji jim najdražje zaklade iz polne šake, obračajo se od njih; odvzemi jim le drobno zrnice in brani se, da bi ga povrnil, in ne bodo mogli živeti brez njega. Zastonj je Tomek sam sebi ubijal v glavo, da Marijica njemu ni nič; hudoval se je nánjo, ali kar je še huje, primerjal jo je z drugimi vaškimi deklíči, pa je bil krepko uvérjen, da je najlepša med vsemi, dasi ni hotel priznati tega.

»Lepa je in ostane lepa« — govoril je, »ali nestrpno ohola je; vendar se ne bodem na vrat na nos vklanjal ciganki in ji poljubljal rók!«

Tomek ni več jezdaril po ti cesti, teden dni se ni prikazal h koči.

Ali morebiti menite, da je teden kratka dôba mladim ljudem?

Cel vek je to o srečni dôbi človeškega življenja, ki ima to čarovno moč, da iz ure dela leta, iz let pa hipe. Koprnela je žalostna Marijica, hudoval se je Tomek, ni opazil ni, da je napósled neko jutro sivec sam zanesel ga k pokopališču.

Marijica je predla na mogili. Mladenič je zvižgal in mimo jezdil, ni ozrl se ni; ali vendar sta se videla, če tudi sta glavi imela obrnjeni na stran; a pes, ki ni bil vaje konju in jezdecu, tekel je k vratom, da bi ga lajal. Tomek je izginil kakor prikazen, pa zopet ni prijezdil mimo.

Minulo je bilo nekoliko dni, predno je zvohal, katero uro deklíč hodi na pokopališče, in prijezdil je zgodaj zjutraj, ko je z védercema šla po vòde.

»A, dobro jutro, krasotica!«

»Bog ga daj!«

»Kaj je to? — Kàj sáma nosiš vodo?«

»Kdo bi mi jo nosil in na kaj, kadar me žeja?«

»Škoda je belih tvojih rók, Marijica, res je, nimaš kmetskih rók!« — opomnil je in se približal.

»A kaj bi delala ž njima?« — vprašala je ciganka in se smijala, »jaz nisem tista gospodičina, ki o nji pripovedujejo, da po vse dni sedi s prekrizanimi rokami; saj bi umrla od dolgega časa!«

»Kakova gospodinja bodeš ti!« — opomnil je izkušnjavec ciganki in bolj in bolj se ji bližal.

»Zakaj pravite, da bodem?!« — začudila se je sirota, »ali nisem že sedaj? — A kdo bi mi gospodaril v koči, da ne gospodinjim sáma?«

»Slišal sem — slišal, v selu se ne morejo načuditi tvojemu delu in pridnosti tvoji!«

»Ko bi tako postavala todi po cesti in dan za dnevom govorčila z mladinci, kakor govorim sedaj z vami, ne vém, kako bi se godilo mojemu gospodinjstvu. Solnce je visoko, moram bežati na studenec...«

»Pojdem s teboj« — ponudil se je Tomek in konja privezal h kolcu, »a dà, pojdem...«

Marijica ni opomnila ničesar, vzela je véderci in prešla je dalje; za njo je šel Sirotek, za Sirotkom Tomek. Ali kadar je hotel prehiteti dekliča in se mu približati, vselej je pes bil na straži, kazal mu je zobé, ni dal mu prehiteti je.

»A, imaš dobrega stražnika!« — opomnil je mladenič in se nasmijal, »morebiti tudi grize?«

»Časih« — odgovorila je tiho Marijica in se smijala, »ali kdor se mi ne približa, ne stori mu ničesar.«

Tomek je šel počasneje, jel je popevati, stopil na stran in umeril je svoje korake siroti, nje stopinjam, ostal pristojno oddaljen in vprašal:

»Zakaj pa nikoli ne prideš v krčmo na ples?«

»Ne utegnem.«

»Ali ob nedeljah?«

»Moram kuhati, pasti kure, gosí, golobe, snažiti kočo, počivati.«

»Ali se ne dolgočasiš v ti samôti?«

»Ne, ne utegnem se dolgočasiti.«

»Tri sto medvedov« — opomnil je sam sebi Tomek, »od koga se je naučila tako lepó govoriti?«

»Res je to« — dejal je, »ti si čudovita stvar! Katera druga dekle bi stehinila v ti samóti, a ti živiš po nekovem čudu.«

»Ne po čudu, mladi gospod, temveč po milosti božji!«

Vzdihnila je Marijica.

Tomek jo je v tem s svojimi očmi kar sesal v sé; prvič je tako dolgo bil ž njo v družbi in prvič je mogel tako iz bližine jo gledati; zdela se mu je, da je sleharn hip mičnejša, primerjal jo je vsem, ki jih je dosléj videl, — dà, tudi Petronilo s temnimi obrvimi, s hišno sosednjega grada, in moral je priznati, da Marijici na stráni gasne bela, rudeča in čvrsta dvorjanka.

Neka posebnost je res, da čista duša, če se ne oskruni, nenavadno zlasti vzvišene lastnosti plemeniti in preliwa obličju v črte, v vsak gibljaj, pogled, glásu v zvuk, rekel bi: v barve in podobe — in se kaže svetu. Čudil se je Tomek, da ga sirota čara in miče, vzvišuje, mami, kakeršnih vtisov ni poznal nikdar. Hudovala se je na siroto njega misel, drzovita in drzovitostim vajena zaradi lahkih zmag; ali kadar se je ozrl vánjo, začutil je neko neizrekljivo skrb in se je bal, da ni odpreti ni znal ust. Vznemirjal ga je njé pogled, motil, zabil je na jezik med čeljustimi, dasi ga je kje drugje zeló okretno vladal, s kratka: blizu Marijice je čutil, da je zvezan.

»Za vraga!« — opomnil je sam sebi, »ali jaz s tem kuretom ne dovršim ničesar? — To ni mogoče! Kdo je ta deklič? — Ali je zakleta kraljičina? — Bá, ciganka je, sirota, potepénka! A kako krasno bi lahko milkoval ž njo! Koča je na samóti, nikjer bi ne bilo žive duše, razven naju dveh; prijezdi, kadar hočeš, nihče te ne vidi, nihče ne pokara, nikomur ni treba vklanjati se.«

Tako je premišljal in šel dekliču vstric na studenec, vsak hip jo je pogledal po stráni, ali kadar koli se ji je hotel približati, vselej je zagrčal Sirotek, logar

bi ga bil lahko odpodil z bičem, vendar je rajši malo odstopil vsak pot. Tako so vsi trije prišli na studenec pod pribrdjem.

To je bil studenec, kakeršnega menda gotovo niste videli vse žive dni svoje: studenec ne studen, vrelec, izvirajoč iz bele, trde skale, ki je nad njo tičal star, težek, sprhel štor. Krog njega je izvirala vôda in tekla v bližnji ribnik po vijugastih potočkih, toda ne bilo bi lahko bilo čéz-njo priti po razmočeni zemlji, da ni bilo po njih kládíc, kamenov in opeke.

Na štoru je ležal lesen kavelj, ki so véderca spuščali ž njim v vodo, dasi je lē-sem malokdo prišel po studenca, vrelec je bil daleč od vasi; ali izbirčnejše gospodinje so tudi sémkaj prihajale časih, voda je bila izborna. Na desni in na levi stráni je holmu po rébrih bohotno rasel črni trn, rasla léskovina, kalina in bezeg, ves ta les je zrak napajal s svojo mandeljnovi vonjavo. Sredi te drobnjavi je v višek vspenjala se le jedna češnja, oblomljena, stara, pokvečena, vzbujala je usmiljenost s sključenim svojim deblom, ki je vsako leto neugoda nove rané zasekavala po njem.

Prostor je bil puščoben in zanimiv. V dalji je bilo vse to: ribnik, pokopališče, málin in del vasi, kakor na dláni. Tomek je hotel pomoči dekliču, ko je zajemala vodó, ali predno se je bil plemenitaški pripravil na postrežbo, bežala je že Marijica po znanih kládicah, zgrabila kavelj, potopila véderce, smijala se, polno postavila na zemljo — in storila je to naglo tudi z drugim védercem.

Sirotek se je okoristil s priliko, napil se je vôde, čakal je, da je Marijica izvlekla véderci in resno je odšel domóv zopet na stražo. Tomek je gojil nado, da kàj ulovi na studenci, če tudi le ukraden poljub, ki se vsako znanje začjenja ž njim, pa se je popolnoma prazen vrnil in jezil na psa in na dekliča: smešno se mu je zdelo, ker ni mogel razložiti sam sebi, po kaj je šel na studenec.

Na poti sta govorila, ali Tomku bi bila morala rasti srčnost, in Marijici se gubiti, pa je čutil, da je vsak hip malosrčnejši, a deklič je bil veselejši in srčnejši.

»Ha« — pomislil je Tomek, »pojdem za njo v kočo, uverim se!«

Ali dekle je véderci postavilo k durim in sédlo na prag. Tomek se je zopet hudoval na njé zvitost, katere se ni nadejal, vendar je sédel k nji; Sirotek je, kakor nalašč, umestil se med obema na stražo in Tomku pokazal bele svoje zobé vsak hip, kadar se je le genil.

Ko je bil Tomek po kratkem času se uveril, da ne pridobode ničesar, odhitel je v grad hud in jezen, če tudi se je šalil, rotil se je, da ga več ne bode lê-sem.

Marijica ni bila še odšla s prostora svojega, kar se ji je prikazala Soloduha molčeč in zamišljena.

Siroti ji je radostno stopila naproti, tako se ji je mudilo, da ji je razodela srce in izpregovorila o novih dogodkih, neznatnih na videz, ali velikih v življenji deklíčevem, ki čuti, da se njega usoda snuje o prvem odločilnem koraku v življenji.

»Čujte, mamica« — vskliknila je in stopila pred njo, »kako sem vesela, da ste prišli! Imam toliko važnih novic, da sem hotela bežati k Vam.«

»Gotovo ti je ta vrtoglavec, ki je šele odhitel od tù, zmotil glavo ... Nu, udaj se!« — rekla je Soloduha in se smijala.

»Oj, nikakor ne!« — odbila je deva in igrala s koncem predpasnikovim, »ali kaj bi bila storila, kadar se me je bil tako polotil?«

Starka je odmajala z glavo.

»Kaj se ti zdí o njem?« — vprašala je in jo očito izkušala.

»Ali hočete, mama, da odgovorim odkritosrčno?«

»Odkritosrčno!« — A Soloduha je radovédno okó svoje uprla v siroto.

»Nu« — odgovorila je Marijica drzno, »meni se zdí, da se ne poroči z menoj, dober gospodar bi ne hotel imeti sinahe, niti žene — sirote, nima mu kdo delati veselja, ni podati otirače; kaj pa šele oholi bere-tálec in sin bogatega očeta, kakeršen je Hoinski! Sanjaril bi za menoj in napósled bi me zapustil in le žal pustil v srci mojem. Čemú bi iskala kumov, ker ne bode krsta ...«

Soloduha se je nasmijala prostodušni dekličevi besedi.

»Le ne bodi bedasta« — rekla je, »dosti nam je že oslepáril deklet; že je čas, da bi tudi njemu posvetila katera. Ali ti ugaja?« — vprašala je stara sumnjivo in lisičje. Marijica je povabila oči in zarudela.

»Zakaj bi se mi ne ljubil?« — šepetnila je, »to je lep, mlad gospodič! Tem menj pristoja meni!« — vzdihnila je.

»Prav praviš, da je dosti razuma, ne godile bi se na svetu takove stvári, a da se Hoinskega sin poroči s cigansko hčerjo, ali bi to bilo kako čudo, ker se gospodje dostikrat ženijo s takimi ničemnicami, da niso vredne prsta tvojega? — Le drži se ga, pa ga bodeš vodila, kodar bodeš hotela.«

Po teh besedah je umolknila.

»Vendar« — opomnila je, kakor bi se bila premislila, »ker so že začele se te sitnosti, ali bi ne bilo bolje, da bi se na nekoliko časa ustanovila v naši koči? — V nji bi bila varna, res varna, zlasti ker so se zopet privlekli ti vlačugarji« — dodala je tiho.

»Kdo?« — vprašala je Marijica.

»Nu, ali ne véš, da je ciganska jata, iz katere je bil tvoj oča, bajè zopet privlekla se v vas?«

Po teh besedah je deklič naglo vstal s svojega sedeža — popolnoma oplašen, izpremenjen, bled in drhteč.

Sklenila je roci in ni mogla ni žugniti sirota.

Starka ni védela, kaj se je zgodilo z njo, ni mogla uganiti dekličevega čutja; Marijičino srce pa je čudovito prešinel spomin na nekov daljni rod, o katerem se je nadejala, da je ne zavrže, temveč, da se je najbrž usmili... Razven matere ni imela nikogar, ki bi jo bil objel, poljubil, rad imel jo in pripoznal, da je njegova.

Soloduha je mislila, da je strah to, kar je bilo le močno čutje ganjenega srca... Oj, rod, kako čarovna je ta beseda! Koliko v njem počiva sladkih nadej, koliko tolažbe, koliko vezi, ki nas tesneje družijo z vsim človeštvom... Podoben je krožcu na lonci velike celôte, od katere odtrgani blodimo nevedoč, kaj bi začeli z življenjem. Kdor nikoli ni imel rodovine, kdor ni počutil

sladkega objetja bratovega, očetnega, sorodnikovega, kako sanjari o njih in kako goreče koprni po njih!

»Kaj ti je, dekle?« — vprašala je po nekaj hipih Soloduha, »čemú li se bojiš tako? — Nu, pojdi z menoj; jaz te skrijem, ne bode se ti bati ničesar.«

»Ali jaz?! — Da bi se bala?! — Čemú bi se bala svojih ljudij?!« — čudilo se je dekle, »saj so moji sorodniki!«

Soloduha se je razkačila.

»Kakovi sorodniki?! — Sramôta jim — poganom, nekrščanom! Tvoja mati je bila krščanka, oča pa se je obesil, ker ni hotel biti tvoj oča, zakaj jih imenuješ sorodnike?«

»Bratje so očetni!« — jeknila je deva.

»Ki so ga mučili, da je moral pobegniti od njih!«

»Ali sta bila máterina brata boljša?« — povprašala je Marijica.

Soloduha je prikimala z glavo.

»Ali pa véš, kakovi ljudjé so to?« — vprašala je ognjeno, »mati gotovo tebi ni povédala tega, in drugi niso smeli. Ves svet božji se jih boji in beži, kakor bi bili kužni; to so tatjé, razbojniki, čarovniki — in kar je še huje, poganje, nekrščanje!«

Marijica je zadrhtela.

»Ali je to res?« — vprašala je žalostna.

»Kakor je Bog res v nebesih! Vprašaj ljudij, idi od vasi do vasi, pa ne zvéš ničesar drugega, nego li da so strah vsi okolici. Naj so pošteni ljudjé, ne potepali bi se tako po svetu in se ne morejo nikjer ustanoviti.«

»Njim do tega ni nič« — opomnila je in se nasmehnila, »kadar zvohajo, da tù živi njih brata cigana hči, da je sirota, osaméla, in še mlada, zala, zgrnili se bodo in po sili te odvedli s seboj. Ti slepárji kupčujejo sami s svojo krvjó in z ljudsko ... Kako bi ljudjé ne pomnili, kako je njih deklíč slepotil našega pana!«

Marijica je poslušala, tresla se, a sama ni védela, kaj bi začela; polastil se je je nekakov strah, žál ji je bilo zapustiti kočó, pa vendar jo je k ciganom vleklo srce, gnala radovédnost ... Vse se ji je plelo po glavi, sklenila je roci, ozrla se na máterino mogilo.

»Nu, kaj meniš, da storiš?« — povprašala je Soloduha.

»Saj vidite« — odgovorila je deva in hotela zbrati svoje misli, »kaj pa bi začela z gospodarstvom? — Ali mislite, da bi kar pobrala svoje siromaštvo, vrata pa zaklenila? — A imam gosi, kokoši, golobe, psa, mačka, ki jih ne morem zapustiti, poginili bi za gladom, ker Vi jih gotovo ne bi vzeli k sebi.«

»Ali rajša pogineš sama?«

»Ali véste« — opomnila je deva in se ji približala, »ciganje ne ostanejo dolgo tukaj, ker jih usoda goni po svetu, Tomek ne bode dolgo tiščal v mé: kaj, ako bi se Vi nekoliko tednov pomúdili pri meni...?«

»Rataj bi umrl za gladom, jaz pa za strahom, ko bi prenočevala pri pokopališči!« — odgovorila je stara in se zdrznila.

»Rataj sedaj hodi s semnja na semenj, začeli so se živinski semnji, pa na proščenja po okolici... Nu, a pokopališče, čujte, ker meni ne škodi, tudi Vam bi se tû ne pripetilo nič.«

Starka se je zamislila.

»Čakaj, pomislim« — opomnila je in vstala, »če ni starega mojega domá, pridem in pomudim se tukaj...«

Marijica ji je poljubila roko in razšli ste se.

* * *

Za vasjó na ledini je res od prejšnjega dné tabo-
rila ciganska jata, prav tista, ki je bila Stavišče poho-
dila pred desetimi in nekolikimi leti, če je na svetu kaj,
kar bi po preteku tolikih let vredno bilo spomina.

Jata je bila tista, in tudi ni bila.

Apraševi otroci so bili odrastli; Apraša, dasi je bil krepak, kakor hrast, sklonilo je delo, znoj in strast; Aza, nekdanj prekrasna Aza, tudi ni bila takova, kakršna je bila prej. Morala je napósled biti ciganova žena, in množila je moč in voljo in načelovala je njemu in jati v tem razmerji, kakor je Apraš pešal in se staral. O njé migljaji je drhtel stari kovač, slušali so jo njega rojenci, ki jih je mnogokrat namahala s svojo roko, jata ji je bila poslušna, kakor šodniku. Po dolgem potovanji po svetu — ni se mudila dolgo nikjer — pritepla

se je zopet in prišla ter obiskala to selo, ki je prvi prihod vánje tako krvavo zapisal se bil v njé pamet. Kdo vé, morebiti je ta čudna ženska hotela obiskati kakov grob ali plakati komu na spomin?

A ko se je bila ciganom s holma pokazala znana krajina z zelenim pokopališčem, z jasnim ribnikom in z loko, kjer so taborili že dvakrat, blisnil je Azi iz očij nekov strašen ogenj in osinjaveli ustni ste se ji stisnili.

Aza ni bila več tisto mično, čarajoče cigansko bitje, ki ga je spalilo, v kogar je uprla okó svoje; izginila je bila davno njé svežest in mladostna mičnost; vendar je bila po mnogoletnem potepinstvu, uboštvu in trpljenji še zala in še zmerom je moškemu svetu motila oči. Ohranila je poprejšnjo svojo podobo in obličje, oči so se ji povečale, ne vém, ali zaradi prelitih solz, ali zaradi grozne obupnosti, ki je gledala iz njih; stisnjeni ustni, kadar ste se odprli, kazali ste še bele zobé, ali kavranje temni lasje niso se bili še izgubili raz glavo, kakor jesensko listje... Dasi je žalost trla ciganko, vendar je natorno gojila neko željo, da bi podaljšala mladost in obvarovala mičnost, to je pričala njé obleka. Ko so druge vele, ostarele, mrkle ciganke njé starosti se ogrinjale z raztrganimi plahtami, imela je Aza na skrbi obleke svoje barvo in kraj in oblačila se je, kakor da je kraljica.

Le njé obraz se je leto za letom mračil z resnejšim in divjejšim izrazom, ustni ji je krivenčil oholi smeh, oči pa so se zamikale v svet z ognjenimi očitki, kakor bi bila osvetiti hotela svoje trpljenje; neizprosljiva, jezna je bila na vse, ki so živeli krog njé; Apraš, ki je sanjaril in umiral svoji egaši, delal je le, kar je Aza hotela...

Takoj prvo noč po prihodu k Stavišču je bila izginila Aza iz tabora. Apraš je segel v sive svoje lase in odhitel v grad; ali vrnil se je sam, ni je bilo v gradu; spomnil se je, kje bi utegnila biti, in čutil je, da bi ne pristojalo, ko bi živi z mrtvimi bojevali ženski v srci.

Res je Aza noč Tumremu na mogili presedéla néma, zamišljena, strašna, kakor duh, poklican iz groba.

Le s srcem, vprašala nikogar ni, našla je zeleni griček, ki je kril njé ljubljenca truplo; več, nego deset let ji ga je vdrlo v zemljo in zasejalo po njem visoko bilje, izpod katerega ga ni bilo videti. Ognjena ciganka je v temi krčila roci, pukala plevél in bilje iz samoubojčeve mogile, ali ko jo je bilo jutro zasačilo, da je počivala na zemlji, otrébljena je bila mogila plevéla in bilja, ki je prej raslo po nji.

Prikazala se je podnevna svitloba, z nočjó vred je bila izginila zamišljenost in žalost. Ciganka je vstala in se divje nasmijala; sklonila se je, zgrabila pest zemlje na mogili, vteknila jo k prsim za srajco in pobegnila v grad.

V grádu je hotela videti pana Adama, drugega svojega ljubljenca, da bi bila z zasmehom ohladila svojo žalost. Bilo je to tisti čas, kadar se je skesani grešnik vozil k sv. maši v bližnjo cerkev. Tega dné se je bil zakesnil voznik, zato je šibo okusil v skednji, pan Adam pa je molitveno knjigo in molek držal v roci in čakal na mostovži, kdaj voznik na očetov opomin pride pónj. V tem se je prikazala Aza.

Aza ni bila tako izpremenjena, kakor skesani samopašnik. Spoznal jo je takoj, zakril obraz, vskriknil in krčevito se zgenil in ciganka se je nasmijala, ko je bila po gibljaji in po glásu spoznala v njem velega mladeniča, sedaj izpremenjenega v zgrbljenega starca.

»Glejte, to je on!« — vskliknila je, »oh, kako se imaš? — Haha, kaj pa se je zgódilo s teboj?!«

»Poberi se — poberi, nesramnica!« — zakričal je pan Adam in le zmerom zakrival oči, »satan, poberi se, če ne, ukažem, da te bodo z metlo otepli in izgnali iz vasí!«

»Da te, uljudno me pozdravljaš!« — zasmijala se je ciganka, »ali gledí, da dosléj nisem tako stara in ostudna, kakor si ti, mrhovina! Ni tega več, nego teden dnij, kar sta dva tepca se gnala za menoj, da sem ja morala s palico odganjati! Vzemi z óčij angušti (prste), gledí . . . uveri se, da ne lažem.«

Ali pan Adam ni slišal več teh besed, pobegnil je bil oplášen v notranji dom.

Aza je gledala za njim, pljunila, obrnila se in šla je naravnost h koči pokojnega Tumrega.

Srečevala je na poti ljudi, ustavila neko deklico in povpraševala je o hčeri nesrečnega Tumrega; z ognjenim očesom je poslušala njé besede in odšla je zamišljena k pokopališču.

Resno in žalostno se je bližala koči, čudila se je in naglo ustavila, ko jo je bil pes izpod vrbe pri mogli besno olajal.

Sirotek je, kakor vse domače živali krog nas, vaju bil znanih obrazov, domače obleke, vaščanov — njih duha; prestrašil se je ciganke, ki ji je čez ramo visela urakha (plahta), in iz katere je smrdel dim ciganskega tabora in šatora. Ni, kakor navadno, lajal z daleč, oprt na drevó, temveč zbežal je na zeleni nasip in vrhu njega začel lajati. Ciganka se je ustavila in ozirala — in ta hip je ugledala dvigneno glavo Marijičino, ki jo je takoj poznala, ni ji bilo treba védeti njé imena. V devinih črtah je bilo nekaj, kar je pričalo njé rod, spominjalo na Tumrega, a iz Azinih prsi je vstal meglen spomin na ljubljenca, stoječega pred njé očmi v podobi mlade hčere. V njé srci se je vžgala jeza na ves svet, ker ji je bil zatrl milca, in vrela solza, koperneča po osveti, priigrala ji je iz temnega očesa.

»O bink!« — zaklela je tiho, »to je ona, to je njega hči! Tumrega ciaj! Kako je krasna, kako krasna! Jaz nisem nikoli bila taka! Pa živi med gadziji sirota, zaničevana in uboga, v sužnosti, prikovana k ubogi kheri (koči)!«

Aza je stala, godrnjala te besede in zmerom gledala Marijico, katere je bilo strah in ki je tudi gledala njé čudno podobo, polno neke grozne in divje mičnosti. Tudi Marijica je poznala njo, da je ciganka, morebiti sorodnica... a njé srce je utripalo od neumljivega čutja — od bojazni in ljubezni.

V tem je Sirotek skakal z nasipa in zopet nazaj, lajal in grébel zemljo.

»Dèkle raklora« — vskliknila je Aza, »pokliči svojega psa! Rada bi se ti približala in se pogovorila s teboj.«

Marijica je zaklicala Sirotko, ki je sicer mignil z repom, obrnil se, toda zopet lajal.

Aza se je v tem približala pokopališču, stopila je skozi vrata in k Marijici. Njé pogled se je zameknil v črte, ki je minuloost svojo čitala iz njih...

Sédla je v bližini, ni ji bil na misli pes, pogledala je kvišku in zagledala se v siroto molčé, žalostna, zaplakana, ni se mogla nasititi pogleda vánjo. Okó je palilo Marijico... Po dolgem molčanju je sirota s krotkim glasom vprašala:

»Zakaj me tako gledaš, dobra žena?«

Aza se je trpko nasmijala.

»Jaz nisem latio egaši (dobra žena), ne; ali poznala sem tvojega očeta Tumrega, tù gledam njega hčer... in plačem po očetu tvojem...«

»Ali si mater mojo tudi poznala?« — vprašala je deva.

Aza ni odgovorila.

»Ali je že davno umrla tvoja mati?« — vprašala je živeje po kratkem prenehljaji.

»Oj, že je tega nekoliko let« — odgovorila je Marijica z zaplakanim glasom; »gledi, tù je njé zelena mogila!« Pokazala je grob, ki ste obe sedéli poleg njega.

Aza je mrzko presédla se od njega, ni tajila čutja, ki jo je bilo pretresnilo.

»A kdo ti je zdaj mati? — Kdo oče?« — vprašala je.

»Sam Gospod Bog« — odgovorila je sirota.

»A ljudjé?«

»Ljudij nisem potrebavala mnogo.«

»Živiš li kar tako sama?«

»Kakor vidiš, v ti koči bivam sama, čisto sama!«

»A kdo te živi?« — vprašala je Aza dalje in se čudila.

»Moji dve roci, varstvo božje, pa máterina molitev.«

»Ali se te nihče ni usmilil? — Ali ti nihče ni pomogel?«

»Nihče, saj ne tožim!« — odgovorila ji je Marijica živo, »nisem potrebna nikakersne pomóci in nisem prosila nikakove milosti: naučila sem se, da sem živela sama ob svojih močeh. A živi dvoje poštenih ljudij, ki

pomagata s kruhom, s srcem in z besedo. Oj, tudi več jih je, nego le dvoje!»

»Kdo pa sta le-tá?« — povprašala je ciganka radovédno.

»Stara Soloduha, beračeva žena, in stari Rataj, njé sprog.«

»Res, ciganska usoda se je usmilila ciganske krvi« — šepetnila je Aza in se zamislila. »Ali dosti je že tega življenja« — vsikrnila je po hipu in oči uprla v siroto, »ker si ciganska hči, moraš zapustiti gadzije in oditi z nami. Ti si zala in mlada, bolje se ti bode godilo pri nas. Kakovo življenje je to? — Življenje šukele, življenje zicaja (pasje, mačje), ki oba glupa navada veže h koči, k pragu, k ležišču — in dela, da sta podobna kamenu. Dan za dnevom jima je tisto pred očmi, dan za dnevom je na vrsti jima tisto življenje, tista beda, tisto delo! Pojdeš z nami, pojdeš, da se uveriš, kako se svet nasmeje hčeri pokojnega Tumrega, krvi svobodnih Romov! Tù te gledajo, kakor bi bila tujka, zaničujejo te, toda pri nas bodeš kraljevala, rani (gospá) bodeš, kakor sem jaz.«

In vstala je in po svetu pokazala z rokó ...

»Kakor je svet dalek, kakor je pfuf (zemlja) velik, vse to je naša kraljevina; kakor daleč zrak seza, razširja se naša domovina, ki ji nihče ne stavi mej. Zaprežemo v voz in dišemo dalje pod toplejšo nebó, za gore, na Ogersko, gledi, tja, prav k sinjemu mórju, v mesto, ki počiva na vodi! Na potu popevamo in ne utegnemo žalovati, zmerom imamo kaj novega pred očmi! Uveriš se, raklora, uveriš; le zapústi kočó, pljuni gadzijem v predivo, vzemi náse urakho in hodi z nami, s svojimi sestrami in brati!«

Te besede, izgovorjene hitro, ognjeno, če tudi v slabem jeziku, polne ognja in radovédnosti, presunile so čudno ubogo siroto, viklo vsakdanji, hladni, kmetski govoriči. Morebiti se je v nji oglasila zaspala ciganska kri in oglasil potepinski nagon; zadrhtelo je srce, ali usta se niso znala odpreti. Aza pa je govorila in govorila, sanjarila, kakor bi bila popevala kako pesem, ki potepinstvo proglašá, da je raj, — beda, ki cigana morí, da je razkošje, po ustnih pa ji je blodil hinavsk in strašen smeh.

Dogovorila je ciganka, Marijica pa je vedno poslušala, neznanega življenja, neznane rodovine obraz je vabil jo k sebi, kakor propast: bala se je tega obraza, vendar tudi hrepenela je po njem.

»Dobra žena« — oglasila se je in pogledala kvišku, doslēj je strmela v zeleno mogilo in máterino kočo, »oh, ne morem iti z vami, nisem več ciganka, ne! Očeta nisem poznala, sesala sem prsi matere svoje, sesala iz njih ljubezen do tega kota in stréšja... Glej, to je máterin grob, to očetno delo! To so stezice, ki smo otroci tekali po njih — jaz in prijatelji moji!« — povédala je in pokazala kokoši, psa in trumo golobov, ki so se vznášali nad pokopališčem. »Kaj bi delala pri vas? — Koliko bi si vi z menoj pomagli?« — govorila je dalje, »jaz bi ne umela vas, vi ne mene, a prvega dné, ko bi mi izpred očíj izginila ta kočá, ta mogila, umrla bi za tožnostjo. Čemú mi je svet? — Ali sem radovédna, da bi videla širi svet in sinje mórje? — Kamor je koga posadila usoda, tam živi in umri! Kaj vam pomaga to, ker vaše kosti razmetane ležé po svetu, srce pa ne vé, kam bi vzletelo, koga se oklenilo?«

»Nu, segnij tù, gadzije v cía j!« — vskriknila je ciganka srdito, »ker hočeš biti kamen, bodi! Bedastega človeka ne veže zaveza, ni njega volja; trepeče, kakor pes na lanci, toda nima toliko moči, da bi se strgal... Prevarila sem se: v tebi ni več ciganske krvi!«

Po teh besedah je vstala razburjena; ali ko je zopet ozrla se v Marijico, v njé obraz, v te črte, ki so jo spominjale na Tumrega o vsem mladostnem lesku, omečila se je in ukrotila, zmenila je glas, ki je hotel oskruniti se z novo kletvino.

»Kaka je usoda tvoja?« — vprašala je, »glej, mladost presediš na pokopališči! Kdo te vzame? — Kdo se te oklene? — Kdo te bode rad imel? — Preživela bodeš svojo mladost, prodala se za kruh ali morebiti za strah, in potlej pojdeš ob palici beračit in učakala bodeš sramôto in zasmeh, a tvojega psa mladina ti bode nogi lizala.«

»Naj pa bode godilo se tako« — pritegnila je Marijica, »saj življenje ni tako dolgo.«

»Milujem te, dèkle, ker nisi ustvarjena zato, da bi te kdo zaničeval« — povédala je Aza, »oj, kako bi te prestrojila po svoje in naučila skakati in popevati! Gospôsko ženstvo bi kar koprnelo po tebi, a novci bi se vsipali, kakor toča . . . Kdo vé! Ciganke časih hodijo vse v zlatu in izmečejo polne pesti zlatá.«

Teh besed niti umelo ni dèkle, razjokalo se je o spominu na mater.

»Uh, zastonj se trudiš« — šepetala je, »svoje usode ne izpremeni in ne pretkè lahko nihče; človek je podoben niti, ki jo prede Gospod Bog: ljudém je môči stanjšati debelo nit, tenke pa ne morejo odebeliti . . . Zakaj bi tekala za čim boljšim, ker meni priboljška ni odločenega nič na svetu?!«

Ta hip je, kakor kri, rudečica pobarvala deklíču obličje, začula je bila konjsko peketanje in prišlo ji je na um, ko bi jo Tomek videl v družbi s ciganko, da bi je celó ne pogledal več.

Aza je ulovila Marijičin nepokoj, obrnila se je, vstala, z nemirnim očesom ozrla se v mladeníča, ki je gledal siroto, in ugenila je vse.

Tomek je mimo jezdec videl, da Marijica ni sáma, zato se niti ustavil ni, le ozrl se je, nasmijal in odhitel.

»Ha, zdaj te umejem!« — vskliknila je Aza in se smijala, »zavoljo tega belolasca nečeš zapustiti te koč in mogile! To je prevréd, dèkle, mnogo prevréd! Da odideš z nami, odbrala bi ti, kogar bi hotela, in pustila ga odhajajoč, kdo pa bi védel, kaj se godí v srcu tvojem! Ali tù bedno pogineš, predno bodeš okusila življenje! Samó jeden te okani, in vsi bodo s prstom kazali za teboj. Meniš li, da se poroči s teboj ta mladeníč? — Kaj še, ni na mislih mu ni to! Meni je dosti, da ga le pogledam, pa se mi smiliš: uživala bodeš vesele ure, konci življenja pa bodeš plakala. Jezdaril bode le-todi mimo tako dolgo, dokler ne bode videl prve solze, a potlej poreče: zdravstvúj! Bá, noben preprost dečak te ne vzame, ker tudi ta ima rad rudeč pas in na veselje rudečo steklenico, obvezano z rudečim trakom . . . Meniš li, da so ljudjé zvesti? — Motiš se! Psi so zvesti, toda ljudjé . . .!«

Stresnila je glavo, čakala dekličevega odgovora in zminjala se, kakor bi odhajala. Marijica je molčala, oči so se ji topile v solzah.

»Ali ne pojdeš z nami?« — vprašala je Aza.

»Ne« — odgovorila je sirota, »naj se dovrši usoda moja, počakam konca!«

»Nu, segnij tù — segnij!« — opomnila je ciganka jezno, »človek obrača, nekdo pa obrne... bedaku ni lahko svetovati!«

In zmuznila se je s pokopališča, toda ozirala se je, ustavljala, pomišljala, kakor bi jo bilo nekaj vleklo nazaj. Sirotek je ciganko spremil prav za grič — in lajal je in cvilil.

* * *

Če se v človeku prebudi kaka silna strast, pospešuje njé beg vse, kar bi jo moralo ustavljati. Res je nekakova zagonetka; bojujemo sami s seboj, trpimo, vendar tega boja in te bolečine prospéh odnaša neprijatelj. Da, protivnosti imajo v sebi vzbujajoče moči, ki se ne ponaša ž njimi blaginja. To opomnjo, nikar se ne smijajte, čitatelji, podaje nam Tomka Hoinskega udanost do ciganske hčere, povod te udanosti; ali Tomek ni človek, kakeršni smo ljudjé mi vsi — in ali ni udan slabosti in skazi, njiju zakonu, kakor njega bratje v Adamu?

Kakor vse propadlo in nekoliko imovitejše plemstvo, ponašal se je Tomek s svojim skromnim logarstvom in s streho, pod katero sta bivala njega roditelja, kakor bi bil še pomnil prislovico o vrtu in vojevodinji.

Na prvi poti k Marijici ga je spremljala samó plaha misel, da okani ubogega dekliča. Približal se ji je, spoznal jo, gledal in se uveril, da se mu ne posreči to lahko tako, kakor se je nadejal; ali v hipu, ko je bil sklenil, da opusti glupo sanjarstvo, mrknilo je vse: čutil je, da mu ne bode lahko živeti brez krasnega bitja, ki je bil iz njega očesa napil se rajskih nad.

Tomek tega ni priznaval očito, smijal se je tožnosti in srcu svojemu; ali ni bilo nikakove pomóči! Kamor koli je šel, katero pot koli je ubral, moral je iti

mimo kočē; katerega koli dné ni videl device, žaloval je skoraj blazen; napósled se je pooblačil, zamislil in uveril, da to niso šale.

»Čarovnica je!« — godrnjal je sam sebi, »ni to prava deva, ali nikoli se mu ni godilo, kakor se mu godí zdaj. Gotovo ima kakov čar; krasna je, uboga in prevzetna tako, da se ji ne približa lahko človek. Oj, ciganka, dala si mi kakovega čara na ti vódi, ki sem se je bil napil na gorjé svoje!«

Tako je sodil Tomek, toda pomôči si ni mogel. Sklenil je, da jo obiskuje dalje, bodi-si tako ali tako, če tudi bi izgubil pamet, kar mimo kočē prijezdi v Azini navzočnosti, in Marijičina zaveza z vlačugarsko jato ga je razdražila tako, da je odločil, da nikoli več ne pogleda dekliča.

Po vse dni je časih jezdaril, ošteval, besil, grozil se zavoljo grehov svojih, pretepal nesrečnega sivca, vse pa je vsipalo se na cigane; dognal je sam to, da so jih pregnali od vasi, da so komaj utegnili na voz naložiti svoje uboštvo in pobrati se do sosedne vasi.

Tomek je celó prisegel — sam sebi na srečo, kar ga ni zeló vezalo, da popolnoma pozabi na Marijico, da nikoli več ne pogleda kočē za vasjó in da začne hoditi za stotnikovo Horpino, ker je uverjen, da ga dobro sprejmó stotnikovi; ali ta sklep ni ostal sklep popolnoma štiriindvajset ur.

V tem je Tomek — ne po cesti, temveč po neki poti za pokopališčem prijezdil mimo kočē in po stráni pogledal na kraj, kjer je sedela Marijica. Drugo jutro je bil nenavadno tožen, ali da bi se razvédril, odšel je k stotniku. Horpina je bila zdravo dèkle, čila, mlada in neizmérno drzna, stotnik je bil vdovec, v kočí je bivala neka molčeča najemnica, s kratka: ponujala se jima je najlepša svoboda, devi je gospodič bil do cèla po godu, ali Tomku se je stotnikova hči v primerji z Marijico zdela tako vsakdanja, tako preprosta in nesramežljiva tako, da se je nekoliko časa pomudil pri nji, potlej pa se je vrnil domóv, dasi je bil povabljen na večerjo, izgovoril se je, da mora na prežo iti v les.

Mrzek je bil in jezen sam náse, légel je spat, opustil je službo svojo in zaspal je zeló zgodaj zvečer.

Ali spanec, kateri bi ga bil moral ozdraviti, nasnoval mu je v glavo take podobe, da je o svitu vstal še vrto-glavejši.

Tega dné in nekoliko dni po njem je motavilil krog, kakor golec po trnji; ni mu manjkalo ničesar, ali vselila se je vánj tolika tožnost, da ga je ujedala, kakor huda bolezen.

Vse mu je bilo neugodno, dolgočasno, povsodi samôtno; a ker dosti dolgo ni bil obiskal roditeljev svojih, dobil je dovoljenje v grádu in odjezdil je domóv.

Njegova plemenitaška naselbina v lésu ni bila daleč od Stavišča; ležala je prav na meji med Rudno in vásjo pana Adama in imela je deset koč najemnikov davnega plemstva, ki se je bilo naselilo tù, zato je les sekalo in kuhalo pepeliko, zdaj pa so bili zemljaki, navezani na kot, kjer so se bili vgnezdili za svojih pradedov.

Najemniške koče so bile razstavljene po brdovji sredi lesá, ki so ga vsako leto pridneje in pridneje krčili; vsako izmed njih je od sosedne koče delil razséžen vrt, pólje, višnjev sadnik, bučelnjak, stare hruške in češnje, in beli domci so se mično vznášali sredi lesa. Na holmu je od kraja stala koča najbogatejšega pana Hoinskega, imel je do dvajset težkih kónj, znátno gospodarstvo in beretal je z volí in s prešiči, zato je bil med svojimi ljudmi na glásu, kakor nekđaj Krez. Novo postavljen domec od močnega lesa, dosti visok, z dimnikom in mostovžem na dveh slopeh, ovenčan s potrebnimi gospodarskimi stavbami, kazal je očito, čegavo bivališče je.

Adam Hoinski je bil že osivel človek, premeten, delaven, ki ni jedel samó jedne peči kruha in ki je izkusil slabe in dobre čase; šlo mu je od rók vse, česar se je doteknil, izumil je zmerom káj novega, da ni praznoval in da novci niso ležali mu zastonj. Jemal je ljudsko pólje na vspól, kupaval vole, redil svinje, prodajal maslo in sir vsakojakega blága, ki ga je Adamova pridno oskrbljala, prevažal je drva in žito, toda napósled, kadar ni bilo nič drugega zaslužka, vozil se je po sól v Konstantinov, po ribe v Pinsk in leto za letom istino (kapital) večal s trudom svojim. A ker se je tudi

bučelnjak množil, Adamova bučelarka je bila na glasu, obilo je bilo v domu vsega: Hoinskemu se je godilo bolje in bolje.

Tomek je bil jedinec, ljubljen sin, mati ga je nekoliko razvajala, pan Adam pa ga ni puščal, da bi bil caplje (Nachtrabe) streljal; najprej ga je pošiljal v župno učilnico, kesneje pa ga je dal v Minsk v službo, da je imel nekako delo. Ker mesto ni bilo daleč, videl je roditelja svoja skoraj vsak teden; če Tomek ni prišel domov, dala je Adamova zapreči in peljala se je k njemu v vas.

Oče je bil domá in mati je pribežala na prag, ko je bila zaslišala sivčevih kopit topôt na dvorišči. Adam je tega dné odhajal nekam na semenj, voz je že pripravljen stal pred bivališčem, gospodar sam pa je pri durih oblačil sivo suknjo, ko je sin stopil v hišo. Če tudi se je pan Adam mladostno vèl, vendar ni bil mlad; las je imel še zmerom dosti, ali bili so sivi, obraz je imel ne mara prerudeč in ogorel, oči hitro begajoče, usta široka in na smeh, nad usti pa brke posebnega plemena. Njih podobo je gotovo bil izumil kdo, ki ni rad bril brk, ki je izkušnost učila ga njih neugodnost, in ki se je bistrumno trudil, kako bi jim prispel na pomoč. Podobne so bile te brke sivi progi in takisto daleč so bile od ust, zato da se niso kopale v jedi, in od nosa, da se jih ni lovil tobak, s krátka: to je trdo stoječih in kratko pristriženih kocin bila skoraj nevidna vrsta, ki je smela ponašati se s tem, da ji rekajo brke in ki po zimi in po letu ni delala nikomur nikakeršnega napotja. Gotovo je bilo težavno briti se mu, da bi bil po tednu dnij ali po daljši rasti brkam dajal pravo podobo, zakaj pa je izkušnost? — Pan Adam se je bril, toda nikoli ni grizel brk, tudi jim ni dovoljeval, da bi se bile preveč razprezale po obrazu.

Kadar je bil Tomek razsedel konja, presunilo ga je popolnoma skrbno máterino okó in pazni očetov pogled — in oba sta videla, da je omršavel mladenič in izgubil veselost, ki je prej objemala njega obraz. Poljubil je roditeljema roci in pod streho stopil molcé, počasi, brez svojevoljnosti.

Oče ga ni vprašal, kaj mu je, mati pa mu je takoj na uho šepetnila:

»Kaj je to? — Ali si bolan, Tomek? — Kaj se ti je pripetilo? — Tvoje okó je nekako oblačno.«

»Dà« — pritegnil je logar, »nekaj težkega mi je na srci.«

»Nu« — opomnil je stari Hoiniski in ponjuhal nekoliko tobaka, slišal je ženino vprašanje in sinov odgovor, »motijo te preveč d..... Dobra taja brednia — ale nie szczo dnia. — Že je čas, da pustiš to, če ne, izgubodeš zdravje in naletiš na kako neugodo, ki ti navari kislega piva.«

Tomek se je bal in sramoval očeta in takoj je vskliknil:

»Ne gojim takovih neumnosti v glavi, oče; izgubil bi službo... Težko je paziti na les, ni dné, da bi ne bilo treba sekire vzeti komu... Gospodar se ne šali, sam po cestah lovi novice, da človek ne more ni oddehniti se.«

»Prav je to, ker moraš delati, popolnoma prav!«

»Samó da bi si zdravja ne pokvaril!« — opomnila je mati.

»Ne imej nepotrebnega strahú« — segel ji je v besedo oče, »delo ne škodi. Da bi le res bilo, kar Tomek pripoveduje, ne bilo bi se treba ničesar bati, naspi se, najé, pa bode zdrav.«

Mati se je ozrla k višku, vzdihnila je, obmolčala in se spomnila, da je sin morebiti lačen — zato je odhitela v shrambo po krepila. Oče je s strani pogledal sina, sam je hitel, da bi brzo naložili in da bi se skoraj odpeljal na semenj, vajeen je bil opominjati: »Kdor prej pride, prej melje.« V kratkem je zapregel konja, sédel in se odpeljal, če tudi je nerad pustil sina; ali semnja ni mogel zanemariti.

Adamova je bila mati, sin je bil njé jedinec: kako bi bila mogla prebiti njega izpremembro, žalost in skrb? — Začela ga je izkušati, da bi zvédela resnico.

Tomek ji ni tajil ničesar, a dasi mu je mati morebiti preveč ugajala, vendar ji je bilo njega srce zmerom odprto. Zategadelj ji tudi o ti priliki ni bilo težko zvédeti, zakaj je žalosten.

»Glejte, neugoda se je prikladila náme« — povédal je in zakril oči, kakor hudodejec.

»Ni dvojbe nikakeršne, zopet te je zmotilo kako prebito deklè« — vskliknila je mati, »govôri, da vém, kaj se godi!«

»Sedaj je huje, nego li je bilo kdaj prej« — povédal je Tomek, začel je izpovedavati se máteri, ni bil skop z besedami. Ko je bil začel, ni mogel končati.

Adamova je stala, poslušala, odmajevala z glavo in žalostno začela premišljati.

»Hm« — opomnila je po nekolikem času, »bolje bi bilo, da bi jo izbil iz glave... Ciganka... hudir vé, morebiti zná čarati! O njé očetu in materi so pripovedovali čudovitosti: naslišala sem se tega, da so mi lasjé vstajali na glavi... Nesnažni in gnusobni cigan se je obesil napósled. Treba ti je bilo tja vtikati nos!«

»Oh, ker je krasna tako, da nji jednake še nisem videl žive svoje dni!« — vskliknil je Tomek, »a poslušna je, skromna!«

»Gotovo se varaš; kako bi mogla biti poštena in skromna?! Očito je, da slepi ljudi... Le oprézen bodi, Tomek, oprézen, če ne, okaniš se! Ne pogledi mi več tega bitja! Dosti je plemenitašek, katere bi te vzele... rajši se torej oženi, toda ciganke mi ne móti.«

Dolgo je še govorila gospá Adamova; sin jo je poslušal molčé, ali videti je bilo, da mu besede ne predirajo v srce, in mati je bila uverjena, da ga ni prepričala, zmerom je zatrjevala tisto, kar je bila že povéдалa in nobene besede ni mogla izvabiti iz njega. Ko je bil napósled odjezdil, začela je plakati in sedla je na klop. Ubogi ženi so na misel prihajali vsi mogoči nastopki sinove strasti; zadrhtela je zavoljo svojega sina, hotela, da bi slovó dal logarstvu in odšel kam daleč, tako je bilo strah je ciganke in njé čarov!

Vsa zamišljena v bodočnost ni opazila, da se je zmračilo na dvorišči, da je noč nastala v koči, da so se počasi odprle duri in da jo je hripav glas skozi njé pozdravil tiho.

»Dober večer, mati!«

Obrnila je glavo, stresnila se — in ker ni mogla spoznati gôsta, povprašala je:

»Kdo je to?«

»Glejte, ali ne poznate mene, stare služabnice?!« — začudila se je Soloduha in nasmijala hripavo... »stara Ratajka iz Stavišča! Pri Martinovi sem bila, dal ji je Bog sina... ali k Vam prihajam, kakor h kumi, z varom.« *)

Vstala je plemenitaška in zaklicala služabnico, ki je takoj prižgala luč. Ker je bila prišla darek in služabnici ukazala, naj ji na zameno pripravi krupnika, to je: vódke z medom in koreninjem vred, opomnila je Adamova babi, naj séde, sama pa se ji je približala, ker ni védela, kako tesno razmerje veže Ratajko in Marijico — in ker je poznala staro lekárko, hotela je od njé zvédeti kàj o ciganki.

Najprej jo je naglo napojila, a potlej je začela povpraševati je to in óno.

»Uh, to bode nesreča moja« — opomnila je napósled in vzdihnila, »ker Tomek biva pri vas v Stavišči! Sin je mlad, strašno rad se smuče okoli dekličev, ali o vaših že od nekđaj človek ne sliši nič dobrega; vsa vaša dekleta so ničemna in utegnili bi ga mi pokaziti.«

»Ljuba gospá« — odbila je, »če se mora kàj pokaziti, pokazi se, trudi se, kakor hočeš, vse ne pomaga nič... Ali jaz ne mislim tako slabo o Vašem sinu, naša dekleta pa zdaj niso več taka, kakeršna so bila, ko je mladi pan veseljačil in zapeljeval ljudi.«

»Tudi zdaj je še tam marsikatera, ki utegne zapeljati mojega sina... in morebiti se že godi to?« — vprašala je Adamova radovédno.

»Ne vém« — odgovorila je baba in se smijala, »navadno se smeja le jedni, kakor n. pr.: stotnikovi Horpini; ali to so mladostni nastopki.«

»Pri vas bajè, da biva« — opomnila je Hoińska, ni mogla odlašati več, »neka ciganka, ki jo hvalijo, da je zeló krasna.«

Ker se je bila opila Soloduha, govorila bi bila sila rada, in vstala je s sedeža svojega, kakor oparjena.

*) Otróčničinim darom.

»Gotovo govorite o Marijici« — dejala je, »o, Bog nam daj vsem take hčere, kakeršna je ta deva! Ali je ciganka ali ni, nji podobne bi ne našli v vasi. Ali Vi ničesar ne véste o nji?«

Mati bi bila rada — kolikor bi bilo mogoče — zvédela, zato je nalila še merico vódke Soloduhi in začela je izpraševati je.

Zdaj še-le je Ratajka jela čudovitosti pripovedovati o deklíči, o njega življenji, o delavnosti, o krasoti, o poštenosti, o vstrajnosti in kako je zala, kako dobra in kako je Bog sam varoval je v sirotstvu. Stara Adamova je zdrhtela, pot je pokríl ji namrščeno čelo in nekak nepokoj zadél njé srce: sklenila je roci in izdala svojo tajnost.

»Zakaj bi Vam tajila to?!« — vskliknila je, »moj Tomek je popolnoma zagledal se vánjo; doma je bil pred nekolikimi trenutki in udal se je, da sanjari o nji . . . Kaj naj bodem učinila, Soloduha?«

Starka je povabila glavo in molčala.

»Ne znam« — odgovorila je.

»Da bi se pozakonil s ciganko, s siroto, z uboštvom, poleg tega pa je Vašega pana podložnica, tega Hoinski ni misliti ne more!« — dejala je Adamova ponosno, »sina pa, kakor bi bil kdo začaral ga!«

»To je pošteno deklè« — segla je Soloduha v besedo, »ne bode ga slepila in Tomek jo izbije iz glave.«

»Ali so to čari?« — vprašala je plemenitaška tiho.

»Kakovi čari?!« — odgovorila je Soloduha in skomizgnila z ramenoma, »črne oči, rudeče lice, a to je vse.«

»Ali moj Tomek sanjari o nji.«

»Morebiti je prva, ki hrepení po nji?«

Steklenica je stala pripravljena, starka je vzela jo pod pázuho in hotela je oditi; nemirna plemenitaška je šla še v kovčeg po groš, dala ga je starki, rada bi jo bila pridobila si.

»Čujte« — opomnila je tiho, »ko bi Vi pomogli meni in pazili na mojega sina, podarila bi Vam nekaj, o čemer se Vam ni senjalo ni še.«

»Kako bi mogla jaz pomôči?« — šepetnila je Soloduha, dar porinila od sebe in naglo odšla k durim.

»upokojite se, jaz pohajam Marijico, pazila bodem na oba in kar bode mogoče, to bode, nič hudega se ne pripeti! Z Bogom, ne bojte se ničesar!«

Ko je to govorila na pol pijana starka, skrbela je, da je jezik držala za zobmi in naglo je odšla izpod strehe, ali kadar je bila prišla na dvorišče, prišla se je za sivo glavo.

»Pst, pst« — opomnila je sama sebi, »poberi se, hudir! Tù se snujejo važnosti! Menila sem, da jo le slepi Tomek, da izkuša njé srečo, pa je resnično zagledal se vánjo. Nu, morebit Gospod Bog osreči siroto!«

A kakor je v vsakem človeškem dejanji, tudi v najčistejšem, kósec hudirjevega repa, hudir ljudem vsak užitek pomesi z njim, tako je tudi stare Soloduhe dobrohotnosti, ki je tikala se Marijice, primesilo se zlo čutje, ki kakor droži téstu, daje moči in rast o delu. Hoinski so bili imoviti, stari je bil nekoliko ohol in vtikal je roci za pas, Adamova je ob nedeljah bila gospá, v njiju bivališči je bilo dosti prostora, a ker je mislila, da bi njiju ponos bil razžaljen, ko bi ciganka in sirota bila njiju sinaha, muzala se je stari Soloduhi.

»Najprej bi morala povesti vsak svoj nos« — opomnila je sama sebi, »iščeta sínu svojemu najmenj kakega gospodarja ali dvorskega gospóda hčer, napósled pa bode dobra uboga ciganka, samomorčeva hči!«

Ratajka je vsa zamišljena se ustavila sredi ceste.

»Kaj bi storila o ti priliki?« — vprašala je sama sebe, razgrevala jo je vódka, »kako naj se vèdem?«

Stala je nekoliko časa globoko zamišljena, toda napósled je bila odločila nekaj gotovega in veselo je koracála h koči Martinove žene. Tù bi se bila lahko pomudila še nekoliko dni, ali začela se je vznemirjati zaradi Marijice tako, da je drugega dné rano peš odšla v Stavišče, ni čakala tlačanskega vozá. A ker je dobro poznala okolico, šla je peš skozi les po stezi narávnost k pokopališču.

Ko se mu je bližala, gledala je z daleč, ali deklico ugleda pri mogili; a naj si je dan bil krasen, ni opazila nikogar; le Tomek je v oblaku samega prahú dirjal na sivci in ji igral pred očmi, kakor strela.

»Dirjaj, le dirjaj« — vskliknila je starka in se smijala, »vendar te, ptiček, ulovimo! Ali kje je golobičica moja? — Kje je Marijica?«

Ko je bila prišla preko ceste, bližala se je koči, kjer je pes zalajal. Vrata so bila zaprta, potrkala je in po nekolikih hipih ji je Marijica prišla odprt. Starka je z očesom, polnim sumnje, zmerila mirno in tožno devo.

»Zakaj si v koči?« — vprašala je.

»Zato, ker se mi ne ljubi« — odgovorila je, »da bi se pekla na solnci.«

»Izgovarjaš se, govôri resnico!«

»Ta se poteplje in poteplje todi krog« — šepetnila je Marijica, »in zalezuje me vsak čas, zato sem se mu morala skriti.«

Soloduha je mežiknila z očmi.

»In ciganka je že dvakrat prišla k meni, pripovedovala mi je čudovitosti. Ne smem več hoditi na pokopališče.«

»Prav storiš« — pohvalila jo je Soloduha in sédla, »jaz sem od samega strahú, da se ti ne pripeti kaj hudega, hitela k tebi iz Rudne, kakor bi bilo gorelo nad menoj. Temu mladiču ne pokaži ni konca nosú! Kar vém, vém!«

»A kaj véste?« — vprašala je Marijica in se zarudela.

»Da je vrtoglav, da se je popolnoma zagledal v té« — šepetnila ji je starka oprézno na uho, »ali če bodeš imela razum, poroči se s teboj!«

»On, da se poroči z menoj!« — vskriknila je Marijica in bolj in bolj jo je kri oblivala, »gotovo se šalite!«

»Nikakor, to je tako! Imej razum, ne dàj mu, da bi se ti približal ni na korak — in bodeš ga imela. Ti si glupa, ali jaz sem živela po svetu in vém, čím bolj ga bodeš trpinčila, tem rajši te bode imel.«

»Tega, mila mati, ne umejem!«

»Ali umeješ ali ne, le stóri, kar ti svetujem! Uveriš se, jaz ti zatrjujem, da se omožiš s plemenitašem, in vsa vas ti bode nevoščljiva...« A kaj še-le, ko se stara Soloduha podpre pod pázuhami in vási poreče: »Čujte, kako se je ciganka moja udala! Niste se hoteli ni ozreti

vánjo, po zdaj pa se boste morali vklanjati; in kdo je dokončal to? — Soloduha!»

Starka se je res podprla pod pázuhamama, vzravнала se in stopila pred Marijico, ki je bolj bala se in čudila, nego se radovala in gledala ter poslušala je, kako je Sirotek jel lajati Soloduho in kako je nenavadno plesal po izbi.

»Mati« — povédalo je zopet deklè, »jaz Vas ne umejem!«

»Pst« — opomnila je starka in ji zaprla usta, »le slušaj me in ni treba ubijati si glave.«

»Ali kaj naj storim?« — vprašala je Marijica.

»V koči moraš sedeti in nosá ne kazati na dvorišče, tega je treba najprej. Uveriš se, da ti sreča sama léže na prag, ti pa jo bodeš grabila kar s prgiščem.«

Po teh besedah je Soloduha sédla na klop, nekoliko oddehnila se in jela je razumljiveje govoriti.

»Plemenitaš je gotovo priznal vse, ker že njega mati zna o tem in za strahom umira, izpovédala se mi je sama. Zdaj je treba le podpihati, pa bode ogenj. Hôdi ob nedeljah v cerkev, drago srce, ali če te zasači, ustavi, ogovori, nikar se ne ozri... Tomek se prepriča, da vse ne kaže nič drugače, nego li da se ožéni. Da ne bi mogla priseči, da se ožéni, ali bi ne bila nič vredna več, ali bi ne imela glave. Roditelja bosta kričala, oštevala, sikala nánj in náte, napósled pa bosta morala dovoliti... Pod njiju streho je tako, kakor v raji in stari na čapke meri novce. Ne zábi, da ti je to povédala stara Soloduha!«

Začudila se je starka, ko je bila pogledala kvišku in Marijico videla vso v solzah.

»Kaj ti je?!« — vskriknila je.

»Oh, mati« — odgovorila je tiho Marijica, »to mi ne more iti v glavo! Da se tudi zgodi to, kaj bi me čakalo tam, pod óno streho?«

»Kaj pomenja to?« — vprašala je starka.

»Ali bi me oče in mati vsprejela, da bi bila njiju hči? — A kdo bi mi dal dobro besedo? — Nerada bi tam bila sužnja in potepénka!«

»Bosta li na vekov veke živela stara?«

»Ali naj čakam njiju smrti?!« — odgovorila je deva.

»Kaj torej hočeš storiti?« — vprašala je Soloduha.

»A kaj? — Ko bi me pozdravila taka sreča, ne bi je hotela vsprejeti.«

Starka je osteklela in se čudila, sklenila je roci, pokrižala se in neumljivo godrnjala nekaj.

»Ali se imam slabo tukaj?!« — opomnila je Marijica, »ali mi manjka vode in hleba? — Potrebujem li več? — Vikla sem koči in hočem v nji končati svoje življenje... Plemenitaš bi mi vse žive dni očital, da me je iz blata izkopal; če ne on, rekal bi mi o neugodnih urah njega hlapec, da sem ciganka in obéšenčeva hči... Rajša trpim svojih stén molčéčnost, nego li take očitke.«

Soloduha je kar zijala in molčala, videlo se je, da bi bila rada umela deklícheve besede, pa jih ni mogla prav nič umeti!

»Kakov razum je to!« — zasmijala se je napósled, »kakova usoda! Ker ji sreča svita, in bi hotela, da bi ji Gospod Bog vrnil včerajšnji dan! Pi te bodi, hudir védi, česa želiš! Jaz te ne bom poslušala; kar vém, vém, in kar govorim, storim.«

Po teh besedah je vstala raz klop, vsa razburjena odšla in Marijico pustila v koči v solzah, a prepričana je bila, da deklè ne vé, kaj blebeče.

Ubogo deklè je ostalo samó in sédlo na klop zamišljeno in žalostno tako, kakor nikoli dosléj; oči se ji niso mogle posušiti, v prsih ji je buril nepokoje. Kaj naj bi bila začela in kako upokojila toliko raznih čutov? — Sirotek, kakor bi bil slutil, kaj trpi njega gospodinja, sédel je tiho k nji, jel lizati ji roci in drapati jo po kolenih, rad bi jo bil prebudil iz zamišljenosti. Ali težko se mu je posrečilo to — težko!

Prvič se je nekdo potrudil, da bi se priljubil deklíču, in priljubil se je; prvič ji je izpregovoril z jezikom, ki se tako sladkozvučno dotiče mladega ušesa; ali da bi se mu bila nasmijala, da bi mu bila dobra, kakor je hotelo srce, to ni bilo mogoče. Vsa bodočnost — temna, žalostna, strašljiva, prikazala se je siroti...

»Ali bode zmerom tako« — opomnila je sama sebi, »a nikoli ne najdem sebi podobnega, razven če vzamem kakega berača sina in slepca odvêdem po

svetu? — Kdo li bi vzel v zakon ciganko? — Kdo vé, morebiti je dobro nasvetovala mi stara ciganka, da bi odšla ž njimi vred večno potépat se... Ali kako bi zapustila svojo priljubljeno kočó in mogilo in mirno življenje?«

»Oh« — opomnila je plakajoč, »ne bode več tako, kakor je bilo! Jeden se mi je približal in me pogledal... če se priljubim drugemu, ne bode mirú, zaničevali bodo neoroženega in slabôtnega dekliča... Kaj naj bodem začela, kam se zatekla?«

In sklenila je roci.

Ali v hipih največje obupnosti časih posije náda, nepričakovana tolažba. Marijica je pogledala skozi okno v jasno nebó, gledala ptice, ki so letale krog kočé, poslušala ščebetánje svojih krilatih prijateljev in osrčila se je nekoliko.

»Bog je milostiv« — dejala je in se tésila, »kar bode, bode, jaz se vrnem na delo svoje, k máterini mogili, k davnim običajem... A predno bodem morala umreti, ne bodem žalovala po svetu, ker ga ne poznam. Svetá je meni znanega toliko, kolikor ga vidim skozi okno.«

* * *

V tem je zmóčeni mladenič, kar je lahko bilo slutiti, dasi je dan za dnevom se rotíl, da ne pogleda več Marijice — v tem je dan za dnevom bolj vnemala se v njem, da je napósled do céla udal se svoji strasti in sklenil, da ga nič več ne bode brigalo.

Marijica se je véla hladno in v ničemer ni izpremenila svoje vsakdanjosti; ali časih je morala, dasi nejevoljna, pogledati ga, a ta pogled mu je prediral do duše; morala mu je izpregovoriti besedo, ali ogovor ga je prešínjal vselej, kakor mraz, in vzbujal v njem čudovite sanje; morala se mu je zdaj pa zdaj pokazati vsaj na hip, ali kadar jo je logar zagledal, pa mu je popolnoma omamila glavo. Prišlo je napósled do tega, da je po petkrat ali po šestkrat šel krog kočé, kjer je Marijica v stráhu, da bi se ne sešla ž njim, morala sedeti zaprta, kakor kaka sužnja.

Ni bilo mogoče ogibati se ga: za petami ji je bil na cesti, na studenci, pri pokopališči — in prežal je le, da bi jo videl.

Ljudjé imajo dobre oči, zlasti pazijo na ljudske grehôte: naglo se je po vasi raznesla vest o logarjevem zahodu k Marijici, a pan Adam sam, ki je bil napósled oboje: gospodar in klečeplaz, lovil je dan za dnevom po cesti ljudi, ki so bili brez potrjilnih listov ter so kradli drva. Tomku prav nič ni bilo na skrbi logarstvo, zato ga je graščák zgrabil prvič, drugič; Tomek je poslušal burjo, toda poboljšal se ni. Pan Adam se mu je nagrôzil, da mu po tretjem opominu vzame službô; ali takoj drugega dné je v škodi ulovil iz sosedne vasi tri mladiče, ki so hrastovo skorjo drli bližnji strojarnici. Pana Adama je zgrabila tako huda jeza, da je précej zapodil Tomka. Logarske službe izguba ga ni močno zadela, ali bal se je očeta in ni védel, kako bi se izgovoril, vendar, ker ga je srce vezalo na Stavišče, sklenil je, da odpust zataji na nekoliko časa, da bode bival pod stotnikovo streho in zahajal na pokopališče k Marijici.

Močna in neugasljiva prijazen do njé se je nena-
vadno razvnela v njem. Iz početka je bila to le mladostna obraznost, lehkomiselná zahteva, mameča mičnost krasnega obličja. Tomek se je hotel pokratkočasiti ž njo, pa zapustiti jo, ali zdaj so njega misli popolnoma izpremenile barvo: hotel se je ožéniti in ni tajil tega sam sebi. Védel je, da mu roditelja zaprečita ženitev, ali potolažil je samega sebe detinski in vaški, češ: pobegnem z devo vred, ž njo vred se skrijem kam, in poročen se vrnem, potlej mi gotovo prizaneseta roditelja.

»Če ne« — nagrôzil se je, »pojdem služit na konec svetá, delal bodem zánjo in záse, toda ne zapustim je ne!«

Bili so še hipi, ko se je sam sebi smijal, ker béga za ciganko; ali strast ga je takoj zmogla in zopet je sanjaril o rajskem življenji s krasno Marijico. V vasi, kjer so neprestano govorili samó o tem, na večernih shodih, na poludanskih počitkih, pri cerkvi in v krčmi je Tomek zvédel, da imajo Semenihá in oba Rataja

neko moč do sirote in da skrbé zánjo, a kadar je bil ulovil to vest, hitel je rano drugega jutra v njih kočó.

Soloduha ga je čakala, dobro vedé, da napósled kure vendar-le najde zrno; toda ko ga je bila z daleč ugledala, précej je možá poslala za peč, uverjena je bila, da mladenič ne bode hotel govoriti v njega navzočnosti. Stari se je ustavljal iz početka, ali ko mu je bila starka pošepetala, da se siroti snuje usoda, vskomáral je na zapeček in jel hrščati, dasi je skrbno nastavljal uho. Soloduha se je vêla zeló delavno, nosila je hladne lonce z mize na ognjišče, z ognjišča na mizo, kakor bi Tomka ne bila opazila, ko je bil stopil v kočó.

»Dober dan, mati!« — ogovoril jo je plemenitaš nekako v zadregi in oziral se krog sebe.

»A, to ste Vi, gospodič!« — oglasila se je starka in vêla, kakor bi se bila čudila, »morebiti so vrata na pólje zaprta, précej pojdem odpret...«

»Ne, ni treba« — odrekel je Tomek in sédel na klop, »prišel sem k Vam po svet, mati...«

»Gospod Bog, to je čudno!« — vskliknila je starka in se smijala, »ali me potrebujete? — Nu, govorite, česa Vam je treba; toda opominjam, da nimam ljubovniškega imenika, da brez njega in brez mene znate pot k...«

»Kaj bi dolgo govorila in slepotila« — dejal je Tomek in vstal raz klop. »Povéдите mi, mati, ali je ciganka Marijica Vaša sorodnica, ali sta ji kuma, ali kaj?«

»A kaj bi mi bila?!« — odgovorila je starka in zgibala z ramama, »nič mi ni!«

»Ali Vi ž njo v družbi živite?«

»Živim; njé mati jo je nama priporočila pred smrtjo; ali kaj Vam je do njé?«

»Kaj je meni do njé?« — buhnilo je iz mladeniča, »zakaj bi legál, imam jo rad!«

Starka se je vêla zeló čudno, tlesknila je, prikimala z glavo, namrščila obrvi in mlasknila; napósled je zaupnejša sédla k njemu na klop.

»Kaj bi radi pripridili s tem?« — vprašala je in zmrščeni obraz podpirala ob dlan, »morebiti mislite, ker je ta deva sirota, osaméla, da jo poberete, kakor gobo v lozi; kakor se vidi, da ne poznate Marijice.«

»Kako bi je ne poznal, ker mi glava poka, zato ker je ne morem dobiti.«

»Pa jo pustite« — šepetnila je Soloduha, »verjemite mi, da ne bode nič iz tega: ne posreči se Vam, da bi jo pregovorili, a na ženitev niti misliti ne morete; kakov krič bi zagnalo plemstvo!«

Mladenič se je žalostno zamislil.

»A jaz ne morem živeti brez njé!« — opomnil je tiho.

»Kaj se Vam še zdí!« — vskliknila je starka, »mlademu človeku se le dozdeva to . . . glejte, čisto sama je na svetu! Imam križ z Vami! Marijice ne ulovite, če ne pojdete ž njo vred pred oltar. Stanovita deva je, pobožna, delavna in ni glupa, ne udá se kaj lahko . . . na cesti je ni mogoče pobrati . . .«

»Nu, torej se poročim ž njo« — odločil je za trdno Tomek, »naj se zgodi kar koli, vzamem jo . . .!«

»Ali je to razumna beseda?!« — odbila je starka, »kaj se Vam je to vteplo v glavo, gospodič? — Ali ne véste, da je Marijica ciganska hči? — Ali ne véste, kako Vaša roditelja višeta nos? — Oče in mati bi Vas zavrгла.«

Tomek je povetil glavo.

»Ne ubijajte si s tem zastonj glave, kar ni mogoče, pa ni mogoče« — dejala je Soloduha, »oj, resnica je to, da tako krasnega dekliča« — končavala je starka in pihala ogenj, ki je gorel v logarji, »da tako krasnega dekliča ni le v vsi okolici, temveč tudi na vsem svetu ga ni! Ako bi je ne poznal človek, verjel bi, da je to kaka graščinska hči.«

Logar je globoko vzdihnil.

»Ni mogoče« — opomnil je, kakor sam sebi, »približati se ji, ni izpregovoriti ž njo, niti napasti očesa . . .«

»Zastonj bi poskušali to« — potrdila je starka, »bojazljiva je in skromna tako, da, kadar začuje drkòt na cesti, pa se skrije v kočó; izbrišite jo iz misli!«

»Ali ne morem živeti brez njé!« — vskriknil je Tomek obupno in zaklel, toda Soloduha se je vèla, kakor bi jo bila oplašila ta kletev.

»Za Boga, kaj bode?!« — vskliknila je, »kaj bode?«

»Če bode treba, žrtvoval ji bodem svoje življenje.«

»Pst, pst, tiho, kri Vam vrè v glavo, jaz Vam ne morem pomôči v ti priliki...«

»Ako bi jo mogel vsaj videti in izpregovoriti ž njo!« — povédal je Tomek. »Hojévate li Vi k nji?«

»Kaj pak« — pritegnila je starka, »vsak dan.«

»Čujte, Ratajka« — segel ji je v besedo logar naglo, »glejte, polagam rubelj na mizo, ne odbijajte mi, temveč pomagajte!«

Starka je odskočila jezno.

»Ali ste res blazni, ker mislite, da bi jaz za novce devo pehnila v pogubo in Vam pomagala slepotiti?«

»Ali poslušajte me!« — govoril je Tomek dalje, »jaz ne nameravam ničesa hudega in od Vas ne zahtevam nič nepoštenega; povédite mi le, kdaj bode pri nji v koči, in pustite me tja, da bodem v Vaši navzočnosti pri nji pomudil se vsaj kako uro; lahko bode pazili na náju.«

Soloduha je še jezila se.

»Ni mogoče to, ni môči!«

»Za Bóga milega« — začel je Tomek rotiti se, »prosim Vas, saj vidite, da ne mislim ničesa slabega!«

»A če Hoinska zvésta to?«

»Ne zvésta; ali da zvésta, zgôdi se z menoj kar koli. Pripravljen sem, da bi ji umrl, délj časa ne vstrpim.«

Soloduhi je vse gôdilo dobro tako, da je srce plesalo v nji, ali véla se je, kakor bi jo bilo grizlo to; pošepetala je nekaj na uho Tomku, ki je razveseljen in kakor bi novič oživel, zasèl sivca in odjezdil.

Zdaj še-le je Rataj zlezel raz zapeček na moč naglo po rubelj, ki je bil čul o njem, in v dveh gubah ukradel se k mizi; toda Soloduha je slutila njega prekanjenost, zato je bila že davno v vozél skrila novéc in zateknila ga v postelj, da ga ne najde Rataj.

Začela sta sè prepirati, kričala sta in se trgala. Soloduha se je izgovarjala, da ni vzela darú, Rataj je nekolikokrat mahnil s palico — in utihnila je burja, ki jo je takoj zalila mérica vódke.

V mraku je Soloduha vzela povezek lanú in odšla je k Marijici, ali ni šla brez zaničljivega sméha, ukradla se je skozi vas k pokopališči in ciganski koči.

Velika je bila samotárkina radost, ko je staro videla, da se bliža koči: to je bil redek gost v mraku. Marijica je počivala na pragu pred vežo, imela je krog sebe vso svojo živád, ko je prihajala starka in se o prizoru, ki ga je imela pred očmi, ustavila, da bi ga bolje videla.

Res je bilo kàj gledati.

Zala deva v beli srajci z lepim predpasnikom je iz polne pesti krog in krog razsipala zrnje, Marijičini gojenci pa so se pulili, uhajali dalje, malo ruvali se in dehtivo letali krog njé. Sive in bele gosi, pisani golobje, čopaste kokoške, vse dvorišče, le pes ne in maček, obsipalo je svojo gospodinjo, celó nekoliko divjih, drznih vrabcev se je bilo prikradlo k razsutemu zobálu, in kateri je ukradel zrnice, pobegnil je ž njim pod stréšje na moč naglo. Ker je zavistni Sirotek videl, da se kure in gosi gosté, priskočil je takoj, odgnal jih, povohal jelo, in ker mu ni ugajalo, odšel je zamišljen, kakor bi bil hotel opomniti:

»Kaj uživajo te bedaste stvari!«

Marijica se je smijala ljubljencu svojemu, njega muhavosti, ki je bila na vrsti skoraj vsak dan. Ker je bila deva zagledala prihajajočo Soloduho, vstala je s sedeža svojega, pes je zalajal, perjád je brzo popadla, kar je mogla, in razletela se je, a domače živali zobališče je takoj zagrnila truma tatínskikh vrabcev.

Poslednji solnčni žarki so z žarečim svojim leskom zlatili ta vaški prizor, ki je kazal nedolžne prostôbe značaj. Po nekolikih hipih se je približala Soloduha, Marijico prijela za róko in na moč hitro jo odvédla v kočó.

»Poslušaj« — rekla je, »in ne bodi bedasta; Tomek se gotovo poročí s teboj, kar gine brez tebe, ubogi mladenič! Précej pride lê-sem, skoraj ga že vidim. V pričo mene te ne pojé z očmi, vsprejmi ga v kočó, naj se razgovori s teboj.«

Marijica se je zarudela, kakor bi jo bil kdo s krvjó polil.

»Za Bóga! Oh, mene nesrečnice! Kaj porekó ljudjé?!« — zaječala je.

»Kaj bi rekli, ker sem jaz tukaj?!« — obrégnila se je vánjo starka, »jaz te ne zapeljem v nikakeršno hudobnost, le slušaj me, pa se bode vse dobro končalo. Pst, pst!«

Prekrižala je ustni s prstom, toda že sta slišali peketajočega sivca. Marijica ni védela, kaj bi storila, planila je k durim, ali starka jo je posadila na klop in sáma nekoliko odprla duri, a Tomek je stopil v izbo, kakor blisek.

Šinil je naravnost k devi, prijel jo za roko in ogovoril:

»Marijica, srčna Marijica, ne ubégaj in ne bój se, draga si mi nad življenje! Dovoljúj mi, da se vsaj jeden hip pomudim pri tebi, golobičica mila, a kadar ukažeš, odidem.«

Starka se je nasmijala, Marijica se je zdela, da je nesvestna in potegnila je z rokó po čelu.

»Oh, ne pogubite me!« — vskliknila je drhtèč in stopila od njega, »če sem Vam mila, kar pravite, ne ostrupite mi življenja!«

»Jaz, jaz bi v ogenj skočil tebi na ljubáv!«

»Oj, ne govorite tako, ne verjamem Vam! Vi se ne morete poročiti z menoj: ne privolila bi Vam tega roditelja, zato je prazen ves trud.«

Tomek je nepremično gledal v njé temne oči in ves je gorel.

»Čuj« — rekel je, »zakaj bi se dolgo pričkala: če mi tega ne dovolita roditelja, pobegnem s teboj vred na konec svetá.«

»Ne« — odrekla je Marijica z živejšim in smelejším glasom. »Ali vidite skozi to okno dve mogili na pokopališči? — Jedna mogila je mogila deda mojega, jedna máterina. Ali véste, zaradi česa sta umrla? — Ded je umrl, ker je bil preklel svojo hčer, in mati je umrla, ker jo je potirala očetova kletev. Nečem náse nakopati nikakeršnega prekletstva, zategadélj — puščajte me — puščajte!«

Soloduha je poslušala in namrščile so se ji obrvi, ustni pa stisnili; Tomek je sklenil roci in se čudil.

»Govôri drugače« — rekel je, »ali morebiti nimaš srca do mene, Marijica? — Nu, povédi resnico in rajša me usmrti takoj!«

Deva se je obrnila vânj in nasmijala.

»Zakaj bi ne imela do Vas srca? — Vi ste prvi dali mi dobro besedo in se približali siroti, a da me ni strah roditeljev Vaših, da ni...« — ni dokončala.

Tomek jo je zopet prijel za róko in jo jel poljubljati; ali starka, ki ji je bilo prišlo na um, da mora na videz varovati sirote, potegnila jo je od njega in opomnila je:

»Polagoma, sédita lê-sem na klop in razgovorita se po domače!«

Marijica je opazila, da starka odhaja k durim, zato je skočila k nji in jo zadržala.

»Za Bóga, ne odhajajte« — vskriknila je, »smilujte se me! Jaz ne ostanem tù sâma, ni môči!«

»Sédite« — rekel je Tomek, »dovoljujte mi, da smem stati oddaljen in vsaj gledati jo!«

Marijica, ki jo je bilo vse to nekako nenavadno čudno zadelo, oprla se je ob róko in trpko je plakala; mladeniča je prêsunila neljubost in bolest: stopil je k pragu in stal, kakor da je prikovan.

»Nujta« — vskliknila je Soloduha, »kakova brezumnost je to! Lehko bi uživala čas in se lepó razgovorila, podražila, ali hudir védi, kakove burke bosta še brila! Nujta, nehajta vendar! Marijica je Vam draga, toda saj se ji Vi ne upirate; če se hočeta vzeti, čemú je ta plač? — Vesela bodita rajša — vesela!«

»Ni mi veselje na mari« — opomnila je Marijica, »ali strašno mi je — strašno! Po tem hipu, ko je stopil čez prag kočé moje, ne vém, kje imam glavo!«

»Marijica« — izpregovoril je Tomek, »zaklinjam se ti na Bóga, na vse, da se ti ni treba ničesar bati! Jaz sem tvoj in storim, kar ukažeš, samó ne odganjaj me od sebe!«

»Ne vém, kako bi sodila o vsem« — opomnila je Marijica, »toda Vaša roditelja, če zvésta to...? — Pošljeta Vas jutri, Bog védi, kam; mene bodo ljudjé sramotili, in jaz žalostno poginem!«

Težko je bilo strah pregnati iz Marijice, zastonj sta se s tem ubijala Tomek in Soloduha. Obtičal je razgovor, in ker se je bližal večer, pokimala je starka Tomku po kratkem razgovoru, mladenič pa je vzdihnil in moral oditi. Sivec se je pasel po nasipu ob pokopališči, težko ga je prijel Tomek. Ratajka se je prijela za glavo, opazila je bila, da ta hip, ko Tomek odhaja iz kočee, Martinov voz iz Budek drkóče mimo pokopališča. Hoinski ni videl tega, zamišljen je bil v Marijico in konja! Sirota ni védela ničesar o tem, Soloduhi pa je takoj na um prišlo, kaj se utegne izcimiti iz tega, zato je bežala v vas, vznemirila jo je bila ta neugoda.

Martin je bil njé dober znanec, malo prej je hodila stréč njega ženi; Soloduha ga je hotela dohiteti in poprositi, naj bi molčal; ali kako bi stari nogi mogli kósati se z mladima konjema!

Martin je v oblaku prahú pognal na svojo stran, Tomek na svojo, Soloduha pa je ob palici koracála h krčmi.

Védela je, da je Martin jezikáč, kakeršnega ni na vsem svetu, da gotovo ne izgreši nobene krčme, zato se je nadejala, da ga zaloti v nji, kjer bode tobak kadil. Ali zmotila se je; predno je bila prišla s holma, predno je bila odšla mimo jezú, predno je imela za seboj čedo, ki jo je bila srečala, in prišla napósled do krčme, opazila je, da je Martin švignil po kónjih in da se po stranski cesti pelje v Rudno.

Ratajka se je hudovala, šla je na zvédo v krčmársko sobo. Krčmar Šumko je z nekolikimi drugimi vaščani vred stal sredi sobe in se tiho razgovarjal z njimi; niso opazili, da je starka stopila v krčmo.

»Dà« — opomnil je krčmar cerkvenemu starejšini in razdajal tobak, da so njuhali, »on veseljáči tù in hodi za deklíčem, roditelja pa menita, da še služi v grádu. Martin je mahnil z rokama prav do stropa, ko sem mu bil povédal, da je logarstvo prevzel Pavel, včera pa, slišal sem, da je stari Hoinski se hvalil, ker ima sin tako službo takoj iz početka.«

»Bès te lôpi, jezičnik!« — vskriknila je Soloduha Šumku za hrbtom, da se je ves stresnil, »srbèl Vas je samó jezik, da ste se izpovédali Martinu!«

»Uh, preteta baba, kako me je prestrašila! Naj bi Vas slana vzela!« — vskriknil je Šumko.

»Vas blebetáča naj bi slana vzela, da bi molčali o stvári, ki Vas nič ne briga!«

»Ali me je kdo prosil, da bi tajil to?!« — ob-régnil se je Šumko. »Hm, Martin je povpraševal, čudil se, ker je Tomka videl blizu kočé tam pri pokopališči in vprašal je: Ali Vaš logar vrbe straži na mrtvišči, ali kaj? — Nu, ali bi mu bil legál?«

»Dajte nu mérico vódke!« — vskliknila je Soloduha in mahnila z roko jezno, »nu, vódke dajte, in ne govorim več o tem. Bolje bi bilo, da so Vam te besede obtičale v grlu!«

Šumko je odšel po steklenico, drugi gostje so molčali, a Soloduha je mérico, pa zopet mérico vódke izpraznila na dušek, ni žugnila ni več in naglo odšla domóv.

Sosed iz Budek, to se umeje samó ob sebi, ustavil se je na poti iz Stavišča pred hišo Adama Hoinskega, neizmerno ga je srbéla slaba novica.

Stari trgovec je sedél na pragu in kuril lulo, ogledaval je blagó, ki se je vračalo s paše.

»Dober večer, kume« — ogovoril ga je Martin in bič zateknil v voz.

»Kako se imate, pan Martine? — Kaj je novega v mestu? — Ali ste prodali žito? — Po čim je?«

»Cena je bila nizka, pa še hoté, da bi jim z vrhom meril človek, ti malovredni židi! Zato domóv peljem žito.«

Stari Hoinski se je nasmijal.

»A niste ga hoteli meni prodáti, če tudi sem bil ponudil Vam krščansko ceno, in še dan sem izgubil.«

»Izgubili ste ga — ali ne izgubili« — opomnil je Martin in se nasmijal. »Kume, dajte šest zlatov za polovnik, in povém vam nekaj takega, da boste poskočili kvišku!«

»Polušesti zlat, ni beliča ne morem dati več. Bá, ali kaj véste novega?« — vprašal je Hoinski in stopil bliže.

»Če ne daste več, pa Vam ne povém ničesar!« — nasmijal se je Martin in krenil je k vozu.

»Kakova novica utegne li biti, ker hočete, da bi pol ljubega zlatiča plačal zánjo? — Pi te bodi« zarežal je trgovec, »tega še ni bilo dosléj! Gotovo ste si kaj izmislili!«

»Kakor hočete« — opomnil je Martin slepárski, »če ne pridaste pol zláta, plačali boste pozneje več, ali prekasno bóde.«

Kakor bi bilo nekaj bolelo Hoinskega, zadržal je odhajajočega soseda.

»Ali ni res, kume, da se šališ?«

»Kar je res, res je, pridajte na žito, pa Vam povém novico.«

»Kaj, za vruga, utegne biti? — Menda ne briješ burek, pan Martine?«

»Kakor gotovo je Bog v nebesih, tako gotovo govorim resnico; ali ker se Vam smili pridati pol zláta, krvavo zasluženega, in sosedu, kumu, nu, zgôdi se, kar Bog hoče, vendar ni besedice ne zvéste iz mojih ust.«

»Ali je to letošnje žito?« — vprašal je Hoinski, omečil se je bil.

»Lansko je in suhó.«

»Ima li svojo težo?«

»To véste sami.«

»Ali je v njem polno grahóra in stokláse?«

»Nu, torej ga ne kupújte« — rekel je Martin in zopet odšel k vozu, »ne kupujte ga!«

»Uh, kume, kakov naglež ste! Menite li, da jaz dobička iščem pri Vas?« — vprašal je pan Adam. »Nu izsújte žito, jaz vam dám pa novce. Ali kaj ste pripeljali novega?«

Martin se je ozrl krog sebe.

»Kaj menite, kaj Vaš sin dela v Stavišči?«

»Kaj li bi delal?!« — zdrznil se je Adam in odskočil je, »saj véste, da služi.«

»Ali kako? — Nu, véдите, da so mu pred dvema tednoma službo odpovídali v grádu.«

»Kaj pravite?«

»Dà, kume, res je to!«

»Predvčerašnjem sem ga vprašal . . . a pravil . . .«

»Legál je, kume, legál, ne služi, pognali so ga, zdaj se klati . . .«

»Pognali so Tomka! A zakaj? — Govoríte, kume Martin, ali tiho, da bi Agata ne slišala, vendar ne pripovedujte mi te vesti tako raztrgano . . . Kako se je pregrešil, Bog vé?«

»Kako bi se bil pregrešil? — Kar je« — šepetnil je Martin Hoinskemu na uho, ko je bil stopil k njemu, »to je to-le: zbodla ga je v okó neka ciganska deva, ali nekov hudir, in zmêla mu je glavo tako, da je zanemarjal vse dolžnosti. Gospod ga je svaril, opominjal, in napósled pognal. Torej véste to, kume! Zmóčen je bajè tako, da je stanišče najel v vasi; ali vam laže, vsak večer gré k ciganki, sam na svoje oči sem ga videl, da je šel od njé.«

Hoinski se je popadel za glavo.

»Imava križ ž njim!« — vzdihnil je, »ciganka, kakov hudir je to?«

»Pravijo, da je ta deva krasna tako, da ji ni jednake široko in daleč ne, kako je ponosna in premetêna! Zapelje ga hudo! Pa je sirota, bajè, da umeje čarati . . .«

Govoril je še, ali Hoinski ga ni slišal, tako silno ga je bila zadela ta nenavadna nesreča! Stal je, kakor ukopan, oprl se ob vrata in mnogo hipov je prebil osteklel, še-le ženin glas ga je vzbudil.

»Izsújte žito, pan Martin« — rekel je, »saj bodem plačal, ali moji Agati ne črhnite: ujédla bi me, ker sem ga v službo dal tja, ali kadar zvé to, čudno bode, če si očij ne izplače.«

»Ali daste šest zlatov?«

»Dam jih, toda izpijte pri nas tudi mérico vódke« — obljubil je Adam.

Toda ko sta bila stopila pod streho, dasi se je starec trudil, kako bi slepil z obrazom, vendar ni se mu kâj posrečilo, poznala je žena žalost na njem.

»Kaj ti je, Adam?« — vprašala ga je.

»Poginila mi je sivka . . .«

Sivka se je imenovala priljubljena kobila Adama Hoinskega, sivka je bila mati skoraj polovici njegovih kónj; njé sin je bil i sivec, ki ga je Tomek brzdal.

Adamova mu je verjela, sivke je bilo vsem jako žal, in Martin se je napil vódke in odpeljal se je domóv, zadovoljen je bil s prodájo.

Drugega dné, kadar je bilo jelo svitati, polegál je zopet nekaj ženi, zasedel hud, jezen, vstekel konja — in dasi je bil star, oddirjal je v Stavišče. Na poti ga je lomilo, kakor da je bil izdan, tako, da, če tudi ga je poznal konj, vendar mu ni mogel ugajati: togotil se je, glasno je govoril in pretepal konja, da je vedno brcal.

Od vasi je na konji pot ubral naravnost k pokopališču in zopet nabičal belca po bokih, dobro je bil izprašal Martina, kje biva ciganka.

Sodil je po njega besedah, da je deklè grda vlačúga in da mu nalašč slepi sina, zato se je pripravljaj, da jo zgrabi z vso svojo jezo, ki je minulo noč burila po njem.

Dasi je bilo zjutraj, sedéla je Marijica pri mogili. Konjski pekèt jo je dvignil, menila je, da jezdi zopet Tomek, a ko je bila namestu njega ugledala starega plemenitaša mračnega obraza, presunila ji je srce neka nemila slutnja, zbala se je in zdrznila.

Hoinski ni pogledal na pokopališče, razsédel je konja pred kočó in takoj odprl vrata.

Marijica je vstala, Sirotek začel lajati.

»Kaj bi radi?« — vprašala je in se vsklonila.

Hoinski je še-le zdaj meril jo z očmi.

»Ali ti bivaš tù?« — vprašal je srdito.

»Jaz« — odgovorila je Marijica.

Oba sta umolknila na nekoliko hipov, da sta zbrala vsak svoj um; Hoinski se je ozrl na pokopališče, ni hotel stopiti nánje, obrnil se je in približal nekoliko stopinj.

»Hodi lê-sem!« — rekel je ukazujoče.

Sirota je slušala, tresla se je vsa, s svojim psom vred je skozi vrata stopila s pokopališča pred Adama, ki je neprestano oči upiral vánjo.

»A, tukaj torej bivaš ti?« — vprašal je zopet ves srdit, »ti malopridnica, ki mi zapeljuješ sina . . . poganka!«

»Kaj zahtevate od mene?!« — vskriknila je sirota in odstopila v zadregi.

»Kaj zahtevam?!« — kriknil je plemenitaš razkačen in topôtnil z nogo, pes pa je odgovoril z groznim ščeketom in ustavil se med njim in med gospodinjo svojo; »kaj zahtevam? — Prijezdil sem nalašč, da ti napretim, nesramnica, če bode ta malopridnež še zahajal k tebi in če ga bodeš ti vsprejemala, kakor gotovo je Bog nad menoj...!«

Solze so se Marijici vdrle iz oči, užalila jo je bila Adamova razdraženost, toda v teh solzah je bila tako krasna, vzbujala je toliko usmiljenost, zdelo se je, da je nedolžna tako, da je Hoinski, dasi v najhujši jezi, čutil, kako je na pol razorožen.

»Za sto hudirjev!« — vskriknil je, »zakaj tuliš? — Hudobi si udana, pa plačeš?! — Kaj ti pomorejo te solze? — Hudir vzemi tebe in tega bedaka!«

»Za Bóga, ne jezite se, saj nisem zakrivila ničesar! Povém Vam zgolj resnico« — obljubila je Marijica plakajoč.

»Ali mi hočeš risati srako na vrbi?«

»Védela sem, da se tako končá« — govorila je sirota dalje, »prisezam Vam na Boga, da ga nisem vsprejemala, ne poslušala, ni govorila ž njim. Včeraj je prvič bil pri meni v koči, toda vpričo drugih ljudi.«

Hoinski je neprestano gledal jo, poslušal, in Bog védi, kaj je godilo se v njega duši; a obraz se mu je izpreminjal, vidno se je mečil in hladil.

»Zabičujem ti« — naročil ji je že mirneje, »da mi ne slepiš sina... če ne ubogaš, slabo se ti bode godilo. Prisezam ti, da se ne poroči s teboj in da te vrag vzemi, vzemi vrag!«

Plemenitaš je kričal doslój, ali minévala ga je razdraženost.

»Glej, škoda bi bilo tudi tebe« — opomnil je, »samó jednemu cvetu na ljubáv ne sije solnce; gotovo ti obeta kàj, česar nima. Lehko se bodeš udala, brez tega bi ne bila nič na svetu, on pa te pogubode, kakor je pogubil druge... Sin je plemenitaš; zato ne dovoljujem, da bi vzel v zakon katero koli si bodi vlačugo. Nikar ne bodi neumna in mu ne verjemi!«

»Ni čuda!« — opomnil je sam sebi stari in po strani pogledaval dekliča, »res je: ta slepica je krasna, kakor kakova kraljičina... To je mrzka zapletka!«

In pokimal je z glavo.

»Prisezam Vam« — vskliknila je Marijica, »da sem nedolžna: ogibala sem se Vašega sina in ogibala se ga bodem, ali ne dá mi pokoja. Bog mi je svedok, da sem nedolžna!«

»Dolžna ali nedolžna« — opomnil je Hoinski, »dosti je teh spletek; če le samó jedenkrat še njegova noga stopi lê-sem, uverita se...«

»Brzdajte sami sina svojega... jaz...«

»Kaj pa delaš tù?« — vprašal je Hoinski, »ali bi ne mogla iti kam v službo?«

»Ali jaz, da bi služila? — Mene bi nihče ne vzel v službo... In čemú bi služila, ker imam svojo kočó? — Meni se dobro godí brez službe, kruh pridelujem in mirno živim.«

»Prideluješ ga! Kako li za vraga? — A kdo tù biva s teboj v družbi?«

»Nihče, bivam kar sáma.«

»Ali sáma?« — odmajal je Hoinski z glavo, »sáma!« — začudil se je in pazno ozrl krog. »Imaš srečo, dèkle! Jaz naučim tega drzoviteža; ali kadar pride, nikar naj te ne vidi, pazi, da mu ne pokažeš nì nósa!«

Marijica si je zastrla oči in planila je ihtè v kočó; plemenitaš je sam ostal sredi ceste. Pes je tekal krog neprijatelja ter prihitel za gospodinjo, ustavil se na pragu in jel lajati.

Stari Hoinski je premišljal.

»Nima slabih oči, ta malopridnež, deva je zala. Sirota, škoda bi bilo, da... zavoljo tega vražjega psà ne morem zdaj nì stopiti prédnjo. Bès te lôpi« — vskriknil je, »pokličí psà, moram še nekaj izpregovoriti s teboj!«

Ne vém, ali ga je Marijica slišala, ali ne, in pozvala psà; Sirotek se je umeknil, a Hoinski se je zvedavo oziral krog in odšel je v kočó.

Tù ga je očito presunilo Marijičino siromaštvo, poleg tega pa snaga in red v siromašni koči; onemel

je na nekoliko hipov, gotovo mu je pred očmi bilo njé življenje in delo, ki se je živila ž njim.

»To ni vsakdanje deklè« — opomnil je sam sebi, »kako si zná pomagati! Bog védi, morebiti jo živí grehóta, neumná pa res ni.«

Marijica je po običaji vaških deklet stala pri péči in plakala. Hoinski je začel čisto drugače govoriti:

»Ne plakaj, saj te ne pojém; saj nisem razbojnik, ne storim ti ničesa hudega... To pa umeješ gotovo sáma, da sina nisem odgojil zato, naj bi se poročil s ciganko: meni in materi bi to skrajšalo življenje.«

»Jaz nisem kriva ničesar!« — povédalo je deklè zopet in plakalo.

»Ne nakopavaj si na glavo najinega prekletstva in tvoje oči naj ga ne zagledajo več!« — govoril je plemenitaš dalje. »Morebiti meniš, da se jaz šalim; ali imela bi na svoji vesti mojo in njegove matere smrt... To je najin jedin sin; dal bi dušo, da ga morem uvesti med ljudi, in ali bi moral dovoliti, da bi z zastôrom zagrnil svet?«

Plemenitaševa jeza se je malo po malo izpremenila skoraj v prošnjo, ki je Marijičinega srca doteknil se ž njo gotovo izdatneje, nego li s kregom.

»Prisezam Vam na Bóga«, vskliknila je naglo, »da Vam nisem hotela in nečem biti povod nikakove žalosti in da storim, kar mi ukažete, le nikar tega, da bi me prekleli!«

Njé solze in besede, polne čutja, zadele so srce plemenitaševo, ki je želel na moč naglo umekniti se; deva sáma ga je bila omamila tako, čutil je v njé ustih resnico, trpljenje tako, da je sam sebi skoraj očital razkačenost.

»Ni kriva ničesar« — jel je premišljati, »ali temu ničemniku bi naložil sto bátin... toda mlad je še, kri ni voda, a deva je taka, kakeršno je jabolko... Hudir jo je prinesel lê-sem; da sem to védel, ne bil bi ga dal v Stavišče... Ako bi odšla kam k vragu, morebiti bi si jo izbil iz glave. Da ni Martina in njega žita, pa bi bil ta potepin v nesrečo in sramoto zakopal naju; ali jaz mu natarem ušesi!«

»Naj mi tù nikoli več ne postoji njega noga!« — opomnil je Hoinski glasno, prijel za kljuko in godrnjal, pljunil in vèl se jezneje, nego li je bil res, odšel, zasel konja in odhitel k stotnikovemu bivališču.

Nikar me ne vprašujte, kaj se je godilo z Marijico: sesédla se je k pèči na klop in kakor slop — ostala je na tem prostoru nepremična, otrpla.

Ali menite, da preprosta deva ni čutila ničesa drugega, nego li strah? — Oj, pač so v življenji hipi, v katerih je človek mogočen, več vidi in morebiti tudi več čuti, kakor navadno; a Marijica je bila puščavnica, prijateljica pokopališču, vzgojena v zamišljenosti sredi samôte in tem vzvišenejša od ljudij, ki so živeli krog njé, da je vsa živela v sebi in sáma sebe morala vladati in oskrbljati. V srci ubogega deklíča je ta prizor zapustil bolesten vtis in slutnjo, da se bode morala posloviti od dosedanje svoje usode. To je bilo, kakor nekako preroštvo neogibne potrebe; velika, huda bolečina je stisnila srce, ne prenasičeno doslèj z veseljem. Dasi ni še védela Marijica, kaj se zgodi ž njo, védela je, da bode morala zapustiti svojo kočó. Že je resno premišljala samó to, kaj začne sáma s seboj, toda o misli na ločitev se je je vselej polotila neizrečna žal. Želela je vsega, kar je živelo krog njé, vsega malega svetá, kateremu je bila središče; — želela je Sirotka, mačka, golobov, kokoši in vrabcev pod streho . . .

In pobegnila je gledat na máterino mogilo . . .

Tihôta je počivala krog, nekaka tišina — zlovestna, parna, dušljiva, strašna. Pred hipom se ji je še sanjalo o tem, kako bode dalje sukala nit prediva in svojega življenja, zdaj pa ste pretrgani bili obe niti.

»Oh« — opomnila je sáma sebi, tekala po koči, kamor se je bila vrnila, in sklepala je roci, »ne morem ostati več tù, pojdem po svetu služít, beračit, ali nečem, da bi me preklinjal ta sivolasi plemenitaš, nečem si na glavo nakopavati tujih solz, ljudske nesreče . . . Usojeno mi je, da moram biti samôtna, ubožna, zategadelj ne morem življenja svojega navezati na nikogar drugega; odločeno mi je, da moram trpeti, trpela bodem torej sáma.«

Še zmerom je tako begala nesamosvestna, ko je Aza tajno stopila v kočo in se ustavila pred pragom. Dolgo je molčé gledala dekliča in kimala z glavo, sodila je po nje gibanji, kaj se godi v nji; napósled se je nasmejala in približala; Marijica se je zdrznila prestrašena.

»A ste Vi?«

»Sem, ljuba hči« — oglasila se je ciganka; »prišla sem póte.«

»Ali póme?« — vprašala je Marijica in se čudila.

»Ali ni res, da o ti priliki pojdeš z nami?« — povprašala je Aza. »Nu, kako je? — Ali dobro živiš med gadziji? — Ali je mogoče živeti ž njimi v družbi?«

»Vi véste vse.«

»Vse vém — vse!« — povédala je ciganka, »i o njem, i o tebi, i ob očetu, ki je danes prišel karat se s teboj. Gledala in poslušala sem z daleč in védela, kako se bode končalo. Ne sméš se dalje tù muditi, ljudjé so te že dobili med zóbe; če bode kakšen tujec le jedenkrat stopil čez tvoj prag, précej porekó, da je ljubovnik tvoj; če bodeš še tako nedolžna, obsodijo te...«

Deklè je ostrmelo in obledelo.

»Vsakemu človeku je usoda odločena« — govorila je ciganka dalje in se vzravнала, važna, preroška je bila njé vnanjost — in izbirala je besede, da bi glavo zmêla dekliču. »Naj ima perotnice, ne ubežal bi ji, da ima sto nog, ne utekel bi usodi svoji, tudi v jagaro (pekël) se ji ne skrije... A čemú smo lê-sem prišli po tolikih letih? — A zakaj ti je mrodenoro to uro dal solze in prekletstvo? — Glej, kako se zlaga vse, da bi ciganska kri odšla z Romi na pot... Naše krvi si ti, ne tuje... kaj ti je do te kočé? — Kaj do žalostne mogile? — Naša kočá je svet, nebó streha, in mogila vsa zemlja... Kamor koli stopiš, hodiš praočedom in materam po kostéh. Nikjer ne manjka vode, ne kurila, nì ognja; kdor pa sedi, gnije prikovan, kakor pes na lanci!«

Marijica je poslušala in se tresla, ali vidno je bila ganjena, malo je manjkalo, da ni rekla:

»Odločila sem se, da pojdem z Vami!«

Toda vsak pogled na kočó jo je napajal z žalostjo.

»Uh« — vskliknila je, »kako bi pustila vse to?! — Vi te žali ne poznate, vajeni ste popotovanju; jaz

ne umejem, kako je mogoče odtrgati se od svojega kota!
A kaj bi se zgodilo s temi-le?

Pokazala je svojo živád.

Aza se je nasmijala in pokazala svoje ostre zobé.

»Kdor je tvoj in ne more živeti brez tebe, pojde s teboj; kdor ni vreden tvojih solz, ta zaostane. Maček ni vreden solz, zatoorej ostani tukaj. Tem stvarém se godí, kakor travi, ki rase na strehi; kdor živi pod streho, ta ni potreben, ali potrebna je gruda zemlje, ki daje življenje. Ali je treba, da si njim péstuna?«

»A kosti dedove, kosti máterine!« — vskliknilo je deklè, »in to prostorišče...!«

»Draga hči« — segla ji je v besedo Aza, »máterin duh pojde s teboj in tvoj prostor je povsodi, kjer koli se ustaviš.«

»A koča, ki jo je zgradila očetova roka?«

»Saj se ti že podira nad glavo; nam je véliki Oče zgradil kočo. Na pot, na pot! Še danes po nôči odidemo in ti pojdeš z nami vred. Jutri se raztaborimo nekoliko milj daleč od tù, in vse bode pozabljeno.«

»Oj, nikdar!« — vskliknilo je deklè.

Aza se je nasmehnila.

»Pravim, da nikdar, ali do jutri, ljuba hči, do jutri se strdí srce, kakor kamen, da ne bode ni sluha ni duha njega, ki je sedèl na njem.«

Aza je divje srčno udarila ob vele svoje prsi.

»Naše taborišče je v Rudenskem lésu; ves božji dan utegneš, da razprodáš svojo rázvlako; o svitu odri-nemo na pot; ali živemu duhu ne povédi ničesar! Jaz sáma pridem póte.«

Ko je Aza izgovorila te besede, kakor bi bila vrgla seme, ki naj vskali malo po malo, šinila je iz koče in sámo zapustila siroto!

Marijica je videla, da je treba naglo pobegniti, in vérovala je usodi, ki jo je gnala za cigani, za jedino rodbino, kateri se je smilila sirota; peklo jo je to, ali ker ni védela druge pomóci, da bi bila izpremenila to usodo, začela se je odpravljati na pot.

Zaklenila je vrata v koči, stekla k Soloduhi, toda ni je našla domá, in k Semenih, nesla ji je prediva in prejo.

Začudila se je starka, ko je bila Marijico ugledala o delavniku, še bolj pa se je čudila, ker je v nje roci videla desetino nespredenega lanú.

»Kaj pomenja to?« — vprašala je.

»Donesla sem Vam, mama« — odgovorila je Marijica in ji roko poljubljala, »ostanek prediva, ne doprédem Vam ga . . . pojdem . . . pojdem služiti!«

»Kaj pak? — Ali iz vasi? — Kam pa in zakaj?!«

»Ne daleč, ne vém, v Rudno« — odgovorila je Marijica jecljajoč.

»H komu?«

Deklè je strašno težkó legalo — prvič svoje žive dni, a legalo je nesrečno tako, da je starka odmajala z glavo, ni je mogla umeti.

»Delaj, kar hočeš« — opomnila je, »ali váruj se, da ne pogubodeš duše svoje, dosléj si bila poštena, sedela si domá in kruha ti ni manjkalo; pojdeš v déžel, in kdo vé, bodeš li srečna! Ti si zala, ljudjé pa so hudobni . . . dobro pazi náse, Marijica!«

Kaj bi bila odgovorila? Začela je plakati, a ni čakala plačila, temveč pobegnila je, da bi je ne izdale solze in besede. Na cesti je srečala Soloduho.

Nje ni bilo z láhka odpraviti.

»Ali ničesar ne véste?« — vprašala je Marijica naglo.

»Kaj bi védela?«

Ciganka ji je začela pripovedovati o pohodu starega Hoinskega in ves jutranji dogodek, Ratajka pa se je srdita vgriznila v ustni.

»Za gotovo sem védela, da Martin pové vse, ali tega ni lahko utajiti, kaj pa zdaj storiš?«

»Danes prodám, kar imam v koči; vse ostalo prepustim volji božji, in jutri me ne bode več tukaj« — odgovorila je odločno deva.

»Ali si blazna?«

»Govorite, kar hočete, že je odločeno. Prijezdil je nekov meščan s Taborišek, dobila sem službo v mestu in vzela zadavek (aro) . . .«

»Kdaj? — Kako?«

»Danes opóludne.«

Soloduha je stresnila sivo svojo glavo.

»A kdo bode tù tako naglo kupil kaj?«

»Ostalino zapustim Vam.«

»A zakaj se rineš v pogubo, v nevarnost? — Zapústi kočo in pojdi k meni, pri nama te ne opazi nihče; ljudje se bodo načudili temu, nagovorili o tem, potlej pa pojdeš nazaj v kočo.«

Déklici so solze zarósile oči, ali odmajala je molče z glavo.

»Ne, imejte se dobro, mati! To ni mogoče več ... Vzela sem zadavek, zavezala se z besedo. Rada bi se samó še poslovila od Rataja in se mu zahvalila za hleb.«

»Stari potepin je nekje v Brézovi gôri na proščenji, kar izginil je, da ga ni sluha, ni duha.«

»Oj, žal, velika žal ...!«

»Ne odhajaj, pa ti ne bode treba žalovati!« — rekla je Soloduha in se zagledala v Marijico. »V mestu ti bode obličje na pogubo; gladko lice je dekliču nesreča: ne bodeš imela dobrodejnega pokoja ...«

Marijica ji je pretrgala besedo.

»Mati« — rekla je, »jutri rano pridite v kočo in kar tam najdete, bodi Vaše. Prosim Vas le: vzemite k sebi mačka, golobe in drugo perjád, da bi vse ne poginilo za gladom, za Bóga, vzemite ...!«

Soloduha je na jeziku imela odgovor, ali Marijica ji je naglo poljubila roko in po bliskovo hitro pobegnila.

Mudilo se ji je, da se poveseli s svojo kočo, ki je ne bode videla več, z zvestimi svojimi prijatelji in s poslednjim dném mladosti. Tekla je naravnost na pokopališče k máterini mogili, kjer je s plakajočim obličjem zgrudila se na zemljo.

Ne vém, kako dolgo je ležala na vlažni ilovici, ali ko je bila vstala, slaba je bila in potrta od hude bolečine, utrujenost je v nji bila povod nekeve zméne: otrpla je bila in hladnokrvna. Vstala je, da sáma ni védela, in počasi odšla v kočo. Kratko je bilo izbiranje in majhna njé popotna culica. Dela jo je na klop in pustila vse, kakor je bilo, ni hotela premekniti ničesar, da bi délj mogla gledati svoje nedotakneno gospodarstvo. Steknila je vse kote, poslovila se od slehernega prostorčka, od vsake stene, od vsakega zakotja v svoji koči; le nepokojni Sirotek jo je spremljal na ti poti.

Niti opazila ni, da je lačni in trudni minil dan po bliskovo hitro in da je solnce jelo zahajati za gore in lesove.

Marijica je uživala kósec kruha in prišla na prag ter desetkrat izgovorila človeški izraz: »poslednjič, poslednjič!«

Oh, ali ni vsak hip našega življenja poslednji? — Če tudi nam ni na mari, vendar se vsak hip nekov kamen izmakne iz te podrtine, ki ji rekamo življenje. V meglah tega izraza: poslednjič, zdelo se ji je, da je vse drugačno; žalovala je celó po bolečini in po svojem sirotstvu. Spanec ji ni stisnil trepálnic, a ostala je na pragu tako dolgo, da jo je vzdramila kričeča perjád, ki je zahtevala zrnja.

Odhitela je in ji prinesla plakajoč vse, kar je še imela, posula je po tleh zrnja, za katero se je puliti začela gladna žival. Gledala je to vsakdanjo zabavo, ki jo je videla sto in stokrat, napósled pa je ubogo deklè zaspalo, zmoglo ga je bilo čutje in bolečina, kateri se utrujeno teló ni moglo več upirati.

Ko se je bila vzbudila, že je bil visoko na nébu mesec in pred njo je stala temna podoba ciganke Aze.

»Že je čas!« — ogovorila jo je ciganka, »pripravi se in pojdi z menoj!«

Marijica se je stresnila in vskriknila je, ali po kratkem premisleku je pobegnila v kočó, naglo, kakor bi se bila bala sama sebe, zgrabila pripravljeno culico, in ni se ozrla, temveč kar bežala je z Azo na široko cesto.

Pred njo je bilo pokopališče. Aza jo je vlekla za róko; ali deva, ki se ni bila poslovila od svoje kočé, morala se je posloviti od máterine mogile. Ciganka ni hotela ž njo vred iti na pólje mrtvecev, kjer so, kakor temni duhovi, vznášali se gosti križi.

Sirota je sama šla na pokopališče in na svoji stezi našla znani prostor: poljubila je hladno glino in pomolila še poslednjič.

»Mati« — šepetnila je napósled, »Vi vidite, da sem prisiljena iti od tù; nimam tukaj bratov, vsi so mi tujci, in zavoljo jedinega, ki sem ga našla v tem kraji, preklinjala bi me stara roditelja. Vi véste, kaj je hčeri Vaši

starega očeta prekletstvo! Zategadelj moram oditi po svetu, po svetu!«

Objela je še jedenkrat z rokama staro vrbo, kamor je obešala kodélje; ali začula je nestrpilji cigankin glas in deklica, poslušna mu, kakor usodi, planila je s pokopališča.

S srebrnim leskom je mesec razsvitljeval staro kočo; na njé strehi so grulili golobje, na njé pragu so belile gosí, ki so pobérale ostali oves, na okenci pa je godrnjal leni maček... Le zvesti Sirotek je hodil za svojo gospodinjo in ji lizal roko, kakor bi jo bil zagotavljal, da je ne zapusti.

Z naglim pogledom je deva objela ta obraz in bežala dalje po cesti, da mu je brzo utekla... Aza jo je težko dohajala in godrnjala je:

»Očetna kri!«

Molcé ste prišli s holma in odšli za vasjó in bližali se drugi mogili na razpotji, kjer se je ustavila ciganka.

»Čakaj!« — rekla je prestrašeni Marijici, »i tù je mogila, ki se moravi posloviti od njé: mogila tvojega očeta... Molila si za mater, naj tudi jaz besedo izpregovorim prijateljevemu duhu...«

Deva se je ustavila in tresla, trl jo je nekov strah; ciganka je mirno stopila na griček, obraz obrnila v mesec, iz mogile izpulila pest suhe trave, dodela pest suhega brstja, vprasnila ogenj in zapalila skrivnostno žrtev.

Vrgla je nánjo vonjavega zélšja in nekaj, kar je bila vzela iz rute; začela je šepetati nekove besede in skrivnostno zaklinjati, roko pa je iztegnila proti grádu in k vasi, zdelo se je, da jima pošilja nekako prekletstvo. Veter, ki je bil razpihal plamen in razpalil suhljád, raznetil je brzo to pogrebno grmado, a ogenj, ki je bil švignil kvišku, vpadel je in ugasnil hitro, kakor bi kdo trenil; le veter, ki se je zdelo, da odnaša cigankine besede, njega zvižeg se je razlegal po okolici.

»Ali zdaj dalje, dalje po svetu!« — oglasila se je Aza, prihajajoč z mogile, »po svetu, ciganova hči! Pomni, da so očeta tvojega usmrtili gadzi... pomni...!«

Po dveh dneh se je Martin Rudenski vračal iz Stavišča domov in zopet ustavil Hoinskemu pred vrati.

Adam je sedel pri hlevu na kladi in oblačen kuril lulo, ki mu je ugašala vsak hip.

»Dober dan, kume!«

»Bog ga daj! A kaj je? — Ali zopet žito vozite?«

»Kje bi ga vzel? — Na poti sem iz Stavišča — iz málina.«

»Nu, torej idite z Bogom!« — rekel je pan Adam, »a katero mérico beró tam?«

»Katero? — deseto z vrhom vred« — odgovoril je Martin in vzdihnil... »Slabi časi so res! Ali, kume, imam za Vas v žepu novico.«

»Rabelj poberi Vas in Vaše novice, ki drugo za drugo prodajate po pol zlata! Morebiti imate i to na pródaj?«

»To je — dà, ali ne sramoval bi se, vzel bi za njo zlat.«

»Čakajte, grabež Vi! Danes me ne ujamete; sin je domá, bolehuje; ali mlad je, vzliže se in spak ga ne vzame.«

»Zdravstvujte, kume!« — rekel je in se nasmijal Martin, pripravljaj se je, kakor da hoče oditi.

»Nu, a novica Vaša?«

»Imam še četrтинко graha; koliko bi mi dali zánj?«

»Uh, ta žid!« — zagodrnjal je pan Adam, »čemú bi mi bil tvoj grah?«

»Ali nimate prascev? — Dám Vam ga po ceni.«

»Znan mi je Vaš grah: pol je črvivega in polno smeti je v njem... Ali novica?«

»A koliko daste za grah?«

»Molčite, nikar ne brijte búrek!«

»Lehko noč, kume!«

Prav ko sta govorila to, privlekel se je bolehavi Tomek v vežo; ker je bil opazil očeta, ni hotel iti dalje, temveč poslušal je nehoté razgovor.

Martin je odhajal, pan Adam ga je zadrževal.

»Nu« — dejal je, »kupim grah, ali kaj véste novega?«

»Sáme čudovitosti!« — odgovoril je Martin, čudno se mu je bil razvezal jezik, »tista ciganka Marijica, ki

ste jo Vi tako hudo ostrašili, pobegnila je iz svoje kočee in popustila vse.«

Hoinski je vstal s svojega prostora.

»Ali je mogoče...?!«

»Gotovo je tako, kakor gotovo je Bog res Bog!«

»Ta deva je bolj česti vredna, nego sem mislil, da je.«

»Kdor je v vasi živ, vsak jo miluje in žaluje po nji; a kako je ubožica bajè plakala, predno je odšla! Ob odhodu je za trdno povédala Soloduhi, da neče Vašega prekletstva imeti na vesti svoji.«

»A kam je odšla?« — vprašal je Hoinski.

»Bog védi! Nekateri trdijo, da je šla v mesto služiti, nekateri pa, da so se je polotili in jo pregovorili ciganje, ki so bili tù in nedavno izginili po nôči...«

»Oh, žal mi je ubožice« — vzdihnil je Adam, »ker je tako poštena... ha! Morebiti je tem bolje!«

»A kdaj ukazujete, da Vam pripeljem grah?« — vprašal je Martin. Ali pan Adam je mrzek odšel k soprogi in ni slišal tega vprašanja.

Tomek se je ta hip, ko je oča stopal po veži, skril za vrata in odšel je na dvorišče, kadar je bil oče za seboj zaprl duri v izbo. Martin je prikimal z glavo, nekaj zagodrnjal o grahu in šel domóv. Mladenič je v tem, kakor bi ne bil videl, kaj se godi krog njega, bežal naravnost v stajo, stopil k sivcu, nauzdál ga, sédel nánj brez sédla in stisnil ga s kolenoma.

Vrata so bila odprta, toda predno so v izbi opazili kaj, že je Tomek bil na cesti in naglo se je skril v lés.

Oče in mati nì mislila nista na pobég, ko sta tiho govorila drug z drugim, sin pa se je ustavil v dobravi in premišljal, kaj bi storil.

»Odjezdim za njo na konec svetá« — opomnil je sam sebi, »ali kako jo najdem? — Kam je odšla ubožica? — Koga bi povprašal o nji?«

Konj se je ustrašil in poskočil, in kakor bi jo bil kdo klical, prikazala se je stara Soloduha nekoliko stopinj daleč; šla je ob palici.

»A ste Vi, gospodič!« — vskliknila je, »malo je manjkalo, da niste s konjem raztopotáli starih mojih kostí.«

»Soloduha, ali ste Vi? — Kakov spak Vas po nôči vodi le-todi po lozi?«

»Nosim Martinovi zdravil; kam pa Vi gonite?«
Tomek je vzdihnil.

»Po svetu!« — odgovoril je.

»Oj, ta je daleč, gospodič!« — opomnila je Soloduha. »Na katero stran? — Ali bi mogli morebiti komu poročiti moj pozdrav?«

»Sam ne vém, kam ubêrem pot« — odgovoril je mladenič. »Prav kar sem zvédel o svoji nesreči. Stikal bodem za njo, če tudi mi je dati glavo.«

»Gospodič, ali oče? — In mati Vaša?«

»Nista hotela sreče moje, naj tudi mene nimata!« — vskriknil je Tomek. »Ali ne véste, kam je odšla?«

»A kam bi bila odšla? — Gotovo je odšla s cigani vred, ali je malo izkušala jo ta žlota? — Toda ker se ji je bil Vaš oče tako silno nagrózil, morala je nesrečnica oditi s temi potepini.«

»Kam pa so ciganje odrinili?«

»Išči vetra po pólji! Pred dvema dnevoma je bila njih jata še v Rudenskem lesu; vprašajte ljudi...«

»Uh, res je, kakov bedak sem jaz!« — kriknil je Tomek. »To moram zvédeti od tamošnjih ljudi in odjezdim v skok za njo.«

Stisnil je sivca, nì zahvalil se ni starki za svèt, izginil je v lésu, kakor veter, in jezdil je kar povprek dalje.

Soloduha se je nasmijala in mežiknila je z očmi.

»Takove so plemenitaške snubitve! Ne bodeš, stari plemenitaš, vspenjal glave svoje! Zibal bodeš cigansko dete!«

* * *

Drugega dné je pod streho pana Adama Hoinskega vstala tožba in zmotnjava. Sin — kakor bi se bil vdrl, nihče ga ni videl, kam je odšel. Oče dolži mater, mati se huduje na očeta, toda oba plačeta. Vsa Rudna se je sešla na njiju dvorišči; vsakdo je prišel nasvetovat, milovat, vsakdo je prinesel dobro besedo, Martin pa je pripeljal graha.

Soloduha se je opirala ob plot, vzdihala je le in molčala, kakor bi ne bila védela ničesar.

Na dvorišči je bilo vse zbrano tako, kakor na dan kake velike nesreče in izgube; pan Adam je sklepal roci, Agata si je lasé ruvala iz sive glave, družina pa je šepetala razne vesti o Tomku in njega minulosti, pripovedovala si razne slutnje, oprte, Bog védi, na kaj.

»Naj bi se bil poročil s kakeršno koli žensko« — tožila je Agata, »s ciganko, z židko, z najhudobnejšo potepénko! Lehko bi se bila predrugačila, poboljšala bi jo bila najina skrb in molitev; ali da je odšel tako, da nama je pobegnil na konec svetá!«

»Ta nehvaležni sin!« — vskriknil je pan Adam, »stokrat bi ga vsmódil z bičem, da ga zalótim!«

»Tvoje grožnje bi stoinpetdesetkrat zatrjene prav nič ne pomogle« — odrekla je mati, »ti bi ga ne pri-cvrknil ni petkrat, dasi imaš zmerom tisti bič na jeziku.«

»To ne more biti« — vskriknil je oče in hodil po dvorišči, »moram ga najti, naj se je vdrl v sredo zemlje!«

»Kaj pa, če je pobegnil za mejo?« — vprašal je jeden sosedov.

Hoinski je vzdihnil o ti opomnji, tudi njemu je bila ta misel že sedla v glavo. Rudna ni več, nego dve milji daleč od Gališke meje.

»Ciganje so gotovo odrinili v Ogersko, in on in ona sta šla ž njimi« — sodili so drugi.

»Uh, jaz nesrečnica, oči moje ga ne bodo več videle!« — kričala je in plakala mati. »Adam, za pet Kriščevih ran, odhiti za njim!«

»Spústi se za njim, ali kam?!« — odrekel je oče nič menj v zadregi. »Išči vetra po pólji! Kdo pa vé, kam je izginil?!«

V tem se je Soloduha prikazala izza plota.

»Če dovoljujete?!« — oglasila se je, »jaz sem ga včeraj srečala v lésu, sedel je na sivci brez sêdla...«

»Ali Vi ste ga srečali?!« — vskriknila sta oče in mati in prihitela k nji, »kje? — kako? — kdaj?«

Vsi so stopili krog Soloduhe, ki je je veselilo, da so oči obrnili vánjo in nastavili ušesa, začela je pripovedovati. Ali nikar ne menite, da je povédala vse

tako, kakor je bilo; starka je imela hvalno navado, da je sama pridela kaj, in tudi o ti priliki se ni ognila nekolikih dodatkov.

»Šla sem sinoči po svoji poti« — začela je pripovedovati, »močno se je že temnilo; šla sem po poti, ki drži iz Stavišča po lésu mimo Vaše paseke, šla sem in molila... Kar začujem, usmiljeni Bog, kakor bi bil hrast padel náme, tako je šumelo, tréskalo, komaj sem utegnila, ter odskočila; pogledam kvišku, pokrižam se... a gnal se je Tomek na sivci! Sedél je na njem brez sêdla in tako strašen, bled tako, kakor zid, brez čapke, s sršéčimi lasmi na glavi... kakor nesámosvoj, kakor bolan, kakor brezduh.«

»Jaz vskriknem, on se ustavi, gleda... gleda — in oči so se mu svetile, za Bóga milega, tako strašno so se mu svetile! Pozná me že dolgo in nikoli ni prišel mimo mene, da mi ni dal dobre besede. Ogovoril me je: ‚Dober večer, mati!‘ — In jaz sem odzdravila: ‚Dober večer, gospodič! Kam pa?‘ — Ali mahnil je le z roko in odgovoril: ‚Po svetu, kamor me peljejo oči.‘ — A jaz opomnim: ‚Mili Bože, kam? — Kako in zakaj?‘ — Tomek je vzdihnil, da me je obvezela kurja pòlt. — ‚Niso hoteli moje sreče, pa naj me tudi nimajo; grem za cigani, za cigani na daljno pot.‘ — Ko sem videla, da mu ni šala, začnem ga prositi in odvracati, ali zastonj! Skoraj bi me bil ubil. ‚Čujte, čuj stara, ni druge pomoči, pojdem ž njo, če tudi v pekel, ne morem živeti brez njé, in če me ulové...‘ pridela je zvita Soloduha... ‚usmrtim se... omrzélo mi je življenje,‘ tako je dejal.«

Vsi so dolgo molčali po ti povesti; mati je pogledala starega Hoinskega, plemenitaš pa se je ugriznil v ustni, in neusmiljeni Martin ga je o neugodnem trenutku vprašal, kam naj bode izsúl grah.

Pan Adam ni odgovoril; solza mu je zalesketala v očesi, ukazal je na moč naglo zapreči. Ukazaval je hladne krvi, odbral tri sosede, odločil jim konje, sam priredil voz in vse pripravljaj na pogón.

Mati je stala, gledala, ali ker je videla, da je Hoinski nenavadno hladnokrven, bilo je je strah, čakala je le prilike, da bi kaj zvedela od njega, da bi ga omečila. Namrščene obrvi, stisnjeni ustni, bledost Adamovega

obraza — vse to jo je žalostilo; ni se mogla domisliti, kaj namerava, ni védela, kako bi začela; še-le ko je bil Hoinski zapustil radovédne blebetáče na dvorišči, šel je v izbo po popotni pas, stopila je hitro za njim žena.

Samá sta bila v izbi.

Stara, sivolasa žena se je zbala svojega možá in gospoda, ni črhnila ni. Pritisnila je k ustnoma njega delavni roki.

»Adam« — izpregovorila je po nekolikih hipih, »govôri in povédi, kaj misliš o najinem sinu in kaj skrivaš v sebi? — Ne usmrti me prevréd! Zakaj bi se gnal za njim, ker mu nečeš odpustiti, ne udati se revežu?«

Ni videla, da sta se staremu očetu roki tresli, ko je mošno z novci jemal na pot, da je oči imel polne solz in da je skoraj ihtel; ni opazila, da je vso očetno jezo zadušila žalost po jedinci, da je njega misel bila le to, kako bi našel Tomka.

»Uh, Agata« — búhnilo je iz njega, »za pet ran božjih, ali me ne poznaš še?! — Bog dàj, da bi ga našli, ne boj se za sina! Ljudjé trdijo, da je deklè pošteno: zgôdi se volja božja!« — rekel je resno. »Bog naju hoče vpričo ljudij ponižati s to sinaho, da bi naju ne storili preošabnih pritrujeni novci; gôdi se Njegova volja ... gôdi se ... da bi ga le našli! A da ne bodem prizanašal ni konjem, ni sam sebi, niti novcem, lahko mi verjameš. Poklekni pred najsvetejšo Gospó in pred svetega Antona — in prosi, da bi nama dala nazaj izgubljenega jedinca!«

Po teh besedah jo je poljubil na čelo, umikal ji roko, ki jo je tiščala k ustnoma, in resno je odšel iz izbe. Že je na dvorišči čakalo pripravljeno vse: trije plemenitaši, konji, vozóvi in radovédneži, ki so se bili kar trumoma vsuli krog priprave.

Adam je stal v sredi vsega tega.

»Nujte« — ukazal je, »Vi, pane Vincencij, če se Vam ljubi, odhitite k Stavišču, dasi tam menda ni ciganov, ali nečem izgrešiti nobenega zakotja ... Vi, kume Matej, pojdete mimo Porvanca k meji, ali naglo, naj se Vam ne smilijo moji konji ... Ti, Bartek, uderi po lésu k Meherinski krčmi, jaz pa pojdem od vasi do vasi, kamor me bodo peljale oči. Če se snidete s cigani, ulovite mi

Tomka in devo... Naj se godí volja božja, ker ne more biti drugače. Povédite mu, da mu odpuščam vse in blagoslavljam ga... blagoslavljam!» — zatrdil je z drhtečim glasom.

Soloduha je vse slišala, razgrnila je gnéčo in se približala.

»Čakajte!» — vskliknila je, »najprej morate iti po vaséh, ne držite jezikov za zobmi, iti morate naravnost po sledi za cigani, povédal mi je, da jih mora najti... Le požurite se, dokler ne pridejo do meje, kadar prestopijo mejo, izgubljeno bode vse!»

Že so bili plemenitaši zasedli vsak svojega konja in Adam je lezel na voz, kar tleskne Soloduha, opazila je bila Rataja, bližal se je po cesti dvorišču.

»Čakajte, čakajte!» — kričala je z močnim glasom, »glejte, vleče se stari moj, ki vé, kaj se godí tri milje na daleč in na široko v okolici, le povprašajte ga, pové vam najgotoveje, kje iščíte ciganov!»

Hoinski je skočil raz voz, plemenitaši so razsedli konje, in predno se je bil Rataj približal in oprl ob plot, obsuli so ga z vprašanji.

»Čakajte, le počasi!» — rekel je berač stojé, »kaj bi radi ciganom? — Ali so vam pokradli konje?»

Soloduha se mu je približala, in starec jo je spoznal po hoji, predno se je bila oglasila.

»A, stara moja je tudi tukaj!» — začudil se je, »ha, pustila je kočó in potéplje se po svetu...!» Ali Soloduha mu ni dala, da bi bil dogovoril, jela mu je nekaj šepetati na uho, starec je prikimal z glavo in upokojen snel čapko.

»Ali zakaj vas je toliko?» — vprašal je mirno, »pan Adam naj me s seboj vzame na voz, pa ga zapeljem k ciganom.«

»Ali Vi, slepec...?!«

»Dà, menda, jaz vidim bolje brez očí, nego li vi, ki imate vsak po dvé očesi. Sédite in ne tratite časa, stari Rataj vas ne zapelje s prave poti.«

Hoinski bi ne bil rad prosjaka vzel s seboj na voz, ali kaj je hotel? — Rataj je prijel se za košek in brzo je skočil na voz.

»A vi za nama!» — ukazal je Hoinski.

Švignili so po konjih, zdirjali v lés in dirjali so dalje po stranskih potih, kakor je ukazoval Rataj.

* * *

Od Rudne in Rudenskih koč sezajo prostorni lesóvi brez vsakeršnega prestanka skoraj do Gališke meje, dalje pa se vleče zaraslo holmje; to lesóvje gozdé celine in livade, kjer stojé vekoviti hrasti in bréze. Malokdo je to krajino poznal dobro tako, kakor stari Rataj, ki je tihotapil, dokler ni pogrešal srečnega vida, in še zmerom z izgovorom, da prosjači in moli, v culici prenašal prepovedano blago. Vsi ob meji živeči židi in njih pomočniki so mu bili popolnoma znani: nobeno zakotje v lésu mu ni bilo skrito ter vsako stezico je popisaval natančno in ni se mogel načuditi Adam, kako je móči, da vse to pomni brez očesa.

Lomili so se po lózi ves dan po težavni poti, dvakrat so se nekoliko oddehnili, toda ko je bila nastala noč, dal je Rataj ustaviti voz, da ga je sluga stražil v goščavi, sam pa in Hoinski in Bartek so šli péš dalje.

Ali takoj se je premislil in ukazal je, naj konji idejo za njimi. Pokazalo se je še-le tù, da je časih bolje, ako človek nima oči. Rataju ni bila na mari noč, vodil jih je, kakor po dnevi, ni se ustavil nì na hip, tudi s ceste ni krenil prav nič.

Molčali so in se bližali dolini, opasani z griči krog in krog. Sredi te doline je stari Hoinski prvi ugledal plapolajoče ognje. Ustavili so se na holmu, in ko so se tiho bližali, opazili so živ, nenavaden, divjekrasen obraz.

Ves ciganski tabor je ležal v dolini krog velikega ognja, zakurjenega pod košatim hrastom, starim dóbom. Platneni šator je bil pripet k njega deblu in pritrjen k močnim, grčavim vejam. Stal je tù voz, pasla sta se okoli njega dva speta konja.

Na trijeh zatikih je nad ognjem visel kotel (kakabía), sukale so se krog njega stare ciganke, sedéla je blizu njega Aza z glavo ob roko podprto, pri nogah ji je ležal Apráš, nekoliko ciganskih páglavcev pa je kólo plesalo blizu starega, ki jim je igral na drómljo. Iz početka nemirne plemenitaševe oči niso našle nì sina, nì dekliča, a srce mu je začelo nepokojno bítí.

»Ni ju tukaj — ni ju!« — vskriknil je in sklenil roci.

Ali ta hip mu Bartek pokaže na stráni v senci s slabim odleskom osvetljena dva človeka — v senci, v kateri je Adama Hoinskega okó opazilo Tomka in Marijico. Deva je oči zakrivala z rokama, pri nogah ji je ležala majhna culica. Tomek je stal na stráni, nekaj govoril ji in bil se ob prsi, kakor da se ji zaklinja... Pes je z nastavljenimi ušesi sedel pri svoji gospodinji in nepokojno oziral se krog sebe.

Zdaj pa zdaj se je Aza ozrla vánja radovédno, zaničljivo, polna nekakega čutja, skoraj osvetljive radosti. Hoinski je videl vse, hotel je takoj planiti na sina; ali spremniki, zlasti Rataj, opomnili so ga, da bi utegnila pobegniti deva in Tomek, da je ciganska moč večja, vruga pa — da ni varno dražiti. Mignil je slepec staremu z rokó, naj ostane na stráni, ali sam se je nekoliko umeknil in odšel po bližnjem kolovozi ter krenil naravnost k toplemu dimu ciganskega ognja.

Že je bil zeló blizu, a nihče ga ni še opazil; še-le ko je bil Sirotek zalajal in po njem dva ciganska psa, pogledala je Aza kvišku, vstal je Apráš — in ves tabor se je zgrnil k Rataju.

»Bodite le brez skrbi, to je stari Rataj iz Stavišča« — rekel je Tomek, »gotovo culico nese židom, ali ker je zavohal dim, prišel se je grét.

Ciganje — kakor bi se bili posvetovali, kaj naj storijo, Rataj pa je srčno se bližal taborišču. S palico je našel prostor pri ognji, zapodil psè in sédel v travo, ni mu na mari bila ciganska žlota, ki se je vsipala krog njega.

Ko je bila Marijica ugledala Rataja, vskliknila je od sáme radosti, tako živo ji je o pogledu nánj na misel prišlo Stavišče, kočá in prejšnje življenje; minil je je ves strah, in ker ni hotela tajiti ničesar, stopila je takoj k njemu.

»Kako se imate, oče, kako se imate?«

»A si li ti, Marijica, hm?!« — kriknil je Rataj in čakal, da se mu oglási, »to ni meni nič novega, da si tukaj; sanjalo se mi je o tem, da odideš za cigani, ker si se zagledala v Leha, a Leh, da bi ga hudir vzel, potegnil je za teboj, saj slišim njegov glas. Lepó sta si izmislila to!«

Marijica je stala in molčala.

»Oče« — izpregovorila je po nekolikih hipih, »če je usoda komu odločila, da ga zadene prekletstvo, to je gotovo, da ne ubeži prekletstvu; véste, da bi nikoli, oh, nikoli ne bila zapustila svoje kože in máterine mogile, da Leh ni sanjaril za menoj, da se mi njega oče ni nagrózil s kletvijo . . . Nisem hotela, da bi mene ubožico klela njega stara roditelja; toda vidim, da je v tem bila volja božja!«

Deva je globoko vzdihnila.

»Prosila sem ga na kolenih, plakala, naj bi se vrnil domóv, rotim ga še zmerom, ali neče . . . Oj, recite mu Vi, naj se vrne!«

»Na poti sem iz Rudne« — povédal je stari Rataj, »Hoinska imata sodni dan . . . Slabo si storil, mladenič, oče in mati pogineta zavoljo tebe, žál mi ju je, ker plačeta zaradi takega potepenca, kakeršen si ti. Ali te ni sram? — Ali se ne kesaš zategadélj?«

Tomek je trdokorno molčal; Marijica je sklepala roci in prosila:

»Oče, pogovarjajte ga, pogovarjajte, morebiti mu omečíte srce! Oh, ali je prav, da človek zapusti tako dobra roditelja? — Oj, da imam jaz takovega očeta, takšno mater!«

»Samó če se ti vrneš z menoj vred, če ne, nikdar« — povédal je Tomek, »nikdar . . .«

»Uh, nesrečna moja usoda!« — jeknila je Marijica.

»Kjer bodeš ti, tam bodem tudi jaz, če ne, poginem!« — dejal je mladenič.

Rataj je vzel iz torbe kos kruha in ga jel krojiti polagoma. Aza se je približala, ustavila, poslušala je razgovor in zagledala se je v starca, divji smeh je blodil krog njé usten.

»Stara roditelja oblaznita« — vskliknila je, »oblaznita! Ali prav se jima godí, ker sta hotela drugo srečo preskrbeti sinu, naj si iščeta drugega sina . . .«

»Ženska, ti gotovo nimaš otrók!« — ogovoril jo je Rataj resno.

»Nimam jih, pa jih tudi nečem imeti!« — potrdila je ohola Aza, »tolažba so tako dolgo, dokler uživajo

prsi; toda kadar poskačejo na tla, trgajo ti kruh od ust in pokoj iz duše, ali ni res, stari?»

Rataj je stresnil glavo.

»Ne« — rekla je Aza, »ni ona, ni on se ne vrneti več k vam, morata iti z nami! Deva je naše krvi, in Tomek je njé mož; odrekel se je vsemu zaradi njé in prav je storil... prav! Samó jedna ura sreče je več vredna, nego li sto let lénega, puščobnega življenja!»

»Mila moja« — odrekel je Rataj in jedel kruh, »kakor je komu drago; jaz bi ne dal nesrečne svoje usode, ni jedne njé ure za krajšo dôbo lepše sreče: človek živi...«

»Ti si cigan in potepin, kakor smo mi« — opomnila je Aza, »ni drugega življenja, če ni ciganskega, toda tebi je to življenje ljubo. Plujem na usodo, puščam jo za seboj in vsak dan je nov, nebó novó, življenje novó. Hoj, dalje, le zmerom dalje, od jutra do večera...!«

»Kako morete tako govoriti!« — segla ji je Marijica nesmelo v besedo. »Oh, moj Bog, jaz bi za svoj kotiček, za mogilo, ki mi je srce prirastlo k nji, in za prejšnjo usodo dala polovico življenja svojega, ko bi vse to gledala vsaj v snù. Nedavno sèm prišla od tam, ali ne dá mi pokoja trpkost, da mi glava poka... da sèm vrtogláva zavoljo samega jokú.«

»Ker nisi še dolgo pri nas« — kriknila je Aza in se nasmijala.

»A tem huje mi je, ker je Tomek pri nas in ker se za njim goni čestitih ljudi prekletstvo; zdi se mi, da čujem, kako njih kletev veter donaša lê-sem, kako se zgrinja k mojim nogam, kako séda na dušo mojo.«

»Nu, pa se vrni!« — rekel je Rataj.

»Jaz naj bi se vrnila?! — Ali se morem vrniti?!« — vzdihnila je deva. »Oh, nikoli, nikdar ne pojdem med óne ljudi, da bi se mi smijali, zaničevali me, kleli!«

Rataj je začel močno kašljati in napenjal je prsi tako, da ga je slišati bilo nekoliko streljájev daleč.

»Kaj mi daš, Marijica« — vprašal je, »če te odvêdem domóv?«

»Oj, našla bi pot tja sáma, da hočem!« — odgovorila je Marijica, »rajši zapeljite tjakaj Leha...!«

»Ne govôri tako, Marijica!« — posvaril jo je Tomek, »saj véš, kaj sem prisegel, a nikoli te ne zapustim!«

»Nesreča, nesreča!« — vskliknila je Marijica in glavo stisnila med dlani.

Rataj je vstal, vzravnal se in ozrl nazaj; na to odločeno znamenje pa je iz bližnjega grmóvja, kakor prikazen, stopil stari Hoinski, ki je slišal ves razgovor.

Kadar je bil ognjeni žar oblil njega obraz in po lésu se razlegel vskrik Tomkov, ki ga je bil berač s krepko desnico prijel za roko, zgrnil se je ves ciganski tabor, kakor truma divjih ptic po lovčevem strélu. Aza je zakričala na svoje ljudi, Apraš, njega otroci, babe, kar je bilo živo, vse je planilo po palice, po sekire — in napolnilo je dolino silno vpitje.

Ciganje še niso dobro védeli, kaj se je zgodilo, mislili so, da jih gadzi napadajo, zato so kričali:

»Katarsot? — katartos?« (od kodi? — kdo je to?)

Marijica je, kakor neživa, zgrudila se na zemljo od samega strahú in krila oči; Tomek je kazal velik nepokoj; morebiti bi se bila ta zmotnjava krvavo končala, da Rataj vseh drugih s svojim glasom ni prevpil:

»Čakajte, poslušajte, ciganje, poganje, pasje pleme, saj vas ne pohrústava... A ti, glupi Leh, ki te išče sreča, zgrudi se ž njo vred očetu pred nogi...!«

»Jaz se ne vrnem domóv!« — zakričal je Tomek razkačen.

»Mólči!« — rekel je prosjak, »oče ti je prizanesel, vrnita se oba... Pred njega nogi, pred nogi očetu!«

Po teh besedah je Tomek, ki mu je Rataj izpustil rôko, stal tako, kakor osteklel, toda napósled je poskočil, očetu objel nogi in ji poljubljal; a Marijica, ki je bila začula vse, vstala je z zemlje in drhtêč se skrila za Azo med cigani.

Stari Hoinski, resen, ali tudi ganjen, ni mogel ni črhiniti, stiskal je sina k prsim.

»Odpuščam ti« — izpregovoril je napósled, »vzemi jo in vrni se domóv; ali zapomni, dečák...!« — pretrgale so mu besedo solze.

Tomek se je izvil iz očetnega objetja, da bi poiskal, kje je Marijica, ki je stala, gledala z daleč in šepetala s ciganko vred.

Ciganski tabor, kakor bi se ga bil kdo doteknil s čarovno palico, zbral se je takoj, začel pospravljati in se žuriti, da bi skoraj zapustil taborišče in ogenj. Nalóžili so šator na voz, hitro pripravili konja, vsi so pomagali in nakladali, Apraš pa je pridno mlatil krog sebe, ne gledé, koga zadene.

Tomek je prerinil k devi.

»Oče nama odpušča« — vskriknil je, »pojdi in zgrudi se mu pred nogi z menoj vred!«

Toda Marijica je plakala in se skrivala za Azo.

»Neče« — opomnila je ciganka, »saj vidite, da neče . . .!«

»Zakaj neče?!« — vskriknil je Tomek.

»Vprašajte je sami; pojde z nami . . .«

»Ali pojdem z vami tudi jaz« — zakričal je Tomek, »drugače ni móči!«

»Kaj pravite? — Ali je ni volja iti?« — čudil se je stari Hoinski; »za pet ran božjih, morebiti čaka, da je še prosimo?!«

Plemenitaš in Rataj sta se približala siroti.

»Kaj se ti je pripetilo, deklè?« — vprašal je Rataj; »ali si ovrtooglavela, ker zamečeš tako srečo? — Govôri! Vse je ciganska zvijača, omamili so te ali morebiti očarali!«

»Nihče me ni očaral« — odgovorila je Marijica in zbrala svoje móči, »ali morem sama, povédite sami, ponujati se Vam za nevesto? — Ali bi bila sreča tam, kjer ni ljubezen, kjer ni dobre volje? — Vsi me zaničujete, da sem ciganka, jaz pa nečem milosti. Vsprejemljete me z žaljo, da bi imeli sina, a jutri me utegneta pognati, kakor beračico; ali ob leti, ko bi učakala ta čas, v obraz očitati mi ciganstvo, siróštvo in uboštvo; ne, tega ne učakate!«

Hoinski je molčal zamišljen.

»Poslušaj« — izpregovoril je po hipnem premisleku, »poslušaj in verjemi, deva, kar govorim, lahko bi to potrdil i pred oltarjem božjim . . . Menil sem, da si slepica, ne tajim tega, ali kadar sem te bil ugledal in slišal, posebno še zdaj, prisezam ti na Bóga, ako bi moral izbirati ženo temu malopridnežu, sebi pa sinaho, da bi si ne želel nobene druge. Ti si poštena in ponosna, a jaz ne potrebujem nič groša . . . toda sreča . . .«

Deklè je stalo, kakor ukopano; solze so ji lile iz oči, zbežala je, Hoinskemu poljubila roko in tiho rekla:

»Bog Vam poplašaj dobro besedo; ali ljudjé in mati...?!«

»Uh, ali si bedasta« — vskriknil je Rataj in dvignil grčavo palico, »to je nepotrebna skrb! Ni ti dovolj, da se povrneš v svojo kočo, v svoj kot, k máterini mogili in da se ne bode treba po svetu vlačiti s cigani vred in gubiti duše! Zgrúdi se pred nogi Tomkovemu očetu, potlej pa po konci in na pot!«

Kadar se je to godilo v malem krogu: vpričo Hoinskega, Rataja, Bartka in Marijice, molčala je ciganska jata in stala nekoliko na stráni; na pot pripravljena se je čudila nenavadnemu, neumljivemu razgovoru.

Aza je stala in molčala, oblačna je bila in jezna, a ko je napósled bila ugledala, da Marijica poklekúje Hoinskemu pred nogi, nasmijala se je satanski, kakor bi bila prerokovala prekletstvo.

»Neumna deva« — zakričala je, »bodi sáma sebi na pógubo, ker hočeš, le bodi...!«

In obrnila se je v svoje ljudi.

»Apráš, na pot! V Ogersko!«

»Tudi mi odidemo!« — opomnil je Hoinski, »domá nas čaka in móli mati...«

Ko je Marijica obrnila se in hotela približati, da bi se poslovila od ciganke, stopila je Aza nazaj in jo porinila od sebe.

»Idi, kri zaničljivih gadzijeve« — zagodrnjala je s stisnjenimi zobmi, »hodi sáma sebi na pogubo... Nisi vredna ciganskega ognjišča, ciganskega srca... Poberi se, bélka!«

Krog stoječi Romi so jo prijeli in posadili na voz, ki se je peljal iz grmovja. Pa napotili so se domóv tudi Hoinski, Tomek, Bartek in Marijica, toda ker so se bali, da bi jih ciganje napadli, odhajali so brzo tako, da so zabili na starega Rataja, ki je godrnjal in ob palici koracál za njimi. A res se je videlo, da se Azi poslušna jata posvetuje, kako bi iztrgali in odvêdli deklíča; ali predno se je bila odločila, kaj storí, švignila sta Hoinska po konjih in jih podila po brezpotji po lésu v Rudno.

O tem stráhu je žrtev pobrala samó Tomkovega sivega konja, odpeljala ga je bila Apraševa jata s seboj v Ogersko.

* * *

Po nekolikih tednih — končajmo, kakor končavajo basni — praznovali so ženitev, veselo jo praznovali . . . Vsega je bilo v izobilji, in veselo je bilo, zabavno, lepa družina svatov. Tudi jaz sem bil na ženitovanji, pil sem medico, pil vino, da mi je kar teklo po bradi, usta pa so bila suha . . .

Koča za vasjó stoji še vedno, vendar je že stara, in ne daleč na zemljišči, ki sta ga bila najela Hoinska, ustanovil se je Tomek in postavil dvorec, o katerem vam kaj povém prilično, kadar mi bode duša veselejša, srce svobodnejše in na svetu bolje; le v basni se vse končava z veseljem, na svetu pa začjenja ž njim . . . a koča za vasjó stoji še zmerom . . .

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000075002

COBIS 8

